Augsburg Seminary
Library
Withdrawn

NORVEGIA SACRA

NORVEGIA SACRA

AARBOK
TIL KUNNSKAP OM DEN NORSKE KIRKE
I FORTID OG SAMTID

FEMTE AARGANG
1925

STEENSKE FORLAG :: OSLO

V.5-6
1925.
26

Utgitt efter tiltak av
den Norske Kirkes biskoper
Redigert av Oluf Kolsrud

JOHANSEN & NIELSENS BOKTRYKKERI, OSLO

NORVEGIA SACRA

1925

Utgivernes forord.

Norvegia Sacra, Aarbok og Skrifter til Kunnskap om den Norske Kirke i Fortid og Samtid, utgis efter tiltak av den Norske Kirkes biskoper og redigeres av professor *Oluf Kolsrud* som ansvarlig skriftstyrer. Om planen for denne publikasjon henvises til utgivernes forord til de bind som blev utgitt i 1921 og 1922. En oversikt over hvad der hittil er kommet, finnes paa følgende blad i denne aargang av Aarboken.

For 1925 utgis:

Femte aargang av Aarboken Norvegia Sacra.

Aarboken for 1925, der likesom de fire første aarbøker utgis med hjelp av Oplysningsvesenets Fond, er ogsaa støttet ved andre bidrag, idet biskopen i Bjørgvin og Aarbokens redaktør har samlet gaver hos Norvegia Sacra's venner.

Til utgivelse i Bibliotheca Norvegiæ Sacræ foreligger flere arbeider i trykkferdig stand, men paa grunn av de vanskelige økonomiske forhold, hvorunder hele vaart foretagende i de senere aar har arbeidet, har trykningen av disse nye bind desverre hittil maattet utstaa.

Johan Lunde. Bernt Støylen. Peter Hognestad. J. Støren.
M. Bjønness-Jacobsen. J. Gleditsch. J. C. Petersen.

Oluf Kolsrud.

NORVEGIA SACRA

AARBOK OG SKRIFTER TIL KUNNSKAP OM DEN NORSKE KIRKE
I FORTID OG SAMTID

utgitt efter tiltak av den Norske Kirkes biskoper,
redigert av
professor *OLUF KOLSRUD.*

AARBOK. Steenske forlag, Oslo.

FØRSTE AARGANG. 1921. 10 kr.

Med bidrag av *Oluf Kolsrud, Fredrik Paasche, H. Wiers-Jenssen, R. Slaattelid, H. G. Heggtveit, Jørgen E. Sivertsen.* — Innhold: St. Olavs gjerning. Fra den norrøne kristendoms eldste historie. De liturgiske skuespill i Norden og deres siste utløper, stjernespillet. Hans Egede og Grønland. Ophevelsen av konventikelplakaten. Sogneprest Hans Landstads biografi. Salmedikteren Magnus Brostrup Landstads selvbiografi. Det religiøse og kirkelige liv i Troms fylke. Biskopenes beretninger om den Norske Kirke i 1920. 237 sider.

ANDRE AARGANG. 1922. 10 kr.

Med bidrag av *Thor Kielland, Absalon Taranger, Fredrik Paasche, Oluf Kolsrud, Ragnvald Gjerløw, O. Olafsen, Kristian Nissen, O. Forstrøm, W. M. Schjelderup, R. Slaattelid, H. G. Heggtveit, H. Leganger, Anders Bugge, Fred. Tybring, Einar Johs. Nilssen, Knut Mollestad, G. W. Wulfsberg, G. O. Kløvstad, P. St. Koren, Nils C. Christie, I. Flønæs, L. M. Hol, Hans Smith.* — Innhold: St. Olavs skrin, med 10 billeder. Kong Magnus Erlingssons privilegium for den Norske Kirke. To samtaler oversatt fra det gamle sprog. Stavanger bispestol, bispedømmets grenser, bispestolens flytning og gjenreisning. Interiør fra en vestlandsk prestegaard i 1680-aarene. Biskop Peder Krogs visitasreise i Finnmarken 1708. Norske presters slektsnavne. Av altergangens historie i det gamle Fredrikshald. Erindringer av og om stiftsprost J. B. Flottmann. Ordskiftet i 1840-aarene om en norsk kirkeforfatning. Indremisjonæren Jacob Traasdahl, med portrett. Et pastoral-teologisk reponsum av biskop J. C. Heuch. Vestlandsk kristendomstype. Kirkens kunst før og fremover. Et kirkeprogram. Livsskildringer med portretter av Gabriel Baardsen, Jakob Gregusson, August Mollestad, Børre Bomhoff, Jacob Anderssen, Jens Tandberg, Gustav Dietrichson, Hans Domaas, Jens Otterbech. Selvbiografier med portretter av Johan Lunde og Mikkel Bjønness-Jacobsen. Biskopenes beretninger om den Norske Kirke i 1921. 357 sider.

TREDJE AARGANG. 1923. 15 kr.

Med bidrag av *Johan Meyer, Jón Helgason, O. M. Sandvik, O. Olafsen, J. Jørgensen, J. Qvigstad, Oluf Kolsrud, Anders Gimse, O. C. Breda, Kris Wold-Torne, Thomas Barth, P. Sandvik, Mikael Hertzberg, E. Diesen, S. Bretteville Jensen, H. G. Heggtveit, Aug. B. Jahnsen, Th. Freihow, K. F. Hagene, Olaf Moe, J. B. Gilhuus, Karl Marthinussen, Fred. Tybring, Einar Amdahl, Anders Bugge, D. Hvoslef, Anders Olsen, W. P. Sommerfeldt.* — Innhold: Vore fedres valg av kirkested. Den islandske kirkes kaar under katolicismen. Nogen gammelkirkelige melodier i Hans Thomissøns Psalmebog av 1569. Kirkebøkene i vort land betraktet fra et kulturhistorisk synspunkt. Folkeundervisningen paa landet i Norge omkring 1739. Lars Jakobsen Hættas beretning om de religiøse og moralske forhold i Kautokeino før den læstadianske vekkelse. Hans Nielsen Hauges fangenskap, dokumenter fra aarene 1804-1814. Haugianeren og demokraten Mikkel Grendahl. Lars Skrefsrud i Bodsfengslet. Om biskop N. J. Laache, med portrett. Livsskildringer med portretter av Arnoldus Hille, Jørgen Jørgensen, Gustav Jensen, Einar Skavlan, Jørgen Løvland, Sigvald Blaker, Vilhelm Sommerfelt, Aasulv Bryggesaa, Halfdan Wennevold, Edvard Sverdrup, Ole Theodor Moe, Carl Konow, Andreas Aamot, Jørgen Edvin Nilssen. Selvbiografi med portrett av Jens Gleditsch. Gjenreising og nyskaping i nyere norsk kirkekunst, en oversikt for aarene 1900-1923, med 20 billeder. Biskopenes beretninger om den Norske Kirke i 1922. Kirkelig statistikk. De norske misjoner i 1922. Ekteskap og skilsmisse, kirkelige forslag og uttalelser 1921-23. Kirkelig bibliografi 1922. 470 sider.

FJERDE AARGANG. 1924. 15 kr.

Med bidrag av *Oluf Kolsrud, Jón Helgason, A. Halvorsen, O. Olafsen, A. Schøning, Ludvig Selmer, Ivar Welle, A. F. W. J. Prytz, Hans Woll, K. Petersen, Olaf Moe, K. E. Riise, M. J. Stolee, K. O. Kornelius, Olai Skulerud, D. Hvoslef, A. Olsen.* — Innhold: St. Olavs kristenrett. Erkebiskop Olav Throndsson av Nidaros, med 4 billeder. Islands kirkelige utviklingsgang siden reformasjonen. Fra den første Talvik-prests tid. Erik Røring, sogneprest i Veøy, med 2 billeder. Vaar Frelsers kirke i Drøbak, med 17 billeder. Skriftprincippet i norsk teologi i det 19de aarhundrede. Arne Garborgs religion, med portrett. Livsskildringer med billeder av Ole Tobias Olsen, Albert Landstad, August Weenaas, Peder Nordsletten, Oscar Moe, Ivar Sælen, Erik Kristian Johnsen, Olafia Johannsdottir, Ludvig Eriksen. Biskopenes beretninger om den Norske Kirke i 1923. Utredning om Haalogaland bispedømmes deling. Kirkelig statistikk 1923. De norske misjoner i 1923. 328 sider.

FEMTE AARGANG. 1925. 12 kr.

318 sider. Se innholdsfortegnelsen fremst i denne aarbok.

Originalbind til aarboken kr. 2.00.

SKRIFTER. Bibliotheca Norvegiæ Sacræ.
A/S Lunde & Co.s forlag, Bergen.

FØRSTE BIND. 1922 B.

Carsten Hansteen: Av det norske kristenlivs psykologi.
226 sider. Pris kr. 10.00, innbundet kr. 12.00.

ANDRE BIND. 1923 B.

Andreas Seierstad: Kyrkjelegt reformarbeid i Norig i nittande hundreaaret. Fyrste bandet. (Avhandling for doktorgraden i teologi.)
343 sider. Pris kr. 12.00, innbundet kr. 14.50.

TREDJE BIND. 1923 C.

Ludvig Selmer: Oplysningsmenn i den Norske Kirke. Et bidrag til forstaaelsen av oplysningsbevegelsens utvikling i Norge. (Avhandling for doktorgraden i teologi.)
226 sider. Pris kr. 10.00, innbundet kr. 12.00.

FJERDE BIND. 1924 B.

Daa Noreg var misjonsmark. Minneskrift um Mostertinget i aar 1024. Av *Peter Hognestad, Absalon Taranger, Knut Robberstad, Johan Meyer* Med bilæte.
96 sider. Pris kr. 4.50, innbundet kr. 6.50.

Augsburg Seminary
Library

NORVEGIA SACRA
1925

INNHOLD.

Side

Jón Ögmundsson den Hellige, Biskop i Hólar. Et Forsøg paa en tidshistorisk Monografi. Af Biskop *Jón Helgason*, Reykjavik 1

Prestevalget i Støren 1654. Av lektor *Joh. E. Brodahl*, Trondhjem 35

Norsk salmediktning i 2nen halvdel av det 17de aarhundre (ca. 1650—ca. 1715) Av lektor *Oluf Holck*, Hamar 46

Luthersk ortodoksi og mystikk, s. 46. — Norske salmesamlinger (ca. 1650—ca. 1750), s. 53. Peder Mathisen Ofvid s. 54. Peder Olufssøn Svegning s. 57. Dorothe Engelbretsdatter s. 60. Johan Brunsmand s. 64. Anders Hansen Bernhoft s. 67. Hans Hansen Bernhoft s. 68. Samuel Olsen Bruun s. 70. Iver Brinch s. 73. En Christens Tanke-Tøyle s. 75. Rasmus Rosing s. 79. Anna Reimer s. 79. Ingeborg Grytten s. 80. Johan Hegermann s. 82. Marcus Carstensen Volqvartz s. 82. Petter Dass s. 83. — Salmenes form s. 83. — Tilbakeblikk s. 93. — Hjelpekilder s. 95.

Presten i norsk folketradisjon. Av dosent dr. theol. *Andreas Seierstad*, Oslo . . 97

Livsbilleder.

Misjonsprest Karl Titlestad. 1832-1924. Av misjonssekretær *A. Olsen*, Stavanger, og fhv. misjonstilsynsmann *O. Stavem*, Oslo 145

Biskop Johan Willoch Erichsen. 1842-1916. Av fhv. sogneprest *A. F. W. J. Prytz*, Oslo 151

Statsraad Edvard Liljedahl. 1845-1924. Av fhv. klokker *M. Syltevik*, Aalesund 155

Sogneprest Ole Gjerløw. 1845-1924. Av fhv. sogneprest *A. F. W. J. Prytz*, Oslo 165

Indremisjonæren Anders Forfang. 1848-1923. Av fhv. overlærer *K. Petersen*, Trondhjem 168

Brødrene Hersleb og Jakob Walnum. Av pastor *Ingvald B. Carlsen*, Omstreifermisjonens sekretær, Oslo 180

I. Prost Hersleb Walnum. 1849-1924 182

II. Sogneprest Jakob Walnum. 1851-1925 185

Prost Nils Ursin. 1853-1924. Av fhv. rektor *J. K. Qvigstad*, Tromsø . . . 209

Domprost Carsten Hansteen. 1856-1923. Av domprost *Ole C. Iversen*, Bergen 212

Sogneprest Halfdan Møller. 1862-1924. Av sogneprest *Jonas Myhre*, Nes paa Romerike 218

Side

Den nye biskop i Stavanger. Ordinert 7. juni 1925. Biskop *Jacob Christian Petersens* vita 225

Beretninger om den Norske Kirke i 1924. Avgivne til det kgl. Kirke- og Undervisningsdepartement av den Norske Kirkes biskoper 227

I. Oslo bispedømme. Av *Johan Lunde* 227

II. Hamar bispedømme. Av *M. Bjønness-Jacobsen* 231

III. Agder bispedøme. Av *Bernt Støylen* 236

IV. Bjørgvin bispedøme. Av *Peter Hognestad* 244

V. Nidaros bispedømme. Av *Jens Gleditsch* 249

VI. Haalogaland bispedømme. Av *J. Støren* 261

Kirkelig statistikk 1924 271

De norske misjoner i 1924. Ved det Norske Misjonsselskaps hjemmesekretær pastor *A. Olsen*, Stavanger 272

Kirkelig bibliografi 1923. Av professor *Oluf Kolsrud* og førstebibliotekar *W. P. Sommerfeldt*, Oslo 297

Rettelser 318

BILLEDER.

		Pl.	Side
1.	Niels Tausen, sogneprest i Støren 1652-54. Malt i 50 aars alder av Seth Bogarth. Støren kirke	I	40
2.	Joen Erichsen Jamt, sogneprest i Støren 1654-98. Malt i 58 aars alder. Støren kirke	II	40
3.	Anders Olsen Bruse, sogneprest i Meldal og prost i Dalenes prosti, † 1657. Familiebillede, malt 1651 av Johan contrafeier. Meldal kirke	III	40
4.	Michel Melchiorsen Falch, sogneprest i Melhus 1652- ca. 1661. Malt av Johan contrafeier. Melhus kirke	IV	40
5.	Steen Evensen Meldal, kapellan i Meldal 1642-57, sogneprest i Meldal 1657-80. Familiebillede 1672 malt av Hans Rasmussen Haard. Meldal kirke	V	40
6.	Misjonsprest Karl Titlestad	VII	160
7-9.	Biskop Johan Willoch Erichsen	VI	152
10.	Statsraad Edvard Liljedahl	VII	160
11-12.	Sogneprest Ole Gjerløw	VII	160
13.	Indremisjonssekretær Anders Forfang	VIII	176
14.	Prost Hersleb Walnum	VIII	176
15.	Sogneprest Jakob Walnum	IX	192
	Omstreifermisjonens barnehjem:	X	200
17.	Askviknes barnehjem, Os. Innviet 1900.		
18.	Lillegaarden barnehjem, Eidanger. Innviet 1902.		
19.	Rostad barnehjem, Inderøy. Innviet 1902.		
20.	Eilert Sundts barnehjem, Eidsvoll. Innviet 1918.		
21.	Barnegruppe fra Jakob Walnums barnehjem.		
22.	Jakob Walnums barnehjem, Kopervik. Innviet 1921.		
	Omstreifermisjonens kolonier:	XI	200
23.	Svanviken arbeidskoloni i Kvernes paa Nordmøre. Innviet 1908.		
24.	Et av smaahjemmene paa Svanviken.		
25.	Hjem med familie som er bosatt.		
26.	Bergfløtt arbeidskoloni i Lier. Innviet 1911.		
27.	Prost Nils Ursin	VIII	176
28.	Domprost Carsten Hansteen	XII	216
29.	Sogneprest Halfdan Møller	VIII	176
30.	Biskop Jacob Christian Petersen	XIII	225

Billedene er reproducert efter originalfotografier. Klicheene til nr. 1-2 er velvillig utlaant av Trondhjems Historiske Forening; disse billeder er før offentliggjort i foreningens publikasjon Trondhjemske samlinger, ny række, h. 2, s. 69 og 70. Klicheene til nr. 3-30 er gjort i Kristiania Kemigrafiske Anstalt.

JÓN ÖGMUNDSSON DEN HELLIGE

BISKOP I HÓLAR.

ET FORSØG PAA EN TIDSHISTORISK MONOGRAFI.

AF

JÓN HELGASON.

De islandske «Biskupasögur» indeholder to Sagaer om Biskop Jón Ögmundsson den Helliges Liv og Levned. Den ene af dem er en Oversættelse af Benediktineren Gunnlaugur Leifssons paa Latin affattede Jón Ögmundssons Saga, den anden en Bearbejdelse af samme. Fra denne Gunnlaugur Leifssons oversatte Levnedstegning stammer det meste af, hvad vi kender til den første Hólarbisp Jón Ögmundsson, Ærkebiskop Össur's (Asser's) samtidige. Sporadiske Efterretninger vedrørende Biskop Jón findes dog i andre gamle Sagaskrifter som Ari's «Íslendingabók» (fra omtrent 1130), «Hungurvaka», et fortræffeligt Skrift (fra omtr. 1200) indeholdende Biographica af de 5 første Skálholtbisper, og «Kristnisaga» fra Begyndelsen af det 13. Aarh. Om Biskop Jóns Translation fortæller ogsaa Guðmundur Arasons Saga ret udførligt.

Gunnlaugur Leifsson, som i mange Aar var Munk i Benediktinerklostret paa Þingeyrar (N. Island) og døde der 1218 (eller 1219), har skrevet sin latinske Saga kort efter det 12. Aarhundredskifte eller omtrent 80 Aar efter Biskop Jóns Død, men inden Udløbet af Tiaaret efter hans Translation.

Som Sagaen foreligger, er den unægtelig mindre rig paa historiske Facta end man med Billighed havde kunnet vente, hvor det drejede sig om en Skildring af Hólar Bispestols Grundlægger, hvormed dog ingenlunde skal være sagt, at hvad der fortælles ikke skulde — i hvert Fald til en Grad — kunne retfærdiggøre Forfatterens ret udstrakte Brug af Superlativer og meget sigende Til-

lægsord. At forskellige Enkeltheder i Sagaen er blevet forvanskede i Løbet af den lange Tid fra Biskop Jóns Død indtil Sagaen blev nedskrevet, maa man nok stiltiende gaa ud fra, saa meget mere som den uden Tvivl udelukkende er bygget paa en mundtlig Tradition. Mange Stykker bærer da ogsaa i høj Grad legendarisk Præg. Hertil kommer saa endelig Sagaens bestemte Tendens: at skulle forherlige en den Gang for nylig af Altinget (ikke Curien) anerkendt Helgen. Forfatteren lægger da heller ikke Skjul paa, at Sagaen er affattet som «en paalidelig Beretning om det stærke Lys, hvormed denne Guds fortræffelige Straale, den hellige Jón, saa dejlig har skinnet og prydet ikke blot sit Fædreland, men tillige de nærmeste til samme Kongerige hørende Lande». Forfatteren vil «gøre denne gode Mands Bedrifter, Sædvaner og sædelige Vandel bekendt for de kommende Slægter, for at alle, der hører Fortællingen, maa blive saa meget varmere om Hjertet i Hengivenhed for og Kærlighed til denne Guds Ven, som de bliver bekendt med flere af hans Tegn og Undere, som Gud har udført formedelst hans vældige Fortjenester, samt for at hans Underes Lampe, anbragt paa en høj Stage, skal lyse klart for Kristenhedens Sønner og ved sin Klarhed sprede vore Synders Mørke, idet han fremstilles som et klart Spejl til skøn Efterfølgelse for gode Mennesker — for alle dem, som ønsker at efterligne denne fortræffelige Biskops herlige Sæder». Tro mod denne sin Opgave helt igennem har Forfatteren gjort sig al Umage for at faa den hellige Biskops «Underes Lampe anbragt paa en høj Stage», hvorved Skildringen i høj Grad har faaet Præg af Helgenhistorie.

Paa Opfordring af Guðmundur Arason, som maaske allerede før Nedtegningen var blevet Biskop i Hólar, men som Præst havde kraftig virket for Hellig-Jóns Translation, har Broder Gunnlaugur udarbejdet sin Levnedstegning. Og han har sikkert med Glæde fulgt Opfordringen, da det ikke blot drejede sig om Nordlandets første Biskop, men tillige den, hvem Initiativet til Þingeyrar-Klostrets Oprettelse skyldtes. At Sagaen udarbejdedes paa Latin kunde muligvis tyde paa, at den har været tiltænkt Curien som Indlæg til Fordel for Biskop Jóns virkelige Kanonisation, hvilken Formodning da ogsaa styrkes ved den Kendsgerning, at just saadanne Træk fremdrages med Forkærlighed, som ved deres overnaturlige, mirakuløse Karakter maatte især egne sig til at manifestere Biskop Jóns Hellighed.

Broder Gunnlaugur har, uagtet sin Lærdom og Belæsthed, uden

Tvivl været en meget lettroende Mand. Han har uden Kritik taget for gode historiske Varer, hvad der fandtes paa hans Tid af uskrevne Beretninger om Hellig-Jón, hvorved bevislig mindre troværdige Sagn og legendariske Træk har faaet Plads i hans Levnedstegning som paalidelige historiske Kendsgerninger. Dette opfordrer til Varsomhed ved Benyttelsen af Sagaen som Kildeskrift, men det udelukker selvfølgelig ikke, at det Billede af Hellig-Jón, som han har tegnet, i det væsentlige er historisk paalideligt. Men det er jo Hovedsagen.

I.

Før Oprettelsen af faste Bispestole paa Island havde der været mindst seks Lydbiskopper, eller Hedningebiskopper uden fast Bispesæde, derude, alle af udenlandsk Herkomst, foruden den saksiske Missionsbiskop Friðrik, som i Følge med Þorvaldr hinn víðförli drog til Island Aar 981 og virkede der i fem Aar som Islands første Missionær.

Kristendommen var som bekendt blevet lovtaget som Befolkningens fremtidige Religion paa Altinget Aaret 1000. Men først 16 Aar derefter sendte Kong Olaf den Hellige sin engelskfødte Hirdbiskop Bjarnarður Vilráðsson derud, for nærmere at ordne de kirkelige Forhold paa Øen, og for at faa afskaffet de forskellige Misbrug, som endnu gik i Svang derude og kun daarlig stemte med Kristendommens Aand. Bjarnarður gjorde stærkt Indtryk paa Islændingene ved sin Lærdom, hvor om hans Tilnavn «hinn bókvísi» vidner, men det kunde han nok uden derfor at sidde inde med nogen fremragende Lærdom. Efter et femaarigt Ophold paa Island (1016-21) drog han atter af Lande og endte sine Dage som Biskop i Lund. Omtrent fem Aar senere efterfulgtes han af Biskop Kolur, vistnok af nordisk Herkomst, men hans Virketid blev kun kort. Han døde derude og blev begravet i Skálholt, Gissur Hvides Gaard, det senere Bispesæde. Efter ham kom en Róðólfur (Rudolf), «af Rúðuborg í Englandi», siger Hungurvaka, men dette er rimeligvis en Mistydning for Rouen i Normandiet. Han havde i Bremen modtaget Erkebiskoppens Velsignelse til Udrejsen, men kom i øvrigt fra Norge kort efter Hellig-Olafs Fald paa Stiklastad. Han virkede paa Island med et godt Eftermæle i 19 Aar, med Sæde i Borgarfjorden, men antages at være død som Abbed for Abingdon-Kloster ved Oxford et Par Aar efter sin Afrejse fra Island. Endnu omtales der to Udlændinge som Bisper ude paa Island: Jón Irlænding (Johan-

nes Scotus) og Henrik. Deres Ophold har imidlertid været af en kort Varighed. Biskop Henrik menes at være død — af Drik — som Biskop i Lund.

Nogen Betydning for den kirkelige Udvikling paa Island synes disse fremmede Bisper ikke at have haft, udover det at faa opført Kirker hist og her, samt at faa anskaffet og indviet Præster til de nye Kirker. Kirkerne var alle privat Ejendom. Dels ejedes de af Goderne, hos hvem den egentlige Landsstyrelse hvilede. Deres Myndighed havde i Hedendommens Tid været baade verdslig og geistlig, og nu, efter Kristendommens Indførelse, søgte de saa vidt muligt at opretholde den i begge Henseende. Dels ejedes de af velhavende Bønder, som havde opført dem paa deres Gaarde. Islændingene selv synes da heller ikke at have været helt tilfreds med disse fremmede Bispers Virksomhed der ude. Og vistnok kort efter Biskop Henriks Bortrejse enedes de om selv at vælge en Biskop, og da en af islandsk Byrd, for at varetage Kirkens Interesser. Deres Valg faldt paa den ædle *Ísleifur Gissurarson,* som saaledes blev Islands første indfødte Bisp og indviedes til sin Gerning af den mægtige Ærkebiskop Aðalbert af Bremen, Pinsedag Aaret 1056.

Alle de forannævnte Bisper synes hovedsagelig at have virket paa Syd- og Vestlandet. Dog ses ogsaa Nordlandet, hen imod Udløbet af samme Tidsrum, at have haft sin egen Biskop, nemlig en Sakser ved Navn Bjarnharður hinn saxneski. Denne var oprindelig blevet indviet af Ærkebiskop Aðalbert til biskoppelig Virksomhed i Norge. Men da Erkebiskoppen havde raget uklar med den norske Konge Harald Haardraade, og Bjarnharður paa den anden Side havde aflagt et Troskabsløfte til sin Ærkebiskop, mente han ikke at burde drage til Norge, men begav sig istedenfor med Ærkebiskoppens Tilladelse til Island. Da imidlertid Biskop Róðólfur endnu virkede paa Syd- og Vestlandet, drog Biskop Bjarnharður straks til Nordlandet (1048) og nedsatte sig der, i Vatnsdalen i Húnavatnssyssel. Heroppe virkede den saksiske Biskop i samfulde 19 Aar og lader til at have udfoldet en ret betydelig Virksomhed og lagt adskillig Nidkærhed for Dagen i sin Stilling. Han blev da ogsaa stærkt savnet af Nordlændingene, da han efter Kong Haralds død (1066) var draget bort for at overtage Stillingen som Biskop paa Selja i Norge og senere i Bjørgvin (Bergen), hvor han døde efterladende sig det smukkeste Eftermæle.

Vel ankom der ogsaa efter Ísleifurs Indvielse fremmede Bisper til Island. Saaledes nævnes der endog tre af armenisk («ermskir»)

Herkomst, muligvis henhørende til det paulikianske Kættersamfund, som fra Armenien havde just i dette Tidsrum bredt sig udover Evropas Hovedlande. Men enten har disse Udlændinge ikke haft Mod paa at søge til det kolde Nordland, eller Nordlændingene ikke brudt sig om disse fremmede Fugle, som slet ikke var Landets Sprog mægtige og næppe heller har haft deres kirkelige Papirer i den ønskeligste Orden. Biskop Bjarnharður fik i hvert Fald ingen Efterfølger der nordpaa. Man har sikkert tyet til Biskop Ísleifur med alle vigtigere Sager og taget til Takke med hans Afgørelse, saa meget mere som han var en landskendt Mand og nød almindelig Højagtelse for sin store Nidkærhed og Interesse for den Gerning, han havde paataget sig som aandelig Fører og kirkelig Tilsynsmand for sit Folk.

Men i Længden kunde Nordlændingene ikke finde sig i at være uden egen Biskop. Saa længe Ísleifur levede fandt de sig i Forholdene. Men efter at Sønnen *Gissur Ísleifsson* var blevet Biskop og vistnok især efter at denne havde skænket sin Fædrenegaard Skálholt til Bispesæde, hvorved det maatte anses for udelukket, at Nordlændingene nogen Sinde fik en Biskop paa nærmere Hold, med mindre de fik en egen nordlandsk Bispestol oprettet, da kunde de ikke holde det ud længere. De tolkede nu Befolkningens Ønsker i saa Henseende for Biskop Gissur. Og denne var forstandig og uegennyttig nok til straks at indse det berettigede i disse Ønsker. Han kom ikke blot Nordlændingenes Ønsker venlig i Møde, men var dem ogsaa behjælpelig med at udfinde et Bispeemne til dem, som de kunde være tjent med og faa Glæde af. Han udpegede for dem Præsten *Jón Ögmundsson,* vistnok den islandske Kirkes bedste Mand paa denne Tid ved Siden af Biskop Gissur selv. Nordlændingene kaarede ham da ogsaa med Glæde til deres Biskop. I ham fik Nordlændingene ikke blot deres første indfødte Tilsynsmand, men tillige en Personlighed, som var sin Opgave fuldstændig voksen og skulde blive Nordlændingenes Hæder og Stolthed gennem Aarhundreder.

II.

Ifølge Íslendingabók nedstammede *Jón Ögmundsson* paa Mødrene Side fra den højmodige Høvding Hallur af Síða, som var blevet omvendt til Kristentroen af Þangbrandur, den af Olaf Tryggvason udsendte Missionær, og, som den første af Øst-Islands Høvdinger,

der modtog Kristendaaben, kom til at spille en stor Rolle ved Kristendommens Indførelse i Island, maadeholden og sindig i al sin Færd som han var. Jón Ögmundsson var en Sønnedattersøn af Hallur og en Halvfætter til Sæmundur Sigfússon «den kundskabsrige» («hinn fróði»), der var en Datterdattersøn af samme Hallur. Hans Slægt paa Fædrene Side hører til de mindre kendte. Faderen Ögmundur Þorkelsson var en velhavende Selvejer-Bonde og regnedes som saadan med til Sydlandets Høvdinger. Han boede paa Gaarden Breiðibólstaður i Fljótshlíð, omtrent en Mils Vej vest for Hlíðarendi, Gunnars navnkundige Gaard, med Udsigt til den skraas over for liggende Eyjafjallajøkull og ud til Atlanterhavet med den saa ejendommelig skønne Øgruppe Vestmannaeyjar.

Her blev Jón Ögmundsson født Aaret 1052. Efter Sagnet var hans Ansigtsudtryk saa skønt allerede i hans spæde Alder, at kloge Folk straks fik en Anelse om, hvad den Dreng skulde blive til. «Han var et virkeligt Hellighedsspejl», og viste «ved sit Ansigtsudtryks Klarhed den Mand, som især var af Gud udvalgt til en hellig Tjeneste». Det er Glansen af hans Hellighed saadan som den lyste for senere Tiders Mennesker, som i Folks Bevidsthed skinner tilbage paa Barneaarene.

Da Jón var fire Aar gammel, drog Forældrene udenlands og tog Drengen med. Hvilken Hensigt de har haft med den Rejse, derom melder Sagnet intet. Islændingene var ogsaa i de Tider ret hengivne til Rejselivet. Den isolerede Tilværelse de førte ude paa Island, gjorde det til en ren Nødvendighed for mange, en Gang imellem at vove den lange Rejse over Havet. Andre drog udenlands for deres Uddannelses Skyld og for at lære fremmede Folkeslags Sæder og Skikke at kende, og vendte tilbage som lærde og dannede Mænd. Endelig var der adskillige, som drog hjemmefra ifølge et aflagt Løfte om at gøre Pilgrimsfærd til et eller andet Valfartssted, nogle aflagde St. Peter Apostel et Besøg, d. e. de drog til Rom, andre drog den lange Vej til det hellige Land. Muligvis har det islandske Ægtepars Rejse haft et eller andet Valfartssted til Maal, men her om tier Sagaen fuldstændig. Ej heller oplyser den om hvorlænge de dvælede udenlands. Man faar i det hele taget det Indtryk, at Rejsen omtales i Sagaen kun som en passende Ramme om et Sagn, der fortalte, hvilket Indtryk Drengen havde gjort selv paa de mest højbaarne Personer, ogsaa udenlands: Det rejsende Ægtepar kommer til Danmark. Kong Sven, der var en saare gæstfri Mand, havde for Skik at byde fremmede til sit kongelige

Bord. Dette timedes da ogsaa det islandske Ægtepar og dets Dreng. Þorgerður — saaledes hed Moderen — fik sin Plads anvist ved Bordet ved Siden af Dronning Estrid, Kongens Moder. Medens de nu sad og spiste af de mange Slags dyre Retter og Lækkerier, som blev baaret ind paa Kongens Bord, da skete det ikke helt ualmindelige for Børn, at Drengen rakte sin Haand ud efter snart dette og snart hint, som hans Barnehu stod til. Moderen blev ked af dette og gav til sidst sin Dreng et Smæk over Haanden. Og nu kommer Sagnets egentlige Kærne: Da Dronning Estrid fik se dette, sagde hun til Moderen: «Ikke saa, ikke saa, min gode Þorgerður, du maa ikke slaa disse Hænder, ti det er Bispehænder.» Men her talte Dronningen af Spaadomsaand, bemærker Sagaskriveren, idet hun var vís nok til at «kunne forudse, hvad der senere skulde times dette velsignede unge Menneske»!

Iøvrigt var der ogsaa, ifølge Sagnet, blevet forudsagt skønne Ting om hende selv, som «dette velsignede unge Menneske» skulde fødes af, og her endog af selveste Hellig-Olaf: Þorgerður havde som 12 Aars Pige været i Norge sammen med sine Forældre og til Julegilde hos Kongen. Da nu Kong Olaf ved denne Lejlighed fik Øie paa denne unge Pige, blev han saa betaget af dette Syn, at han, fyldt af Spaadomsaand, udtalte overfor hendes Fader: «Denne Mø tykkes mig saare væn og af godt Ydre, og det kan jeg fortælle dig, at hun bliver det lykkeligste Menneske, og den Slægt, som udgaar fra hende, skal blive den anseligste paa Island.» — Imidlertid ved Sagaen intet som helst at melde om nogen Søskende til Jón Ögmundsson, og selv berømmes han af sin Levnedstegner for aldrig at have haft nogen Børn, uagtet han var to Gange gift. Men Jón Ögmundsson er vel stor og hellig nok til at kunne gøre Fyldest endog for den længste Slægtslinie, saa Hellig-Olafs Spaadom maaske kan siges at beholde sit Værd uagtet nævnte Kendsgerning.

Hvor længe den unge Jón sammen med sine Forældre har opholdt sig i Udlandet, siges der, som før berørt, ikke i Sagaen. Men efter at de havde forladt Danmark, «dvælede de saa længe i Norge som det passede dem», og drog siden tilbage til Island for atter at sætte Bo paa deres Gaard Breiðibólstaður.

Muligvis er hele denne Rejse at henvise til Sagnets Verden som uhistorisk. Men derom lader intet som helst sig sige. Den lyder unægtelig lidt utrolig, naar man ret betænker, hvor besværligt det maa have været for de kære Forældre paa en saadan Rejse at trækkes med en lille Purk paa fire Aar, rent bortset fra de store Be-

sværligheder, den lange og farefulde Rejse over Havet i de Tider har været forbunden med. Nogen Lystrejse i hvert Fald kan Overrejsen næppe have været i de Dage og mindst af alt har den egnet sig til at føre smaa Børn med sig, naar ikke en eller anden tvingende Grund gjorde det nødvendigt.

Resten af sine Barneaar har Jón opholdt sig i sit Hjem paa Breiðibólstaður og her modtaget den Barneundervisning, Hjemmet har kunnet yde ham. Men Forældrenes Ærgerrighed tillod dem ikke at lade det bero ved en sandsynligvis ret ufuldkommen Hjemmeundervisning. Til al Lykke for den sikkert lærenemme Dreng havde den for sine Landsmænds Oplysning saa interesserede Biskop Ísleifur oprettet en Skole i sin Bispegaard, vel nærmest beregnet paa vordende Præster, hvilket ogsaa i høj Grad tiltrængtes, men ogsaa for at fremme almindelig Oplysning. Íslendingabóks Forfatter udtaler, at da Landets Høvdinger og gode Mænd erfarede, at Ísleifur i høj Grad overgik andre «Kendemænd» i Landet, da fik mange af dem deres Sønner anbragt hos ham til Undervisning og lod dem siden indvie til Præster. Det har da ogsaa uden Tvivl været Ögmundur Þorkelssons Hensigt med at faa Sønnen Jón anbragt hos Biskoppen, at han skulde af ham uddannes til den hellige Præstetjeneste. Dette stemmer da ogsaa paa det bedste med Sagaens Udtalelser om, at han «skulde oplæres i gudelig Visdom og i de hellige Skrifter». I øvrigt vides der intet nærmere om denne Islands første Ungdomsskole og Dannelsesanstalt for Præsteemner, som naturligvis har været af en ganske privat Karakter. Ej heller ved man af hvem andre der undervistes end Biskoppen selv, som næppe alene har kunnet varetage de med en regelmæssig Skoleundervisning forbundne Pligter, saa mangeartede som hans embedsmæssige Pligter har maattet være. Sandsynligvis har han haft en eller flere Kirkepræster eller biskoppelige Kapellaner paa selve Bispesædet og disse da ogsaa staaet ham bi ved de unges Undervisning. Da imidlertid Præstegerningen var Maalet for de unge Menneskers (i hvert Fald de flestes) Uddannelse, tør man maaske kunne gaa ud fra, at der foruden den mest elementære Undervisning i Læsning, Skrivning, Sang og Regning, ogsaa er blevet undervist en Smule i enkelte af de den Gang almindelige Discipliner for Viderekomne — «de syv frie Kunster», som dels skulde føre til Veltalenhed, dels til Visdom, og var af Betydning for Skriftstudiet. Men om nogen grundig Undervisning i disse Discipliner kan der næppe have været Tale, saadan som Forholdene var. Hovedvægten har man sikkert lagt paa

de Fag, Præstegerningen især krævede Færdighed i, nemlig Grammatikken (Latin), Sangen (for Messetjenestens Skyld) og Regnekunsten (for den kirkelige Tidsregnings Skyld). Blandt de unge Mennesker, der udgik fra Ísleifurs Skole nævnes to, som senere blev Biskopper, nemlig Jón Ögmundsson og Kolur, som skal være blevet Biskop i Viken (Oslo) i Norge, og som den tredje maa vel ogsaa Ísleifurs Søn Gissur nævnes, ti sikkert har han modtaget sin første Undervisning i Faderens Skole, inden han blev sendt til det westfalske Nonnekloster i Herford, hvor ogsaa Faderen tidligere havde gaaet i Skole.

Om Jón Ögmundssons Skolegang i Skálholt bevidner Sagaen, at han der gjorde hurtige og udmærkede Fremskridt og blev inden kort Tid «den mest fuldkomne Elev i alle gudelige Sæders og boglig Visdoms Regel». Dette forskaffede ham da ogsaa sin biskoppelige Lærers Yndest og varme Kærlighed. Paa den anden Side følte Jón den mest uskrømtede Hengivenhed for sin Lærer og Fosterfader, og den bevarede han til sin sidste Stund. Hvor gunstigt et Indtryk den unge Elev har faaet af sin ædle og alvorlige Lærer, fremgaar paa den skønneste Maade af følgende Træk, der i høj Grad bærer Troværdighedens Præg: Hver Gang Jón Ögmundsson i sin senere Alder hørte Tale om Folk, som særlig udmærkede sig enten ved skønt Ydre eller god Forstand eller andre fremragende Egenskaber, da mindedes han sin Ungdomslærer og sagde: «Saaledes var ogsaa Biskop Ísleifur, min Fosterfader, han var den væneste Mand og den forstandigste Mand og udrustet med mangfoldige Færdigheder.» Lod nogen i den Anledning en Bemærkning falde om, at det slet ikke var Biskop Ísleifur, der var paa Tale, ytrede Biskop Jón: «Nej, men han kommer mig bestandig i Hu, naar jeg hører en god Mand omtale; ti saaledes har jeg kendt ham.» Det fremgaar af dette skønne Vidnesbyrd, hvilken fremragende Personlighed Biskop Ísleifur har været, noget som iøvrigt fuldtud stemmer med Historiens Vidnesbyrd. Og man kan trygt gaa ud fra, at han ikke mindre har paavirket sine Elever ved sin eksemplariske Vandel end ved sin Lærdom.

Hvor længe Jón Ögmundsson har opholdt sig i Skálholt som Ísleifurs Elev, derom melder Sagaen intet. Dette, at han omtaler Biskop Ísleifur som sin Fosterfader («fóstri minn») kunde muligvis tyde paa en længere Tid end almindelige Skoleaar, men det kunde ogsaa være brugt som et Udtryk for et mere intimt Forhold til sin Lærer i Skoletiden end almindeligt er. I Sagaens Skildring af Ele-

Arnamagnæanske Samling

ven, efter at han er kommet til Udlandet, omtales han gentagne Gange som «Subdiakon». Forudsat, at Biskop Ísleifur ved hans Udtrædelse af Skolen har selv indviet ham til denne den laveste af de gejstlige Grader, da kunde man muligvis der af slutte sig til hans, om man maa anvende det Udtryk, Dimissionsaar. Indvielsen til Subdiakon kunde ifølge kanonisk Ret ikke tildeles nogen før Vedkommende var fyldt 21 Aar. Nu er Jón Ögmundssons Fødselsaar angivet at være 1052. Deraf følger, at før 1073 kan denne Indvielse ikke være blevet tildelt ham, og hans Udgang af Skolen i Skálholt kan da næppe heller sættes tidligere end nævnte Aar. Man er da maaske heller ikke langt fra det rette, naar man anslaar hans Ophold i Skálholt, under den ædle Fosterfaders kyndige Vejledning, til omtrent 10 Aar. Men hvorom alting er — det turde anses for hævet over al Tvivl, at disse hans Skoleaar under Opveksten har været af den allerstørste Betydning for hans fremtidige Udvikling og maaske bidraget mere end noget andet til at præge hans modtagelige Sind i den bestemte Retning som vordende Kirkens Tjener og aandelig Leder for den Del af sit Folk, som senere fik ham til sin første indfødte Biskop.

III.

Efter afsluttet Skolegang i Skálholt drog den unge Subdiakon ud i Verden. «Han higede efter at drage udenlands og lære gode Menneskers Sæder at kende og sin Uddannelse at fuldende, sig selv til Gavn,» hedder det i hans Saga. Udveen har alle Dage været synderlig stærk hos den islandske Ungdom, en naturlig Følge af Landets isolerede Beliggenhed og af en gennem Bøger stærkt udviklet Længsel efter at komme i personlig Berøring med de større Forhold, som leves derude, og af Selvsyn at kende noget af det herlige og skønne, som de havde hørt og læst om, men som der ikke fandtes Magen til i Hjemlandet. Men de trange Forhold har altfor ofte stængt for denne saare naturlige Udlængsel. Den gennem adskillige Aar næsten daglige Omgang med en Mand som Biskop Ísleifur har sikkert bidraget stærkt til at uddybe og befæste hos hans unge Elever denne Længsel efter at faa noget af den store Verden at se. Biskoppen havde jo selv i sin Ungdom opholdt sig i aarevis som Elev i Herford Kloster i Westfalen (Paderborn Stift), hvor han senere ogsaa fik sin Søn Gissur anbragt. Han havde som udvalgt til Biskop for sin Fødeø i sin modne Alder foretaget den lange Rejse

sydpaa til Kristenhedens Hovedstad ved Tiberen, hvor Petrus og Paulus havde lidt Martyrdøden, og paa den lange Rejse sikkert set og oplevet mangt og meget, som kunde give Stof til Samtaler med de unge og ret egnede sig til at fremme Udlængselen i deres Sjæl. Ikke mindst har det, som den ædle Biskop har kunnet fortælle af Selvsyn og Selvoplevelse, indvirket paa Jón Ögmundsson, som følte saa dyb en Hengivenhed for Læreren og gerne har villet ligne ham i alle Ting. Og Biskop Ísleifur, der havde faaet det unge Menneske saa inderlig kær, har saa meget mindre fraraadet ham en saadan Rejse som han vidste, at Forældrene sad i saa gode Kaar, at det vilde være en let Sag for Sønnen at faa sin Udlængsel tilfredsstillet.

Hvor længe Jón Ögmundsson denne Gang opholdt sig udenfor sit Lands Grænser, vides ikke bestemt. Men mindre end fire Aar har hans Rejse næppe varet. Vi vil gaa ud fra, at han er draget hjemmefra Aar 1073 efter at have modtaget sin Indvielse som Subdiakon. Íslendingabók angiver som Tidspunktet for hans Hjemkomst den Tid, Sighvatur Surtsson indehavde Stillingen som Lovsigemand (legifer) i Hjemlandet. Han virkede imidlertid 8 Aar som saadan (1076-84). Ifølge Sagaen er Sven Estridsson endnu i Live da Jón, paa Tilbagerejsen fra Syden, kommer til Danmark. Han er Kongens Gæst i Paasken. Dette kunde, om Historien staar til Troende, meget godt have været den sidste Paaske, Kong Sven levede, altsaa umiddelbart før han drog ud paa den Rejse til Sønder-Jylland, hvor Døden overraskede ham. Dette skete imidlertid i Slutningen af April 1076. Men da Jón endnu havde tilbage et Ophold i Norge, hvorefter Hjemrejsen tiltraadtes, var det ingenlunde utænkeligt, at han har opholdt sig der den paafølgende Vinter og er rejst hjem til Island næste Sommer, altsaa 1077. Naar man betænker, hvor meget mere Tid det tog at rejse fra Sted til Sted i de Tider end i vore Dage — og Jón Ögmundsson drog jo viden om i disse sine Vandreaar — og tilmed ihukommer, at han var ingen ubemidlet Svend, er det sikkert ikke for meget, naar man anslaar hans Rejse til et Tidsrum af mindst fire Aar.

Men ligesom Sagaen intet direkte melder om, hvor længe disse Jón Ögmundssons Vandreaar varede, saaledes faar vi, hvad der er endnu mere at beklage, saare ringe Besked om hvilke Steder han især har opholdt sig der ude i Verden, eller — og det er mest at beklage — om hvem han muligvis er truffet sammen med af lærde Folk eller kommet i Berøring med af lærde Institutioner. Man faar kun Rejsens Hovedlinier trukne op, at han drog først til Norge, der-

fra til Danmark og siden sydpaa «for at aflægge den hellige Apostel Peter et Besøg». At han ogsaa var i Frankrig og just der traf sammen med sin Barndomsven og Frænde Sæmundur Sigfússon, (hvorom Sagaen ellers indeholder en udførlig Beretning), derom faar vi Besked andet Steds fra. Sagaen meddeler kun de nærmere Omstændigheder ved de to Frænders Sammentræf, men uden nogen Angivelse af, hvor i Verden det fandt Sted. Forfatteren af Sagaen lader til at have været helt uvidende om det meste af, hvad hans Helt oplevede paa den lange Rejse. Det meste af, hvad han fortæller, drejer sig om Jóns Forhold til kongelige Personer, han traf sammen med, som f. Eks. Kong Sven i Danmark og Kong Magnus i Norge (den sidste traf han imidlertid slet ikke sammen med, ti det var jo i Olaf Kyrres Dage han opholdt sig i Udlandet). Disse Smaatterier har da sikkert ogsaa interesseret Forfatterens Landsmænd adskilligt mere end f. Eks. en Beretning om Jóns mulige Sammentræf med for dem helt ukendte Lærde ude i Verden. Men for Eftertiden kan dette ingen Interesse have og giver ikke det allermindste Fingerpeg om det, vi især ønsker Besked om, fra hvem og hvor Jón Ögmundsson modtog den Paavirkning, som har været af størst Betydning for Personlighedens Udvikling. Ellers var de Aar, Jón Ögmundsson tilbragte udenlands, rige nok paa Begivenheder, som det kunde have haft sin store Interesse, at vide lidt Besked om, hvordan de afspejlede sig i hans unge islandske Sjæl, og hvordan han muligvis har stillet sig til dem. Men desværre med Hensyn til alt saadant bevarer hans Levnedstegner en haardnakket Tavshed. Nøjagtig det samme gælder Spørgsmaalet om, hvor Jón Ögmundsson paa sin Udenlandsfærd har modtaget de varigste, og samtidig mest betydningsfulde Indtryk for hans senere Livsudvikling, baade som Menneske og som Kirkehøvding. Herom giver hans Saga ingen som helst Besked, og da sikkert af den Hovedgrund, at dens Forfatter har intet vidst derom.

I Nordens Lande har han næppe indhøstet noget Indtryk af Betydning for hans senere Gerning. Dertil pulserede det aandelige Liv endnu for svagt blandt Nordens Folk.

I Sverrig var Kampen mellem Kristentro og Hedenskab endnu ikke udkæmpet paa denne Tid. Goterne havde vel antaget Kristendommen, men Svearne holdt endnu fast ved deres gamle Guder (Aserne), uagtet priselige Anstrængelser fra Kong Steinkels og hans Søn Kong Inges Side.

I Norge var man naaet adskilligt videre baade i en inderlig Til-

egnelse af Kristentroens Aand og Syn, og i kirkelig Forstaaelse. Landets Kristianisering var vel saa nogenlunde afsluttet, og i den store Nationalhelgen Hellig-Olaf havde Norges Kirkeliv faaet et nationalt Midtpunkt. Grundvolden til Kristenretten var ogsaa allerede blevet lagt ved Biskop Grimkels Arbejde. Men endnu havde man ikke faaet gennemført nogen Inddeling af Landet i Stifter eller oprettet faste Bispesæder. Dette skete først i den sidste Halvdel af Olaf Kyrres Regering, efter 1080, da Nidaros, Selja og Oslo blev faste Bispesæder. Klostre fandtes der ingen af og Skoler nævnes ikke. Præsternes Uddannelse maa have været saare tarvelig, efter som den for det meste bestod i at have været en kortere eller længere Tid Medhjælper hos ældre, mest fra Udlandet indkomne, Præster.

Af Nordens Lande var Danmark uden Tvivl det mest fremskredne i kirkelig Henseende. Kong Sven var jo stærkt interesseret for en lykkelig Ordning af de kirkelige Forhold. Landets Inddeling i Stifter med faste Bispesæder var allerede i alt væsentligt gennemført og Oprettelsen af Ærkebispesæde for Norden havde vistnok allerede længe været ham en kær Tanke, saa meget mere som han var utilfreds med den danske Kirkes Afhængighed af Ærkebispestolen i det nordtyske Bremen. Men af Klostre fandtes der endnu ingen og da heller ikke Klosterskoler. Muligvis har der været oprettet Skoler i Forbindelse med enkelte Domkirker. Men hvorom alting er, den overvejende Del af Præsteemnerne maatte tage til Takke med den tarvelige Undervisning, de kunde faa hos ældre Præster i Embede. Man tør da ogsaa gaa ud fra at den danske Præstestands aandelige Standpunkt i Almindelighed har endnu været temmelig lavt. Saa vel her som i Norge har man maattet nøjes med, at Præsten kunde læse og kendte den kristelige Børnelærdom, forrettede den kirkelige Gudstjeneste nogenlunde fejlfrit, var lidt kyndig i Latinen og forstod sig paa Kirkeaarets Inddeling og den kirkelige Tidsregning.

I Norden var der altsaa ikke noget Sted, hvor vordende Kirkens Mænd kunde søge hen for deres videre Uddannelses Skyld. De, der ønskede en saadan, maatte søge længere syd paa til Klosterskoler og Domskoler i Tyskland og Frankrig.

Maalet for eller Hensigten med Jón Ögmundssons Udenlandsfærd var nu i første Række «at lære gode Menneskers Sæder at kende og sin Uddannelse at fuldende, sig selv til Gavn». Det første kunde han nu nok lære ved et Ophold i Norden, men for det sidstes Skyld maatte han drage længere sydpaa, hvilket han da ogsaa gjorde. At

hans Udenlandsfærd samtidig blev en Pilgrimsfærd helt ned til Rom, har dog sikkert ikke skyldtes noget Tilfælde. Som Middel til at indhøste nye religiøse Indtryk var en saadan Rejse i de Tider ypperlig. Men dernæst mentes den, som en ligefrem Bodsrejse, at tilføre Deltagerne Guds særlige Miskundhed. Den ansaas nemlig for at være en god Gerning i fortrinlig Grad, for hvilken man opnaaede «Løn af Gud». Og det helligste Valfartssted i denne Verdensdel var jo Romaborg hvor de hellige Apostle Peter og Paulus og saa mange andre af Kirkens hellige havde lidt Martyrdøden for deres Tro. Endelig forøgede det i høj Grad Tillokkelsen ved en saadan Færd, at Pilgrimmene var i Folkets Øjne fredhellige Mennesker, hvem alle maatte yde Hjælp og Gæstfrihed. Ifølge de gamle Sagaer hørte det allerede den Gang slet ikke til Sjældenhederne, at Islændinge, baade Mænd og Kvinder, gjorde en Pilgrimsfærd til Rom, for derved at gøre Bod for egne eller andres Synder, og der har endog eksisteret Rejsebeskrivelser paa Islandsk (som nu desværre er helt gaaet tabt) fra en saadan Romfærd. Hvor almindeligt det var, at Islændinge «gik til Rom» fremgaar af en Liste over Tilrejsende fra Klostret Reichenau, fra ca. 1100, hvor man har ment at kunne finde ikke mindre end 39 Islændinge opførte.

Efter Sagaen synes Jón Ögmundsson ret umiddelbart efter sin Ankomst til Norge og Danmark at være draget videre sydpaa. Dette behøver dog ikke at opfattes alt for bogstavelig. Er han rejst hjemmefra i Høsten 1073, er der adskillig Sandsynlighed for, at han har tilbragt Vinteren i Norge og Danmark, og først tiltraadt Romerrejsen næste Foraar. Hvilken Route han har valgt paa sin Romfærd lader sig ikke bestemt sige. Den almindeligste for Romfarer i de Tider findes beskrevet i et lille men meget gammelt islandsk encyclopædistisk Haandskrift[1] fra 12. Aarhundrede, som blandt andet indeholder et Itinerarium, d. e. en Vejbeskrivelse eller en Byfortegnelse til Vejledning for Pilgrimmene, der skyldes en anset islandsk Klostermand, Abbed Nikulás Bergsson (eller Bergþorsson) i Benediktinerklostret Þverá i Nord-Island († 1159). Abbed Nikulás, der regnes blandt sin Tids ypperligste og mest ansete, var en berejst Mand, som uden Tvivl selv har foretaget en Romfærd efter den Route, han saa nøjagtig beskriver. Hans Angivelser i Itinerariet maa stamme fra Midten af 12. Aarh. og de Oplysninger han giver, skal, efter kyndiges (f. Eks. Werlauffs og dr. Kålunds) Dom, saa

[1] Alfræði íslenzk. Udg. af Kr. Kålund. Khavn 1908.

godt som alle være fuldt nøjagtige. Det er vel ikke helt overilet Slutning, naar man antager, at ogsaa Jón Ögmundsson har fulgt denne almindelige Route sydover. I saa Fald er han draget ned gennem Sønderjylland, over Itzehoe til Stade i Hannover, derfra over Verden og Nienburg til Minden og Paderborn i Westfalen. Derfra over Mainz og Speyer til Strassburg. Derfra over Basel til St. Maurice, over Store St. Bernhards-Passet til Etrauble og Aosta i N. Italien, gennem Piemont til Pavia og endelig derfra over Lucca, Pisa og Siena til Rom.

Efter Abbed Nikulás's Angivelse er der gaaet mindst 10 Uger til Rejsen fra Slesvig til Rom, naar man fulgte denne Route, men med forskellige kortere eller længere Ophold kan der godt være medgaaet mere end den dobbelte Tid til Turen for den islandske Subdiakon. Der var jo saa meget nyt at se og nyttigt at lære for et opvakt og lærelystent Menneske paa en saadan Rejse, ikke mindst for en, der kom fra den saa afsides beliggende Nordhavs-Ø, Island, at vi daarlig kan tænke os andet end at Jón Ögmundsson har gjort Rejsen i Mag fra Sted til Sted, med et længere Ophold de Steder, hvor der frembød sig noget af særlig Interesse. Hovedbedestederne paa en saadan Rejse, hvor man søgte Nattekvarter, var Klostrene, hvor i hvert Fald Pilgrimene trygt kunde gøre Regning paa at blive gæstfrit modtagne. Og allerede der oplod en ny, hidtil ukendt Verden sig for den unge Rejsendes Blik.

Paa denne Rejse har Jón Ögmundsson først lært rigtig Klosterliv at kende af Selvsyn. Og at det har gjort Indtryk paa ham, viser ikke blot hans senere Bestræbelser for at faa klosterligt Liv indført i sit Hjemland, men ogsaa hele hans Levemaade, efter at han var blevet Biskop derude. Hidtil havde han kun kendt Klosterliv af andres Skildringer eller af Bøger. I Norge og Danmark fandtes der ingen endnu, men jo længere han kom sydpaa, des mere almindelige blev disse Middelalderens mærkelige, kulturbefordrende Institutioner. Og man kan da heller ikke tvivle om, at han har brugt baade sine Øjne og Øren godt. At der herskede en forskellig Aand indenfor Klostermurene de forskellige Steder, har sikkert ikke undgaaet hans Blik, og man tager næppe Fejl, naar man antager at han især har følt sig tiltrukket af de mange Klostre af Cluniacensernes Orden. Den renere Luftning, som der aandede en i Møde, den Aand og Tone, den Alvor og Vindskibelighed, som herskede der, og ikke mindst de skønne cluniacensiske Kirker, med de pragtfulde Lysekroner, guldvirkede Alterklæder, prægtige Vindusmalerier, og da

fremfor alt med deres stemningsfulde Gudstjeneste, hvor Sangens bløde Toner kaldte saa indtrængende paa Sjælen og stemte den til Andagt, — hvor har alt dette maattet tiltale Jón Ögmundssons rene og for Skønhedsindtryk saa modtagelige Sjæl! Og man tager næppe meget fejl ved at gaa ud fra, at det allerede her skabtes i hans Sjæl en stærk og levende Længsel efter at faa denne Aandsretning en Gang omplantet paa islandsk Grund, hvor man endnu havde saa meget at indhente i saa Henseende, og hvor man i det hele taget stod saa uendelig langt tilbage for andre Folk i Tilegnelsen af Kristendommens Aand og Kultur.

Men alt det store og skønne, han havde set paa denne sin Færd mod de sydlige Lande, har dog sikkert maattet blegne ved Synet af den hellige Stad, St. Peters egen Stad, hvor Apostelens Efterfølger og Stedfortræder nu førte Sceptret med en gennem lange Tider ukendt Myndighed og Maalbevidsthed.

Det var jo den store og myndige Gregor VII, som nu paa tredje Aar havde haft Sæde paa St. Peters Stol, men hvis Kirketanker allerede for længe siden havde fæstet Rod rundt om i Vesterleden. Ti skønt han først for godt og vel et Par Aar siden havde overtaget Papatets Byrder, havde hans Aand dog ret beset svævet over Kirkens Vande lige siden Leo IX besteg St. Peters Stol, 22 Aar i Forvejen. Alle Paverne i det Tidsrum havde været mere eller mindre inspirerede af den vidsynte Kardinal Hildebrand. Nu var han selv kommet til Roret som Apostelfyrstens Efterfølger og nu skulde de svimlende høje Tanker gennemføres, hans theokratisk-romantiske Ideal: et paveligt Universalmonarki! Men ogsaa indre kirkelige Reformer laa ham stærkt paa Sinde, f. Eks. Hævdelsen af de gamle Cølibatsforskrifter i al deres Strænghed, for blot at nævne en af de vigtigste.

Antagelig har Luften været svanger med stærk Spænding ved den Tid Jón Ögmundsson, efter sin lange og møjsommelige Færd — sandsynligvis tilfods, — endelig naaede frem til St. Peters Stads Mure. Har dette været udpaa Forsommeren 1074, har man der i Staden endnu haft den Fastesynode frisk i Minde, hvor kun nogle faa Maaneder før Banstraalen udslyngedes mod Robert Guiskard og hans Tilhængere, og hvor de strænge Bestemmelser mod Simoni og Præsteægteskab havde ved Pavens Indflydelse faaet en ny Bekræftelse. Muligvis har Jón Ögmundsson allerede paa sin Rejse gennem Tyskland og Schweiz erfaret noget om det Raseri, Efterretningen om Vedtagelsen af disse Bestemmelser havde vakt Nord for

Alperne, hvorledes tyske Klerikere havde modtaget de pavelige Legater, der var draget nordover for at faa de synodale Bestemmelser godkendte, med de heftigste Protester og endog ladet sig forlyde med, at de hellere vilde opgive deres Præsteembeder end lade deres Hustruer fare. Det har heller ikke gjort Spændingen mindre, at man vidste, at den hellige Fader var raget uklar med den franske Konge Filip I, en Simonist som ingen før, en ligefrem Grosserer i kirkelige Embeder, hvem Paven havde beskyldt for Kirkeran, Hor, Mened o. s. v. og truet hans Land med Interdikt, hvis Kongen ikke omvendte sig fra den Syndens Vej. Endelig havde Gregor ved denne Tid opfordret Kristenheden til med væbnet Haand at gaa mod de Guds Fjender, Tyrkerne, lige til den hellige Grav, og havde allerede en Hær paa 50 000 Mand samlet, der stod rede til under hans personlige Anførsel at drage østpaa. Ja, Luften maa have været svanger med Spænding den Gang Jón Ögmundsson drog ind ad Roms Porte — men hvad Indtryk det gjorde paa hans islandske Sjæl, ak, derom tier Sagaen fuldstændig. Hvad han oplevede dernede, om han i det hele taget har oplevet noget udover, hvad støvede, langvejsfra kommende Pilgrimme plejede at opleve under et kort Ophold i Sankt Peters Stad, derom melder Historien intet. Maaske er den unge Jón efter sin Tilbagekomst til Island blevet modtaget med Spørgsmaal som: Fik du den store Pave at se? Hvilket Svar han har kunnet give paa et saadant Spørgsmaal, har vi ingen Anelse om. At han under Opholdet dernede har skænket Paven sin Sympati i hans Bestræbelser for at virkeliggøre den høje Tanke om et Kirkens Verdensherredømme, derom kan der næppe tvivles. Noget helt andet har det været med Pavedømmets strænge Haandhævelse af Cølibatsforskrifterne, som baade franske og tyske Synoder havde mødt med flammende Protest. Her har den unge islandske Pilgrim muligvis villet være med til at protestere. Vi faar i hvert Fald ret snart at se, at end ikke Respekten for de pavelige Forskrifter kunde afholde ham fra at indtræde i Ægteskab samtidig med at han gik ind til Præstegerningen.

Som før berørt maa det anses for hævet over al Tvivl, at Jón Ögmundsson, paa Tilbagerejsen nordover, har gjort et længere Ophold i Frankrig. Hans Levnedstegner omtaler ikke Landet, naar han ellers ret udførlig skildrer denne hans Hovedbedrift at finde igen den fortabte Barndomsven og Frænde, Sæmundur Sigfússon, og faa ham overtalt til at drage tilbage til Island. Men vi ved andet Steds fra, at det just var i Frankrig, Tilfældet førte de to Frænder sam-

men, ligesom et bestemt Træk fra Jóns Bispetid lader os ane, at han har haft Forbindelse med Frankrig ogsaa efter sin Tilbagekomst til Island som vi senere vil komme nærmere ind paa. For en ung vordende Gejstlig, som rejste udenlands for sin videre Uddannelses Skyld, var da intet mere naturligt end at han just søgte derhen. Frankrig var jo i de Tider det Land, hvor Videnskaben stod i skønnest Blomstring. Vel havde den Tids Tyskland sine ansete Dom- og Klosterskoler (som f. Eks. Köln, Hildesheim og Mainz, for at nævne de betydeligste), men de franske stod dog højere og nød endnu større Anseelse. Disse blev da ogsaa den nye kirkelige Videnskabeligheds (den saakaldte Skolastiks) Vugge. Ikke mindst blev de mange Klostre af Cluniacensernes Orden Arnesteder for Tidens baade filosofiske og theologiske Granskning. Allerede den Gang var Paris blevet Midtpunktet for det aandelige Liv. Om et Universitet var der vel endnu ikke Tale i Seinestaden, men alt fra Begyndelsen af det 11. Aarhundrede var Paris blevet Samlingsstedet for en Mængde private Undervisningsanstalter, der lededes af Lærde, som paa den Maade skaffede sig det nødvendige Underhold. Disse private Skoler trak allerede paa den Tid, vi her beskjæftiger os med, en Mængde unge Mennesker af de forskelligste Folkeslag og Tungemaal til Paris, hvor Latinen, Kirkens og den kirkelige Gudstjenestes «hellige Sprog» var det Fællessprog, hvori de, ellers nationalt saa vidt forskellige, Videnskabsdyrkere kunde gøre sig forstaaelige for hinanden.

Men det var ikke blot de parisiske Skoler, som ved denne Tid trak Blomsten af Landenes Ungdom til sig. Det samme var Tilfældet med de mange Klosterskoler og Domskoler rundt om i Landet. Hvilket Ry gik der ikke saaledes af den normanniske Klosterskole i Bec, som især Lanfranc og Anselm havde kappedes om at skaffe Navnkundighed i den lærde Verden, eller af Domskolen i Chartres, som «Frankernes Socrates», den grundlærde Fulbert, havde gjort mest berømt, eller endelig Domskolen i Tours, hvor en Mængde unge Mennesker havde flokkedes om den saa fremragende Skolastiker Berengar, til Trods for hans, om man saa maa sige «nytheologiske» og, ikke mindst af Lanfranc forkætrede, — tropiske — Nadver-Opfattelse.

Der var saaledes Lærdomssæder nok at ty til for den unge Islænding, da han paa Vejen nordover drejede af fra den almindelige Pilgrimme-Route for at drage ind i de Frankers skønne Land. Maaske har han gjort dette saa snart han var kommet nord for

Po-Floden. Han har da fulgt den i Abbed Nikulás's Itinerarium omtalte «Iliansvej», som førte over St. Gilles ind i det sydøstlige Frankrig. Men muligvis har han ogsaa ventet med det til han kom over Alperne, til Vevey ved Genfersøen, hvor de fra Frankrig kommende Pilgrimme plejede at støde til dem, der kom fra Norden.

Som før berørt savnes nu alle Oplysninger om hvor Jón Ögmundsson er søgt hen, hvilket af Frankrigs mange Lærdomssæder han muligvis har opsøgt «for sin Uddannelse at fuldende». Naar man har villet gøre ham til en Discipel af Vilhelm af Champeaux, da kan det umulig stemme, eftersom denne paa den Tid endnu var et Barn. Er Jón draget til Paris og har han frekventeret Lærdomsskoler der, kunde det ligge adskilligt nærmere at gætte paa den lærde Elsasser Manegold som hans mulige Lærer. Denne Lærde samlede ved den Tid mange Unge om sin Lærestol, og endog hans Hustru og Døtre nød stort Ry for filosofisk Lærdom, som de meddelte til andre Kvinder. Men, som sagt, vi ved aldeles intet herom og gør sikkert ogsaa rettest i at lade alle Gætninger fare som fuldstændig frugtesløse. Det fremgaar da ogsaa af, hvad der i Kilderne meddeles angaaende dette Afsnit af hans Ophold i Udlandet, at hvad der interesserer hans Landsmænd mest, var den Bedrift at opspore sin Frænde og Ven Sæmundur Sigfússon, faa ham vækket til Bevidsthed om sin Afstamning og ført tilbage til Fædrelandet, for hvilket han skulde blive en af dets bedste Sønner.

Sæmundur Sigfússon var af Alder to Aar yngre end Jón Ögmundsson og havde levet sin Barndom i Slægtens bekendte Sæde Oddi, et Par Mil Vest for Breiðibólstaður. Som meget ung maa han være blevet sendt til Udlandet for at gaa i Skole. Ifølge de islandske Optegnelser skal han have gaaet i Skole i selve Paris og der modtaget Undervisning «i ukendte Videnskaber» hos en fremragende Mester, og den Undervisning saa totalt opslugt den unge Islændings Interesse, at han over de Videnskaber glemte kort sagt alt, hvad han i sin Ungdom havde lært, ja endog sit Kristennavn. Biskop Jóns Saga gemmer et yderst fantastisk Sagn om, hvordan denne fik reddet sin Frænde, takket være en udpræget Genkendelsesevne, samt ved Helligaandens Indgivelse. Af dette Sagn fremgaar imidlertid, at den Videnskab, som der især sigtes til, har været Astronomi, altsaa en af Quadriviums fire Discipliner, som for islandsk Almuefantasi omskabtes til et Slags occult Videnskab, nær beslægtet med ren og skær Trolddomskunst. I denne Videnskab havde Sæmundur, ifølge Sagnet, opnaaet en saa stor Færdighed, at Mesteren meget nødig

vilde af med ham. At han slap bort, skyldtes da ogsaa den Kendsgerning, at Eleven ligefrem var blevet sin Mesters Overmand i Lærdom! Naar man har villet gøre Sæmundur Sigfússon til muligvis den første Nordbo, som har studeret i Frankrig, turde dette være en Fejltagelse. I hvert Fald véd man, at den Abbed Herluin, som forestod Bec-Klostret netop ved den Tid, var en Dansker af Herkomst.

Den Sæmundur Sigfússon som i Følge Sagnet i den Grad have fortabt sig i de franske Skolers Lærdom, at han glemte sit Modersmaal, og saa fuldstændig ladet sig opsluge af Videnskaben om Stjernenes Gang, at han glemte sit Fædreland, ja endog sit Kristennavn, indtil det lykkedes for hans Frænde at rive ham ud af den Fortryllelse, han holdtes i, ved at drage ham hans Ungdomshjem til Minde og dermed at vække Erindringen om det forbigangne i hans Sjæl, — han skulde blive en af sit Lands bedste og navnkundigste Mænd. Der er da heller ikke mange Begivenheder af Betydning for Hjemlandet i den paafølgende Periode, at de ikke sættes i en eller anden Forbindelse med den ansete Sæmundur Sigfússons Navn, som alle havde saa stor Tillid til for hans ubestikkelige Retsindigheds og store Lærdoms Skyld. Og hvad enten han har haft noget med Edda-Sangenes Samling at gøre eller ikke, er det let at forstaa, hvorfor man senere har sat den i Forbindelse med netop hans Navn, saa stort et Ry, der gik af hans Lærdom. Ti i Eftertidens Øjne var den endog saa fænomenal, at hans mentes at have maattet tilkøbe sig den fra selve Mørkets Fyrste, til hvem han skulde have forskrevet sin Sjæl og gaaet i Skole («den sorte Skole») hos i Udlændighedsaarene. Men har den samme Eftertid, der gjorde Jón Ögmundsson til en Helgen, ladet Sæmundur staa i Pagt med Djævelen, har den dog samtidig sørget for, at han i sit Mellemværende med den Onde altid stod som dennes Overmand i Kløgt, som derfor aldrig lod sig overliste af den Ondes Anslag.

Fra Frankrig er de to Venner saa draget nordpaa sammen, først til Danmark, derfra til Norge for der at indskibe sig og dage ud til Island.

Fra denne Rejse nordover anfører Sagaen tre mindre Tildragelser, som dels skal vise Jón Ögmundssons store Habilitet som vordende Kirkens Mand, dels hans store Djærvhed, der end ikke veg tilbage for at sige kongelige Personer Sandheden, og hvorledes han ved sin Optræden vinder disses store Yndest. Kun en af disse skal her genfortælles: Ved Jóns Tilbagekomst til Danmark hændte det sig, at han Palmesøndag kom i Kirke, hvor Kong Sven ogsaa var

til Stede. Den Præst, som skulde læse «Passionen» var imidlertid mindre fortrolig med den ædle Læsekunst, saa det var en Gru at høre paa for alle Tilstedeværende. Jóns gode Hjerte rørtes til inderlig Medlidenhed med den stakkels Præst, han tog i al Stilhed Lectionariet ud af hans Haand og fuldførte Oplæsningen med en saa klangfuld Stemme og et saa betagende Foredrag, at saa vel Kongen som andre Tilstedeværende maatte beundre den fortræffelige Præstation. Efter Gudstjenestens Slutning lod Kongen den islandske Diakon, som han her benævnes (ellers sædvanlig Subdiakon), afhente ved nogle af sine Husfolk, indbød han til Maaltid samme Dag og trakterede ham godt og herreagtig, samt bød ham være sin Gæst, saa længe det lystede ham, hvilket Tilbud Jón modtog og blev der til efter Paasken. Det er nu ingenlunde helt udelukket, at dette Sagn rummer en historisk Kærne, nemlig den, at den islandske Subdiakon virkelig har været Kong Svens Gæst paa Tilbagerejsen fra Frankrig og da, som før berørt, efter al Sandsynlighed i Paasken 1076, den sidste Paaske, Kong Sven levede.

IV.

Ved de to Venners Tilbagekomst til Island (antagelig Sommeren 1077) var den gamle Biskop Ísleifur endnu ilive, og da ikke andet siges udtrykkelig i vore Kilder, turde vi kunne gaa ud fra, at de to Fættere, ret snart efter Hjemkomsten, har modtaget Ordinationen af hans Haand, for selv at kunne forrette Præstetjenesten i de Kirker, der var blevet opført paa deres Fædrenegaarde, hvilke de havde tiltraadt umiddelbart efter at være vendt tilbage til Hjemlandet, og siden den Tid, helt ned til vore Dage, har hævdet deres Stilling som to af Islands fornemste Præstegaarde, ligesom de paagældende Præstekald altid er blevet regnet blandt Landets allerbedste. Som det ikke var usædvanligt i de Tider, forbandt disse to saa lærde og vidtberejste Kirkens Mænd Præstestillingen med Stillingen som verdslige Høvdinger paa samme Maade som Goderne d. e. de hedenske Tempelforstandere, havde gjort tidligere; ti, som før berørt, var disse tillige verdslige Øvrighedspersoner. De synes ogsaa begge to at have giftet sig ret snart efter at de var gaaet ind til Præstestillingen, uden at lade sig skræmme af de netop ved den Tid paa ny fremdragne og skærpede kirkelige Bestemmelser om ugift Stand for Kirkens Tjenestemænd. Da Jón Ögmundsson inden ret længe mistede sin Hustru, tog han endog en ny til Ægte. Imidertid er hans Lev-

nedtegner meget tilfreds med at kunne meddele, at Jón ingen Børn fik med sine Hustruer, ja, er synlig glad over at kunne optegne saasom «adskillige Menneskers Mening», at Jón i begge Ægteskaber har levet som ugift.

I Aaret 1080 nedlagde den ædle Biskop Ísleifur sin Vandringsstav efterladende sig det skønneste Eftermæle for Nidkærhed i Tjenesten og levende Interesse for Kirkens Fremgang. Han efterfulgtes to Aar senere af Sønnen Gissur (1082-1118), i hvem Islands Kirke fik en af sine bedste Tilsynsmænd, som med en heldig Haand fik ordnet de kirkelige Anliggender for lange Tider, med trofast Støtte af Landets bedste Mænd, blandt hvilke de to Præster til Breiðibólstaður og Oddi stod i forreste Række.

I mange Aar fik disse to Venner Lov til at leve og virke i hinandens Nærhed i den fortroligste Omgang, lige ind til Jón blev udset af den forstandige Gissur til at beklæde den nye Stilling som Nordlandets Biskop. Om deres præstelige Virksomhed fortæller Kilderne kun lidt. Men at de begge to har gjort deres Stand Ære og været en Pryd for Kirken, fremgaar tydelig af det smukke Skudsmaal, som af Jóns Levnedstegner, Broder Gunnlaugur, gives dem begge under ét: «De prydede begge to meget og paa mange Maader de hellige Kirker, som var blevet dem betroet, og betjente dem med en sand Ydmyghed, samtidig med at de højnede disse Kirkers Ære og Anseelse ved stadig Forøgelse af de paa deres Ejendomme henlagte, til Præsters Underhold bestemte Midler. De fortjente da ogsaa med Rette at kaldes Kristendommens Piller, saa skønt som de støttede den med deres hellige Lærdomme og meget andet, som tjente til dens Fremvækst, hvilket de meddelte til alle dem, som befandt sig i deres Nærhed og var villige til at føre sig deres Værdifulde Vejledning (eller gode Raad) til Nytte.»

Saa meget de to Venner end lignede hinanden, saa vel i kirkelige som i litterære Interesser, har de dog i andre Henseender været ret forskellige. Man faar det bestemte Indtryk af, hvad der fortælles om dem, at Sæmundur har været endnu mere alment interesseret end den to Aar ældre Ven og Nabo. Denne derimod synes at have været mere ensidig optaget af sin præstelige Gerning — mere specielt religiøst og kirkelig interesseret, mere indadvendt og hengivet til et beskuende Liv i aandelig Betragtning og Bøn, maaske heller ikke uden asketiske Tilbøjeligheder, samtidig med at han dog var besjælet af Virketrang og Arbejdslyst.

At Valget har maattet staa mellem de to, Sæmundur og Jón,

den Gang Biskop Gissur skulde udpege den, der skulde beklæde den nye Bispestilling i Nordlandet, derom kan der næppe tvivles. Naar han imidlertid udpegede Jón Ögmundsson, har det sikkert staaet i Forbindelse med de nys berørte Egenskaber, der maatte gøre ham endnu mere kvalificeret til Stillingen som kirkelig Tilsynsmand. Og at hans Valg traf den rette, vil vi snart faa Lejlighed til at se, saa utvetydig som det fremgaar af hans Levnedstegning, at han i et og alt var denne Stilling voksen — den rette Mand paa den rette Plads.

Som før berørt, var der allerede under Sven Estridssøn indledet Underhandlinger om Oprettelsen af et nordisk Ærkesæde, for om muligt at frigøre Nordens Kirker fra den nordtyske Ærkebiskops trykkende Overhøjhed. Imidlertid blev denne Tanke ikke til Virkelighed før Aaret 1104, altsaa Aaret før Jón Ögmundsson modtog sin Kaldelse til Biskop. Dette havde til Følge, at Biskop Jón, modsat de to Biskopper Ísleifur og Gissur, som begge to var blevet indviet i Tyskland (den første i Bremen af Ærkebiskop Aðalbert, den anden i Magdeburg af Biskop Hardvig, da Ærkebiskop Limarus var faldet i Pavens Unaade) for sin Indvielses Skyld drog til Lund, for af Ærkebiskop Assers Haand at lade sig indvie.

Som Electus drog Jón Ögmundsson den samme Sommer (1105) han var blevet valgt til Bispestillingen, ned til Danmark. Hans Saga indeholder en ret udførlig Beretning om hans Ankomst til Lund, som her skal genfortælles, da den muligvis kaster en Smule Lys over denne første danske Ærkebiskops Personlighed og Maade at være paa.

Da Jón Ögmundsson kom til Ærkebispens Stad, var denne just gaaet til Aftensang, hvorfor den islandske Electus gik lige til Kirken med sine Følgesvende og stillede sig op foran Koret, hvor Ærkebispen med sine Kanniker havde taget Sæde. Disse havde af deres høje Foresatte modtaget et strængt Paabud om aldrig at kaste deres Blik ud i Kirkens Midterskib saa længe Gudstjenesten stod paa. Da Aftensangen nærmede sig Slutningen, opløftede imidlertid Jón sin Røst og sang med. Da den stærke og klangfulde Røst tonede gennem Kirken, blev selve Ærkebispen saa betaget af hvad han hørte, at han glemte sit strænge Paabud og saa sig om for at opdage, hvor denne Sang kom fra. Kannikerne kunde ikke dy sig for bagefter at gøre Ærkebispen opmærksom paa, hvorledes han selv havde overtraadt sin egen Befaling, hvortil han gav følgende Svar: «Dette skal indrømmes, men dertil var dog en bestemt Grund, ti en saadan Røst hørte jeg aldrig før udgaa af et Menneskes Strube; det var meget mere en Engels Røst end et Menneskes.»

Jón Ögmundsson blev meget venlig modtaget af den danske Ærkebiskop, til hvem han fortalte i hvad Anledning han kom og overgav medbragte Skrivelser fra Biskop Gissur og andre Høvdinger paa Island. Ærkebiskoppen syntes særdeles godt om det islandske Bispeemne og talte længe med ham, saa vel om hans specielle Anliggender som om forskellige andre Ting, og efter at have forelagt sit Domkapitel Sagen og raadført sig med sine Kanniker, gav han Biskop Jón det Svar paa hans Anmodning, at saa overbevist som han var om, at det Folk vilde blive lykkeligt, som fik ham til Biskop, hvortil han saa fortræffeligt egnede sig, turde han dog ikke, paa eget Ansvar, give ham den biskoppelige Indvielse, han ønskede, da han havde været to Gange gift. Her maatte med andre Ord først Pavens Dispensation indhentes, og for at faa den Sag tilbørlig ordnet, maatte Electus selv drage til Rom. Dertil var Jón ikke uvillig — og har maaske endog været forberedt paa det Udfald af Ærkebispens Overvejelse. Han drog derfor sydpaa, forelagde Paven, Paschalis II, sin Sag og erholdt uden Vanskeligheder den ombedte Tilladelse til at modtage af Assers Haand Indvielse til Bispegerningen. Hans Indvielse fandt derpaa Sted i Lund Søndag 19. April 1106, og ud paa Forsommeren kunde den da 54-aarige Biskop tiltræde Rejsen hjemover, efter at han i Norge havde gjort Indkjøb af Tømmer til en ny Kirke, som skulde opføres paa det tilkommende Bispesæde. Ærkebiskop Assers Forbindelse med Islands Kirke var ingenlunde afsluttet med Biskop Jóns Indvielse. Endnu tre islandske Bispeemner kom til at modtage Indvielse af hans Haand, og der er næppe Tvivl om, at det var paa Assers Initiativ og Opfordring, at de to Bisper, Ketill Þorsteinsson og Þorlákur Runólfsson, som efterfulgte de to, Gissur Ísleifsson og Jón Ögmundsson, i deres Embeder, tog fat paa Udarbejdelsen af den ældste islandske Kristenret, hvortil de ogsaa nød den lærde Sæmundurs værdifulde Bistand.

Umiddelbart efter sin Ankomst til Island drog Biskop Jón nordover til sit Stift, hvor Gaarden Hólar i Hjaltadal var blevet udset til Bispesæde for Stiftet. Skønt den nye Bispestol var blevet oprettet i Følge indtrængende Ønske fra Nordlændingenes Side, havde de ingenlunde vist den Imødekommenhed, man havde kunnet vente, da det kom paa Tale, hvor den nye Biskop skulde bo. Bønderne havde været ret uvillige til at afstaa nogen af deres Gaarde til fremtidigt Bispesæde. Endelig var det dog lykkedes for Biskop Gissur at faa overtalt Præsten Illugi (Hilarius) Bjarnason til, «for Guds Skyld og fordi Kirken trængte til det», at afstaa nysnævnte Ejendom, som

i henved 700 Aar skulde blive Nordlandets Bispesæde og Midtpunktet for alt aandeligt Liv der nordpaa.

Der var en almindelig Glæde i Island over at have faaet to faste Bispesæder derude, saa mange Ulemper det kunde være forbundet med kun at have et, ikke mindst i Tilfælde af Bispens Dødsfald. Og den Glæde blev ikke mindre ved Tanken om, at begge Bisperne var af islandsk Byrd og tilmed saa ansete og betydelige Personligheder som Gissur og Jón; ti uagtet den sidste var en Sydlænding, havde hans Navn allerede den Gang været landskendt.

Noget af det første, Biskop Jón foretog sig efter at han havde tiltraadt Embedet, var at lade den gamle Kirke i Hólar nedrive og en ny og mere anselig opføre, passende for et Bispesæde, ti fra nu af skulde den jo være Nordlandets Hovedkirke. Han fik Landets bedste Bygmester Þóroddur Gamlason til at forestaa Bygningsarbejdet, som da ogsaa udførtes med stor Kunstfærdighed og uden at der paa noget Omraade blev sparet. Denne, vistnok Islands første Stavkirke, kom da ogsaa til at staa i omtr. 200 Aar. Om Bygmesteren Þóroddur fortæller Sagaen, at han var saa lærenem, at da han ved sit Arbejde kunde høre, hvorledes de unge Præsteemner undervistes i «den Idræt, som kaldtes Grammatica», saa tilegnede han sig, hvad han hørte, saa fuldstændig, at der blev en stor Latiner ud af ham. Biskop Jón synes nemlig meget tidlig at have oprettet en Skole paa Bispesædet ligesom Ísleifur havde gjort i Skálholt, for paa den Maade at afhjælpe den i Stiftet raadende Præstemangel. Og efter at Kirken var blevet færdig, lod han derfor ogsaa et Skolehus opføre i Nærheden af Kirken.

Selv kunde Biskoppen ikke varetage de med Skoleholdet forbundne Pligter. Han havde derfor medbragt «en udmærket Præst og duelig til sin Gerning» fra Gautland, ved Navn Gísli Finnason, lige udmærket ved sin Veltalenhed, sin Lærdom og Ydmyghed. Til ham overdrog Biskop Jón Stillingen som Skolemester og fandt i ham en fortræffelig Medhjælper til Kristenlivets Vedligeholdelse og Fremme i sit Stift, idet han udmærkede sig baade som Lærer og Prædikant. Til hans Medhjælper ved Skolegerningen fik Biskop Jón indforskrevet en fransk Mand ved Navn Rikinni, som tillige skulde være hans Kapellan. Denne Indforskrivning just af en fransk Mand synes unægtelig at bekræfte Overleveringen om Biskop Jóns Ophold i Frankrig under Vandreaarene og tilmed at tyde paa, at han har vedligeholdt Forbindelsen med dette Land og dets Kirke, som han muligvis har følt sig særlig forbunden for modtaget Paavirkning der-

nede. Og muligvis har det ogsaa været hans Tanke med at faa denne Rikinni i sin Tjeneste, derved at faa noget af den varmere Luftning, som især var mærkbar hvor den cluniacensiske Bevægelse havde faaet Magt over Sjælene, ledet indover den islandske Kirkeeng. Der trængtes jo saa haardt til, hvad der kunde give Sjælene Varme midt i de saa kolde, ydre Omgivelser.

Den Uddannelse, som her blev de unge Præsteemner til Del, har antagelig været noget fyldigere end den havde været i Ísleifurs Skole i Skálholt. Her raadedes jo over større Lærerkræfter. Imidlertid maa man sikkert gaa ud fra, at Undervisningen har indskrænket sig ogsaa her til det mest nødvendige. Man har næppe indladt sig paa en Skoleordning i Lighed med Udlandets Domkirkeskolers og Klosterskolers med deres tvedelte Undervisning i de syv frie Kunster, hvor den «trivielle» (i Grammatik, Rhetorik og Dialektik) efterfulgtes af en «quadriviel» (i Aritmetik, Astronomi, Geometri og Musik). Dertil udkrævedes baade mere Tid og større Lærerkræfter. Det gjaldt jo om at faa indført Eleverne i de for den almindelige Præst fornødne Videnskaber som Begyndelsesgrundene i Latin, Liturgi og vel ogsaa en Smule, mest praktisk, Theologi. De allerfleste Præster maatte jo i bedste Fald nøjes med den Uddannelse, de fik i Domskolen og ved den kirkelige Praksis. Adskillige har endog maattet tage til Takke med det Minimum af Uddannelse, Stillingen som Medhjælper hos en ældre Præst kunde yde dem, en Uddannelse som da indskrænkede sig til en Vejledning med Hensyn til Udførelsen af de kirkelige Handlinger, som paahvilede en Præst.

At Undervisningen i Latin blev noget af det, der lagdes størst Vægt paa, var en ligefrem Følge af det Latinske Sprogs Stilling i det hele taget. Det var jo de Lærdes Sprog, det almindelige Bogsprog, og frem for alt Kirkens «hellige Sprog», som anvendtes ved alle gudstjenstlige Handlinger. Vistnok som et Led i Latinundervisningen nævnes i Biskop Jóns Saga ogsaa Undervisning i Versekunst (versificatura), som Rikinni specielt tog sig af. Man har dog uden Tvivl drevet den mere for Fornøjelses Skyld, end fordi man regnede Færdighed heri til det for Præsters Uddannelse nødvendige. Imidlertid gav en Færdighed heri Anseelse for Lærdom, og Benævnelsen «latínuskáld» fik i Island meget tidlig en udsøgt fin Klang. At ogsaa de romerske Klassikere (og det ikke de mindst uskyldige) fandt Vej til Biskop Jóns Skole og læstes dér, fremgaar af det i Biskop Jóns Saga meddelte Træk, at Biskoppen en Gang fandt en af Eleverne (den senere Biskop Klængur til Hólar) fordybet i Læsnin-

gen af Mester Ovidii «De arte amatoria», hvad han da ogsaa meget bestemt fraraadede den unge Mand at fortsætte med, saa usundt som det var for et «Menneskes skrøbelige Natur».

Ogsaa Musikken blev dyrket med megen Ihærdighed under Franskmanden Rikinnis Vejledning. Det spillede jo saa megen Rolle ved Udførelsen af den kirkelige Gudstjeneste, at Præsterne havde deres Stemmemidler i Orden og kunde haandtere de kirkelige Liturgier med Smag. Biskop Jón var selv, i Følge Overleveringen, en Mester paa dette specielle Omraade, og har meget mulig i sine Vandreaar, ikke mindst i Frankrig, kunnet bringe i Erfaring, hvilken opbyggelig Kraft skønne og rene Toner er i Besiddelse af naar de tolker Frelsens Undere, eller udtrykker Menighedens troende Stemning i Bøn og Paakaldelse. Man kan da ogsaa sige, at først med Jón Ögmundsson har den kirkelige Musik fundet Vej til Island.

Iøvrigt faar man af Sagaen kun ringe Besked om den Undervisning, som blev de unge Mennesker til Del i Jón Ögmundssons Skole, hvorimod der gives en skøn Beskrivelse af den Aand og Tone, som herskede der: «Rundt om i Bispegaardens Bygninger herskede Flid og Arbejdsomhed: Nogle læste hellige Skrifter, nogle skrev og nogle sang, nogle lærte, nogle underviste. Der var ingen Misundelse dem imellem eller Tvist, ingen Forulempelser eller Trætte, den ene saa i den anden sin Overmand. Den ene viste den anden fuld Lydighed, og naar der kimede til Gudstjeneste, ilede de alle fra deres smaa Kamre til Kirken, medbringende som flittige Bier til den hellige Kirkes Bistade sød Honning, opsamlet i den hellige Skrifts fortrinlige Vinkælder». Saa fortræffelige de to Lærere, Gísli Finnason og Rikinni, sikkert var, tør man dog gaa ud fra, at den gode og sunde Aand og Tone, som herskede i Skolen, har først og fremmest skyldtes Biskop Jóns gode Indflydelse og Paavirkning, hans dybe Forstaaelse af Skolens Opgave og hans Interesse for den, samt hans kærlige Omsorg for de unge Mennesker, som der uddannedes. Mange af dem blev da ogsaa siden Ledere indenfor Kirken og Mænd af stor Indflydelse paa Befolkningens Liv. Saaledes ved man, at de tre senere Bisper *Ketill* Þorsteinsson og *Bjørn* Gilsson til Hólar og *Klængur* Þorsteinsson til Skálholt, samt Þingeyrar-klostrets første Abbed *Vilmundur*, var alle oplærte i Jón Ögmundssons Skole.

Men blandt Skolens Elever nævnes mærkværdigt nok ogsaa en enkelt Kvinde fra Skagefjorden, Ingunn Guðmundsdóttir, der gjorde saa gode Fremskridt, at hun endog kunde maale sig med de fremmeligste af de mandlige Elever. Især fik hun erhvervet sig saa store

Kundskaber i Latinen, at hun deri kunde undervise dem, som ønskede det. Det er ikke usandsynligt, at denne unge Islænderinde er Nordens første skoleuddannede Kvinde.

Ligesom Jón Ögmundsson saaledes viste levende Interesse for, at hans Stift fik saa mange og saa godt uddannede Præster som muligt, saaledes viste han i det hele taget den mest levende Interesse for Stiftsbeboernes aandelige Fremgang i det hele taget, idet han ikke blot rejste flittigt omkring i sit Stift, men arbejdede med Flid paa, at Bispesædet kunde blive det aandelige Midtpunkt for hele Stiftet.

Ifølge vore Kilder drog Biskop Jón ud paa Visitats allerede den første Sommer efter sin Tiltrædelse. Men man kan uden Tvivl gaa ud fra, at han har hvert Aar rejst som Visitator omkring i sit Stift. Ungdommens Konfirmation var som bekendt en Embedshandling, som det alene tilkom Biskoppen at udføre, og den største Vægt lagdes paa dette Sakrament som tilførende de unge særlige Naadegaver. Denne Embedshandling gjorde derfor Visitations-Rejser til en Nødvendighed for Biskoppen. Men en Mand af Biskop Jóns Støbning har sikkert ikke ladet det bero ved Uddelingen af Konfirmationssakramentet. Han var som Biskop først og fremmest «Tilsynsmand» og efter alt, hvad man ved om ham, har han været dette i Ordets fulde Betydning, ikke blot ført Tilsyn med de fattige Templer, Menneskene havde opført med deres Hænder, men fremfor alt med de mange Guds Templer, som var bestemte til Bolig for Guds Aand. Han var meget nidkær for at faa Befolkningens sædelige Vandel højnet, hvilket næppe var overflødigt, saa liden Magt Evangeliets Aand endnu havde faaet over Sindene, og søgte i alle Ting at foregaa andre med et lysende Eksempel. Hans Tale var altid rig paa Formaninger til gudelig Livsførelse, om at «lade sit Lys skinne saaledes for Menneskene, at de maatte se deres gode Gerninger og ære deres Fader i Himlene». Han var mild og overbærende mod de svage, som gerne vilde forbedre deres Leveskik, men faldt tilbage; men lige saa stræng var han mod dem, som i Trods fremturede i et syndefuldt Levned. Han ønskede at bringe det dertil, at alle søgte Kirken hver hellig Dag, ja endog om Hverdagen gik til Kirke eller til et opstillet Kors for at forrette deres Andagt. Hver Dag skulde begyndes med at man slog Korsets Tegn for sig og fremsagde Trosbekendelsen; man skulde siden signe hvert Maaltid, holde Bøn til de syv hellige Tider og lægge sig om Aftenen med sit Fader vor. Præsterne paalagde han at vaage over den Hjord, som var dem betroet, og ikke undlade at give den fornødne Vejledning til hellig Livsførelse,

samt at lægge Vind paa, at alle kunde deres Trosbekendelse og Fader vor.

Endnu fandtes der hos Befolkningen forskellige Levninger fra Hedenskabet. Dem søgte Biskop Jón med kraftig Haand at faa udryddet hvor som helst han stødte paa dem, f. Eks. al Overtro med Besværgelser og Trolddomskunster, Dagvælgeri og Ofringer, hvilket var en Vederstyggelighed for Gud og uforeneligt med sand Gudsfrygt. Han forbød alle Elskovskvad, især de ofte uhøviske og sanselige, som brugtes ved Danselegene. Ja, han kunde end ikke finde sig i de gamle hedenske Navne paa Ugedagene, som her, ligesom i det øvrige Norden, opkaldtes efter de gamle Aser Týr, Odin og Thor. Dette fik han ændret derhen, at disse Dage istedenfor opkaldtes efter den Talorden, hvori de kom (þriðjudagur, «Tredjedag»; miðvikudagur, «Miduge-dag»; fimtudagur, «Femtedag»).

Med al den Nidkærhed, Biskop Jón saaledes lagde for Dagen baade i sin Embedsførelse og i sin eksemplariske Vandel, vandt han alle gode Menneskers Yndest og Tillid, saa tydelig som det traadte frem, at han kun vilde sine Medmenneskers Bedste. Som et Udslag af den Yndest, han vandt hos sit Folk, kan den Kendsgerning nævnes, at hver syvende Mand i Island bærer Navnet *Jón*.

Biskop Jóns glødende Iver for sit Kald blev ikke uden Frugt. Der opstod en religiøs Vækkelse i Nord-Island ved hans Virksomhed, vistnok den eneste, som der kan peges paa i Islands Kirkehistorie indtil denne Dag. Rundt om i Nordlandet sporedes den mest levende religiøse Interesse, en stærk Længsel efter et gudvelbehageligt Liv samt efter kristelig Belæring og Vejledning. Til de store Højtider, især Paaske og Pinse, drog Folk i store Skarer — endog langvejs fra — «hjem» til Hólar, baade Mænd og Kvinder, for at fejre Højtiden sammen med den fortræffelige Biskop og nyde godt af hans Belæring, Opmuntring og Trøst. Rigtignok havde Biskop Jón udtalt Ønsket om, at hver Mand i Stiftet besøgte Stiftets Hovedkirke mindst én Gang hvert Aar, for at ofre Gud sin Bøn og Paakaldelse med et taknemligt Sind. Men det var ingenlunde blot Lydighed mod Bispens Bud, som drev Skarerne derhen; det var ligesaa meget en vaagnet Nidkærhed for deres Sjæls Salighed og Trang til aandelig Belæring, til Formaning og Opbyggelse. Saa stor var Tilstrømningen, at man kunde tælle de Tilrejsende i Hundreder, som paa de store Højtider gæstede Bispegaarden. Og da Bispegaardens Huse ikke rummede alle de mange Mennesker, indrettede de sig smaa Hytter langs Kirkegaardshegnet, hvor de kunde

have Tilhold saa længe Opholdet varede; ellers var deres Tid fuldt optaget af at deltage i Gudstjenesten i Kirken eller af at overvære de Taler og Foredrag, som Biskop Jón og hans Medhjælpere holdt til dem. Opholdet i Paasken varede gerne det meste af den hellige Uge, fra Onsdag til efter Paaskehelgen. Mange tog Levnedsmidler med sig, for ikke at trække unødvendige Veksler paa Bispegaardens Gæstfrihed, men de fleste var dog i Regelen Bispens Gæster, som da ogsaa beværtedes rigelig. Men ogsaa til andre Tider var der stor Tilstrømning af Gæster, som søgte derhen for at opbygges og vejledes i deres Saligheds Sager af den store Sjælesørger og hans tro Hjælpere, eller for at søge anden Hjælp og Støtte i Livets Kamp; ti det var kendt over det ganske Stift, at ingen gik forgæves til Hólar. Ved den store Tilstrømning af Gæster opslugtes imidlertid saa meget af Bispens Tid, at han snart maatte helt opgive at styre Bispegaardens ydre Anliggender. Han overlod da dette til sin tidligere Hustru i Forening med forstandige Venner, for at Gæstfriheden ikke helt skulde ødelægge ham. Det blev ogsaa en almindelig Skik, at de mere velhavende sendte den gæstfrie og gavmilde Biskop Gaver eller medbragte saadanne, naar de gæstede ham, for at han skulde kunne blive ved med at hjælpe andre, uden at hans økonomiske Forhold led følelig derved.

For sine Stiftspræster var Biskop Jón som en Fader, de saa op til med sønlig Hengivenhed og Tillid, saa mild og kærlig som han var i al sin Omgængelse. Selv hans Irettesættelser fandt de sig i med Sagtmodighed som noget, de skyldte ham Tak for; de fleste af Præsterne var jo hans Disciple, som han havde knyttet til sig i deres unge Alder ved sin Visdom, Retsindighed og Maadehold.

Saa gæstfri som Biskop Jón var, og gavmild mod alle, som trængte til hans Hjælp, levede han dog for sin egen Person i den største Tarvelighed. Jo ældre han blev, des mærkbarere blev de asketiske Tilbøjeligheder hos ham selv. Han fastede meget og vaagede en stor Del af Natten i Bodsøvelser, Bøn og Betragtning.

Som før berørt fandtes der endnu ikke noget Kloster i Island. Ifølge Traditionen skulde Biskop Róðólfur (Rudolf) i sin Tid have anlagt et Kloster paa sin Gaard Bœr i Borgarfjorden. I saa Fald har det næppe haft nogen lang Levetid. I hvert Fald melder vore Sagaer intet om Tilværelsen af et saadant Kloster udover den korte Bemærkning, at Biskop Róðólfur ved sin Bortrejse fra Landet lod tre Munke blive tilbage paa den Gaard, hvor han havde haft sit Ophold. Men for en Mand af Biskop Jóns hele Art og Karakter og

med hans levende Interesse for det aandelige Livs Fremvækst blandt hans Stiftsbeboere, maatte Ønskeligheden af ogsaa at faa et Kloster opført være indlysende, for at de, som helt vilde overgive sig til sin Gud og afdø fra Verden med dens mange Fristelser, kunde der finde et Opholdssted fjernt fra Verdens Larm. Han havde jo selv paa sine Rejser i fremmede Lande set hvilken Betydning Klostrene havde for det aandelige Livs Fremblomstring — og hvorfor skulde de ikke kunne faa en lignende Betydning i Island? Han fandt meget snart et Sted, der maatte egne sig i saa Henseende, nemlig Þingeyrar ved Húnavatn. Her lod han en af sine Venner nedsætte sig og en Gaard anlægge, der kunde omdannes til et Kloster saa snart de nødvendige Midler var indsamlede og afstod selv til det Formaal en betydelig Del af sine Indkomster. Dog oplevede han ikke at se dette Islands ældste og betydeligste Kloster rejse sig. Det skede først i hans Eftermands Tid (1133), og Klostret fik en af Biskop Jóns kæreste Disciple, Vilmundur Þórólfsson, til sin første Abbed. Men eftersom det var Biskop Jóns Idé, som der blev virkeliggjort og de første Forberedelser til Klostrets Opførelse var gjort af ham, har man Lov til at regne ham for Klostrets egentlige Stifter. Dette Kloster hørte til Benediktinernes Orden og vandt ret hurtig Ry for den boglige Flid og de litterære Interesser, som der herskede inden Vægge.

Om Biskop Jóns Forhold til den sydlandske Embedsbroder indeholder vore Kilder kun sparsommelige Efterretninger. Ret beset indskrænker disse sig til, hvad Sagaen fortæller om hvor glade de var ved paa Altinget at træffe hinanden umiddelbart efter Biskop Jóns Tilbagekomst fra Indvielsen i Lund, og hvorledes Biskop Gissur ved samme Lejlighed indskærpede Forsamlingen i en Tale, hvor megen Tak Befolkningen var Gud skyldig, fordi der nu var oprettet to faste Bispestole i Landet. Der meddeles endvidere i størst mulige Korthed, at de to Bisper ved denne Lejlighed forhandlede med hinanden om forskellige Emner og drøftede med Gejstligheden hvilke Bud og Befalinger til Guds Ære og Menneskenes Gavn de skulde give deres Underordnede. Imidlertid kan man med nogenlunde Sikkerhed gaa ud fra, at de to Embedsbrødre i Reglen er mødtes hver Sommer paa Altinget, for at drøfte med hinanden, hvad der tjente til Kirkens Bedste, og at de i det hele taget har levet og virket i bedste Forstaaelse med hinanden, besjælede som de var af et og samme Ønske: Kirkens Vækst og Befæstelse i Landet til Befolkningens Gavn og Guds Ære. Saa forskellige som de to Kirkens

Mænd uden Tvivl har været, har de i deres Virksomhed sikkert udfyldt hinanden saare godt.

Efter at have beklædt Bispestillingen i Skálholt i henved 36 Aar og i sin Stilling udfoldet en hartad kongelig Magt, afgik Gissur ved Døden Aaret 1118. Han havde efter Ari's Udsagn været «mere afholdt af sine Landsmænd end nogen anden Mand her i Landet». Biskop Jón, der var omtrent 10 Aar yngre, overlevede ham kun tre Aar. Vinteren 1121 blev Biskop Jón syg og den Sygdom førte til hans Død den 23. April. Han var da 69 Aar gammel og havde beklædt Bispestillingen i 15 Aar.

Af Ydre skildres Biskop Jón i sine yngre Aar som en «meget smuk Mand, lysøjet og lyshaaret, høj af Vækst, og af stor Legemsstyrke, i et og alt omgivet af Skønhed og Guds Miskundhed».

Allerede i Biskop Jóns Levetid havde der gaaet Ry af ham som en hellig Mand. Dertil bidrog ikke blot hans usædvanlige pastorale Evner og Sjælesørger-Begavelse, samt hans Vandel i det hele taget, men tillige forskellige særlige Evner, han mentes at være i Besiddelse af, f. Eks. Evnen til ved Bøn og Haandpaalæggelse at helbrede Syge og en overordentlig udviklet sjælelig Sans, der bevirkede, at f. Eks. hans Venners dødelige Afgang i det Fjærne flere Gange bares ham for med saa stor Sikkerhed, at han maaske midt om Natten stod op af sit Leje, gik til Kirken og læste en Sjælemesse for dem. Men, som hans Levnedstegner siger, uagtet dette var ret almindelig bekendt, kviede man sig ved i hans Levetid at karakterisere dette som ligefremme Mirakler, der skulde tjene til Vidnesbyrd om hans Hellighed, uagtet alle fandt det saare mærkeligt. Der hengik da ogsaa næsten 80 Aar inden man aabenlyst begyndte at tale om ham som en hellig Mand; i hvert Fald haves der ingen Vidnesbyrd om, at han i dette Tidsrum har været Genstand for ligefrem Paakaldelse. De Udtalelser af hans Levnedstegner, at hans Ben fik hvile i Jorden «lidt mindre end 80 Vintre, *indtil* Gud aabenbarede hans Herlighed med skønne Mirakler og hans Helgenlevninger blev optagne af Graven», synes unægtelig at tyde paa, at der ikke har været Tale om nogen Udførelse af Mirakler ved ham i nævnte Tidsrum. Men hvad er det saa, der giver den ydre Anledning til, at hans Hellighed saa længe efter hans Død paa en Gang pludselig kommer paa Tale? Der er næppe Tvivl om, at de Rygter, som paa denne Tid fløj over Landet om den da for blot nogle Aar siden ved Døden afgaaede Skálholt-Biskop Þorlákurs Jertegn og Undere, har givet den ydre Anledning til, at Nordlændingene med ét kom i Tanker om deres første Biskops

store og overordentlige Handlinger. Og Efterretningerne om, at Sydlændingene allerede belavede sig paa Biskop Þorlákurs Translation og Skrinlæggelse, samt havde besluttet at faa hans Paakaldelse lovbefæstet paa Altinget, var Nordlændingene en kraftig Tilskyndelse til at bevise deres egen «hellige» Biskop en lignende Ære ved Optagelse af hans jordiske Levninger af Graven. Deres Ærgerrighed tillod dem ikke, at lade Sydlændingene være alene om at faa deres Biskop «helgenkaaret». Men fra samme Øjeblik Tanken om Biskop Jóns «Helgenkaaring» havde slaaet ned hos dem, begyndte forskellige Rygter at sive ud om Mirakler, der var sket som Følge af hans Navns Paakaldelse, ja tilmed om større Mirakler end dem, der var sket ved Biskop Þorlákurs Paakaldelse, idet man paastod, at en Paakaldelse af Biskop Jóns Navn havde hjulpet, hvor man uden Resultat først havde anraabt Biskop Þorlákur.

Paa en Maade kan det siges, at Biskop Jóns Translation gik for sig i tvende Akter. Første Akt gik for sig i December 1197 og danner Forberedelse til Hovedakten, som fandt Sted først nogle Aar senere. Tilskyndet af den meget overtroiske Præst (senere Biskop) Guðmundur Arason lod Biskop Brandur Sæmundsson til Hólar, der ogsaa var en saare lettroende Mand og paavirket af Præsten, Biskop Jóns Ben optage af Graven, vaske dem og anbringe i en ny Kiste, som derpaa blev atter sænket ned i Graven, men med et Laag anbragt over Kisten, der paa den Maade kom til at ligge i et Slags Hvælving uden at komme i Berøring med den nedkastede Jord. Dette skete endog 6 Maaneder før Sydlændingene fik Biskop Þorlákurs Translation sat i Værk, men da dennes Skrinlæggelse fulgte umiddelbart efter selve Optagelsen, maa det vel siges, at Sydlændingene alligevel blev de første. Biskop Jóns Skrinlæggelse fandt nemlig ikke Sted før 3½ Aar senere, 3. Mars Aar 1201.

Efter at den første Optagelse havde fundet Sted, synes Troen paa Biskop Jóns Hellighed først for Alvor at have begyndt at slaa Rødder hos Nordlandets Befolkning og der ymtedes om forskellige Jertegn, der var sket som Svar paa en Anraabelse af hans Navn til Hjælp (især Helbredelse) og Beskyttelse. Man kunde derfor daarlig slaa sig til Taals med den Æresbevisning, som allerede var blevet ham skænket. Og den ydre Anledning til at gaa videre i den Retning lod da heller ikke vente paa sig. Det Aar 1201 oprandt med stræng Frost, Snestorme og haardt Vejr, som truede med at lægge Bøndergaardenes Drift øde. Ifølge et i Drømmesyn givet Fingerpeg kom man paa den Tanke, at muligvis kunde den truende Ulykke afvær-

ges ved Biskop Jóns Mellemkomst. Og den lettroende Biskop Brandur, kraftig ansporet af Gudmundur Arason, gik ind paa Idéen. Nu blev Biskop Jóns Kiste atter taget op af Graven, baaret i Procession til Kirken og en Messe celebreret til hans Ære og Ihukommelse. Men fra samme Øjeblik skete der et totalt Omslag i Vejret: de sterke Snestorme slog om i mild Regn, den haarde Frost i blid Tø og den gennemisnende Nordenblæst afløstes af lune Søndenvinde, hvorved al Sne forsvandt over det ganske Land i Løbet af faa Dage. Overfor en saa haandgribelig Kendsgerning maatte selvfølgelig enhver Tvivl om Biskop Jóns Hellighed forstumme. Man kunde ikke ønske sig et mere paatageligt Bevis end et saadant Naturunder. Nu stod blot tilbage at faa den officielle Anerkendelse af hans Hellighed og hans Anraabelse lovbefæstet. Dette skete paa Althinget Sommeren 1201, idet Biskop Jóns Messedag blev højtidelig vedtaget, men derved havde jo hans Hellighed faaet sit officielle Stempel. Nogen anden Autorisation har ingen af de islandske Helgener nogen Sinde faaet. Og hvad de to ældste, Bisperne Jón og Þorlákur, angaar, da synes Folk slet ikke at have skænket det en Tanke, at der behøvedes et paveligt Stempel, naar Menigheden selv havde erklæret dem for Helgener og Altinget vedtaget bestemte Messedage til deres Ære. Kurien har da heller aldrig direkte anerkendt deres Hellighed. Men for det islandske Folk, som saaledes paa eget An- og Tilsvar havde erklæret dem for hellige, var deres Helgenrang lige ubestridelig for det. Man faar det bestemte Indtryk af vore Kilder, at Nordlændingene har gjort alt, hvad de formaaede, for at fremme deres Helgens Paakaldelse og Anseelse, men desuagtet er Biskop Jóns Popularitet som Helgen aldrig blevet saa almindelig som Biskop Þorlákurs, og udenfor Island er hans Helgenrang aldrig blevet anerkendt.

Men hvorom alting er, Biskop Jón synes ikke helt ufortjent at være kommet til denne Ære og Værdighed, man har tillagt ham ved Tilnavnet «den hellige», vel ikke paa Grund af de Jertegn og Undere, som Mirakellegenderne har tillagt ham, men formedelst hans ubestridelige gode Egenskaber og den hellige Sindsbeskaffenhed, hele hans Fremtræden var præget af. Vi ser i ham en usædvanlig helstøbt Personlighed, som er den Opgave fuldstændig voksen, han har valgt til sin Livsopgave, og han har ogsaa den Tilfredsstillelse at se sit Arbejde bære Frugt. Ti det er Sandheden om Biskop Jón, at han nedlagde sin Hyrdestav elsket og agtet af alle dem, som han havde virkede iblandt, efterladende sig det skønneste Eftermæle i sit Folks Bevidsthed.

PRESTEVALGET I STØREN 1654.

AV

JOH. E. BRODAHL.

I.

Aar 1654 den 11. mars hensov paa Støren prestegaard «salig i Herren» hr. Niels Tausan, efter aa ha først fungert som kapellan i sognet i 21 aar, derpaa som sogneprest i 1 aar og 10 maaneder. Han var gift med datter av sin formann i embedet Niels Pedersen Balg, hun hette Kiersten Nielsdatter Støren. Denne sogneprests mere enn 12 barn antok nemlig allesammen *Støren* som familienavn; slekten er nu forlengst utdød og har absolutt ingenting med den nulevende familie av det navn aa bestille.

Paa denne tid utøvet almuen selv kallsretten i sitt sogn, og kallelsen (vocationen) foregikk ved opnevnte kallsmenn, valgt av og blandt menighetens lemmer. Den hvem det paalaa aa sette dette noget vidtløftige apparat i sving, var prosten. Og skulde opnevnelsen av kallsmenn gaa for sig med all rett og riktighet, maatte den skje i «Bønnen» — det vil si ved den bønn og paakallelse, hvormed prosten pleiet aa innlede kallsmannsvalget paa selve den avdøde prestemanns begravelsesdag.

Men denne gang traff det sig desverre saa uheldig, at prosten i Dalerne paa den tid, hr. Anders Olsen Bruse, sogneprest til Meldal, hadde forfall; han var visstnok syk. Hurtigst gjørlig satte han sig saa i forbindelse med sognepresten til Melhus, hr. Michel Melchiorsen Falch, og opnevnte ved en skrivelse ham til som vicepræpositus — hvad der betegner vikarierende prost — aa ta sig av sakene i sitt nabosogn. Men denne orientering hadde vel tatt sin tid, og saaledes skjedde det, at hr. Nielses begravelsesdag, den 17. mars, gikk hen uten at der blev foretatt det som skulde, i henseende til kallelsen av ny prest.

Efter Trondhjems Domkapitels forhandlingsprotokoll 1636-59, fol. 109, 110 og 114.

Samtidig med disse offisielle forberedelser blev der henne i prestegaarden truffet andre av mer intim art. Hvad de egentlig gikk ut paa, kan vi jo ikke saa akkurat vite; men med kjennskap til tiden og miliøet kan vi jo saa nogenlunde regne os til det. Den efter samtidens hele skikk og tenkesett nærmeste til aa rykke op i sogneprestembedet var nemlig sognets residerende kapellan, hr. Henrich Andersen Herdal. Likeoverfor presteenken har han vel saa erklært sig redebon til aa trede til brudeskamlen med henne, og hun har paa sin side til gjengjeld tilsagt ham all sin uforbeholdne støtte. Som nummer tre gikk inn i dette triumvirat en studiosus Christen Jensen, der betegnes som «domesticus», hvilket i denne forbindelse neppe kan bety annet enn presteenkens huslærer; et annet sted sees han benevnt for «Prestekvinden hendes Tiener». Hvad han i denne smule intrige egentlig hadde som opgave, er ikke til aa utgrunne; men forholder det sig ikke alltid slik ved triumvirater: tredjemann er neppe annet og mere enn en betydningsløs straamann.

Hvis dette trekløver hadde tenkt sig at de skulde faa raa grunnen alene, og at ingen flere kandidater skulde melde sig til embedet, blev de nok nødt til aa tenke om igjen. En til var der som drog op for aa la sig «høre paa Kaldet», nemlig hr. Joen Erichsen Jamt, som tilnavnet viser en jemtlending av oprinnelse. Han betegnes som en ung mann, og han hadde ganske riktig heller ikke mere enn saavidt fylt de firti aar. Hvor han kom fra vites ikke bestemt, men antagelig var det fra Inderøy, hvor han kan formodes aa ha vært residerende kapellan. Direkte efterretninger paa dette punkt mangler; men i Salberg kirke paa Røra finnes ennu etpar itubrukne, utrangerte lysestaker av messing, der bærer en innskrift med hans navn som giver og aarstallet 1649.

II.

I denne affære treffer vi først paa hr. Joen i Trondhjem, hvor han i bispens fravær henvender sig til lensherren om et friskysspass for en hest, idet han gjør rede for sit ærende. Passet utstedte lensherren for ham, og med en seddel fra prosten arriverer han via Meldal til Støren, hvor han fremstiller sig hos kapellanen hr. Henrich, som det ser ut til, i nærværelse av to av sognets bønder, Siver Soknes og Even Ingebrigtsen Soknes. I samtalens løp slo han paa — enten av diplomati eller muligens av pralesyke — at det ikke var ham saa overvettes meget om aa gjøre, dette her: «han

havde god Leilighed som han var». Men det var lensherrens vilje at han skulde reise ditop. At hans pass, utstedt som det var av lensherren og ikke som vanlig av bispen, maa ha bidratt til aa øke tiltroen i den retning, kan vel ikke være tvilsomt. Heller ikke at dette maa ha vært den direkte aarsak til det energiske arbeide for hans kandidatur, som vitterlig blev drevet fra utbredt hold innen menigheten.

Sin prøvepreken kom han ogsaa til aa holde. Ved denne har nok prosten vært ganske uten representasjon, saa hr. Henrich maatte messe. Og av kallsmennene var det bare to som hørte paa, Joen Rognes og Haldor Aune. Siver Soknes innfant sig først mot slutten av prekenen.

Nu var man nemlig i mellemtiden kommet saa langt at kallsmenn var blitt opnevnt. Søndag den 16. april innfant vicepræpositus hr. Michel sig i Støren, og da blev i kirken av en fremmøtt almue paa 50 sognebønder opnevnt de første kallsmenn. Men først onsdagen næstefter, den 19., blev de alle tilnevnt og befullmektiget — «fem Uger mindre en Dag» efter den lovlige tid.

«Onsdagen den 19. Aprilis, der jeg var i Provstens Sted, da spurte jeg menige Mand som tilstede var, om der var 7 Mænd som vilde staa for Kaldet, at de da straks vilde komme til mig med deres Navn. Hvilket da ogsaa straks skedde,» melder hr. Michel selv om saken. Han beretter videre, at førenn han gikk i kirken var der ingen hos ham og talte med ham, «hvorover han var ligesom han var confunderet». Han blev med andre ord stillet overfor et fullbyrdet faktum, og hvordan dette faktum var kommet istand, forklarer etpar av kallsmennene, idet den ene sier: «Bemeldte Onsdag Hr. Michel var der, da udvalgte de selv de 7 Mænd mellem hinanden, Hr. Michel uafvidendes hvad Tid de kaldte dennem.» Og den annen: «De blev udnævnt den Onsdag Hr. Michel han var der, og dette skedde paa Kirkegaarden samme Dag, saavelsom i Kirken da Hr. Michel var der.»

Disse saaledes opnevnte kallsmenn aapenbarer sig litt efter litt aa være følgende: som representanter for Soknedalen anneks Arne Aasenhus og Arne Hasselbraut, for Horg anneks Iver Hovin og Arne Høiset, og endelig for hovedsognet, som alltid skulde ha en representant mere enn hvert av anneksene, Siver Soknes, Haldor Aune og Joen Rognes.

I kirken fikk hr. Michel ogsaa vite at stemningen blandt almuen gikk i retning av aa kalle hr. Joen til embedet, og at der i den anledning hadde paagaatt en formelig liten agitasjon — «stempling»

som det med den tids sprogbruk blev kalt — med Endre Folstad som hovedleder — «som var udraabt for et Klammerhoved, og som ikke udnævnt til Kaldsmand at være, dog inden saavelsom uden Huse lod sig bruge til Opraabere». Andre sognemenn nevnes ogsaa i forbindelse med opstyret, som Esten Mo og Arne Frøset.

Da hr. Michel hadde faatt saken saavidt bragt i orden, avfattet han sin innberetning til prosten om resultatet. Den sendte han Ole Voldum til Meldalen med, og denne førte samtidig med sig til prosten som jertegn de 7 kallsmenns signeter. Han returnerte med en skrivelse fra prosten av 21. april, og leverte samtidig alle signeter tilbake. Imidlertid var visstnok hr. Michel vendt hjem og glir foreløbig ut av saken.

Saa oprant endelig den søndag da «Kaldet gik». Prosten lot sig denne gang representere ved sin kapellan og svigersønn hr. Steen Evensen; selv var han fremdeles «svag», og der blev fortalt at hr. Michel i Melhus var «sjug». Av kallsmennene møtte ingen i kirken; Arne Høiset fra Horg var ellers nu av en eller annen grunn blitt erstattet med Ole Løre sammesteds fra. Der blev sagt at de allesammen satt henne paa Soknes og drakk. Hr. Steen hadde tre ganger bud efter dem med prestekvinnens drenger Ole Andersen og Ingbret Eriksen, og disse paastod at bøndene var beskjenket. Men tilslutt maa de vel være kommet, for hr. Steen talte med dem, uten dog aa kunne merke noget paa dem. Og resultatet det var oplagt: hr. Joen blev vocert til Støren sogneprestembede.

Derefter utferdiget hr. Steen kallsbrevet paa prostens vegne. Han skrev svigerfarens navn under, — uten som det synes aa ha sikret sig skriftlig fullmakt til det, — og han forseglet med svigerfarens signet. Arne Aasenhus reiste paa kallsmennenes vegne til byen, til biskoppen og lensherren, og førte da igjen med sig sitt og de 6 andre kallsmenns likesom mange andre sognebønders signeter: «at det skulde være fult(!), at det var alle Mænds Mening».

III.

Hr. Joen har neppe vist sig saa særlig forhippen paa aa ta presteenken med paa kallet, og med sitt kallsbrev i lommen stod han jo ogsaa i denne henseende temmelig fritt. Dette innebar for madame Kiersten detronisering fra sin posisjon som «Menighedens Moder» ned i ubemerketheten, og den visse armod om hun ikke kunde arbeide for sitt livsophold. I første omgang hadde altsaa trekløveret tapt saken. Men de var ikke tilsinns aa slaa sig til ro

med det; tvertimot — de belaget sig paa aa føre kampen videre, uten aa sky noget middel som kunde føre til seier. Og der heftet jo ogsaa ved denne kallelse saa mange uregelmessigheter, at selv en kapitelssak med godt haap lot sig vove.

Derfor ser vi ogsaa, at Kiersten sal. hr. Niels Tausans under dato 5. mai 1654 innsender en skriftlig begjæring til hr. superintendenten, om at han «vilde lade anstaa med at recommendere velb: Hr. Lensherre Hr. Joen til Collats, inntil det blev bevisliggjort at med samme Kald skulde være urigtelig tilgaaen». Bispen, mag. Erich Bredal, paategnet den sin resolusjon og anbefalte: «at der endelig vilde stevnes i Sagen». En saadan stevning fra lensherren, med lagmannen dr. Peder Alfsen som formidler, blev rettet mot presteenkens eldste bror, Peder Nielsen Støren, rimeligvis hennes verge, iallfall hennes fullmektig: «belangende at Peder Nielsen for Landemodet skulde bevise, at Hr. Joens vocation til Størens Pastorat ikke skulde være saa lovlig efter Ordinansen og Recessen, som det sig burde». Den var datert 23. mai og vedtatt ved paategning av Peder Nielsen den 25. næstefter. Denne siste maa dernæst paa sin søsters vegne ha uttatt en tilleggsstevning av dato 6. juni, som blev lovligen lest og forkynt for prosten, de to som hadde fungert i prostens sted, nemlig hr. Michel og hr. Steen Evensen, item hr. Joen Erichsen som var kallet. Ennvidere for hr. Henrich Andersen, kapellan til Støren, Christen Jensen, de 7 kallsmenn og andre benevnte sognebønder.

Saken var innstevnt til foretagelse 20. og 22. juni, men blev først optatt i kapitlet den 26. næstefter. Tilstede var lensherren personlig, bispen og de menige kanniker. Bispen fremla et innlegg om «at han ikke kunde gaa Peder Nielsen forbi at stevne i den Sag». Han angav i det ogsaa, at foruten de 7 kallsmenn mange andre sognebønder, særlig Endre Folstad, paa tross av ordinansen hadde «brugt Stempling mod bemeldte Kald». De hadde enn ikke sparet superintendenten i hans eget hus den 18. mai sist forleden efterat kall var gaatt. Bispen har tydeligvis ikke villet gi efter og anerkjenne resultatet.

Dernæst producerte Peder Nielsen som søsterens fullmektig sitt innlegg. I det opsummerer han sin anke og anklage i otte punkter mot kallsmennene i to mot prosten og ett mot hr. Joen Erichsen.

Første punkt mot kallsmennene gikk ut paa at de ikke var lovlig «keist» — dette er ordinansens uttrykk og betegner «kaaret» — efter ordinansens folio 27; det vilde han bevise med dem der var tilstede ved den avdøde prests begravelse, da «Bønnen» skjedde,

at de ikke blev utnevnte straks efter den, men henved 5 ukers tid bakefter. Dette bevis gjordes ikke fornøden, da kallsmennene selv innrømmet forholdet. Som annet punkt kunde der ikke hevdes at de var utnevnt av menige sognemenn, da der bare var 50 mann tilstede dengang de første kallsmenn blev nevnt søndagen den 16. april 1654. Lenger kom man ikke ved første rettsmøte.

Dagen efter, den 27. juni, lot lensherren sig representere ved dr. Peder Alfsen, saa bispen tok sig, før retten blev satt, en tur op «paa Gaarden» — hvad der vil si Trondhjems gaard eller Kongsgaarden — til personlig konferanse med ham. Der utvirket han av hans velbaarenhet den innrømmelse, at dersom bispen som en av domsmennene kunde ha «nogen Betænkende», kunde han rolig la det føre til protokolls. Da Peder Nielsen Støren for retten prøvet aa paaberope sig hr. Henrich Andersens og Christen Jensens prov for sin paastand, erklærte dr. Peder Alfsen hr. Henrich for et partisk og villig vidne, og den annen likeledes som inhabil paa grunn av hans tjenende stilling i prestegaarden. Denne opfatning seiret ved votering, tiltross for bispens parallellisering med et tilsvarende eksempel fra Sunndalen, hvor prestekvinnens egne sønner var blitt antatt som første og beste prov. Og bispens brorsønn, hr. Peder Bredals, formening at hr. Henrich som en prestemann kunde vente at hans ord uten videre maatte staa til troende, blev ikke tatt for god. Og dermed gik man over til dagsordenen: eksaminasjonen over de tre første punkter i Peder Nielsens innlegg, særlig det uklare forhold om kallsmennene var blitt opnevnt søndag den 16. eller onsdag den 19. april; den siste dato blev fastslaatt som den avgjørende.

Som fjerde punkt angrep Peder Nielsen enkelte av kallsmennene, som han mener ikke burde være blitt opnevnt, da de hadde været hans avdøde fars avindsmenn og motstandere i den tid han satt som prest i sognet. Det er klart at han i hr. Joens kall tror aa være en sammenrottelse blandt menigheten til hevn paa familien gjennem hans søster. Og det er kanskje ikke saa helt ugrunnet: der er i virkeligheten temmelig meget i kallsmennenes og sognefolkets optreden, der kunde lede tanken hen paa en hevnakt. Først tar han fatt paa Iver Hovin, som 1646 «var tilkjendt at lide og tilstaa for sin Laksetiendes Forsvigelse». Beviset hadde Peder Nielsen i tingboken, hvor dommen var innført. Denne Iver var imidlertid dagen iforveien reist hjem fra det hele, og paa forespørsel om nogen var villig til aa svare til hans sak, erklærte Siver Soknes, at hans tiendesvik visste han ikke aa uttale sig om; men han var ellers

NIELS TAUSEN, sogneprest i Støren 1652—1554.
Malt i 50 aars alder av Seth Bogarth. * Støren kirke.
Underskriften paa rammen er uriktig.

JOEN ERICHSEN JAMT, sogneprest i Støren 1654 1698.
Malt i 58 aars alder. *Støren kirke.
Dødsaarstallet paa rammen er feilaktig.

ANDERS OLSEN BRUSE, sogneprest i Meldal og prost i Dalenes prosti, † 1657.
Familiebillede, malt 1651 av Johan contrafeier. Meldal kirke.

MICHEL MELCHIORSEN FALCH,
sogneprest i Melhus 1652 – ca. 1661.
Malt av Johan contrafeier. * Melhus kirke.

STEEN EVENSEN MELDAL,
kapellan i Meldal 1642 – 57, sogneprest i Meldal 1657 – 80.
Familiebillede 1672 malt av Hans Rasmussen Haard.
Meldal kirke.

aktet i lag for en ærlig mann. Siver Soknes hadde ellers selv sitt aa svare for: han hadde i nogen aar hatt utestaaende med sin daværende sogneprest, hr. Niels Pedersen Balg. Det kunde bevises ved dom og levende prov, og der blev fremlagt en skriftlig dom, hvis slutning gikk ut paa, at han «for sin Forseelse som han da var i rette for, var tilkjendt at være i Øvrighedens Minde». Siver svarte dertil at han var blitt vennligen forlikt med hr. Niels. Tilslutt gaar Peder Nielsen utenfor kallsmennenes krets lystig løs paa Endre Folstad, hvis opvigleri faar sin kraftige karakteristikk. Da han ikke fikk godtgjøre sin paastand med det inhabile vidne Christen Jensen, henviste han til Esten Mo og Arne Frøset, som ganske riktig innrømmet, at de i stuen var blitt interpellert av Endre Folstad om at de ikke skulde staa almuen imot, hvortil de hadde svart nei. Endre Folstad hadde ogsaa alltid vært «fortreden» mot Peder Nielsens salig far. Endre var forresten ogsaa reist hjem dagen iforveien sammen med Iver Hovin, og ingen bød sig til aa trede i skranken for ham.

Som punkt fem harselerer Peder Nielsen grundig dette med kallsmennenes og sognefolkets signeter som der blev trukket om med — til Meldal, til byen og hjem igjen — og som ikke blev tilbakelevert førenn kallet var «afgangen». Deri ser han ogsaa noget lumskeri og lovbrudd. To av kallsmennene ga enslydende redegjørelse for den ting. Et stort nummer seks gjør han dernæst ut av de drukne kallsmenn derhenne paa Soknes, som hadde kallet hr. Joen uten aa ha hørt ham — ja kanskje uten engang aa ha vært i kirken. For det syvende klandrer han sterkt at begge lensmennene og de «bedste og agteste Mænd» var blitt forbigaatt som kallsmenn. De fire tilstedeværende kallsmenn bemerket hertil, at lensmennene hadde vært i raad med dem, om de enn var blitt forbigaatt; at bygdens beste og mest aktede menn ikke var kommet med, var der ingen der la vekt paa. Og for det ottende endelig mente Peder Nielsen at det var en feil, at hverken prosten selv eller nogen representant for ham hadde vært tilstede og hørt paa da hr. Joen preket paa kallet, og bare de tre hovedsognets kallsmenn, av hvilke den ene endog var for sent ute.

Likeoverfor prosten hadde Peder Nielsen for det første den anke, at han midt under tingenes gang hadde skiftet viceprost og ikke hele tiden benyttet hr. Michel Melchiorsen som saadan. Hvortil hr. Michel hevdet, at han «intet blev tilskrevet om videre at komme der». Hr. Steen Evensen var møtt for aa svare paa sin værfars vegne, ogsaa denne gang uten aa ha skriftlig fullmakt aa opvise;

han kunde fremføre, at aarsaken til at prosten ikke senere skrev ham til var den, at han hadde faatt kunnskap om at hr. Michel var syk. Paa direkte tilspørsel, om han, ifall ny skrivelse var kommen fra prosten, hadde vært sterk nok til aa messe, svarte hr. Michel uforbeholdent ja. Dessuten fant Peder Nielsen det meget aa klandre, at «ikke nogen anden *Sogneprest* af Provstiet: af Klæbo, Bynes, Opdal eller Ørchedal blev brugt, men hr. Steen, en Capellan som var aldeles ubevant med det der angik en Sogneprests Kaldsbrevs Udstedelse». Den annen post mot prosten gjaldt, at hr. Steen hadde satt sin værfars haand og segl under kallsbrevet, uansett det laa utenfor hans fullmakts ramme — et forhold som hr. Steen selv fuldelig innrømmet.

Da turen tilslutt kom til hr. Joen Erichsen, paastod Peder Nielsen at han hadde latt sig forlyde med, at han aldri hadde i sinne aa begjære Støren, og ikke heller vilde fortrenge kapellanen. I den forbindelse ventilertes der lenge om seddelen fra prosten som var kommen bort; men Nils Klaaby som hadde sett den, kunde forklare, at denne seddel ikke gikk ut paa annet enn at hr. Joen skulde dra hen og la sig høre paa kallet. Da der fremdeles intet kunde bygges paa de «villige Prov» hr. Henrich og Christen Jensen, paaberopte Peder Nielsen sig de to Soknes-menn, som altsaa maa ha vært tilstede ved hr. Joens besøk hos kapellanen paa prestegaarden. Og disse refererte den ytring hr. Joen dengang hadde latt falle — en ytring hr. Joen ogsaa vedkjente sig.

Hele Peder Nielsens innlegg avsluttedes med en interpellasjon til hr. Michel Melchiorsen, om der var nogen av kallsmennene som raadførte sig med ham om hvem de skulde kalle, hr. Joen eller en annen, dengang han var deroppe som stedfortreder for prosten. Hr. Michel ga et resumé av hvordan det hele var gaatt for sig, at han hadde gaatt og ventet paa en konferanse før kirketid, men først i kirken hadde faatt vite at de vilde kalle hr. Joen — hvilket altsammen han uttrykte sin forbauselse over. Tilspurt om han hørte den menige almue nevne op de 7 kallsmenn, ga han til svar at han ingen discurs hørte om den ting. Forøvrig henviste han til sin innberetning til prosten om det passerte. Og saa hadde Peder Nielsen bare ett spørsmaal aa tilføie muntlig til kallsmennene, nemlig om hr. Joen og de andre hadde videre aa paaberope sig, hvorpaa svaret lød benektende.

Nu fordret dr. Peder Alfsen paa lensherrens vegne at der straks skulde gaa dom i saken. Men kapitlet hevdet, at det var en i sig

selv hel vanskelig og vidtløftig sak med mange dokumenter og dessuten ordinansen og recessen aa rette sig efter, saa de utbad sig 6 ukers «Dilation og Forskaansel», som blev bevilget.

IV.

Den 9. august holdt kapitlet sitt neste møte. Imidlertid maa lensherren gjennem sin representant dr. Peder Alfsen være kommet under vær med den rolle hans reisepass var kommet til aa spille ved denne kallelse, med eller uten hr. Joens medvirkning. I møtet blev nemlig forelagt en skrivelse fra ham saalydende:

«Eftersom Mandagen 26. Junii sidstforleden var her paa Capitulet indstevnt det Kald, som hæderlig og vellærd Mand hr. Joen Erichsen var given paa Støren Gield, og da jeg for sine Aarsager |:saa og formedelst det beraabtes paa eller omberørtes et Reisepas af mig hannem given, som muligens kunde formenes været ligesom hannem en Behjælpning, eller brugt til Befordring paa Kaldet:| havde tilforordnet hæderlig og høilærd Mand Dr. Peder Alfsen, førrige Laugmand udi Thrundhjem, saa og endnu ham befuldmægtiger paa mine Vegne at være tilstede og overværendes til Sagens Forhør og retmæssige Dom, og vel muligt noget udi Protocollen derom |:hvorvidt jeg fuldeligen ikke afved:| kan være indført uden Varsel mig derimod given, saa alligevel er hertil mit Svar: Hr. Joen er kommen til mig her paa Thrundhjems Gaard i Superintendentens Fraværelse og begjæret et Reisepas af mig paa en Hest, foregivende sig at ville forreise til Provsten og Sognemændene at begjære at maatte lade sig høre udi Støren Gield. Passet bekom han paa en Hest og ikke videre, hvilket bevises herhos med Skyds Registret som fremlægges, og efter kgl. Majts Forordning af Paslæseren holdes den Reisende og Almuen tilbedste, og her til Gaarden indsendes. Begjærer gjerne hr. Joen maatte forhøres, hans Bekiendelse indføres om anderledes af mig begjæret eller bevilget er. Befindes han det at have misbrugt, straffes da tilbørlig derfore. Begjærer og gjerne at Domini Assessores vel efterser, hvad og hvorledes der indføres, at rigtigen dermed tilgaar som i Længden kan svares til. Pas er mig tilladeligt efter adskillige Forordninger og Privilegier at udgive, ikke alene her udi Lenet, men endog videre. Vil og forhaabe de skulde være rigtig nok, saa at jeg som har været betroet udi fulde 27 Aar at administrere og gouvernere nogle hans kgl. Majestæts og Kronens Lene, ikke skulde befindes nu udi paagaaende Alder ved Pas eller Prestekald enten at spadsere over Grænserne eller strække min Authoritet for vidt. Begjærer gjerne dette maatte læses og udi Protocollen indføres. Af Thrundhjems Gaard 6. Augusti 1654. Friderich Urne, eg: hd:»

Da derpaa hr. Joen blev eksaminert i henhold hertil, henskjøt han sig til sitt innlegg, hvor han vidtløftig hadde erklært at det var gaatt til slik som lensherren i sitt brev berettet.

Saa blev der innlagt en supplikasjon over bispen fra prosten, hr. Anders Olufsen, datert 2. august. Da biskopen saa den, blev han fløitende sint, og spurte hvad det skulde være til aa legge den supplikasjon frem. Der blev svart, at det skjedde forat biskopen skulde kunne gjøre sig bekjent med dens innhold. Innholdet kjennes ikke nu; men biskopen mente paa, at først naar hr. prosten i egen person møtte i rette, ga ham sak og beviste det, «var han overbødig at svare dertil». Det hadde været bedre, mente han videre, om prosten «havde præsenteret udi Processens Acter og Forhør», og var blitt i byen de faa dager siden han reiste bort, til domsavsigelsen var over — i hvilke begge retninger han forleden torsdag hadde faatt admonisjon av bispen, den første skriftlig, den annen muntlig.

Da der saa skulde «sententseres» og avsies dom, hadde bispen forfattet sitt votum skriftlig, hvilket han fremla og forlangte lest og paaskrevet. Det gikk ut paa at hr. Joens kallsbrev skulde underkjennes. Hr. Mens Christophersen Darre mente at dette ikke kunde skje. Hr. Augustinus Jensen Vivel grep like paa bylden, da han voterte: «at naar Enken ikke forskydes, saa var det bedst at hr. Joens Kald staar ved Magt, og alting bliver i god Rolighed». Hr. Peder Bredal grep tanken med begjærlighet: «Hr. Joen tilholdes at egte Enken, og alting siden bliver i god Rolighed med hr. Joens Vocation».

Og saa kom kjennelsen ved flertallsbeslutning til aa gaa ut paa: «Hr. Joens Vocation staar ved Magt og for fulde og bliver i sin Esse.»

Den 14. og 24. august holdtes to kortere møter, det første for aa deliberere hvilke dokumenter og vota der skulde tas inn i den renskrevne dom, det annet for aa konferere den renskrevne avskrift med protokollen. Bispen begjærte prostens supplikats inntatt i dommen, hvilket skjedde. Og affæren var dermed definitivt endt.

V.

Officielt forelaa der altsaa i dommen ikke en stavelse om hr. Joens forpliktelse til aa inntrede i ektestand med presteenken. Men privatim har han temmelig sikkert faatt et bestemt vink i den retning og har fulgt det, for hun blev hans hustru. Om hun har delt sin manns sterke mæcenat-interesser, er jo ikke saa sikkert akkurat, selv om hendes initialer KND — Kiersten Niels Datter — pranger side om side med hans paa de inventarsaker, presten saa rikelig

betenkte sine gudshus med. Tilfellet vilde at to av gjeldets kirker paa hans tid blev fornyet, og dette arbeide sees presten aa ha omfattet med overordentlig interesse. ***Støren*** kirke blev mellem aarene 1663 og 1673 flyttet fra den nu elvebrutte mæl ved prestegaarden, hvor den hittil hadde staatt, over Sokna til sin nuværende tomt og reist der. Til denne kirke lot presten 1674 anskaffe altertavle og prekestol, med bekostning av baade treskurd og staffering. I 1750 fant biskop Nannestad rundt om i kirken en masse malte saker, som av overleveringen var tilskrevet hr. Joens gavmildhet, og som nu er hentet ned igjen fra sakristiloftet og ophengt i kirken. Likeledes var det ham der la grunnen til kirkens serie av presteportretter, ved aa la sin formann Niels Tausans og sitt eget henge inn der. I 1670 innviet biskop Bredal ***Horg*** nye kirke, hvor ogsaa altertavlen og prekestolen, begge datert 1662, i fullt staffert stand var gaver fra ham og konen. Altertavlen fra 1659 i den under hans avdøde svigerfar hr. Niels Balg nybygde kirke paa ***Hov*** i Soknedalen bærer ogsaa presteparrets initialer, og er vel deres første tiltak i den retning. Dette er hvad der til vaare dager er bevart kunnskap om, men der kan jo ha vært langt mere. Ekteskapet var barnløst, stedbarna voksne og kallet godt, saa de hadde nok ogsaa raad til slikt. Med sine svogre maa hr. Joen ogsaa efter sitt giftermaal være kommet paa god fot, for det skyldes vel hans innflytelse, at koropsatsen i Horg kirke blev forskaffet ved sammenskudd fra Kiersten Nielsdatters søsken, og det samme gjelder formodentlig ogsaa koropsatsen i Støren kirke.

Denne hr. Joens første kone maa være død før 1690, og presten gift igjen, for det aar hadde han et sammenstøt med sin stedsøn mag. Hans Tausan paa Tingvoll om morsarven. Den annen hustru het Karen Johannesdatter Hagerup, som overlevet ham til 1703. Med hensyn til hr. Joen Erichsens dødelige avgang har der dessverre innsneket sig en feiltagelse, som visstnok oprindelig er aa føre tilbake til Erlandsens forveksling av aarstallets to siste sifre (1689 istedenfor 1698). Og saa er denne forveksling blitt trykt og benyttet om og om igjen, og selv har jeg med den som grunnlag laget adskillige ravgale resultater. For nu aa prøve paa aa slaa dette falsum ihjel, leverer jeg derfor her ordlydende hvad der finnes antegnet om dette punkt i Størens eldste kirkebok som begynner 1690:

«[Anno 1698] den 12 Aprilis parenterede vores høiærværdige og høigunstige hr. Biskop Dr. Krog ved den ærv: sal: Mand Hr. Joen Erichsen, som døde d: 3 April anno ætatis 84 og 7 Maaneder, efterat han her pastoratet har forestaaet udi 44 Aar og nogle Maaneder.»

NORSK SALMEDIKTNING I ANNEN HALVDEL AV DET 17. AARHUNDRE (ca. 1650-ca. 1715).

AV

OLUF HOLCK.

LUTHERSK ORTODOKSI OG MYSTIKK.

Oplysningene om den kirkelige situasjon i Norge omkr. 1650 er saa sparsomme at man ikke paa grunnlag av dem kan danne sig et selvstendig billede av de religiøse forhold. Man er nødt til aa henvise til de almindelige trekk i den lutherske kirkes fysiognomi som er felles for alle de lutherske land i ortodoksiens tidsalder.

Den norske kirke staar jo ellers i et særlig avhengighetsforhold til den danske, og begge maa opfattes som annekskirker til den store tyske moderkirke. Strømninger og bevegelser innenfor denne avspeiles i mange tilfelle forbausende hurtig i de land hvor den lutherske lære er innført.

Efterat det lutherske lærebegrep er blitt fastslaatt, ordnes og fikseres i det 17. aarh. detaljene i bekjennelsesskriftenes læresetninger. Den lutherske tro blir gjenstand for en inngaaende systematisk bearbeidelse, læren utbygges med lærd skarpsindighet til et fast optømret byggverk, man kan næsten si festningsverk. For læresystemets opgave er ogsaa aa hevde den lutherske tros selvstendighet og berettigelse likeoverfor baade katolikker og reformerte.

Nettop motsetningen til disse blir for de lutherske teologer et avgjørende hensyn. Som bibelfortolkere og dogmatikere blir de ogsaa stridsmenn for sin læres sannhet. Deres hovedinteresse er og maatte kanskje bli nettop læren. Men den brennende nidkjærhet for lærens enkeltheter føder hos mange teologer en spissfindig formalisme, en hatsk uforsonlighet og dermed følgende forkjetringslyst. Polemikk blir næsten en teologisk disciplin i denne den lutherske skolastikks tid.

Innad vaakes der med streng aktpaagivenhet overfor avvikende meninger over den rene og eneste rette læres uavkortede gjennemførelse. Den enhetlige religion er en politisk sak, en garanti for det ordnede samfunds bestaaen.

Virkningene av teologenes dogmatiske iver for den rette tro maatte for en stor del gjennem presteutdannelsen faa en videre betydning.

Det teologiske studium, som er tidens egentlige universitetsstudium, blir en innførelse i luthersk skolastikk. Disputaser og bibelfortolkninger kommer til aa danne det vesentlige grunnlag for de vordende presters senere virksomhet.

Bibelen er det uuttømmelige arsenal for tidens katederfektninger. Dens autoritet er uomtvistelig, dens innhold — baade det nye og gamle Testamente — er til den mindste tøddel, ja, til vokalene i den hebraiske tekst, Guds verk. Vil man søke aa trenge inn til teologiens egentlige kjerne tvers gjennem formlenes og spissfindighetenes nettverk, maa man stanse ved ordene synd og naade, de to poler som tanken stadig kredser om.

Teologiens hovedmaksime som man holder fast ved uten tanke paa at en bestemt historisk situasjon har gitt den en tilspisset form, er læren om troen som det eneste frelsesgrunnlag. Den ensidige pointering av den setning at et menneske rettferdiggjøres ved tro alene, førte i mange tilfelle til en objektiv tilslutning til kirkelærens ord, en ytre sanksjon av dens sannhet. Forkynnelsen og belæringen sikter ofte mer mot den abstrakte formalistiske utleggelse av evangeliet og læresetningene enn deres praktiske anvendelse paa livet. Det er som det organiske sambaand mellem lære og liv, tro og «gode gjerninger» blir opløst. Prædikantene fremholder vel ofte med styrke nødvendigheten av anger og bod og ogsaa «gode gjerninger», men ikke disse som frukt av en moralsk fornyelse, en levende tro. Kirkehistorien former sin dom over den passivitet som preger kirkelivet teologisk, slik: «Over Kristi forsoning glemte man Jesu efterfølgelse, helliggjørelsen traadte tilbake for rettferdiggjørelsen».

Karakteristisk er det at kirketukten med dens for alle forpliktende forordninger kanskje er det viktigste middel til aa fremme en gudelig og moralsk livsførsel. Den sikrer den almindelige deltagelse i kirkens gudstjeneste og bruk av dens naademidler, og kommer saaledes ogsaa til aa sette sitt preg paa tidens fromhet. Den bidrar forsaavidt til aa gi det religiøse liv karakteren av kirkelig objektivitet. Som ikke uvesentlige bestanddeler av den rette tro maa dess-

uten fremheves den almindelig utbredte overtro, det gjennemgaaende utpreget dualistiske livssyn, den stundom fantastiske forestilling om den gode og onde aandeverdens umiddelbare inngripen i menneskelivet. Og de hyppige hekseprocesser gir i ikke ringe grad næring til djevlefrykt og helvedesredsel.

Den her sterkt summariske fremstilling av luthersk ortodoksi gir dog ikke noget rettferdig billede av de religiøse forhold i det 17. aarh.

Selv den strengeste tilslutning til kirkelæren behøver ikke aa utelukke personlig, enfoldig fromhet. Ortodoksiens mest fremtredende teolog i Danmark Jesper Brochmand er eksempel paa det. Men særlig maa man legge merke til den trang til aa løsrive sig fra den stivnede og forbenede dogmatikk, det behov for aa fylle de døde former med liv som gjør sig gjeldende allerede tidlig innenfor den lutherske kirke. Parallelt med den raadende ortodokse skolastikk kan man alt fra Melanchthons dager helt frem til pietismens gjennembrudd paapeke en mystisk-etisk strømning, hvis forkjempere uten aa forkaste det lutherske lærebegrep er sig en opposisjonell stilling til den dogmatiserende retning bevisst. Disse menn som har et aapent øie for de farer som truer selve troslivet, fordyper sig i et selvstendig studium av bibelen og av gamle mystikere som Thomas a Kempis, Bernhard av Clairvaux, Tauler o. fl. Deres haab er aa tilføre det religiøse liv ny friskhet og varme. Deres arbeide kommer til aa gi det første grunnlag for det 17. aarh.s rike andaktslitteratur.

Blandt bærerne av denne vekkelsesretning i Tyskland maa først og fremst nevnes Martin Moller, Johann Arndt, Johann Gerhard, Christian Scriver og Heinrich Müller. Særlig Johann Arndt, under hvis navn den nye bevegelse trenger inn i Danmark allerede i 1620-aarene, synes aa ha gitt rike impulser til kirkelivet i Norden. Denne mann som er paavirket av den weigelianske lære om den guddommelige iboen i mennesket (unio mystica) og «det indre lys», foregriper det vesentlige i den senere pietistiske bevegelse med dens krav om inderligere trosliv og praktisk virksom «anvendt» kristendom. Av hans skrifter blir vistnok de fire bøker om «den sande Christendom» først utgitt paa dansk i 1690. Men hans bønnebok «Paradis Urtegaard» blir oversatt allerede i 1625 og utkommer stadig paany i det 17. aarh. og ogsaa i det følgende. Et vidnesbyrd om dens livskraft og dens ikke-ortodokse tilsnitt er et forslag som fremkommer i den pietistiske Christian VI.s tid om at enhver konfirmant ved siden av det nye Testamente, salmebok og Luthers lille katekismus ogsaa

skal eie «Arendts Paradisets Urtegaard».[1] Et annet vidnesbyrd om den arndtske retnings helt pietistiske karakter er det forsvar som en av pietismens første forkjempere i Danmark, Peder Hygom, leverer for sitt trosstandpunkt.[2] Han henviser her til Arndt, som han kalder «Seculi sui Phoenix» og citerer hvad Arndt selv sier om formaalet med sine bøker om den sanne kristendom. Det er ord som er karakteristiske for hele den ortodokse tidsalders vekkelsesretning: 1. «Har jeg villet drage Studenternes og Prædikanternes Gemytter fra at disputere og stride saa meget med Theologien, hvilken er igjen næsten bleven til en scholastisk Theologi. 2. har jeg taget mig for at føre de Christne fra den døde Tro til den levende og frugtbare. 3. at føre dem fra den blotte Videnskab og Theori til Troens og Gudfrygtigheds virkelige Øvelse, og 4. at vise hvad det rette christelige Levned er, som kommer overens med den sande Tro, og hvad det betyder naar Apostelen siger: Jeg lever, dog ikke jeg mere, men Christus lever i mig.»

Paa samme linje som Arndt staar i Danmark først og fremst sogneprest til Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn (senere biskop i Ribe) Jens Dinesen Jersin. Ogsaa denne har sett de farer som truer den ortodokse kirke innenfra. I fortalen til hans kanskje mest kjente opbyggelsesskrift «Vera Via Vitæ» (Kbh. 1633) heter det bl. a.: «..... intet er nu gemeinere iblandt di Folck som hafuer Jesu Christi Evangelium oc Salighedens Vey, som staar i Troen til Jesum Christum, uforfalskit, end at di sige: Troen giør os salig: aff huilken Tro enhuer veed saa vel at berømme sig, oc at forsickre sit Hierte paa sin Salighed. Men det er derhos den bare Guds Sandhed at utallige mange Mennisker bedrager sig selff elendeligen ved deris Tro, saa at di ved den samme Tro gaar til Døden og Diefuelen, ved huilcken di formeener sig at gaa til Gud oc det evige Liff.»

Jersin vender sig her med kraft mot den skjebnesvangre vildfarelse at rett tro bare bestaar i «den blotte Kundskab om Jesu». Det er ikke nok, sier han, at «it enfoldig Hierte» kan henvise til «Guds egne klare Ord»: «Den Rætferdige skal leffue ved sin Tro.» Det er likesaa nødvendig «at fortryde sine Synder oc arbeide paa at man kunde dennem aflegge,..... i Jesu Christi Tro at beflitte sig paa et hellig ustraffeligt Lefnet». For ellers har man ikke «den sande, lefuende oc saliggiørende Tro». Disse advarsler og formaninger,

[1] Kirkehist. Samlinger 4. I, s. 180. — [2] Trykt i Kirkehist. Saml. 4. I, s. 527 ff.

sier Jersin videre, «giøres højeligen fornøden i disse Tider at tages i Act, oc føris Mennisken med Iffrighed til Hierte.... Thi vi see det udtrykkeligen for Øyne og med Smerte befinde at man giøre aff den Tro som er giffuen de Hellige engang, een Tro oc en Lærdom som fører til Ureenlighed oc Utierlighed». Jersin anfører saa en lang rekke av eksempler paa tidens gudløshet og moralske elendighet som er en følge «af den Diefuls Misforstand som vi hafue om Christo, om Evangelio, om Troen.... af at vi satte ald voris Religion.... alleniste i den udvortes Gudfryctigheds Skin oc Øfvelse». Det syndige liv, heter det videre, vekker ogsaa «Guds Fortørnelse», «Oc derfor kommer ocsaa Guds Vrede ofuer Landet met Pestilentze og andre Siugdommer, met Misvext, Hunger oc Dyrtid, met Suerdet oc andre Landeplager». Tilslutt fastslaar Jersin igjen: «Ald den Naade hand (Gud) hafuer lofuit for Jesu Christi skyld, den hafuer altid den Condition oc Appendicem, den Vilkor oc Tilheng at it Menniske skal da vende sit Hierte Sind oc Idret fra Synden oc beflitte sig paa Rætferdighed.... Guds Rige biudes eder nu til.... Men I tør aldrig tencke I komme derind uden I giører Poenitenze».

Tankegangen i Jersins Fortale er her referert saa vidt utførlig fordi den kaster lys over de religiøse forhold i ortodoksiens tid, og fordi den spores i den norske salmediktning i annen halvdel av det 17. aarh.

Ogsaa her i Norge gjør den fra Arndt utgaaende retning sig gjeldende. Tydeligst ser man det kanskje i det røre som opstaar omkring magister Niels Svendsen Chronichs navn og virksomhet i Oslo ved midten av det 17. aarh., og som aapenbarer et kort men intenst sammenstøt mellem statskirkelig ortodoksi og pietistisk-mystisk farvet «svermeri».[1] Mag. Niels Svendsen, som var gift med en datter av Jersin, var i 1639 blitt ansatt som lektor ved gymnasiet i Oslo.

I sin lidenskapelige iver for praktisk kristendom, for «den sande, levende og retsindige Tro» som han taler om i en av sine prekener, lar han sig forlede til voldsomme utfall mot statskirkens prester. Hans heftige angrep paa den «døde Tro», paa ubotferdigheten som ytrer sig deri at de som faar syndernes forladelse i nadverden allikevel «farer fort i deres forrige aabenbare Synder», hans opbyggelser i private huser, hans propaganda for «forføreriske og kjætterske bøker» (bl. a. Jacob Böhmes skrifter) fører tilslutt til at han i Kjø-

[1] Theologisk Tidsskrift for den evangelisk-lutherske Kirke i Norge I, s. 234 ff.

benhavn blir anklaget bl. a. for «katholiserende Lære om gode Gjerninger» og for «Anbefaling af mistænkelige Skrifter».

Chronichs gjerning som synes aa være baaret av en ildsjels sterke overbevisning, faar en tragisk avslutning. Han blir dømt til livsvarig fengsel i 1655. Under krigen i 1658 slipper han dog løs og flykter til Holland.

Av stor betydning er den subjektiv-fromme strømnings nedslag i den lutherske kirkes opbyggelseslitteratur.[1] Allerede i det 16. aarh. merker man et omslag i denne. Bønnen blir mer og mer til meditasjon og andakt, og en ny Kristus-mystikk trenger samtidig inn i bønnelitteraturen, gjerne i form av svermeriske samtaler med Frelseren og i billeder fra Salomos Høisang. Denne nye «Jesusliebe» har megen likhet med middelalderens augustinsk-bernhardinske mystiske inderlighet, ja, den er kanskje i siste instans en gjenfødelse av denne. Den synes nemlig aa være overført til luthersk bønnelitteratur gjennem oversettelser fra katolske, gjerne jesuitiske andakts- og bønnebøker. Et meget oplysende eksempel paa denne rent litterære avhengighet av katolske opbyggelsesskrifter er Philipp Kegels berømte bønnebok som utkom første gang i 1598. Bare to bønner er i denne av luthersk-evangelisk oprindelse, ellers bestaar den av oversettelser av bønner av katolske forfattere som Bernhard av Clairvaux, Anselm, Tauler o. s. v. Denne bønnebok blev oversatt til dansk og utgitt flere ganger i det 17. aarh. bl. a. av den lærde nordmann Johannes Brunsmand i 1686.

Ogsaa i salmelitteraturen trenger det subjektive element inn. Man har endog utpekt en bestemt salme som betegner det karakteristiske omslag i den tyske lutherske salmediktning. Det er Philipp Nicolai's «Morgensternlied» fra 1598 som varmt og inderlig anslaar den nye tone i salmene — kjærlighetssamfundet med Frelseren. Paa dansk kalles den «den troende Siæls aandelige Brudesang Jesu Christo, hendes himmelske Brudgom».[2]

Mens de lutherske salmer i det 16. aarh. gjerne er tros- og bekjennelsessalmer, menighetens festsalmer — salmedikteren sier «vi» og synger paa hele menighetens vegne — er salmene i det 17. aarh. ofte subjektiv-følsomme og nærmer sig husandaktens meditasjoner — salmedikteren sier «jeg» og synger paa den enkelte sjels vegne. At salmelitteraturen saaledes følger den prosaiske andaktslitteratur er ikke tilfeldig. For salmedikternes inspirasjonskilde er ofte nettop

[1] Arne Møller: Hallgrímur Péturssons Passionssalmer, s. 94 ff.
[2] Oversat av Hans Chr. Sthen, Danmarks første subjektive salmedikter.

bønneboken, ja, salmene er i mange tilfelle likefrem versifikasjoner av en foreliggende prosatekst. Mange av de tyske kjernesalmer fra første halvdel av det 17. aarh., da tysk salmediktning har sin annen blomstringsperiode (Paulus Gerhardt, Johann Heermann), er saaledes i virkeligheten omdiktninger av en Bernhard's, en Tauler's taler og bønner.

Ogsaa for norsk salmediktning i annen halvdel av det 17. aarh. gjelder det at man ofte maa søke dens kilder i den samtidige bønnelitteratur. Denne laaner ikke bare tanker, men ogsaa tildels ord og uttrykk til tidens salmer. Arndts bønner om syndsforladelse (i «Paradis Urtegaard») synes aa ha avgitt stoffet til en stor del av pønitensesalmene (f. eks. Dorothe Engelbretsdatters og Samuel Bruuns). Dorothe Engelbretsdatters salme om «De Hellige Englers Beskiermelse» er en bearbeidelse av Arndts «Tachsigelse for de hellige Englers Beskiermelse», hennes «Himmelfartzsang», hennes salme «Om det ævige Lif» synes likeledes aa være inspirert av bønner i «Paradis Urtegaard». Hele hennes «Taare-Offer» er en poetisk gjengivelse av Heinrich Müllers «Trøst og Taarekilde», oversatt til dansk av nordmannen Peder Møller i 1677. Denne siste har ogsaa oversatt en annen av Müllers andaktsbøker, «Geistliche Erquickstunden», som i Tyskland utkom i 1664.[1] Allerede i 1667 kunde Møller utgi første del av denne bok paa dansk under titelen «Aandelige Sparetimer». Betraktninger i denne vil man ogsaa kunne finne igjen i salmeform. Eksempelvis kan anføres at Dorothe Engelbretsdatters salme «Hiertet jeg blotter og Hovedet bøyer» følger betraktningene s. 130 i «Aandelige Sparetimer» noksaa nøie.

Ved siden av opbyggelseslitteraturen danner Bibelen, særlig Davids salmer, det viktigste grunnlag for den norske salmediktning i annen halvdel av det 17. aarh. Men ogsaa tidligere hjemlig og særlig tysk salmediktning har bestemmende innflydelse paa utformningen av tidens norske salmesang. Den før nevnte P. Møller, som i salmehistorien blir regnet for salmedikter, er det i virkeligheten

[1] H. Müller synes at formidle den arndtske retnings overgang til pietismen. Hans «Jesuliebe» kan minne om det pietistiske kjærlighetssvermeri for Frelseren. Et vers av ham lyder slik:

O, Jesu hvad est du mig sød,
Hvor salig en Hvile i Nød.
Hvad skal jeg forære
Dig Jesum min kjære,
Hunningsød est du mig lefvend og død.

Sitt pietistiske kristendomssyn uttrykker han i ordene: «Vis mig din Tro, lad din Kierlighed tees i Gjerninger».

ikke. Alle hans salmer er nemlig oversettelser fra tysk. Ogsaa i de originale salmesamlinger vil man kunne støte paa oversatte tyske salmer uten at disse er anført som saadanne (f. eks. i P. O. Svegning's, S. O. Bruun's, Joh. Brunsmand's salmesamlinger).

Interessen for salmesang er i Danmark-Norge i annen halvdel av 17. aarh. betydelig. For en del synes den aa være stimulert av Arrebo's metrisk-rytmisk friske oversettelse av Davids salmer. Et vidnesbyrd om det stadig stigende behov for salmebøker er de saakalte «fuldkomne Psalmebøger» som i tiden fra 1649, da de to siste utgaver av H. Thomissøns salmebok utkommer, til 1699 da Kingos salmebok foreligger autorisert, stadig blir utgitt i nye og forøkede utgaver. Det er de priviligerte bokhandlere i Kjøbenhavn Moltken, Cassuben og Gertzen som utgir disse salmebøker, hvis innhold bestaar av H. Thomissøns salmebok med et stadig økende tillegg av nye hjemlige salmer og av oversettelser fra den rike tyske salmelitteratur. Ogsaa i Norge utsendes flere oplag av en saadan «fuldkommen Psalmebog». Den kalles gjerne Christiania-Psalmebogen eller den Hoff-Wedemannske fuldkomne Psalmebog efter utgiverne bokhandler Hoff og boktrykker Wedemann. Denne er i det vesentlige et optrykk av den Moltken-Cassubenske salmebok med nogen selvstendige tillegg.

Flere av kirkens menn arbeider ogsaa for en videre utbredelse av salmesangen.

Biskop Randulf i Bergen gir saaledes i en anordning om daglig husandakt nøiere fortegnelse over de salmer som daglig hver morgen og aften skulde synges,[1] og sogneprest Knud Sevaldsøn Bang utgir i 1679 «En ny Psalmebog for Guds Børn i Totens Menighed».

NORSKE SALMESAMLINGER (ca. 1650-ca. 1750.)

Innenfor den religiøse diktning er det ikke lett aa avgrense begrepet salme. I mange tilfelle vil grensen mellem salme og «gudelig» eller «aandelig» sang være flytende, den begrepsmessige distinksjon mellem disse arter av religiøs sang vil ofte bli haarfin. For den almindelige bevissthet er vel en salme ensbetydende med en menighetssang, det viktigste uttrykk for menighetens deltagelse i den kirkelige gudstjeneste. Og et uavviselig krav synes det aa være at salmen skal kunne synges saavel av den enkelte som av en flerhet,

[1] Theol. Tidsskr. f. d. ev.-luth. K. i Norge, Ny R. VII, s. 74.

at salmen tross individuelt tonefall saa aa si skal være universell. Den skal kunne utløse sindets andakt saavel i kirke som i lønkammer. Salmedikterens subjektive trosoplevelse og troserfaring som kommer til uttrykk i salmen, maa ha almenpsykologisk betydning; enten dikteren forkynner eller bekjenner, maa hans person tre tilbake og innordne sig i rekken av de syngende menighetslemmer. Det er ikke alltid at dette skjer i det 17. aarh.s salmelitteratur. Det kan hende at salmedikteren ikke har sitt formaal strengt for øie og derfor heller ikke undgaar aa bruke uttrykk og vendinger som egentlig utelukker salmen som menighetssang.

En absolutt konsekvent gjennemført skjelnen mellem hvad der er salme og hvad der ikke kan regnes som saadan, som alltid vil kunne vekke berettigede innvendinger, vil her ikke bli forsøkt, saa meget mere som tiden selv bruker betegnelser som Psalmer, Aandelige Viiser og Sange om hverandre.

I det følgende skal gis en oversikt over de norske salmesamlinger som utkommer i tidsrummet 1650-1715, idet der saavidt mulig skal gjøres rede for deres særpreg, deres grunnstemning. Bare i yderst ringe grad vil der bli gitt biografiske oplysninger om de enkelte salmediktere.

Den første salmedikter som vi møter, er *Peder Matthisen Ofvid*, tiendemann i Trøndelagen. Fra hans haand foreligger de to diktsamlinger «Aandens Glæde» (1648) og «Lammens Sang» (1656). Den siste er dog ingen egentlig salmesamling, heller ikke et større religiøst dikt som Brandt og Helweg sier i «Den danske Psalmedigtning», men inneholder (efter fortalen): «Evangelier oc Collecter som er forordnet Aarligen alle Søndage oc de fornemste Fester i Christi Meenighed at fremsettis, nu her udi Sang forfattet». Evangeliets søndagstekster er altsaa her versifisert og til hver sang er knyttet en «Collect», nogen vers (ogsaa bare ett) med almindelig lovprisende innhold i menighetens navn. I fortalen gjør Ofvid rede for formaalet med sine sanger og bruker her uttrykk som synes aa kunne gjelde tidens salmediktning overhodet. Sangene er skrevet, sier han, «til Guds ydermere Loff oc Prijs, oc alle fromme Hierter som i nærværende sidste Tjd fra denne Verdens syndige oc forfengelige Væsen sig affsøndre vil oc paa vor Herris oc Saliggiøreris Jesu Christi herlige Aabenbarelse med Glæde forvacter til Villie».

Den annen samling, «Aandens Glæde» inneholder derimot «Aandelige Vijser, Psalmer oc Loffsange». Men av disse salmer er dog

bare «endeel componerede» av ham selv, «største deelen aff lærde Mænds Bøger aff Tydsken udsætte paa Danske». Av interesse er det ogsaa her aa legge merke til Ofvids ord i fortalen. Han vil at man «stedtze uden Affladelse (skal) kundgiøre Guds Ære Ros og Pris. Dog icke saadan som Verdens Børn, der allene holde sig til Herren med Munden oc lade Hiertet vancke iblandt deris verdslige Vellyst, Rigdom oc Omhyggelighed, men vi skal med alle Sind, Forstand oc Villie falde gandske oc aldelis hen i Guds Æris Betenckelse». Hans «pietisme» som den røber sig i salmene, er langtfra mørkfarvet asketisk. Snarere har den en klang av jubel, av enfoldig glad fortrøstning av «Aandens Glæde», som ellers synes aa være sjelden i denne tid. Forsaavidt er denne begynnelse til en av hans originale lov- og takkesalmer karakteristisk:

Lofver nu Herren, Mand oc Quind',
Quæder oc værer glade,
. . . . . .
Danser, Siunger oc Jubilerer.

Eller denne innledning til en av de oversatte salmer:

Nu maa vi Christne glade vær',
Aff Hiert' med Munden siunge.

Ofvids salmer er ikke i første rekke subjektive, inderlige og følsomme. Lovsangtonen, hvori saa mange av hans salmer klinger ut, gir dem en utpreget objektiv karakter. Dette menighetspreg synes ogsaa aa skyldes den omstendighet at Ofvid ikke har samlet sig om en bestemt emnekrets, men synger om alle de emner som finnes representert i den autoriserte salmebok.

Ordningen av salmene i denne er den samme som i «Aandens Glæde», som altsaa kan betraktes som en slags «salmebok» i forkortet utgave.

Det er forkyndelsen av praktisk kristendom som særlig ligger Ofvid paa hjertet. Hans klager over de mange menneskers «Mund-Christendom» faller helst sammen med en Jersins, en Chronichs opfatning av tidens brøst:

Der siunis saa mange udvortis from
. . . . . .
De siunis huld,
Kircken er fuld,
Holde dog icke maade
At lad' Guds Ord sig raade.

I de moraliserende sanger trer salmedikteren ofte tilbake for moralpredikanten som endog personlig er tilstede i salmen:

Men alle lefv' i Synd og Last,
Den Fattig' med den Rige,
De ey fra Synd vil vijge,
Enhuer vil gierne Straff undgaa,
Dog Bedring seeis hos gandske faa,
Det vil jeg sand'lig sige.

Visstnok pointerer han skarpt, som almindelig er i denne tid, menneskenes medfødte syndige natur, den arv av syndighet og syndeskyld som besmitter slekten fra syndefallets dage. Med ord som stadig vender tilbake i all tidens pønitensesang, bekjenner han:

Fra Hofv't til Fod er intet sundt,
Men gandsk' wreen, oc fuld aff ont,

og videre

Oc all min Idræt oc Begier
Er jdel ond oc Synd dissverr.

Ofvids lutherske standpunkt er klart nok. Menneskene kan ikke selv ved «gode gjerninger» erhverve sig frelse. Men han er ogsaa klar over den indre sammenheng mellem tro og liv som saa mange innenfor den lutherske kirke syntes aa overse. «Troen er Seyers Kunst» er det fyndige uttrykk for hans praktiske kristendomssyn. Den samme tro maa nødvendigvis bære frukt i livet:

Men Gierning god ret Tegen er,
Som mand got Træ paa Fruct'n kiender.

Derfor kan ogsaa Ofvid sammenfatte de frommes krav i de for det religiøse liv grunnleggende ord:

Giører Poenitenze store oc smaa.

Nogen fremherskende Jesuskjærlighet kan man ikke spore i Ofvids salmer. Naar Frelseren nevnes faar nok ordene en inderligere klang, men de er samtidig sterkt bundet av en traditionell uttrykksform:

Christe, Guds Søn, Min Bøn
Er da til dig, du naadelig
Vilt fafntag' oc annamme
Din trofast Brud, O Brudgom prud,
Til ævig Ære, Amen.

Det er neppe helt riktig hvad Dr. Hans Brix[1] mener, at Ofvid

[1] Tonen fra Himlen, s. 75.

er blandt de salmediktere som forbereder Brorson. Den salme som denne dom synes aa grunne sig paa: «It Blomster høfv'sk oc fijn jeg veed» som visstnok i tonen minner om Brorsons: «Den yndigste Rose», er ikke Ofvid's egen originale, men en oversettelse av «Ich weiss ein Blümlein hübsch und fein» (av Val. Triller 1555). Ikke ut fra denne oversettelse men vel ut fra tankegangen i hans mange belærende og moraliserende salmer kan man derimot si at Ofvid, likesom salmedikterne i almindelighet i dette tidsrum, ogsaa Kingo, tilhører den førpietistiske, praktiske vekkelsesretning.

Forsaavidt er Ofvid i like høi grad med aa forberede baade Kingo og Brorson.

I motsetning til Ofvids «salmebok» har den næste salmesamling «Aurora eller Ny Morgenrøden» (1668) av *Peder Olufssøn Svegning* et sterkt enhetlig preg og en helt intim personlig tone. Titelen synes aa ha en symbolsk betydning i mer enn én henseende. Øiensynlig henspiller den paa den sindets samling om Kristi frelserverk som alle salmer bærer bud om. Den samtidige danske salmedikter Erik Erikssøn Pontoppidan d. e. som synger om det samme, rammer titelens tanke i disse ord:

O Jesu, bliff mig Dage-Skær,
Du Opgang aff det Høje.

Der er i Svegnings salmer gjennemgaaende en bevegelse fra syndsbevissthet til frelsesforvissning, fra angerens bitre ve til forsoningens jubel, fra mørke til lys, som gir hele samlingen dens grunnstemning, dens rytme.

Svegnings salmer minner derfor i ikke liten grad om de gammeltestamentlige salmer. Og han synes ogsaa virkelig aa ha tatt David til sitt forbillede og mønster. Han nevner et sted David idet han hentyder til 6. salme i «Salmernes Bog»:

At David bløtte Sengen sin,
Det aldrig gaar af Tancke min,
Staldbroder vil jeg verre.

I uttrykkene for pønitensens sjelevaande kan han røbe den umiddelbare avhengighet, dog i selvstendig form:

Skiersild er mit Soffvekammer,
Sengen vidner om min Jammer.

Paa grunn av den indre og ytre likhet med Davidssalmene har Svegnings sanger ofte det drag av universalitet som er et særkjenne for all virkelig salmesang. Det gjør intet skaar i denne almen-

gyldighet at mange av salmene aabenbarer hans hjertes oprindelige enfold, hans dype umiddelbare opriktighet. Svegnings religiøsitet har nok sitt tidspreg, men samtidig synes denne klarere og mer bevisst aa være innstillet paa noget av det centrale i all religion: sjelens frelse:

Jeg søgte gandske Verden om,
Hvor at jeg kunde bliffue from,
Jeg søgte jo saa vide,
Oc altid var jeg lige nær,
Min salighed var mig jo kier,
For den har jeg stor Quide.

Det er ikke alltid at han finner det poetiske uttrykk for sin syndenød og sin salighetsstreben:

Ak væ, Ak væ, Jammer, Klage,
Ak væ offver alle væ,
Hvo vil sig min Sag paatage.

Men ordene bærer allikevel bud om den dype bevegelse i hans sjel.

Hvor er det han finner hjelp mot de haarde fristelser i verden, «Dieffvelens Brud», mot «Satan, Døden, Helffvedslue»? Her paa dette punkt er det man møter for første gang i norsk salmediktning et innslag fra den art andaktslitteratur som søker opbyggelsen i betraktningen av den lidende, blodig-forslaatte Frelsers billede, i den ofte drastiske utmaling av Jesu legemlige lidelser. I denne «blod-utmaling», som den ovenfor nevnte Erik E. Pontoppidan for første gang innfører i dansk salmediktning, og i sin Kristus-hengivenhet i det hele finner Svegning trøst for sitt angstfyllte sind. Hans tros-erfaring munner ut i denne bekjennelse og forkynnelse:

At hvo sin Velfærd haffver kier
Oc gierne vil omvendis,
Han tæncke skal paa Jesu Død,
Han bødte det som Verden brød,
Guds Vrede ved den endis.

Allerede overskriftene til de forskjellige salmer peker hen paa den «frelsesvei» som salmedikteren synger om: «Jesu Saar min Lægedom», «Jesu Tarffve min Fylde», «Jesu Død er mit Liff» o. lign. Kristi lidelser er for Svegning pantet paa hans sjels frelse, haabets forjettende morgenrøde i syndens natt. Det er betraktningen av dem som føder jubelen i hans sind. Det kan synes naturlig for ham aa male lidelsen saa kraftig, saa nærværende som mulig:

Dit gandske Legom offveralt
Er blodig riblet, stifft oc kalt,
Her kiendes Pisk, Reeb, Torn oc Riis,
Hans mange Saar paa samme Vis.

I naturlig sammenheng med denne salmedikterens fordypelse i Jesu lidelseshistorie staar hans inderlige kjærlighet til Frelseren. Naar han tolker sjelens lengsel efter forening med Kristus, minner hans ord om den «unio mystica» som andaktsbøkene av den Arndtske retning ofte betoner:

Bliff, Herre Jesu, bliff i mig,
Ja lad mig bliffve oc i dig,
Drag mig med dig til Salighed
Igjennem Verdens Uselhed.

Et annet sted heter det:

Luck mig ind udi din Side,
Tryck mig ind til Hierte dit,
At jeg fuldt og fast kan vide
Hierte dit i Hierte mit.

Det er ikke ofte at Svegning i sine salmer vender sig moraliserende direkte til medmenneskene. Men naar han gjør det, er det fordi han mener at selve frelsesgrunnlaget Jesu pine og død ikke omfattes med tilbedelsens ærefrykt. I en salme med overskriften «Jesu Døds Majestæt at sværge giør mig rædt», gaar han kraftig irette med dem som tar Jesu død forfengelig:

Staar hid I Drøffvels Knecte
Som søger Suus oc Duus,
Guds Pine tør I necte
Midt udi Hoore-Huus.
Den slemme Mund
Udspyr aff Hiertens Grund
De Eeder oc de Bander,
At Haar paa Hoffvet stander
Paa dem som eder hører,
For Eder I fremfører.

Mildt vemodig kan han i en annen salme «Jesu Død er for alle» vende sig mot dem som i sneverhjertet tro hevder at den forsonende virkning av Jesu død ikke skulde gjelde alle syndere «som sig til ham biuder frem».

I to linjer som aapner perspektiv innover i tidens sjeleliv, ut-

trykker Svegning her den forferdende mulighet som opstaar naar man drar den alle omfattende naade i tvil:

Hvor kan jeg her vederqvægis
Naar jeg ævig der skal stægis.

Det er dog sjelden at Svegning saaledes forlater sitt egentlige emne. Det er den subjektive bekjennelse av troserfaringene, det inderlige kjærlighetsforhold til Frelseren som skaper helhetsinntrykket av hans salmesamling. Selvom man i denne savner den dype religiøse patos, har dog den aapenhet og naivetet hvormed Svegning blottlegger sitt hjerte, en eiendommelig charme som paa sett og vis betinger salmenes egenverdi.

Den mest kjente salmesamling fra annen halvdel av det 17. aarh. er *Dorothe Engelbretsdatters* «Siælens Sang-Offer», som visstnok utkom første gang i 1678.[1] Her lyder toner som i særlig grad skulde vekke gjenklang i tiden, og som ogsaa forbausende hurtig skulde bære hendes navn utenfor landets grenser. Allerede det tyske litteraturleksikon av Morhofen fra 1682 nevner henne.

Dorothe Engelbretsdatter innskrenker sig ikke til aa synge om et begrenset emne. Visstnok gir de fleste av hennes salmer uttrykk for dagliglivets erfaringer, for boten og angeren, for de forskjellige sjelsstemninger, men hun har ogsaa diktet salmer som er inspirert av de kirkelige festdager og de gudstjenestlige handlinger, salmer til jul, nyttaar, paaske og pinse, og nadverdsalmer. Men disse har egentlig ikke noget kirkelig preg. De synes ikke aa være diktet som menighetens festsalmer. De er nemlig gjennemtrengt av dikterinnens umiddelbare subjektivisme hvorav all hennes salmelyrikk er utsprunget.

Tross de aapenbare reminisenser fra Davids salmer og fra Arndts og Müllers andaktsbøker gir hennes salmer inntrykk av aa være «oprunden aff inderste Siæl og Sind» som hun bekjenner i fortalen.

Hun har da heller ikke alltid gitt sine salmer den sproglige iklædning som gjør dem skikket til aa synges ut av andres hjerter. I sine salmer er hun nemlig saa helt og opriktig hengitt i den religiøse meditasjon og andakt at hun naturlig selv personlig blir nærværende i dem. Hun kommer derfor i flere salmer til aa fremheve

[1] Aarstallet er usikkert. Den formodentlig eldste utgave som nu finnes, er prentet i Kjøbenhavn 1681.

sitt eget kjønn paa en maate som sterkt innskrenker deres almengyldighet:

Kom, min Fader, kom, min Trøst,
Dig for alt jeg skatter,
Hør din Tienerindes Røst,
Jeg er dog din Datter.

De stemninger som almindeligst slaar en imøte fra «Siælens Sang-Offer», er følelsen av syndeskyld, livstretthet og det himmelvendte sinds lengselsfulle kjærlighet til Frelseren.

Boten, sier Müller, ytrer sig i «Forskreckelse, Suck, Graad og Kæremaal». Dorothe Engelbretsdatter har fullt ut kunnet underskrive disse ord, mer enn kanskje nogen annen gir hun nemlig det taarevætede uttrykk for det botferdige sinds anger. Det er ikke bare hennes «Taare-Offer» som er skrevet med «en Pen i Graad poleret»:

Er endskiønt min Effne ringe,
Kand jeg inted meer formaa,
Da skal Taare-Aadren springe,
Og udstrømme som en Aa.

Hun vet at taarer er det ekte og sanne vidnesbyrd om «it Hierte brøt og synder støt» og at de ikke strømmer forgjeves:

Naar da Taare-Perler hagler trind,
Ned ad dine Kind,
Trenger de sig her offven ind.

Hennes «taarepoesi» er dog ikke saa merkelig naar man sammenholder den med hvad tidens mannlige salmediktere kan prestere i den retning. Selv Kingo synger om «Øynes Bode-Bække, Øynes Bode-Spand».

Imidlertid er ikke sukk og klage det altbeherskende tema i Dorothe Engelbretsdatters salmer. Det er først i morgen- og aftensukkene som er skrevet efter ektefellens død (og i Taareofferet) at graaten for alvor velder frem. Visstnok fremhever hun sterkt jordlivets jammer og nød, den menneskelige naturs skrøpelighet. Selv kaller hun sig «Madik-Sek og Jorde-Orm», og hun kan næsten med en Kingos veltalenhet skildre menneskenes kaar her i verden:

Nu stødes de af Modgangs Vind,
Nu bruser Kaarsens Bølger,
Nu vælter sig og Sorgen ind,
Nu Avinds Mænd forfølger,
Nu strømmer syndigt Kiød og Blood,

Nu tordner Verden dem imood,
Saa tung er deris Skiebne.

Hennes livserfaring føder naturlig lede ved dette «Korte Jammer-græde Lif» og heftig lengsel efter himlens salighet:

Jeg villig og med Glæde vandrer fra
Den syndefulde Verdens Sodoma.

Et annet sted bekjenner hun:

Til Paradis jeg lengsel bær,
Og vemmis ved at leffve her.

Hennes evighetshigen smelter sammen med en lengselsfull kjærlighet til Jesus:

Af Længsel finder jeg mit Hierte svagt
Til min Gienløser og hans Himmel-Pragt.

Dødens skremmende gru er henne fremmed, det er ikke plass for dødsfrykt i dette himmellengtende sind. «Saa Døden er en Trøst for alle Fromme» heter det i «En Sang om Døden». Hennes Jesuskjærlighet som mange av salmene vidner om bryter flere steder den elegisk-pessimistiske tone. Hun kan ogsaa gi uttrykk for forsoningens jublende glede. Høistemt og dypt personlig synger hun om oplevelsen av nadverdens mystikk:

Med Bønnen dig til Jesum skyndt,
Og lof den Ærens Konning,
Der værdig haver funden dig,
Saa du ved dette Maaltid rig
Est bleven til en Dronning.

Dr. H. Brix[1] hevder at Dorothe Engelbretsdatter er under paavirkning av Kingo og anfører endog nogen linjer som vidnesbyrd om at hun har optatt laan direkte fra ham:

Død, hvor bliver da din Braad,
Stumped er din hvasse Aad,
Helffved hvor er din Seyer,
Du den ikke meere eyer.

Her skulde være benyttet salmen «Op, Sjæl, bryd Søvnen af». Men dette bevis for avhengighet av Kingo er yderst uheldig valgt. Hvis der her foreligger et laan fra den ene salme til den annen, maa det være Kingo som er laantageren. Hans salme staar nemlig først i forslaget til ny salmebok, «første del», vinterparten 1689. Forøvrig foreligger der her sannsynligvis heller ikke for Kingos

[1] Tonen fra Himlen, s. 77.

vedkommende noget laan. Likheten skyldes det felles bibelske grunnlag (1. Korintierbrev 15, 55). Derimot kan nok de mange dobbeltord hos Dorothe Engelbretsdatter: «Dødens Morde-Sting», «Hierte-Knek» o. s. v. minne om Kingo. Og Morgen- og Aftensalmen i «Siælens Sang-Offer» er tydeligvis diktet efter Kingos mønster. Visstnok vil alle morgen og aftensalmer i almindelighet komme til aa ligne hverandre, idet de fører frem de samme tankerekker. Men den parallelle utvikling i Dorothe Engelbretsdatters morgensalme og Kingos første salme i «Aandelig Siunge-Koor»s første part og de ikke faa verbale overensstemmelser synes ikke aa være rent tilfeldig. Og aftensalmen i Sang-Offeret er øiensynlig tildels inspirert av Kingos femte aftensalme. Her skal et vers fra Kingo jevnføres med de tilsvarende hos Dorothe Engelbretsdatter for aa vise hvor selvstendig hennes evne er, og for aa anskueliggjøre hvorledes hun omsmelter «laanet» og setter sitt personlige, ja kvinnelige stempel paa det:

Kingo:	Dorothe Engelbretsdatter:
Jeg skikker mig til Leye nu	Til een blund staar nu mit sind,
Og mine Klæder fører jeg mig af,	Men førend jeg slumrer ind,
Ved Sengen kommer jeg ihu	Vil jeg hos mit Hvile-rom
Min Dommedags-Seng og Hvile-Grav,	Staa oc tencke mig lit om.
Hvor Verdens Herlighed jeg skal afstaa	At det er saaledis fat,
	Jeg eengang den lange Nat
Og kun et Svøbe-Lagen med mig faa.	Skal iblandt de dødis Tal
	Soffve i den mørcke Dal.
	Fire Fiele er min pragt
	Hvor udi jeg bliffver lagt,
	Med it lagen og lit meer,
	Eyer icke saa en Feer.

Litteraturhistorikernes dom om Dorothe Engelbretsdatter er høist forskjellig. Det kan vel tildels komme av at ikke alle i like grad tar hensyn til at ordene idag har en annen klangfarve, andre bitoner enn for 200 aar siden. Men hvad man enn kan si om salmenes dikteriske verd, saa er de dog veltalende vidnesbyrd om et personlig beveget trosliv. Og de mange virkelighetsnære allegoriseringer, det intimt individuelle tonefall, hvori man fornemmer dikterinnens egen røst, kan levendegjøre hennes salmer ennu den dag idag.

To aar før «Siælens Sang-Offer» utkom en salmesamling «Aandelig Siunge-Lyst» av den daværende rektor paa Herlufsholm, *Johan Brunsmand,* senere sogneprest til Vartov menighet i Kjøbenhavn. Denne samling blev igjen utgitt omarbeidet og sterkt forøket i 1687 under titelen «Den siungende Himmel-Lyst». Denne bestaar for en stor del av oversettelser, omarbeidelser og efterligninger av eldre salmer. Brunsmand oplyser i fortalen at han har omarbeidet ett bestemt antall salmer og opgir ogsaa disses nummer i samlingen. Imidlertid viser det sig at naar han laaner en melodi fra en annen salme, er han ofte paavirket av dennes innhold, saaledes at mange av hans salmer inneholder aapenbare reminisenser fra de melodigivende. Ogsaa flere av de angivelig originale salmer er i virkeligheten efterdiktninger av gamle kjente salmer. Det er derfor ikke lett aa paapeke et bestemt grunnpreg i denne Brunsmands salmesamling, hvor der lyder saa mange fremmede røster fra eldre tiders salmediktning. Brunsmand som var berømt for sin lærdom, synes heller ikke aa eie virkelig poetiske evner, selvom hans rent ytre verseteknikk er i orden. Han er først og fremst religiøs forkynder og moralist.

I fortalen heter det om bokens hensikt: «Helst for denne Verden nu ligesom ligger paa Sotte-Sengen og derfore ikke er aff Veyen at haffve i Beredskab atskillige Middeler at opvekke i hende Lyst og Appetit til Guds Ord, som den eniste Hielp og Middel mod den evige Død». Og en moderne leser vil av Kingos æresvers faa inntrykket av at Brunsmands salmer ikke er en frukt av dikterisk inspirasjon. Kingo ber i dette vers kirken om aa takke forfatteren av «Aandelig Siunge-Lyst»:

> Blant andre haffver du din Brunsmand og at yde
> Tilbørlig Tack som og sin Hierne vilde bryde
> Blandt megen Schole-Sorg og høy studere-flid
> Og paa din Siunge-Lyst anvende nogen Tid.
> Her viser hand dig sin Andæctig Flid og Møye,
> Set paa hans flittig Haand it gunstig Hiertis Øye.

Man kan da i Brunsmands salmesamling finne trohjertige salmer som nærmer sig folkevisen i tonen, ved siden av sanger med lærd polemisk tilsnitt eller preget av nøktern prosaisk forstandsmessighet; jevnsides med efterdiktninger av Davids og Luthers salmer staar oversettelsen av Bernhards «Jesu, dulcis memoria» — det klassiske uttrykk for middelalderens «bräutliche Jesusliebe» — og omarbeidelsen av den gamle dagevise. Men hans emnevalg, de originale

salmer og selvstendige tildiktninger til bearbeidede salmer gir dog enkelte gløtt inn i Brunsmands personlige sjeleliv. Hans tanker synes i særlig grad aa kretse om døden, dommen, Satans anslag og helvedes pine. Hele tolv salmer har til overskrift «Om Døden», og stadig er han optatt av de farer og djevelens fristelser som de troende er utsatt for. Flere av disse sanger om døden vidner om hans lengsel efter aa kunne «fri udtræde aff denne Mørkheds Vraa». Andre er skrevet som et varsko til alle ugudelige, et «memento mori» som med uhyggelig realisme skildrer dødens og gravens gru.

En av salmene om døden, som begynner med ordene «Jeg veed et bedre Bliffve-sted», hvis hele tone og tankegang aapenbart er inspirert av H. Chr. Sthens «Jeg veed et evigt Himmerig», har et vers hvis innhold ikke har noget tilsvarende hos Sthen. Ogsaa frykten for Satans fristelser i dødsstunden er kommet med i denne ellers fortrøstningsfulle salme:

Saa vil og Satan friste mig,
Med sine Dræbe-pile,
Vil ikke da forsømme sig,
Mig komme til at tvile.

Hvor sterkt han er optatt av helvedes og fordømmelsens evige pine, viser en salme som Brunsmand har omdiktet eller efterdiktet efter Luthers «Mit Fried und Freud». Luthers ord om Frelseren, «er sey das Leb'n und Heil in Noth und auch im Sterben» er hos Brunsmand formet slik:

Det giffver alt den sande Frelsere,
.. ..
...., at ey mere evig Vee,
Os pine skal og myrde.

Likesaa er det karakteristisk for Brunsmand at han i en salme, diktet over Davids første salme, ofrer hele to vers paa «Gudløse Folckis gifftig Hob» hvis skjebne er viss, de skal «i Helffveds Pine brende uden nogen Ende». Davids ord er lempeligere: De ugudeliges vei gaar til grunne. Og det sterkeste uttrykk hos den barnligfromme Paulus Gerhardt som har formet en salme over det samme grunnlag, er:

Wer bös' ist, muss umkommen.

Den samme dvælen ved fordømmelsen finner man i en salme «Om Dommen» som uten tvil er en efterdiktning av «Vaagner op, I Christne alle.....» til hvis melodi Brunsmands salme er skrevet.

Brunsmand er voldsommere, mere lidenskapelig beveget. Hvor den eldre salme gjengir Herrens ord ved dommen saaledes:

Siger hand til Gederne, gaar
Til Dieffuelens Ildlue grumme,

har Brunsmand av de samme ord formet et helt vers:

Men til den anden Skare,
Bort bort forbandet Pak,
Som lodst mit Budord fare,
Nu hen til Ilden gak,
Med Dieflene at qvide,
Dig pak til Pinens Sted,
Hvor du all Qval skal lide,
Udi al Evighed.

En av hans originale salmer har ogsaa utelukkende «Helfvedis Pine» til emne. Han har vel selv været gjennemrystet av haarde anfektelser, han har selv været utsat for djevelens anslag, og de truende helvedessymboler har dermed bemektiget sig hans sinn. En gruppe paa elleve salmer har til overskrift «Klagemaal i stor Jammer og Elendighet». I en av de originale salmer heter det her:

Utrolig haard er min Elendis Stand

og videre

Min Qvide er saa svar, at mangen Gang,
Den vide Jord, ja Verden er mig trang
. . . . . .
Som døde Folk i Graffven lagt, jeg er:
Som de Fordømte stedse Angist bær.

Disse ord maa visstnok med god grunn kunne antas virkelig aa uttrykke Brunsmands dype sjelekval. Med slike ord har han klaget til sin ven presten Jens Justesen. I det trøstebrev som denne skrev tilbake, heter det bl. a.: «I beklager eder at have ofte megen Fristelse, saa eder siunis aldeles at være kast fra Guds Ansigt og være som en Død der ligger i Graven og er forglemt».

Selv om disse døds- og elendighets-salmer springer særlig i øinene, kan man dog ikke undgaa aa legge merke til hvor varmt og inderlig Brunsmand kan synge om sin kjærlighet til Frelseren, om kristenlivets plikter, om himlens herlighet. Enkelt og hjertelig kan den lærde mann forme sin bønn:

Jeg her paa nu O Herre dig,
Som alting vel kan vende,
Min arme Siæl ydmygelig,

Antvorder udi Hænde.
Annamme den til Ro og Fred,
Oc lad den i all Evighed,
Med dig forenet bliffve.

Opholt mig i en salig Tro,
Indtil min sidste Ende,
Oc lad mig dig for all min Ro,
Oc Trøst allene kiende,
Oc naar jeg meer ey tale kand,
Da tag mit Hiertis Suk dog an,
Ved Jesum Christum Amen.

Skulde man fremheve noget av det karakteristiske ved Brunsmands salmesang, maatte det bli det dualistiske livssyn som avspeiler sig i den. De stridende følelser, helvedesangst og Jesus-kjærlighet, den krasse polemiske tone ved siden av den enfoldig fortrøstningsfulle i salmene aapenbarer brytningene i hans sinn. Hans salmer bidrar, sammen med hans berømte «Huus-Kaars», hans heftige dogmatiske polemikk med katolikker og reformerte, hans brevveksling med Spener, hans utgivelse av Arndts, Kegels og Møllers andaktsbøker, til aa gi billedet av en mann i hvem en overgangstids motsetninger er blit levendegjort.

Fra slutten av 1680-aarene skriver sig ogsaa en salmesamling «Vor Herris Jesu Christi Pines og Døds Historie», forfattet av *Anders Hansen Bernhoft,* prest i Opdal. Den utkom dog først i 1703 (fortalen er datert 7. mars 1688).

Denne samling inneholder tolv passjonssalmer, betraktninger over lidelseshistorien med utleggelse av skriftordet i hjertesukkets form. Som i Svegnings salmer søkes her opbyggelsen i den realistisk-krasse skildring av Jesu lidelser.

Dikterens hensikt er aa gi denne skildring en saadan makt at den andektige sjel skal kunne se «Jesum i sin Pine» og saaledes ved betraktningen opleve angerens sønderknuselse og den dype medfølelsens smerte. Men den tragiske stemning har dikteren ikke formaadd aa gi sine salmer. Alt for ofte synes det sorgfulle sinns personlige deltagelse aa slaa over i en slags maktesløs vrede:

Ach! her var en Green af Fanden,
En Compan vel kiek og rask,

[1] Citert hos Wad: Rektorerne paa Herlufsholm, s. 174.

Kunde ey fordrage Sanden,
Gav sin Gud en Øre-Dask!

Om Kaifas bruker han følgende uttrykk:

Ach! hvor den skinhellig Fader
Raaber, brumler, ilde lader.

Og om Peter heter det:

Men ach! det Faar U-agtsom gaar,
Blandt liderlige Drenge.

Allikevel synes de voldsomme uttrykk for harmen over vold og urett paa en maate aa gi skildringen et drag av levende anskuelighet. Dikteren er selv helt med som den betatte tilskuer til det blodige skuespill og gjør det derfor ogsaa nærværende for andre.

Salmene, om de helt ut kan kalles saa, synes ikke aa eie særlig dikterisk verdi, men de har dog en viss interesse som et karakteristisk vidnesbyrd om den Jesus-bestemte retning innenfor tidens andaktslitteratur.

Samtidig med disse passionssalmer av A. H. Bernhoft utkom en salmesamling, skrevet av en bror av denne, *Hans Hansen Bernhoft*, ogsaa prest i Opdal. Den heter «Et Guds Barns forlystende Fornøyelse udi sin Gud», og inneholder «Vores Christendoms Hovet-Stykker udi 32 Sange forfattet». Salmedikteren har i titelen antydet sitt program. Han synger om de gudfrygtiges glede her paa jorden, om den hjertets fryd som troen og troslivet føder i motsetning til verdens forfengelige gleder. Samlingen gir samtidig den objektive forkynnelse av og belæring om kristendommens innhold og verdi og den subjektive bekjennelse av trosoplevelsen. Den innledes med lovsang om selve troens grunnlag og gjenstand (de tre trosartiklers innhold), dikteren synger saa om kristensjelens erfaringer i denne verden, om motgang, om synd og om naade, og tilslutt om død, dom, helvede og det evige liv. Der gaar en understrøm av glede gjennem disse salmer, de eier en friskere tone av seiersfølelse enn salmer ellers i denne tid, ja, enkelte salmer kan minne om en Luthers sterke kampsanger:

Nu Fryde-Fahnen svinges,
Traad er Guds Perse-Kar,
I Graven Den ey tvinges,
Som vundet Døden har,
Han fører i sit Teldt,
Den Løve-tapper Heldt,

Os til Baade, Herrens Naade,
Af det Feldt.

En Luthers frimodige forvissning og trosstyrke kan straale ut av disse salmer:

I Verden er vor Modgang stor,
Med alskens Hierte-Vaande,
Men den paa Gud i Haabet troer,
Han Sejer har i Haande.

Den gudsfrykt som aapenbarer sig i salmene synes ogsaa i det hele tatt aa være mere i pakt med den gammellutherske enn med den frembrytende pietisme. I norsk salmediktning i denne tid er det usedvanlig aa finne den ærefrykt for Guds majestet, den dype beundring for hans «Skabnings Gierninger» som toner ut av Hans H. Bernhofts lovsang til Skaperen. Karakteristisk er den gammeltestamentlige tiltale til Gud: «Herre, høylovede Fædrenes Gud», eller «Almægtigste, store, forfærdelige Gud, med majestætiske Ære». Salmedikteren ser i naturen vidnesbyrdet om Guds allmakt:

Din Himmel-Befæstning saa artelig brammer,
Som trindeste Perler og skønne Saphir,
Saa prægtig gaar Solen som Brudgom af Kammer
Og Maanen i Fylden en ypperlig Zier.
Med Stiernene blanke,
Som glimrende vanke,
Ey heller omsonst
Fortæller din Konst.

Ogsaa det minste straa tar dikteren med som et naturens under:

I ringe Græs Mand ofte læs
Utroelig Kraft er lagt.

Bernhofts religiøse følelse minner i disse lovsalmer samtidig om den gammeltestamentlige gudsfrykt og det 18. aarh.s dyrkelse av den første artikkels Gud. Forsaavidt er det ikke saa merkelig at han ogsaa i Kristi frelsesgjerning ser en aapenbaring av Guds allmakt:

Hans store Vunder-Verk
. . . . . .
De beviser, Og nok priser
Herren sterk.

Det virker derfor overraskende at man ogsaa i denne salmesamling med dens mandig-ydmyge og frimodige tone møter uttrykk som peker hen paa den pietistiske intimitet i forholdet til Jesus:

O søde Gavn Og bløde Havn!
At have i Jesu Christi Favn
Sit Leye.

En av salmene har endog denne overskrift: «En Samtale mellem Brudgommen Frelseren og Bruden Menigheden». Emnet er jo forøvrig ikke ualmindelig i tidens andaktslitteratur, og salmen rummer ikke den erotisk-religiøse følsomhet, den hengivelsens ekstase som er karakteristisk for pietistisk salmesang.

Og i en salmesamling om «Vores Christendoms Hovet-Stykker» maatte jo ogsaa dette emne være representert. Stort sett gir da disse salmer et tversnitt av det luthersk-ortodokse lærebegrep i poetisk form og de synes ogsaa aa bære bud om virkelig poetiske evner. De rimrike vers røber ikke bare versifikatorisk dyktighet, de kan ogsaa undertiden meddele rytmen i salmedikterens sinn.

Hvad emnevalg og grunntone angaar, er det en ikke ubetydelig overgang aa komme fra Hans H. Bernhofts salmer til Kragerøpresten *Samuel Olsen Bruun's* lille salmesamling, «Den Siungende Tids-Fordriv eller Kaarssets Frugt». Den eldste ennu kjente utgave er fra 1711 (5. oplag). Fortalen til leseren er datert 10. april 1695, som visstnok maa være trykkfeil for 1693. Dedikasjonen er datert 17. juli 1693, og S. O. Bruun døde 8. januar 1694.[1] Om sitt «meget enfoldige Compositz» sier Bruun i fortalen: «Jeg har kaldet det dend Siungende Tids-Fordriv eller Kaarssets Frugt, fordi det er, jeg maa bekende, en Frugt af mit Kaars og været min besynderlig Tids-Fordriv i mit Kaars, som ellers ved stor Svaghed har en Tid lang fast formeent mig min sedvanlig Tidsfordriv ved mine Studeringer». Videre heter det at han har latt sitt «Hiertes Harpe-Spil» frembære sukk «af Angist-klemte Brøst». Sammen med titelen gir disse ord et innblikk i de sjelelige forutsetninger for disse salmers tilblivelse. I flere av Bruuns salmer bryter det lidende sinns klage igjennem og tar personlig form:

Dagen kummerlig jeg lever,
Natten neppe Hvile har,
Vee og Verck altid omsvever
I mit Legems svage Kar.

Legemlige lidelser og sinnets prøvelser, syndenød og skyldfølelse forener sig og skaper den dype og bitre lede ved jordlivet:

[1] Luthersk Kirketidende 5. R. XVIII, s. 186.

Sorrig og Elendighed,
Sot og Sygdom, vee og smerte,
Syndsens Rise-Qvist og Snerte
Giør mig Livet tung og kied.

Visstnok kan Bruun gi smukke uttrykk for sin kristelige taalmodighet i lidelsen, men denne har i overveiende grad vendt hans blikk mot det hinsidige. Hans verdensforsagelse blir verdensforagt. I en salme om «Himmeriges Betragtning» i folkevisetone med det trøstende lengselsfulle omkved «Det er saa favert i Himmerigs Rige» synger han:

Kast dit Øye haanlig ned
Paa ald Jordens Herlighed,
Verden i sin største Pragt
Imod Himlen du foragt.

Verdens forfengelighet og verdens ondskap er staaende emner i salmediktningen i denne tid.

Men kanskje ikke i nogen annen salmesamling er den moralske forferdelse over synd og usseldom, den lidenskapelige voldsomme botspreken, kommet saa sterkt til orde som i Bruuns salmer. Hvis hans pessimisme i enkelte salmer er berettiget, gir disse ogsaa et uhyggelig og trøstesløst tidsbillede:

Saa har nu Ondskab taget
Fast gandske Overhaand,
Gudfrygtighed forjaget
Af dette syndig Land,
Faa de Trofaste ere,
Men den forhærdet Flock
Sig Dag fra Dag formeere
Til mange tusind Skock.

«Atheister og Guds Ords Foragtere» driver spott med «Ordet og Ordets Tiener», «Vold og Uret med Falskhed, List og Svig øfves fast af alle», «Hofmod sticker sit stolte Hoved op», «Kierlighed synes slet af Had fordreven». Det nytter ikke engang aa regne op alle de laster menneskene er besmittet med:

Ja hvo kand vel opregne
Det Onde som nu skeer,
Og alle Laster tegne
Som daglig sig formeer
I disse sidste Tider
Og helst paa dette Sted!

For det fromme sinn er ondskapen et tidenes tegn — et varsel om snarlig undergang og dom:

Det vist mod Aften lider
Og Straffen er bered.

Ja, straffen er allerede begynt: «Had, Foragt, Trotz, Armod, Svaghed, Smerte og tusind fold Fortred» er menneskenes lønn for «syndig Id og Drift». Det er Jersins og Chronichs botsprediken som her har faatt versets form.

Trøstens og hjelpens kilde finner Bruun først og fremst i kjærlighetssamfundet med Jesus. Dette kommer ikke bare frem i botssalmene, men ogsaa i hans morgen- og aftensalmer og i de salmer som er skrevet til jul, paaske og pinse. I julesalmen synger han om sin lengsel efter forening med Frelseren:

Mit Hierte jeg nu har for dig tilrede,
Der jeg dig ved Troen vil indlede,
Hvile der sødt, O liffsaligste Frelser,
Jeg dig omhalser.

Det har visstnok ikke været uten betydning her at Bruun har kjent den tyske salmedikter Johann Franck, den første som i sitt hjemlands salmediktning helt avgjort tilhører den subjektive retning. Han nevnes som en av forløperne for den pietistiske «dikterskole» i Halle. Bruun har oversatt et par av hans salmer i sin salmesamling. En av disse salmer som har overskriften: «Siælens Glæde i sin Frelsere», anslaar nettop den tone som i pietistisk salmediktning skulde klinge saa sterkt paa mangfoldig vis variert:

Jesu du min Glæde
Vær hos mig tilstæde
Udi all min Brøst,
Ak mit Hierte trængis
Og min Sjæl forlængis
Til dig med stor Lyst.
O Guds Lam, O min Brudgom,
Uden dig i Verdens Riger
Jeg slet intet lider.[1]

I morgen- og aftensalmene synes Bruun (likesom Dorothe Engelbretsdatter) aa ha hatt Kingo til sitt forbillede. Et sted har han her i to linjer formet en almengyldig maksime for kristelig livsførsel, visstnok karakteristisk for Bruuns hele kristensyn:

[1] L. Dietrichson citerer nogen vers av denne salme som eksempel paa hvor smukt Bruun kunde forme sine vers. Omrids av den norske Poesis Historie I, s. 68.

Din værdige Aand,
Mig recke sin milde og hielperig Haand,
At jeg af mit Hierte maa frygte dit Navn,
Dig leve til ære min Næste til gavn.

Han har i disse morgen- og aftensalmer ikke uten hell forsøkt aa fange noget av morgen- og aftenstemningens poesi. Med større rett enn Kingo, som innleder en av sine morgensalmer paa denne maate:

Nu rinder Solen op
af Østerlide,
Forgylder Klippens Top
Og Biergets Side

synger Bruun i en morgensalme:

Nu ser jeg Dagen lyse op
Og Solen gylde Klippens Top.

En aftensalme, som i omarbeidet skikkelse er innført i Landstads salmebok (nr. 615), begynner slik:

See Solen gaar neer,
Og Dagen aftager jo meere og meer,
Hver Fugl til sin Hvile forføyer sig hen,
De Blomster paa Marcken nu luckis igien,
Luck du saa dit Hierte med Laage i Løn,
En gudelig Bøn. :/:

Man sporer saaledes i mange av Bruuns salmer en virkelig poetisk sans. Denne kan nok overskygges av den legemlige og sjelelige lidelse eller den moralske indignasjon, men den gir sig ogsaa flere ganger utvilsomt tilkjenne, som f. eks. i den vakre «Reyse Psalme for de Søefarende» som innledes saaledes:

I Jesu Navn fra Hiemme-havn
Paa Reysen vi os give,
Vort Ancker op, Vor Seyl i Top:
For Vinden vi hendrive.

Omtrent samtidig med S. O. Bruuns salmesamling utkom en diktsamling «Brudgommens og Brudens Jesu Christi og hans Kirkis aandelige Kiærligheds-Sange» av *Iver Brinch,* prest ved den danske menighet i London. Fortalen som er datert 10. juni 1695, er i høi grad karakteristisk, den er i grunnen et varsel om at ortodoksiens tidsalder nærmer sig sin avslutning og at den pietistiske vekkelse er nær forhaanden. Brinch sier nemlig i fortalen at han har

søkt aa anvende sitt «Lille Pund paa at opblæse den Kiærlighed til hannem (Frelseren) i Menniskenes Hierter, som af Hannem, vor blodige og uendelige fortienende Brudgom, er saa vel forskyldt, og dog, Gud bædret, i disse sidste Tider næsten forkiølnet og udslukt hos de fleste». I denne hensikt har da Brinch formet sine «Aandelige Sange» over utvalgte ord fra Høisangen som allegorisk er utlagt paa forholdet mellem Kristus og hans menighet. I et lite tillegg følger saa fem oversettelser av tyske salmer. I disse kjærlighetssanger — hvorav bare enkelte vers kan kalles salmevers — brenner en næsten ekstatisk elskov til Jesus. Her aander den svermerisk-erotiske lengsel efter mystisk forening med Frelseren, her raader ogsaa den ofte søtladne sentimentalitet som man gjenfinner i pietismens og særlig herrnhuternes Jesus-salmer. I grunnen er der egentlig ingen forskjell mellem stemningen i disse sanger og grunntonen i de rent pietistiske salmer. Følelsens ekstase skildres saaledes i et vers av Brinch:

Du elsker mig,
Jeg, Jesu, dig,
Min Lyst af Øyet tindrer,
Fornuften mig ej hindrer.

Man kan hermed sammenligne disse linjer hos H. A. Brorson:

O drag mig, tag mig, hør mig til,
Jeg lader mig ey tysse.[1]

Karakteristisk for samlingens sterke stemnings-utbrudd er følgende vers:

O Glæde over Glæde,
Hvi skulde jeg ei qvæde?
Som værdiges af Gud
At kaldis Jesu Bruud!
Min Fryyd gaar overmaade,
At sligt jeg haabe tør,
Hans Himmel-Viin og Naade
Mig gandske drukken giør.

Selv jødemisjonen som først blev optatt av pietistene, synes Brinch aa foregripe: Sin Frelser vil han «bekiende for ald Verden»:

[1] Det er interessant aa legge merke til og karakteristisk for Arndts aandelige slektskap med pietismen at den salme hvorav disse linjer er tatt, er en oversettelse av P. Gerhardts «O Jesu Christ, mein schönstes Licht», som igjen er formet over en bønn i Arndts «Paradies Gärtlein».

Og brede ud din Ære
Og evangelisk Lære,
For Jøder og for Hedninger.

Man kunde fortsette aa citere de forskjellige uttrykk for dikterens «Længsels lange Haab», for hans inderlige ønske om aa «kysse og omfavne» Jesus, for hans fryd over aa kalles «Jesu Brud», for aa vise de samme trekk som særkjenner pietismens salmesang. Visstnok kan overensstemmelsene ofte skyldes det felles grunnlag i Høisangen, men hele tendensen i Brinchs salmer forteller sammen med fortalen om det dype fellesskap.

I god sammenheng med den følsomme inderlighet i kjærlighetssangene staar innholdet av de salmer som er oversatt tilslutt i tillegget. Disse faller helt innenfor den pietistiske salmediktnings ramme. En av dem (av P. Gerhardt) er senere oversatt av Brorson i «Troens rare Klenodie» under titelen «Om et christeligt Levnet». En annen (av J. Heermann) er senere oversatt av Birgitte Kaas og optatt i Pontoppidans salmebok. En tredje er av den før nevnte Johann Franck. Det lille utvalg av oversatte salmer viser forøvrig Brinchs overordentlig skjønnsomme blikk for verdifulle salmer. Om Gerhardts salme er det sagt at den kan stilles ved siden av Luthers «Vaar Gud han er saa fast en borg», og Heermanns salme fikk ved en avstemning i Tyskland i 1850-aarene om hvilke salmer var de mest yndede, de fleste stemmer.

Foruten denne samling kjærlighetssanger skal Brinch ifølge litteraturleksika og biografier over den kjente prest ha skrevet en salmesamling med titelen *«En Christens Tancke-Tøyle»*, en av de mest populære salmesamlinger fra annen halvdel av det 17. aarh. Det er dog en høi grad av sannsynlighet for at Brinch slett ikke er forfatteren til denne salmesamling. Samlingens titel lyder i sin helhet slik: «En Christens Tancke-Tøyle, Eller og faa Aandelige Sange, Hvormed han mange gange Fordrev hans Tanker mange, og holdte dem I Bidsel». Man har ment at Brinchs navn skjuler sig bak de to siste ords uthevede store bokstaver. Den første utgave antas aa være utkommet i 1705. Imidlertid har samlingen været kjent allerede i 1697. En andaktsbok «Guds Dybheders Anskuelse» som utkom i dette aar har nemlig til slutt en «Fortegnelse paa nogle danske Bøger som Christian Geertzen enten self haver ladet trycke, eller haver Mengden der aff». Her nevnes bl. a. ogsaa «En Christens

Tancke-Tøyle eller nogle meget Aandelige Sange 1697».[1] Hvis aarstallet ikke er trykkfeil, skulde Brinch altsaa ha skrevet to salmesamlinger og sendt dem til approbasjon omtrent samtidig. (Kjærlighetssangenes approbasjon er datert 20. mars 1695.) Allerede denne omstendighet kan vel vekke berettiget forundring. Paa titelbladet til kjærlighetssangene har Brinch dekket sig bak de to ord med uthevede begynnelsesbokstaver «*J*esu *B*rud». Men fortalen underskriver han dog med sitt navn Iver Brinch. Fortalen til Tanketøilen (paa vers) slutter med disse ord, trykt med fete typer «I Livsens Navne-Bog», de gjelder aapenbart som en slags underskrift. Hvis nu de store bokstaver danner initialene til forfatterens navn og ogsaa inneslutter farsnavnet, passer de ikke paa Brinch, hvis far het Diderik. Men bedre holdepunkter for avgjørelse av forfatterspørsmaalet gir salmenes eget vidnesbyrd. Man kan visstnok ikke alltid utdra en salmedikters personalia av hans salmer, det er ikke alltid riktig at identificere en salmes «Jeg» med dens forfatter, men har en salme en utpreget personlig form, maa man dog kunne formode at salmen inneholder en selvbekjennelse.

Brinch var i 1695 tretti aar gammel. Tanketøilens dikter gir inntrykket av aa være en eldre mann. Allerede fortalen synes ikke aa være en trettiaarig manns tale. Her ser forfatteren tilbake paa sin «Ungdoms Daarlighed» og ber om tilgivelse for den. Han bekjenner at han i sine «Ungdoms Dage» har kjøpt «det verdslige Narreri» istedenfor det sanne gull — Guds ord. Og enkelte salmer som bærer den personlige bekjennelses preg kan visstnok vidne om en fremskreden alder hos dikteren. I en salme heter det saaledes:

Jeg har været frisk og ung,
Men nu gammel, svag og tung,
En Retviis jeg aldrig saae
Søge Brød og intet faa.

Forfatteren av Tanketøilen har nogen ganger formet sine salmer over bønner og betraktninger i Neumanns «Kerne af alle Bønner» og i Müllers «Aandelige Sparetimer». En jevnførelse mellem grunnlaget og dets poetiske utformning synes i et enkelt tilfelle aa kunne gi verdifulle oplysninger om salmedikteren. I de selvstendige tillegg til og avvikelser fra prosaens tekst tør man vel tro at dikterens personlige erfaring, hans sinnsstemning, hans individuelle særpreg røber sig. Tanketøilen har en salme paa 27 vers med overskriften «En

[1] Bibliotheca Norvegica III nr. 1243.

Christens Testamente eller Forberedelse til Døden» som tildels er diktet over den 81. betenkning i Müllers Sparetimer.[1] Det er først fra det 12. vers at versifikasjonen av grunnteksten begynner. Denne følges saa temmelig nøie med én bemerkelsesverdig undtagelse til og med vers 25. Innledningen (11 vers) og slutningen (2 vers) har ikke noget tilsvarende hos Müller. Innledningen er formet som en dødsberedt manns tilbakeblikk paa de svundne dager. Dikterens bekjennelse har her tildels faatt en saa personlig form at sangen ikke kan kalles salme i egentlig forstand. Dikteren merker at livsdagen nærmer sig sin avslutning, han synger om sin lengsel efter «Himmeriges Glæde og Ære» og takker for Guds velgjerninger i alle de forløpne aar. Enkelte av versene kunde en Brinch neppe gi sin tilslutning, dikteren synes ikke engang aa ha været prest:

Og som jeg tiltog i Alder og Aar,
Saa haver Gud ladet mig lære
En *ærlig Haandtering som Christelig* var
Hvormed jeg mig kunde ernære.

Presteembedet skulde vel neppe kunne kalles en «Haandtering» selv om det baade er «ærlig» og «Christelig». Mot slutningen av innledningen heter det:

I alle mine Dage da haver min Gud
Mig givet baade Klæde og Føde.
Jeg er ikke treffed av Sorrigens Skud,
Mig kom ey Ulykke i møde.

Dette vers kan Brinch vanskelig tenkes aa ha skrevet. Det var jo ikke mer enn seks aar siden han saa sin forlovede omkomme i flammene ved teaterbranden paa Amalienborg, hvorfra han selv saa vidt undslapp med livet. Som nevnt avviker forfatteren én gang fra prosateksten i sin versifiserte gjengivelse av denne. I Müllers betenkning tar den troende, som har sitt «Testamente» ferdig, avskjed med hustru, barn og venner. Vers for vers følger salmeforfatteren her utviklingen hos Müller idet salmens ord er lagt tett op til prosaens tekst. Saa staar det hos Müller: «I, mine kiere Faar (Tilhørere), skulle have min idelige Aamindelse og Forbøn udi Himmelen. Glemmer I endskønt mig oc mine, jeg vil dog aldrig glemme Eder». Her paa dette punkt har salmedikteren merkelig nok innført et helt annet og nytt moment, som betenkningen savner. Det vers som skulde gjengi de ovenfor citerte ord lyder saaledes:

[1] Denne har samme overskrift som salmen: Om en Christens Testament.

Min Lærer og Leder som fødde min Siel
Med Guds Ord og himmelske Spise,
Gud give det gaar ham evindelig vel,
Ham skal jeg sidst Ære bevise.

Salmen har ikke et ord om tilhørerne. Dette synes atter aa vise at salmedikteren ikke kan være prest. Ellers var det jo ingen grunn til helt aa springe over det anførte sted hos Müller. Og paa den annen side vilde det jo være i høi grad naturlig at salmedikteren, om han var prest, ogsaa tok avskjed med sin menighet.

Mot Brinchs forfatterrett til Tanketøilen taler endelig den omstendighet at salmene i denne som helhet gir et helt annet billede av sin dikter enn kjærlighetssangene. Det er endog større indre avstand mellem de to salmesamlinger enn mellem de to brødre Bernhofts salmer. Allerede ordene paa Tanketøilens titelblad peker i en bestemt retning. Hvilke tanker er det salmedikteren fordriver eller holder i bidsel? Verdslighets syndige tanker? Tvilens eller mismodets tanker? Og hvad er det som egentlig konstituerer selve begrepet «Tanke-Tøyle»? Svaret synes aa maatte bli: det er Guds ord, det er den evangelisk-lutherske tro, det er — i tilspisset form — den lutherske kirkes lærebegrep. Fortalen rammer hele samlingens bærende grunntanke: «Guds Ord det Himmel-reene er meere dyrebar end fiinest Guld og Steene og alt det Verden har», og videre heter det «Deri vil jeg mig øve og siunge om med Lyst, i hvad mig kan bedrøve — det være skal min Trøst». Karakteristisk for Tanketøilens hele tendens er da f. eks. dette vers:

Gud, lad dit Ordes Lys aldrig fordunkles,
Men lad det hos os oplysende staa,
Hos Efterkommerne ikke fordunkles,
At Sacramenterne rettelig maa
Uddeeles ret i sin Meening den pure,
Udaf tro Vægtere paa Israels Mure.

Tanketøilens salmer vidner i det hele tatt først og fremst om kjærlighet til og ærefrykt for Guds ord, om den frimodige tillit til Guds barmhjertige naade. Visstnok er ogsaa Tanketøilen, som tidens salmediktning overhodet, et utslag av den praktiske vekkelsesretning innenfor den lutherske ortodokse kirke. Dens litterære avhengighet av Müllers Sparetimer viser ogsaa det. Derimot har den forbausende sjelden uttrykk for f. eks. en Brinchs inderlige Jesuskjærlighet. Forskjellen mellem de to salmesamlinger, Kjærlighetssangene og Tanketøilen, kunde da formuleres saaledes: Mens kjær-

lighetssalmene inneholder lovsangen til Jesus, er Tanketøilen fyllt av lovsangen til Guds ære. Den første er preget av sjelens mystiske kjærlighetsforbindelse med Kristus, den annen vidner om tankens hvile i Gud. Kjærlighetssangene fører over til pietismens salmelyrikk, Tanketøilen peker bakover inn mot noget av det centrale i luthersk-ortodoks religiøsitet. Skulde Brinch ha kunnet makte samtidig aa dikte to salmesamlinger med saa vidtforskjellig grunnpreg? Samtidigheten i samlingenes utgivelse, salmenes eget vidnesbyrd, den karakteristiske forskjell i samlingenes grunnstemning, alt taler for at Tanketøilen maa utgaa av rekken av Brinchs skrifter. Hvem forfatteren er, er ikke lett aa si. Det er tvilsomt om han er prest. Nogen norsk oprindelse synes Tanketøilen ikke aa røbe hverken i ord eller billeder. Fortalens siste uthevede ord med de store bokstaver J. L. N. B. gir kanskje et lite haab om at han maa kunne finnes.

Høisangen har ogsaa inspirert en annen norsk forfatter til en poetisk utleggelse av disse hebraiske bryllupssanger paa Kristus og hans forhold til menigheten. *Rasmus Rosing,* sogneprest paa Hitra, utga i 1696 en diktsamling under titelen «Den grædende Jeremias og siungende Salomon». Den første del av titelen dekker innholdet av første part av denne samling, versifiseringen av «Jeremiæ Græde-Viser». Sangene har egentlig intet salme-preg, de har neppe nogensinne været sunget. En av dem inneholder f. eks. 66 vers. Da de ogsaa slavisk følger grunnteksten, blir de ikke tatt med i denne oversikt.

Foruten Dorothe Engelbretsdatter er ogsaa to andre kvinnelige navn knyttet til norsk salmediktning i dette tidsrum, nemlig Anna Reimer og Ingeborg Grytten.

Om *Anna Reimer,* prestedatter fra Hardanger, vet man bare at hun har skrevet salmer, som visstnok aldri er utkommet i trykken. Dr. jur. Otto Sperling i Kjøbenhavn skriver i et brev av $^{20}/_{9}$ 1704 til Torfæus at han fra Anna Reimer har mottatt et brev tillikemed hennes salmer, som «behage ham ved Ordenes Renhed og deres simple og oprigtige Fromhed, hvorfor de fortjene at udgives».[1] Sperling forsøkte ogsaa — uten held — aa faa salmene trykt. Et visst inntrykk av stemningen i Anna Reimers salmesamling kan man

[1] Citert efter C. Behrend: Om Anna Reimer og Cille Gad. Personalhistorisk Tidsskrift 5 V, s. 232 ff.

kanskje faa gjennem de oplysninger hun gir om sin virksomhet som salmedikter. I et brev til Sperling, datert 8. november 1704,[1] skriver hun bl. a.: «Mens ofver alt ofvergik mig paa et Aars Tid store Hierte-Bedrøfvelser, idet ieg først ved Døden midsted min fromme Mand, 5 Uger derefter min allerkieriste Fader, samme Aar[2] i November afbrendte Byen[3] for os.... Der ieg nu med saa mange Slag af Guds faderlige Riis blef pidsket og tugtet, vidste ieg intet at afslae de mange mit Hiertes sørgelige Tanker med som høybedrøfved Enke; thi tog ieg mig for at dicte aandelige Sange, og der ieg fornam mig deraf stor Trøst, blef ieg immer ved Guds Aand dicteret, og ieg skref, saa Gud være Tak, som ikke hafver ladet sin Naade hos mig værit forgiæfves.»

Den annen kvinnelige salmedikter, *Ingeborg Grytten*, prestedatter fra Holmedal, har skrevet en salmesamling «Kaars-Frugt» som utkom i 1713. Salmene er dog skrevet før eller omkring aarhundreskiftet, «censura» er datert 6. september 1701, en enkelt salme inneholder ogsaa en bønn for Christian V.

Som titelen minner om S. O. Bruuns salmesamling, har ogsaa Ingeborg Gryttens personlige livsskjebne, som synes aa være den ytre foranledning til salmenes fremkomst, en sterk likhet med Bruuns. Hun skal saaledes ha været «befænget med den saakaldte Spedalskhed (Scabies leprosa)».[4] I lignende uttrykk som Brunn omtaler hun sin salmesamling: «denne lille Bog, mit Korses Frugt, som af mit tornefulde Korses kiep i hede Angest-Taare er udspiret». Samlingen inneholder tyve salmer med et tillegg av morgen-, aften- og pønitensesalmer, ordnet paa samme maate som Kingos Siunge-Koor's første part. I den første del har Ingeborg Grytten øiensynlig hatt Dorothe Engelbretsdatter til sitt forbillede. Her finner man som i «Siælens Sang-Offer» salmer om den botferdiges sukk og taarer, om syndens haarde nød og frelsens naade, og salmer til jul, paaske og pinse. Melodiene er flere ganger hentet fra «Siælens Sang-Offer», emnevalget er det samme i denne og i «Kaars-Frugt», enkelte av Ingeborg Gryttens salmer er endog gjennemvevet av reminisenser fra Dorothe Engelbretsdatters. Uten at det er mulig aa paavise direkte efterligning av de enkelte salmer hos den siste, føler man dog det sterke avhengighetsforhold som Ingeborg Grytten staar i til den berømte, og som

[1] Brevet er avtrykt i sin helhet i Behrend's nevnte artikkel. — [2] Aaret 1684. — [3] Stavanger. — [4] Citert av Skaar efter en optegnelse i Ytre Holmedals kallsbok. Theol. Tidsskr. f. d. ev.-luth. K. i Norge VIII, s. 162.

det synes, langt mer begavede dikterinne. Allerede av denne grunn kan det være vanskelig aa paapeke de personlige særdrag som kunde utmerke salmene i «Kaars-Frugt».

Dessuten synes Ingeborg Grytten i høiere grad enn tidens salmediktere forøvrig aa være sig salmenes særegne formaal bevisst. Hun er opmerksom paa at de subjektive uttrykk, f. eks. hos Dorothe Engelbretsdatter, innskrenker salmenes almengyldighet. Dette kommer endog et par ganger frem paa en maate som er helt usedvanlig i tidens salmer. En linje er i en av hennes salmer formet saaledes:

Du vil mig: Synderinde / Arme Synder ey forsmaae

og et annet sted heter det:

Mig arme Synder (Synderinde) und en salig Stund.

Forsaavidt kan det synes som disse salmer ikke har den umiddelbare oprindelighets preg. Man finner dog flere salmer som gir uttrykk for den personlige livserfaring, den subjektive bekjennelse som f. eks. i disse vers:

Fortredelig Verden, hvad est du nu tung!
Du har mig tit ængstet og skræmmet,
Din Frugt har jeg prøvet, enddog jeg er ung,
Mig har du ret spæget og tæmmet.
Ret onde og faa mine Dage har vært,
Det bedste mit Levnet var Møye.
Besværlig det faldt mig før jeg ret blev lært
Med Korset at lade mig nøye.

Det centrale i hennes salmesang synes aa være den idelige kretsen om synd og naade. Det er særlig den voldsomme pointering av syndeskyld og den brennende lengsel efter Frelseren man fester sig ved. Typiske er saaledes følgende linjer, hvis billedtale ikke savner en slags drastisk anskuelighet:

Min bange Siæles fule Saar
Forfærdeligen stinker
Udi min Herres Næsebaar,
Hvorfore jeg nu hinker
Fra ham til Jesu Naade-Flod
Og mine Saar vil rense.

Karakteristisk for hennes Jesuskjærlighet er dette vers:

Se, Hiertet nu i Flamme staaer,
Kom see det staaer dig aaben for,
Kom Frelser hvil dig her;

All Synd udlug,
Kom Naade-Dug
Kom Himmel-Brudgom kiær.

Nogen selvstendig dikterevne synes hennes salmer ikke aa aapenbare. Og den sterke avhengighet av forbilleder tyder jo ogsaa paa at hun egentlig ikke har hatt vinger til selvstendig poetisk flukt.

De norske samlinger av «aandelige sange» som ellers er utkommet i de første tiaar av det nye aarhundre, har ikke det salmepreg som man gjennemgaaende finner i samlingene fra annen halvdel av det 17. aarh. Saaledes inneholder «Det Bibelske Sange-Chor» av *Johan Hegermann* (1709) «alle de Gamle og Ny Testamentes Capitler, hvert i et Vers forfattet».[1]

Og den samling som i 1714 blev utgitt av sogneprest paa Ørlandet *Marcus Carstensen Volqvartz,* «Siælens Luth», rummer ved siden av virkelige salmer ogsaa religiøs leilighetsdiktning og bønner paa vers. Salmene vidner — man venter det næsten — først og fremst om dikterens erotisk farvede kjærlighetsforhold til Jesus. Atter engang er det Høisangen som danner grunnlaget for salmenes opbyggelige poesi, igjen er det Jesus-skikkelsen som den religiøse meditasjon samler sig om. Karakteristisk er saaledes følgende vers av salmen «Den siungende Christi Brud»:

Jesu vær Du i min Glæde!
Jesu! vær Du i min Sorg!
Jesu skiød det er mit Sæde,
Jesu vær min faste Borg!
Jesu Du min stærcke Klippe!
Jesu ald min Tro paa dig,
Jesu! jeg Dig ey vil slippe
Førend Du velsigner mig.

Enkelte ganger har han gitt uttrykk for den lengtende sjels ekstatiske henrykkelse:

Min Brudgom hør du min inderste Tancker,
Hør hvad min nidkiærhed digter om Dig,
Jeg dine Ørne med Riimene bancker,
Min Zîir og Glæde du indtager mig,
Daanit, besvimet af Glæde, jeg ryckis
Ligesom Paulus till Himmelen ind.

[1] Boken er «Begynt af Salig Johan Hegermann, Fuldkommet og til Trycken bekostet af Anders Jensen Borch, Sogne-Præst til Agershuus Slot og Agers Meenighed».

Ved siden av Jesuskjærligheten setter ogsaa følelsen av verdens forgjengelighet sitt preg paa Volqvartz's salmer. Det kan kanskje tas som et talende vidnesbyrd om denne hans forkjærlighet for disse to emner, at de eneste salmer som finnes oversatt fra tysk i «Siælens Luth»: «Jesu, meine Freude» og «Ach, wie nichtig, ach wie flüchtig», nettop gir karakteristiske uttrykk for de to sinnsstemninger. Disse oversettelser frister forøvrig til sammenligning med de oversettelser av de samme salmer som S. O. Bruun har levert i «Den siungende Tids-Fordriv». Volqvartz's salmeoversettelser er kanskje kunstferdigere enn Bruuns, men samtidig savner de den tone av umiddelbar hjertelighet og enfold som klinger ut av den sistes oversettelser. Denne dom synes med rette aa kunne utvides til aa gjelde de øvrige originale salmer i «Siælens Luth» som paa grunn av de mange henvisninger til bibelsteder næsten har faatt et «lærd» preg.

Petter Dass's religiøse diktning omfatter heller ikke den egentlige salmesang. For ham synes jo det didaktiske formaal aa være hovedsaken. Selv om de forskjellige dikt er skrevet til melodier, og selv om enkelte av dem inneholder vers som har kunnet faa plass i Landstads salmebok, saa er de dog først og fremst beregnet paa den kristelige oplysning og kunnskapsmeddelelse. Da endelig Petter Dass's religiøse diktning vel fortjener en helt selvstendig behandling, vil der her ikke bli gitt nogen nærmere redegjørelse for hans «Aandelige Tids-Fordriv eller Bibelske Visebog», hans «Katechismus-Sange» og «Evangelie-Sange».

SALMENES FORM.

I fortalen til sin salmesamling omtaler Brunsmand to slags «aandelige Viser». En del er bare, sier han, «som en gemeen og ubunden Tale, med nogen føye Riim beblandet». Andre derimot «bestaar baade af beqvemme Riim, saavel som ocsaa aff fuldkommen Vers, oc er i dennem alle Staffvelsers Tid eller rette Langhed oc Korthed nøye tagen i agt aldelis som i de Græske og Latinske Vers. De haffve oc et viss Tal Staffvelser i hvert Sange-Vers oc ere deri langt fuldkommeligere end det andet Slag som haffve nu fleere nu ferre». Der har, sier Brunsmand videre, ikke været diktet saa mange av den siste slags siden reformasjonen. Men nu synes man aa føle trang til den mere fullkomne «Digtart» og til et større forraad av de nye «Sange og Riim», baade fordi de har en «behageligere Klang og Lyd» og fordi ordene i dem uttales som de lyder i

«alle Folkis Tale» og endelig fordi «de i alle Vendinger eller Sange-Vers haffve lige mange Staffvelser og derfor ogsaa den samme Tone oc Melodi. I den Sted mand ofte udi de andre har en Melodi behoff til det ene Sange-Vers, og en anden til et andet». Disse prinsipper for versekunsten som Brunsmand her forkynner og som hans salmesamling egentlig er, eller var ment aa være, en illustrasjon til, var ikke nye eller ukjente for tidens verdslige og religiøse diktere. Baade Bording og Kingo bygger i sin diktning paa dem, og i virkeligheten er da denne formelle side av Brunsmands arbeide med salmene en direkte fortsettelse av den gjennemgripende revisjon av de gamle salmer som Søren Povlsen Gotlænder hadde begynt allerede i 1640-aarene. Søren Povlsen hadde selv for biskop Brochmand nevnt de «mange store Fauter» som fandtes i salmene, og foregitt «at saadant kunde vel hjelpis og efter Melodien oc Prosodiam corrigeres».[1] Han fikk ogsaa i opdrag aa gjennemgaa hele den forordnede salmebok og innlevere forslag til ny «corrigeret» salmebok. Søren Povlsen paatok sig dette hverv samtidig som han arbeidet paa sin store Prosodia, i hvilken han utførlig vilde gjøre rede for prinsippene for regelrett versbygning. Det var hans hensikt aa utgi prosodien samtidig med den «corrigerede» salmebok. De hørte nemlig paa en maate organisk sammen, «efterdi», som han selv sier, «i (prosodien) ere adskillige Exempler aff de ucorrigerede Psalmer indførde», dermed «deris Uordentlighed imod deris rette Melodier og Prosodiam, at beviise, oc Exempler aff de corrigerede Psalmer, dermed deris Skickelighed efter deris Melodier og Prosodiam at viise oc opliuse».

Imidlertid blev den nye reviderte salmebok aldri utgitt, og den store Prosodia utkom først i 1671. Men Søren Povlsen hadde dog paa manges opfordring allerede i 1650 latt trykke et utdrag av denne: «Synopsis Prosodiæ Danicæ».

Hvis nogen av de danske metrikere som i denne tid knesetter sen-renæssansens krav om regelrett versbygning, har hatt praktisk betydning for norske salmediktere, maatte det være Søren Povlsen Gotlænder. Brunsmands salmebok falder helt i traad med den plan Søren Povlsen hadde utformet for sin revisjon av salmene, og den del av fortalen til «Den Siungende Himmel-Lyst» som handler om den metriske form, gir endog inntrykk av, at det er Søren Povlsens ord i de to prosodier som gaar igjen hos Brunsmand. Det er dog

[1] Fortalen til Prosodia Danica.

ikke bare metrikernes arbeide som har hatt betydning for den rent tekniske utformning av salmene. Ogsaa de «levende» forbilleder i tidligere og samtidig salmediktning, Arrebos rytmiske salmer, den store skatt av tyske salmer som i første halvdel av det 17. aarh. stort sett følger Opitz's regler for kunstdiktningen, og som snart blir kjent i Danmark og Norge, Bordings og Kingos diktning, har i formell henseende sikkert betydd meget for de norske salmediktere. Endelig kan den omstendighet at salmene jo er skrevet til bestemte melodier, ha hatt en viss innflydelse paa deres form. Melodien har nok ikke kunnet bestemme et regelrett versemaal. De gamle salmer og sanger viser tydelig hvilken underordnet rolle melodien spiller i denne henseende. Likesom Brunsmand i sin fortale gjør opmerksom paa dette forhold, gir ogsaa Søren Povlsen nøiaktige regler for stavelsenes innordning under melodien for aa hindre «en slem Confusion» av noter og ord. Derimot vil jo melodien alltid bli rettesnor for strofens opbygning, ja, den vil ogsaa kunne gi salmen dens tonefall og rytme. I den før nevnte salme av Brunsmand «Jeg veed et bedre Bliffvested» synes saaledes melodien aa ha været medbestemmende for den enkle, hjertelige tone i denne salme.[1]

Innenfor norsk salmediktning i denne tid vil man se at sansen for regelrett versbygning gjør sig stadig mere gjeldende. Det er i saa henseende en betydelig avstand fra P. M. Ofvids knudrede vers og til Dorothe Engelbretsdatters ofte velklingende strofer. Ofvid strever aabenbart haardt for aa presse versets innhold i en fast form. Karakteristisk for ham er saaledes de mange apostrofer som han maa forsyne sine ord med for aa betegne den apokoperte form. Der er vers hos Ofvid som i hver eneste linje viser hans kamp med det gjenstridige sprog. Det er ikke saa merkelig at hans vers gjennemgaaende, for aa tale med S. Povlsen, er «haardt liudende». Om Dorothe Engelbretsdatters «stil» kan ennu anvendes disse ord av Kingo:

Saa hendis Skialdre-Stiil er flydendis oc læt,
Utvungen, pyntelig og meer end Quinde-næt.

I almindelighet kan det sies at det overveiende antal norske salmer i denne tid har en enkel jambisk eller trokéisk gang, en likefrem rytme, og som regel riktig betoning av ordene. Man vil nu finne daktyliske (og anapestiske) versemaal representert, og ogsaa

[1] Tonen fra Himlen, s. 64, 66, gir en del eksempler paa hvad dr. Brix kaller «Naturtonen» i enkelte salmer. To av disse eksempler er hentet fra Brunsmands ovennevnte salme.

undertiden et kunstferdig rimsystem, men ellers synes S. Povlsens regel aa gjelde, at disse versemaal ikke passer i «aandelige Riim» for deres «Fluctigheds Skyld, men aleene i lystige Riim og Dantze-Sange».

Først mot slutten av perioden trenger en lettere, ledigere, mere variert rytme inn i salmene, vel under innflydelse av Kingo som i flere tilfelle formet sin salme efter verdslige modemelodier, gjerne hentet fra hyrdediktningen.

Retningen tar særlig fart under pietismen, hvis salmediktere tross all verdens forsagelse ofte diktet sine salmer til verdslige melodier. Disse melodier til de pietistiske Jesus-salmer er endog blitt karakterisert som nydelige smaa elskovsarier!

Man merker ofte, og salmedikteren sier det undertiden selv, at salmene er «udpoleret» med skjønnsomhet av forfatteren. Men det er dog ikke dette formelle hensyn som er det avgjørende for tidens salmediktere. Brunsmand har i de følgende linjer gitt den almindelige synsvinkel hvorunder tidens salmer formelt og estetisk bør sees. Det heter i fortalen til hans salmesamling at det er «gafnligt og lofligt» aa «tjene Gud med Sang». Men man maa ta «dette i Act derhos, at man udi saadan høyvictig Materie ikke anstiller nogen Børne-Leeg og for Rimets eller Versets Skyld fremfører noget som ikke er Sagen heel nær. Icke heller drager Sauls Harnisk paa David, og fremkommer med nogen verslig og kiødelig Opblæselse og urimelig Stortalenhed, som mindre Guds Ord egner og anstaar, end som en Skiøgedragt sømmer en kysk Jomfru, langt mindre at mand lyfver og siger andet end Sandt er..... Eftersom det høyeste Alvor bør være i Bøn og Paakaldelse, og Løgn og Forfengelighed ingensteds mere ere ulidelig end derudi».

Poesien er da som regel i de norske salmesamlinger underordnet opbyggelsen, og salmedikteren søker ikke først og fremst aa gi det kunstnerisk utformede uttrykk for hvad der ligger ham paa hjerte. Müllers ord: «Jeg vil predicke det som er til Opbyggelse og icke til Pract» kunde forsaavidt salmedikterne gjøre til sine egne. Dertil kommer jo at salmene ikke er skrevet for de faa men for den «gemeene Almue» i almindelighet.

Salmedikteren renonserer altsaa, om han da har kunstnerisk evne, som regel paa rytmiske og andre kunstneriske virkemidler, som jo heller ikke i sang vil komme til sin fulle rett. Rimvirkningen f. eks.

[1] Thomas Laub: Om kirkesangen i Danmark. Kirkehist. Samlinger 4. VI, s. 580.

er ikke den samme naar salmen synges og naar den leses. Ja, det haltende rim kan undertiden i denne tid forlene salmen med en umiddelbarhetens charme, som det kunstferdig slyngede rim ikke eier. I S. O. Bruuns før nevnte oversettelse forekommer følgende linjer som har en ektere og oprindeligere klang enn de tilsvarende hos Volqvartz:

Verden vred omspringer,
Jeg staar her og siunger
I min stille Roe.

For Volqvartz har hensynet til rimvirkningen øiensynlig været viktigere enn hensynet til den gode logiske mening:

Verdens Daarer springer,
jeg staar her og klinger
Med min Sang i roe.

Merkelig nok har Svegning i en av sine salmer formet to linjer hvis sterke assonans synes aa ha en lydmalende virkning. Om Herren heter det i et vers at han tilbyr alle mennesker sin naade, de to siste linjer lyder slik:

Biuder alle, kalder alle,
Alle lader sig befale.

Det er som man i de tette, fulltonende rim fornemmer de kallende kirkeklokkers klang.

S. O. Bruun er ikke ukjent med bokstavrimet som stilistisk virkemiddel. Undertiden synes han aa bruke allitterasjonen bevisst:

O Jesu du est ald mit Lif og min Løst,
Min Lod og min Lycke, min Tillid og Trøst.

I en annen salme heter det:

Her i Fængsel, Fare, Frygt,
Der i Frihed, Frelse, trygt.

De siste linjer fører over til en komposisjons-teknisk eiendommelighet som særlig er karakteristisk for julesalmer, men som man ogsaa gjerne finner i salmer som har verdensforsagelse og himmellengsel til emne. Den antitetiske motsetning er i julesalmene ofte innført og fastholdt, som det synes med bevisst kunstnerisk hensikt. Det kanskje mest oplysende eksempel paa denne antitetiske opbygning er en julesalme av Brunsmand, hvorav hitsettes følgende vers:

Den evig Æris Majestet,
Udi en sneffver Stald bleff seet,
Den Himlen fatter i sin Haand,
Her fatted bleff i palted Baand.

Den Verdens Kreds er alt for trang,
Her lukkis i en Krybbis Tvang,
Den alt got giffver hver og een,
Her Smerte leed og megen Meen.
Den udi Himlen tordner saa,
At alting derved bæffve maa,
Hand græder her og giffver sig,
Som andre Børn saa ynkelig.
Den som forsørger alle Mand,
Her armelig sin Føde fand,
Den som bespiser Folck og Qveg,
Aff Sult her maffver var og bleg.

Det er mulig at hyrdediktningen til en viss grad kan ha gitt impulser til den stadig økende Jesus-salmediktning. Men utenfor enkelte melodier (og dermed følgende tonefall) som er hentet fra hyrdediktningen, er det vanskelig aa paavise en nærmere sammenheng mellem denne og salmediktningen. En enkelt gang kan den manér som i hyrdepoesien er almindelig, nemlig aa la naturen ta del i sindets sorger og gleder, trenge inn i salmene. I en av Brunsmands julesalmer anropes maanen og stjernene om aa opleve julenattens glede.

Den enfoldige tone i mange salmer kan nok minne om folkevisen, men ellers synes bare S. O. Bruun bevisst aa ha efterlignet denne i den før nevnte salme om «Himmeriges Betragtning» med omkvædet «Det er saa favert i Himmeriges Rige». Brunsmand har ogsaa i en salme truffet folkevisetonen, riktignok i en efterdiktning av en eldre salme, hvorfra han har laant melodien, enkelte uttrykk og omkvedet. Ellers har ikke folkevisen hatt nogen innflydelse paa utformningen av de enkelte salmer.

For all salmediktning gjelder den regel at salmesproget gjerne er sterkt bibelbundet. I særlig grad er dette tilfelle i luthersk-ortodoks salmediktning i en tid da ærefrykten for Bibelens ord er saa levende og dyp i de troendes sinn. Likesom de verdslige diktere i det lærde tidsrum former sin diktning over den latinske lest og finner sin diktnings «raison d'être» i overensstemmelsen med de latinske forfattere, søker salmedikterne gjerne hjemmel for sin diktning i Bibelen. Salmedikterne laaner ikke bare tankeinnhold, men ogsaa ord, vendinger, billeder fra det gamle og nye Testamente. Salmene kan da undertiden, likesom de verdslige dikt, vrimle av hentydninger til inspirasjonskilden. Ogsaa norsk salmediktning i denne

tid har gjennemgaaende dette trekk. Volqvartz gir endog (som antydet før) i fotnoter oplysning om hvorfra han har hentet sine bibelske uttrykk. Denne avhengighet av Bibelen kan undertiden gi salmen en næsten straalende farvepragt. H. H. Bernhoft synger saaledes om «Guds Majestet»:

Dit Ansigt som Lynet, og Øjen som Flammen,
Dit Hoved-Haar som den Snee-hvideste Uld,
Din Tale som Vandenes Bulder tilsammen,
Og Lænder opbundne med fineste Guld,
Som Messing mand gløder,
Saa skinner din' Føder,
Turckos-lig Gestalt
Dit Legem afmalt.

Det er saaledes bibelsproget som setter sitt preg paa salmenes stil. Naturligvis er det antikke mytologiske apparat som den verdslige diktning saa hyppig tyr hen til, helt bannlyst fra salmene. Heller ikke synes den «Ziirlige Stiil»s omskrivninger aa være representert i tidens norske salmediktning. Enkelte ganger kan man nok treffe paa virkelige «kenningar» som f. eks. denne Brunsmandske omskrivning for himlen: «hin Blaadybs Sal». For sikkerhets skyld oplyser han i en note hvad der menes med dette uttrykk. Et enkelt billede paa den straalende solopgang, som jo i verdslig diktning gir anledning til rene praktstykker av omskrivende kunst, hentet fra en av Volqvartz's salmer, viser forskjellen mellem salmenes og den verdslige diktnings billedtale. Med hentydning til et vers i en av Davids salmer har Volqvartz formet de pompøst klingende linjer:

Af Himlens Cammer een Brudgom fremtræder
Hvis Nafn er Solen, heel deylig at see.

Det samme billede har forøvrig ogsaa H. H. Bernhoft brukt i en før citert salme.

Selv om salmesproget er sterkt tradisjonsbundet, merker man dog ofte en trang hos salmedikteren til aa variere de nedarvede uttrykk og billeder paa selvstendig maate. Saaledes kan de bibelske billeder paa syndens mangfoldighet, havets sand og stjernenes hær, som en gang paa gang møter i salmene, varieres paa forskjellig vis. Hos Dorothe Engelbretsdatter heter det et sted:

Syndens Mengd er tyk som Græs,
Og jeg slæber paa det Læs.

Ingeborg Grytten gaar videre i hennes spor:

Ja Sand og Stierners Mængde, Løv og Græs
Naaer neppe Tallet paa mit Synde-Læs.

Samuel Bruun utvider billedet paa en for en nordmann nærliggende maate:

Kand mand og Stierner tælle
Og Sum paa Sanden faa,
Kand mand de høye Fiælle
Med Maalestokken naa?

Svegnings før nevnte billede:

Skiersild er mit Soffvekammer,
Sengen vidner om min Jammer,

er en videreførelse av Davidssalmens uttrykk.

Brunsmand har i en salme om opstandelsen hvor det bibelske billede om kornet i mulden er brukt, fulgt sin trang til aa spekulere ut nye billeder:

Som Glaret af Aske ophvirrer,
Som Bobler av Vandet fremsvirrer,
Som Græsset opskyder aff Ænge,
Saa skal vi aff Støffven os trenge.

Enten salmedikteren bare varierer de bibelske uttrykk eller helt selvstendig former nye billeder, kan disse undertiden være det motsatte av «ziirlige». Særlig salmenes ofte drastiske, voldsomme uttrykk for syndeskyld og verdens forfengelighet vil for en moderne estetisk betraktning staa som typiske «smakløsheter»:

Og som Svinet søler sig i Dynd,
Velter jeg mig dybt i Synd,

bekjenner Dorothe Engelbretsdatter. S. O. Bruun har et lignende billede:

Jeg sidder fast
I Sørge-Sølen kast.

Og Brunsmand har næsten ikke ord sterke nok til aa fordømme «alt det Verden praler ved»:

Det alt er Møg,
Ja Feg og Røg,
Som saa med Tid forsvinder.

Passjonssalmenes «Marterpoesi» (Welhaven) og pønitensesalmenes «Græde-Hikke» vil nu ikke kunne tjene den religiøse opbyggelse eller tilfredsstille de poetiske krav man stiller til en salme. Men «smakløshetene» er da kanskje ogsaa et av de tydeligste vidnesbyrd om den psykiske avstand mellem nutiden og det 17. aarh. De synes aa

være utslag av sindets heftigere svingninger, av sjelelivets krappere bevegelser, som dengang ikke i den grad som nu var underlagt kontroll og tukt. Ikke sjelden vil man dog ogsaa kunne finne billeder som ikke savner sin sterke anskuelighet, sin poetiske skjønnhet. A. H. Bernhoft kan i sin lidenskapelige, hatske forbitrelse over urett og vold forme det plastiske billede:

Thi Retten gik hos dem paa Krykke.

Dorothe Engelbretsdatter har i sin evighetshigen *sett* sine lengslers straalende maal:

Langt henne blidelig hand vinker.
Ved Ordet som mig Budet bær.
Brud-Salen fuld af Stierner flinker.
Ak, var jeg allerede der.

Den rent ytre betraktning av «Himmelens skiøn Firmament» har hos H. H. Bernhoft fortettet sig til et billede av jordisk nærhet:

Se Solens Glants Og Maanens Dantz,
Planeter, Himmel-Tegn.
Merk Vangens Sving, Syvstierners Ring
I Stierne-strødde Egn.

Salmene gir naturlig nok ikke mange oplysninger om salmedikternes naturfølelse. I H. H. Bernhofts salmer skinner av og til en dyp beundring for naturens vise orden igjennem. Det er ikke først og fremst dens skjønnhet, selv om han ogsaa synes aa ha aapent øie for den, men naturen som Skaperens verk han lovsynger:

De smukke Trær I Eng og Kiær
Saa plantede med Kunst,
Til Lyst og Fryd, til Gavn og Dyd,
Ey noget staar omsonst.

Ofvids naturglede synes nærmest aa være bestemt av det praktiske nyttehensyn:

Jorden Vrter oc Træ'r aff sig
Giffver mange oc nyttelig,

men han legger dog til:

Oc ogsaa adskillige Blomster med sød Luct.

H. H. Bernhoft kan nok sette blomstene over «Kongedragt», men ellers er de det almindelige sindbillede paa de jordiske tings forgjengelighet:

Vort Liff far hastig som en Strøm,
Forfængelig er som en Drøm,
Som Blomster i Høstens Tide. (Svegning.)

Tilslutt kan det ha sin interesse aa spørre om salmene gir noget vidnesbyrd om sin norske oprindelse. I sproglig henseende er det ikke megen norskhet aa spore. Salmene er jo blitt til i en tid da interessen for det danske litteratursprog er i sterk fremgang. Søren Povlsen er en av de første forkjempere for morsmaalets skjønnhet og renhet, og Kingo er kanskje hans ivrigste elev. Brunsmand synes ogsaa aa være med i den «danske bevegelse», i fortalen sier han følgende: «Udi Talen og Ordene har jeg beflittet mig intet andet at bringe end det som er god reen Danske, og skal intet andet, det jeg formoder, findes.» De norske salmediktere synes ikke aa danne nogen vesentlig undtagelse fra Brunsmand. Enkelte provinsialismer har nok sneket sig inn i salmene f. eks. hos Dorothe Engelbretsdatter, som av og til griper til sin dagligtales ordforraad (Hjelpe, Staag, Larf, rugge, løber om i Tund).

Nogen salmevers kan ved sitt innhold peke hen paa eller iallfall passe særlig godt paa norske forhold. Ofvid taler vel ut fra sin erfaring om hvorledes sommeren kan arte sig nettop i Trøndelagen i dette vers:

Vor Sommer er umild oc kaald,
For Soelskin regn' mon snee oc hagl',
For milt Veirlig Slud, Kuld oc Frost,
Til Høe oc Korn en vedskig Høst.

Og H. H. Bernhoft kan vel ha hatt norsk natur i tankene da han formet disse linjer:

Jorden udpuklet i Bierge og Dal,
Og hvad som af hende opspirer,
Kilder og brusende Flodernes Pral,
Guds Herlighed ypperlig zirer.

Morgenstemningen i S. O. Bruuns før nevnte salme kan jo være et litterært laan, men sannsynligvis har Bruun kunnet synge om den med selvoplevelsens rett. Man fornemmer jo endog i formen en norsk klang (verbet «gylde»).

Dorothe Engelbretsdatter bruker et sted et meget anskuelig billede som vel er inspirert av norsk natur:

Stod end hvert Menniskins Synd til at skue
Med deris store ubodelig Gield,
Var det mod Naaden ikkun som en Thue,
At kunde lignes ved Klipper og Field.

Ogsaa Volqvartz har engang kunnet gi sin forkynnelse en for nordmenn hjemlig form:

Af Ørnen som svæver hos biærgenis Top
Og bygger i Klippen sin reede
En Christen skal lære at svinge sig op
Til Himlen om Reede at leede.

Ellers har salmene ikke nogen særlig tilknytning til specifik norske forhold. Salmisten synger jo først og fremst om det indre liv, hans diktning er, eller bør være, paa en maate hevet over tid og rum.

TILBAKEBLIKK.

Reformasjonens 200 aars jubileum i 1717 blev av Kjøbenhavns Universitet høitideligholdt ved en rekke festligheter. Paa den første festdag holdt prof. dr. Hans Bartholin «en zirlig latinsk oration»[1]. Han dveler her særlig ved den luthersk-ortodokse lære og dens seier over all vranglære. Han kommer bl. a. inn paa den fare som for øieblikket truet den rene lære i Tyskland fra pietismens side og hevder at den danske teologi ikke er smittet med det aller minste av den falske surdeig. Om pietistene sier han videre at han gjerne utførlig vilde vise at de ikke bare for vild i troens grunnsannheter, men at deres lære ogsaa helt vilde kuldkaste «status ecelesiasticus et politicus», men tiden tillot ham det ikke. Bartholins ord kan kanskje være betegnende for det standpunkt den herskende ortodokse teologi inntok overfor den frembrytende pietisme. Allikevel gir de ikke et korrekt billede av forholdet mellem ortodoksi og pietisme innenfor den dansknorske kirke i slutningen av ortodoksiens tidsalder. Utenfor de professionelle teologers krets vil man nok merke at det religiøse liv er smittet av den nye «surdeig». Tildels som følge av indre aarsaker, tildels paa grunn av den før-pietistiske andaktslitteratur sporer man ogsaa innen den luthersk-ortodokse kirke i Norden fremveksten av en inderligere, trosvarmere religiøsitet. Man merker en hjertenes grepethet som ikke i ringe grad modifiserer det almindelige billede av det 17. aarhundres lutherske ortodoksi. Allerede rent yttre sett er de norske salmesamlinger fra denne tid et utslag av den voksende subjektive og aktive tilslutning til religionen. Og de har efter deres store avsetning aa dømme tydeligvis tilfredstillet et dypere behov, ogsaa de har kunnet stadfeste at «hjärtats nyckel heter sång»![2] De

[1] Referert i Kirkehist. Saml. 4. I, s. 274 ff. — [2] Uttrykket er hentet fra den svenske studentersang.

aller fleste av de norske salmer synes aa være beregnet paa privatandaktens gudstjeneste. De har mere karakteren av aa være lønnkammerets hjerteutgydelser enn aa være kirkelige menighetssalmer. Mange av salmesamlingene kan forsaavidt nærmest karakteriseres som bønnebøker paa vers. Et gjennemgaaende trekk i disse salmesamlinger er den fremherskende pointering av botens nødvendighet. De knyttes paa en maate sammen ved det almindelige krav «Giører Poenitenze». Paa dette punkt er riktignok salmenes forkynnelse først og fremst utadrettet. Salmedikterne vender sig her mot dem som i «kiødelig sikkerhet» slaar sig til ro med den ytre antagelse av den engang fastslaatte lære, mot den ugudelighet som de tross all rettroenhet saa var raadende i samtiden. Salmedikterne representerer her det pietistiske kristendomssyn som mer og mer arbeider sig frem gjennem stivnet dogme- og formeldyrkelse, ved aa kreve overensstemmelse mellem liv og lære har de rammet kjernen i den kommende pietisme. Ogsaa paa andre maater er salmene med aa forberede jordbunnen for den nye vekkelse. Allerede den heftige bekjennelse av syndeskyld forlener mange av salmene med en inderlighet som er den typiske ortodoksi fremmed. Botskammerpreget, det individuelle tonefall, den personlige hengivelse finner man alt sammen igjen i pietismens salmer. Endelig synes de norske salmer mer og mer aa samle opbyggelsen og andakten omkring Jesu skikkelse. Det er saaledes ikke bare i formell henseende et sprang fra Ofvid til Dorothe Engelbretsdatter. Jesus-lengsel, Jesus-kjærlighet, Jesus-mystikk setter efterhaanden sitt preg paa flere og flere salmer, om der enn ikke er en jevn ubrutt utvikling i denne henseende aa spore fra den ene salmesamling til den annen. Lidelseshistorien og Høisangen, som for pietistene i særlig grad danner det egentlige opbyggelsesgrunnlag, har ogsaa været inspirasjonskilden for en hel del norske salmer og er endog hver for sig gjort til det eneste emne i to av salmesamlingene. I Jesus-salmene bryter følelsen igjennem og skaper disse salmers særegne stemning. Stort sett viser salmedikterne her et visst maatehold i sin kjærlighetsiver. Men denne kan dog undertiden minne sterkt om den brennende følelse i pietistiske salmer som har «ein brünstiges Verlangen einer vor Liebe kranken Seele nach ihrem Jesu» eller den «forelskede Hengivelse i Jesu søde Kyssemaade» til emne.

Salmehistorisk kan det være vilkaarlig aa sette grensen ned i tiden for den her omhandlede periode til ca. 1715. Tendensen i salmene

fører allerede før 1700 saa tydelig over til pietismens salmesang at det vel neppe er mulig ved aarstall aa fiksere overgangen fra ortodoks til pietistisk salmediktning. Imidlertid vinner den tyske pietisme efter 1715 stadig mere terreng i de nordiske land, brytning mellem denne bevegelse og den gamle ortodoksi kommer til aa sette sitt preg paa det religiøse liv og endelig innlede en ny periode i den dansk-norske kirkes historie.

De norske salmer fra slutningen av ortodoksiens tidsalder rummer ikke den dype religiøse patos som Kingos mange storslagne hymner, de kan ikke i dikterisk kraft maale sig med den samtidige rike svenske salmelitteratur som særlig er knyttet til Svedbergs og Spegels navn. De eier ikke den brusende orgeltone, snarere kan man i de enkle salmer som er født av hjertets «sancta simplicitas», merke den klingre tone fra sprødt spinett. Men utvilsomt har de norske salmesamlinger vært en trøstens kilde for mange angstfylte og bedrøvede sinn. Heri ligger deres egentlige betydning og verdi. Og mange av salmene har dog en viss aktualitet den dag idag, ja enkelte kan ennu faa levende klang paa den syngende menighets leber.

HJELPEKILDER.

J. N. Skaar: Norsk Salmehistorie. I/II. Bergen 1879-80.
C. J. Brandt og *L. N. Helweg:* Den danske Psalmedigtning. I/II. Kb.havn 1846-47.
A. G. Rudelbach: Om Psalmelitteraturen og Psalmebogsagen, Kb.havn 1856.
Oplysninger om den lutherske Kirkes Salmedigtere og Salmer. Kr.a 1879-81.
Eduard Koch: Geschichte des Kirchenlieds und Kirchengesanges der christlichen ins besondere der deutschen evangelischen Kirche. III—IV. Stuttgart 1852.
Geistlicher Liederschatz. Berlin 1846.
Niels Møller: Salmesprog og Salmetyper. Kb.havn 1923.
Arne Møller: Hallgrímur Péturssons Passionssalmer. Kb.havn 1922.
E. V. Söderberg: Den kristna Psalmen. St.holm 1916.
H. Brix: Tonen fra Himlen. Kb.havn 1912.
H. Tottie: Jesper Svedbergs Lif och Verksamhet. I/II. Uppsala 1885.
Chr. Ludwigs: Thomas Kingo. Kb.havn 1924.
C. Koch: Hans Adolf Brorson. Kb.havn 1922.
A. Chr. Bang: Den norske kirkes historie. Kr.a og Kb.havn 1912.
L. N. Helveg: Den danske Kirkes Historie efter Reformationen. I. Kb.havn 1857.
S. M. Gjellerup: Biskop Jens Dinesen Jersin. Kb.havn 1868-70.

C. S. Petersen og *V. Andersen:* Illustreret dansk Litteraturhistorie. I. Kb.-
havn 1916.
V. Andersen: Danske Studier. Kb.havn 1893.
Kult och Konst. St.holm 1907-08.
Norsk Theologisk Tidsskrift.
Kirkehistoriske Samlinger.

PRESTEN I NORSK FOLKETRADISJON.

AV

ANDREAS SEIERSTAD.

I mange bygder var presten den einaste embetsmannen folk saag; men honom fekk alle aa gjera med. Gamle minnuge folk tidfester ofte ei hending med hjelp av preste-rekkja, og nemner stundom sin alder med aa segja kor mange prestar dei kan minnast; Oline Ørisland i Høyvaag hadde livt under 8 sokneprestar.[1] Presten har faatt eit stort rom i folkefantasien; det syner seg av vaare folkeminne. Ofte vert presten dregen med inn i reglor og ramsor og visor og eventyr utan at han just spelar noko sers rolle der; han høyrer med til dei figurar som ein stødt ser reikande paa aalmann-vegen i folkeminneverda; og ikkje minst dette drag viser kor umissande han er i den folkelege kultursamanheng. Men endaa oftare er presten ein av hovudpersonane, ein av dei som skaper situasjonar og vekkjer affektar.

Eit stort tilfang ligg daa fyre den som skal skildre presten i norsk folketradisjon; og det kan her berre vera tale um aa gjeva ein liten tanke um tingen, og bledja ut eitt og anna snøggbilete til døme.

Fyremaalet med denne skildring er ikkje aa finne ut kva som er *historisk* og *sant* i dei ymse prestesogor. Eg berre spør: Korleis *ser* folketradisjonen paa presten? Kva for bilete har *dei* havt av presten som har livt paa vaare folkeminne? Eg har difor heller ikkje funne det turvande aa skilja nøgje mellom vandre-tradisjon som har kome til oss utanfraa og det tilfang som er framvakse her heime. For alt tilfang um presten som lever mellom folk er med og skaper det folkelege bilete av presten som type, anten det upphaveleg er framandt eller norsk. Ein heil del av det vandrande

[1] NFS. Utkl. IX, 5 (ɔ: Norsk Folkeminnesamling, utklypp av blad Band IX s. 5.)

tilfang har endaatil lokalfest seg og har blitt paadikta den og den presten i den og den bygda; det har vore med og forma synet paa bonden sin eigen prest.

Bygdefolket har, etter folkeminna aa døme, set det som noko stort aa verta prest. Sat vesle guten i enga og drøymde um framtida, kva han skulde verta, plukka han ein «prestekrage», reiv av blad for blad og talde: «prest, prost, enkjemann, ungkar». Veslegjenta rekna ut paa same vis kven ho skulde faa i livet: «prest, prost, enkjemann, ungkar». Prest og prost var det hepnaste som kunde falle ut. — I eventyret drøymer styvingen at han etter tur skal bli prest, prost og stytte.[2] I visa um den varande fuglen vert det spaatt at møya skal faa ni born: den fyrste og den andre skal bli prestar, dei tvo næste vyrdelege bønder, tvo kongsraader, tvo skal styre landet og ein vert eit verjelaust barn og endar i elden.[3] Naar folketradisjonen som her reknar upp ei rad med vyrdelege stand som er verd aa naa upp i, daa er prestestandet eitt av dei fyrste. «Prestane —, deim gjeng alle folk og helsar paa og tek av seg luva for», segjer kolbrennaren i eventyret. «Eg skulde ynskje eg var prest, so helsa dei kanhende paa meg og, no læst dei mest ikkje sjaa meg.»[4] Og so er det slikt eit framifraa levebrød vera prest. «Ja no skal det bli levemaate,» sa kolbrennaren. For, som ordtøket segjer: «Presten og hunden, dei fø' seg med munnen."[5]

Vigtigaste merket paa ein prest er kappa og kragen. Det er den lange svarte prestekjolen som gjev vyrdnaden og set agen i folk. Difor tenkjer kolbrennaren og bonden i eventyret, at berre dei fær seg kappe og krage, er det vigtigaste naatt. Ja dei hevdar seg verkeleg ei tid i den svarte bunaden, desse ulærde menn, men embetet steller dei daarleg og det gjeng gale. — Nei, folketradisjonen har ei kjensle av at det er kje endefram aa bli ein retteleg prest. Ein maa vera *lærd* daa. Og lærdomen kostar; ein maa liggja i byane og hava reide pengar, og deim var det lite av mellom bønder. Velstandsfolk som dei paa Bolkesjø i Gransherad kunde alltid greide sende sonen sin i prestelære i Kjøpenhamn.[6] Og det hende ein slenge gong med ein gutunge som gjekk og dikta vers og elles synte store gaavor, at godtfolk totte synd i han

[2] Ev. (ɔ: Reidar Th. Christiansen, Norske folkeminne II, Eventyr) nr. 1381. — [3] Liestøl og M. Moe III, s. 42. — [4] P. Chr. Asbjørnsen, N. Folke- og Huldreeventyr i Udv., Kbh. 1879, 330 ff. — [5] Ordtøke or Dalsfjord, Gula Tidend 15/7 1922. Jfr. Eva Wigström, Folkediktning (Skåne) 1880, 295. — [6] NFS. Utkl. VII, I, 17.

og samla ihop pengar og sende han i prestelære.[7] Men bondeupphav var so sjeldsynt i prestestandet, at det vart eit karakteristikum for mannen: Ein Lyngdalsprest vart slett og rett kalla «Bondesonen fraa Aa.»[8] Oftast var bondeguten stengd. Difor er kolbrennareventyret eit dikt med graatfyllt humor som vel mang ein evnerik unggut har nært sine brestande voner med. Um ein — som kolbrennaren — kunde hogge knuten over! Hevde seg utan skulevisdom! Det gjeng segn um ein gut som rusa seg og fall i sterk svevn, — daa han vakna var han so lærd som nokon prest, og messa gjorde han hugtakande. Han vart klokkar, men lenger kom han ikkje.[9] Guten i eventyret sel seg jamvel til den vonde for aa bli prest; men det er no ei vaaleg sak.

Det er prestesøner og framande som kjem i skule. Presten har reide pengar. Hender det at bondegutar vert uppfostra av ein prest so kan dei òg koma i skule. Segnene veit aa fortelja um smaa born som har gaatt seg vill i fjellet[10] eller kjem drivande paa sjøen[11] og er so hepne at presten finn dei, alar dei upp, han ser at dei har gode evnor og set dei i prestelære.

Kva er so merke paa ein vellærd prest? Han maa fyrst og fremst vera bibelsprengd. Den som kan heile bibelen utanaat og kan disputere um alle ting utan aa staa fast, han er ein lærd og dugande prest.[12] Han maa òg kunna lesa løyndomsfull skrift. — I Sætesdal fekk dei tak i eit tussebelte med bokstavar so vrange at ingen prest kunde løyse dei.[13] Liksom kolbrennaren maa han sjølv kunna skrive krokut skrift og bruka mykje papir. Sume stader vart det berre dei retteleg lærde prestar som var nemnde med titelen «*herr*» — hr. Bjørn til dømes.[14] Her og kvar i bygdene er det tale um prestar som ikkje berre er lærde, men serleg *vise*. Det var slike som visste raad for alt. Dei saag dulde ting, og hadde makt over illgjerdsmenner, skrymt, troll, og tussar og over den vonde sjølv. Slike fekk stundom eit sernemne: Vise-Paal, Jon den vise, den vise hr. Søren, Meister-Jo, osb.

Visdomen fekk dei helst paa uvanleg maate. Den eldste Søren Schive i Bjelland hadde faatt han av aandene som heldt gudstenest i kyrkja ved nottetid og kalla han til seg der[15]. Men helst hadde dei vore i utlandet og gjenge i *svarteskulen* eller *nedgangsskulen*

[7] NFS. Utkl. IX, 47. — [8] Helland, Lister og M. I, 463. — [9] S. Nergaard, Gard og grend, 1921, 8. — [10] Ivar Aasen, Minnestykke, 1923, 99. — [11] Fylling, Folkesagn, 1874 I, 69 f. — [12] NFS. Utkl. XI, 5 f; Skar, Gamalt fraa Sætesdal III, 53. — [13] Skar III, 73. — [14] S. Nergaard, Gard og grend, 10. — [15] NFS. Utkl. IX, 4.

som sume kallar han. Denne skulen er av sume lagt i Mecklenburg (Rostock-universitetet) eller i Wien. Men vanleg legg segnene han i *Wittenberg*. Um denne skulen gjeng det segner mest i kvar bygd, knytt til den eller den presten. Dei fleste er stutte og mykje like kvarandre, men stundom finn ein variantar og breidare skildringar. Det er den vonde sjølv som styrer skulen og staar for upplæringa, vel helst paa løynd vis. Han lærer upp 7 preste-emne (eller 9, 12 osb.) igjenom 7 aar (eller 5 aar, 10 aar osb.) i teologi og svartekunst. Det har seg soleis, fortalde ein gamal Hardangerbonde[16], at daa den vonde hadde maatt vike for Luther, gjekk han og klaga seg for Vaarherre. Han fekk det svar at kunde han lære upp 6 ungdomar til gode prestar. duglege baade i liv og preiking, skulde han faa den 7de sjølv, minder han var so rein at han (den vonde) ikkje fann noko aa laste han for. Dei unge preste-emna lærde utruleg mykje i den skulen, og daa dei visste at ein av dei maatte gaa i den vondes vald um han ikkje var serleg fullkomen og heilag, la dei mykje vinn paa dagleg bøn, gudleg lesnad og heilag livnad. Det vart soleis smaatt med løn for den vonde. Han som lagnaden utpeikte til aa vera att, var ofte so fullkomen at han ikkje eingong let seg lokke naar hinmannen bad honom draga upp vinstre sokken og feste sokkebandet — han gjekk fraa den stund med sokken nede. Eller han nyttar sine konster og sin visdom til aa *lure* den vonde og soleis koma laus, t. d. med aa segja: «Vent til eg fær paa meg vinstre sokkebandet!» Den vonde gjeng med paa det, og fyren tek aldri meir paa seg sokkeband. Eller han narrar den vonde til aa hoggje tak i skuggen sin istaden for aa taka honom sjølv, so er han fri. Slike som hadde meistra den vonde sjølv, vart gjerne dei visaste av alle prestar. Men dei vanta ofte eitkvart: skuggen, eller sokkeband um vinstre leggen.

No var det ikkje alle som hadde slik utdaning; folkesegna kjenner vel til at vanlege prestar hadde lærdomen sin fraa Kjøpenhamn eller som unge Jens i Lesja berre fraa latinskulen i bispebyen.[17]

Naar læretida er overstadi, gjeld det faa seg kall og kallsbrev; daa spørst det korleis ein stend seg med dei som har avgjersla, kongen, bispen, aalmugen. Det gjeld fyrst og fremst at ein kan

[16] Jfr. NFS. Utkl. XI, 5 f. Denne vidgreinde skildring ber elles merke av ikkje aa vera heilt igjenom ekte folketradisjon, so eg har ikkje tort nytta detaljane. — [17] L. Daae, Norske Bygdesagn I, 1870, 29.

preike godt. Ei kraftig preike kan heiltupp fange baade konge og bisp so alle slag flekkjer paa liv og framferd vert for ingenting aa rekne.[18] Men ein maa kje spana bogen saa han brest heller, slik gjekk det for Langhorn, han heldt prøvepreike for kongen i Kjøpenhamn: «Gud er stor, men kongen er større, for kongen er uovervinneleg!» sa han. Kongen fann det for drjugt, og nekta gjeva han embette.[19] Prøvepreikone for *aalmugen* gjeng det mest fraasegn um. Fleire preste-emne preika paa rad; det var ikkje alltid godt aa velja, — daa kunde eit forløysande ord koma anten fraa ein av konkurrentane[20], eller fraa kyrkjeaalmugen. «Tak han med det gule haaret,» ropa ei gamal kjering i Biri kyrkje daa 3 studentar preika paa prøve. So vart gjort og det gjekk godt.[21] Aalmugen var ikkje alltid fornøgd med den mann autoritetane sette fram. Vinbyggane vilde ikkje ha den «fillepresten fraa Mo-sokn» som dei var tiltenkte, og sette seg til motverje.[22] So fekk dei hr. Ole fraa Kjøpenhamn. Slidrefolket hadde lært Per Erlandsen aa kjenne som ein hjelpsam prest under pesta 1566; bispen vilde ha ein annan til prest der i bygda, men dei heldt paa Per og sette sin vilje igjenom.[23] Var det preste-enkje i kallet, spurdest det um nyepresten kunde og vilde giftast med henne og forsyte henne. Tri Kvikneprestar etter kvarandre tok Mette til kone.[24] Prestekona Maren Sørensdotter i Selja vart gift med 4 prestar paa rad, og skulde havt den 5te òg, men det glapp.[25]

Skulde sokneprestar sjølv halda kapellan, tok han ofte den billegaste og kleinaste. Dei hermer etter ein kapellan som heldt tiltredingspreike i Hjørundfjord — han hadde vore skipsprest og var skotte og kunde lite norsk: «Eg maa byrja med byrjinga, eg er son til ein skjerslipar og er komen or eit framandt land, surr — hurr — snurr!»[26]

Den som kom flytjande til kallet sitt langvegs fraa hadde det strevsamt og kunde koma ut for mangt, anten han kom i baat eller gjekk til fots, eller køyrde prestegardane imellom. Det hende dei reint forrekna seg med umsyn til kallet dei skulde ha. Ein dansk prest Lund meinte han skulde til det feite kallet Vang paa Hedmark, og so var det Vang i Valdres.[27] Det hende dei raaka tussefolk paa vegen som gav dei varsel og raad, eller gamle bøn-

[18] Helland, Romsdals amt I, 1068 f. — [19] NFS. Utkl. X, 7. — [20] Lampe-Thrap: Bergens stifts Biskoper og Prester II, 20. — [21] Helland, Kristians amt II, 399. — [22] NFS. Utkl. VII, I 32. — [23] Ødegaard, Valdrespresta, 12. — [24] Nergaard, Gard og grend, 9. — [25] NFS. Utkl. XII, I, 4 f. — [26] Fylling, Folkesagn II, 43. — [27] Ødegaard, Valdrespresta, 66.

der og kjeringar som òg hadde noko aa segja. Ein prest som skulde til øvre Kvinesdal og som gjekk med store tankar um sitt framtids yrke der uppe, raaka ei spaakjering paa vegen. «Korleis torer du upp til dei harde fjellbøndene?» spurde ho. «Jo, ser du, mor, jeg skal kue dem, jeg!» Men kona spaadde noko anna.[28]

Mang ein prest trur han skal faa bygda til aa danse etter si pipe fyrst han kjem til. Straks han har slege seg ned i bygda skal dei daa til aa kjenne kvarandre paa tennene, prest og bygdelyd. Ein ung prest kom til Kvikne og skulde bu hjaa Vollanbonden. Andre dagen klandra han bygdetilhøva for husverten og greidde ut um kva for umskifte og reformer her no skulde koma. Men bonden svara turt: «Det skal no bli som det ha vøre. Oss har temt vrangare oksebagga før, oss!» Presten tenkte paa sitt, han, og heldt ein tale i Kviknekyrkja: «Nei, sandelig, jeg lider Eder ikke, I Bønder! Eders Hu staar kun til Eders Huse fulde af Mad, til Eders Lader, hvor I samler store Forraad af raaddent Hø, og til Eders Fjøse fulde af Okser! Og selve strutter I af Hovmod og Selvgodhed — —» Vollanmannen reiste seg og gjekk. Daa presten kom etter heim, tok bonden ein stol og kylte etter honom, — daa tok presten støkk.[29]

Etter kvart fær folk sjaa presten ifraa ymse sidor. Han er mykje ute og ferdast, paa anneksreisor, i soknebod, ute og krev tiend og rettar, paa vitjing til storgardane. Han fører seg staseleg og vekkjer aatgaum anten han kjem køyrande eller ridande eller gangande. Det heiter um friaren som gjerne vil verta umtykt der han kjem:

«Han laaner seg sal, han laaner seg hest,
han laaner seg kappe som han vøre prest.»[30]

Ikkje mindre ageleg er presten naar han køyrer. «Halv veg! Her kjem presten!» ropar han i eventyret. — Gamle Margit møtte ein svart skapnad paa moen i myrke notta; ho trudde det var den vonde sjølv; og so var det presten i kappe og krage, han hadde lydt til ein sjuk.[31] — Det fylgde slik age med presten naar han gjekk mellom flokkane paa kyrkjebakken, sa ein gamal sætesdøl.[32] «Fyrst han kom gaaande med kappe og krage, aldri tala, berre bukka til ymse leider, daa gjekk det ein styng like inn i hjarta.» Endaa meir aalvorsamt var det aa bli kalla inn til honom paa kon-

[28] NFS. Utkl. IX, 50 f. — [29] Nergaard, Gard og grend, 9 f. — [30] Liestøl og M. Moe II, 173. — [31] Skar V, 88. — [32] Skar IV, 32.

toret — dersom ein daa ikkje var reint ei uvyrde. Ein Borgundmann som ikkje hadde betala anten tiend eller rettar til prestebordet paa fleire aar, skulde møte til forlik paa prestegarden. Daa han kom upp imot prestegardshagen kjende han seg tung som bly i kroppen, han vart reint maktlaus, og seig som ved trolldom ned i jorda, til dess presten kom og løyste han.[33]

Dette med tiend og rettar, — presten er ikkje gamal i bygda fyrr det vert spursmaal um slikt. Kjende bygdelyden noko band millom seg og presten, var det fyrst og fremst dette at han skulde ha deira korn, deira krøterskrottar, deira ost, deira smør, deira pylsor.

«Kva skal du med mjølka?
Ysta ost!
Kva skal du med osten?
Gje han til presten — — —»

heiter det i ei barneramse som er kjend landet rundt i ymse former.[34] — Var endaa presten velnøgd naar ein gav honom; men han krangla stødt; anten finn han kornet for ringt, eller so maalet for snaudt; gjev ein uvanleg mykje eingong, ventar han like mykje eller meir næste gong. Det vert tydlegare for kvar tid: presten er skaven, han tykkjer mun i stort og smaatt som han berre kan faa skrapa til seg. Han er fullt so hol som dei hine embetsmennene, skrivaren, futen og lensmannen; ein er ikkje ferdig med nokon av dei fyrr ein let livet, daa skal dei alle ha saalegaavor, jamvel reven veit det.[35] Han ét ikring seg, presten, kjøper upp jord, skrapar pengar og kjøper meire. I Slidre tenkjer dei seg at ordet «aa grela til seg» kjem seg av det at presten Greel var so fæl til aa skrapa til seg.[36] Hjort i Ørskog stabla pengar i eit lite hus ved sjøen; der heldt han seg dagen lang.[37] Gjekk det endaa rettferdig til alltid, men nei. Presten driv leiglendingar fraa gardane for aa faa jorda.[38] Han nyttar si kyrkjelege makt til verdsleg vinning. Prestefruva stend ofte bakum.[39] «Nei, nu gjør jeg ikke mere uretfærdighet for din skyld», sa Surendalpresten[40], fruva vilde slaa under seg ein gard til. Ein gong i eldgamle tider innbillte presten Spjort i Nordfjord Hornindølene at dei maatte gjeva fraa seg denne verdsens gods um dei vilde naa himmelsæla — og heile da-

[33] Fylling, Folkesagn, 76 f. — [34] Nergaard, Eventyr etc., 86; Aasen, Minnestykke, 138; Gula Tid. 1922 nr. 252. — [35] Liestøl og M. Moe II, 169. — [36] Ødegaard, Valdrespresta, 63. — [37] Fylling I, 95. — [38] NFS. Utkl. XIII s. 11. — [39] Nergaard, Gard og grend, 9. — [40] NFS. Utkl. XIII, 11.

len gav gardane sine til prestebordet og vart leiglendingar under presten; berre tri vaaga nekta skriva under skinnbreva.[41]

Ved alle høve saag presten aa faa mest mogeleg vinning utav dei tenestor han gjorde. Ein Voldaprest tok garden i pant for aa gjeva ein døyande bonde sakramentet. Ein annan Mørepresten heldt ulike takstar for brurevigsle. «Det kommer an paa hvad kjole jeg skal bære. Skal jeg bare trække paa mig vadmelskjolen er det snaue 5 daler. Vil du derimod jeg skal iføre mig silkekjolen koster det 10. Men da taler jeg bedst,» la han til med vekt.[42] Ein stad nordpaa pruta presten paa kista til ein legdslem som var gravlagt, han let liket grava uppatt og gav snikkaren kista att, daa han ikkje fekk ho billeg nok.[43] Eller presten nektar vigje dei som ikkje kan barnelærdomen sin, dersom dei ikkje stikk til honom noko sers. «Ja, vil du lade hendes sjælesørger faa et par nye fedtlærsstøvler med halvsaaler, saa skal jeg lade naade gaa for ret.»[44] Vilde ein sleppe vel fram til konfirmasjon, hjelpte det utruleg godt aa ha med fenadknok eller pylse eller ost eller smør til presten. Ved konfirmantoverhøyring i annekset Fjotland hadde presten gjort rekning paa fullt lass heimover, men det saag smaatt ut, for borna kunde «den store sannheta» paa fingrane, og daa meinte dei vel dei skulde sleppe fram korso. Men presten nekta blankt konfirmere dei. Borna for daa heim og henta smør til presten; daa gav han dei lov aa koma til hovudbygda og bli konfirmera der, og daa han so fekk den fine smørambaren paa kjøpet, kunde han konfirmere dei i heimekyrkja likevel.[45] Presten tek alt ein byd han og meire til. Finde i Kinn tok lommedukane fraa lesarborna naar dei ingenting kunde betale honom.[46] Prestesekken vert aldri full; prestepungen er open i baae endar; slik lyder det i norske bygder likso vel som i andre land.

Kom ein til aa fornærme presten, la han sak og ein laut bøte dyrt. Ein Sætesdalsbonde som var til kyrkja kom til aa binde hesten i ein stige som stod uppetter prestens husvegg. Hesten vart skræmd under messa, stigen fall og gjorde ulukke paa eit av presteborna so det døydde. Bonden maatte bøte heile garden sin til presten.[47]

Esajas Bugge i Valle krangla til seg teig etter teig av annan

[41] Fylling, Folkesagn, 215 f. — [42] D. 17. mai 19/9 1905. — [43] O. T. Olsen, Norske Folkeev. og Sagn, 1912, 116 f. — [44] NFS. Utkl. XIII, 11. — [45] NFS. Utkl. IX, 50 f. — [46] NFS. Utkl. XII, 191. — [47] Skar V, 139, jfr. 163.

manns jord; det var openberrt for kvar mann at han ingen rett hadde, men han førde sak, um det kravdest, og hadde alltid embetsmennene paa si side, so bøndene rauk stødt.[48] Paa same vis Erik Anker Brun[49] og fleire. Det kan aldri nytte føre sak med ein prest, han fær alltid snutt det slik at han har domarane paa si side.[50]

Det som skjemde presten verst var at han stellte seg so umannsleg, so ærelaust og smaaleg for eigen vinning skuld. Naar grannen hadde vore snild og late honom bruke stølen sin fraa aar til aar og var godtruen nok til aa lata han sitja over hevdstida, kunde presten nytte høvet til aa taka heile stølen som sin. — Ein Valleprest sende bod til Kvassaakerbonden og bad um aa faa laane det gamle sylvslegne drikkehornet med runer som han aatte, for skrivaren var komen paa vitjing og han vilde gjerne sjaa det. Bonden sende hornet og meire gamalt til, — fekk det aldri att kor fint han bad.[51] Soleis fortelst det fraa fleire stader at embetsmennene slett og rett reiste med gamle skinnbrev, drikkehorn og andre dyre ervestykke. «Du veit eg kunde sprunge etter dei og slege dei forderva,» heiter det, men etterdi det var embetsfolk, kunde det aldri nytte; ein fekk berre attergjeld som 10 mot 1. Det koka i bønderne ved slike høve, det klaadde i armen, og det hende dei slo til utan at dei sjølv visste av det mest. Det ryk upp til bygdestrid og stundom det reine slagsmaal med presten. — I Valle freista dei eingong skrive klage over prestens ubljuge tiendkrav; men presten reid etter og tok klagen ifraa dei, skjellte bøndene seinare ut ved kyrkja. Aalmugen sprang daa til kyrkjedøra og vilde stengja presten ute. Prest og kyrkjelyd kappsprang; medhjelparen heldt med presten, og han fekk foten inn i dørglytten og opna soleis veg for presten.[52] Det fortelst fraa fleire kantar at bøndene bruka dette maktmiddel aa stengja kyrkja for presten so han ikkje fekk gjera si gjerning.[53] Kyrkja høyrde deim sjølve til. I Lesja fekk presten under ein hard strid med aalmugen messeklæda rive av seg medan han stod for altaret.[54]

Presten sine vaapn var fyrst og fremst dei kyrkjelege straffer. Presten lyste bann over dei han laag i strid med.[55] Eller nekta dei nattverd, nekta absolusjon, stengde kyrkjestolen, skjellte fraa

[48] Skar II, 151 ff. — [49] Skar II, 166. — [50] D 17. Mai ½ 1908. NFS. Utkl. VIII, 28; Skar V, 5 og 140. — [51] Skar V, 4. — [52] Skar I, 51. — [53] Ødegaard, Valdrespresta, 70; NFS. Utkl. VII, I, 32. — [54] Daae, Bygdesagn I, 1870, 31. — [55] Skar IV, 20.

preikestolen paa dei som skulda honom noko[56], let falle ord um at «inngangen» ikkje hjelpte for dei kyrkjegangskonor som ikkje hadde betala[57], gav kyrkjelyden skam for takk framfor altaret, fordi offeret var lite[58], sette folk paa tremerr til dei forderva seg og vart helselause for livet.[59] — Eller han bankar dei upp paa kontoret[60]. um han er sterk nok, og sender dei hovudstups ned etter trappene. Eller slæst med dei paa kyrkjebakken. Kjend baade i vaart land og i Danmark er segna um presten som kastar prestekjolen paa kyrkjeborga, grip kniven, peikar paa kjolen og segjer: «*Der* ligger presten og her stend *eg*!» Hjaa oss er dette fortalt t. d. um Peder Clausen og um Melbye i Kvinesdal.[61]

No kunde det vera andre ting òg som volde strid og slagsmaal enn berre det økonomiske. Det kunde t. d. vera kyrkjetuktssaker. Det var ei aalvorleg sak for presten aa hevde den kyrkjelege tukt. Mang ein bonde vart faarleg vond naar han av honom eller hans næraste kravde kyrkjeleg bot for grove synder, manndraap, lauslivnad o. s. b. Dottera aat ein Kviknebonde hadde forset seg og faatt barn, so skulde ho staa openbert skrifte. Ho skulde daa sitja i ein sers stol, i kyrkja; men faren tok dottera med seg i sin eigen kyrkjestol. Presten kom og henta henne og sette ho i skriftestolen, men faren henta ho tilbakars att. Presten gav seg fyrebils, men næste sundag tok det same seg uppatt. Bonden vart daa kalla paa kontoret til presten; der vart høgmælt trætte, so kom dei farande ut baae tvo i vill slaasting. Tilslutt sleppte dei taket og bonden rusla heim.[62] Var det enn ikkje alltid slik at presten gjekk av med sigeren i kyrkjetuktskonfliktar, so synte han daa ofte slikt mannsmod til aa hevde dei sedlege normer i kyrkja, til aa staa ved si overtyding um det som var rett og forsvarleg, at hans djerve framferd tala meir enn mange preikor. Soleis sette fyrste lutherske presten i Valle livet sitt inn for kravet um offentleg skrifte av ein som hadde drepe ni menner.[63]

Presteslagsmaal kunde det forresten verta um det aldri tidlegare hadde vore noko ugreide millom presten og den han slogs med. I gjestebod, i drikkelag, i handel og elles kunde ein geistleg mann likso vel som andre koma upp i slaasting. Det hende at presten vart handsama so han ikkje fekk ein helsedag meir.[64]

---

[56] NFS. Utkl. X, 5. — [57] Nergaard, Gard og grend, 35. — [58] P. Lunde, Kynnehuset, 155. — [59] NFS. XII, I, 16/9 87. — [60] Nergaard, Gard og grend, 51, 14 f. [61] NFS. Utkl. IX, 50 f. — [62] Nergaard, Gard og grend, 14 f. Liknande hende s. 15 og s. 50 f. — [63] Skar IV, 21. — [64] NFS. Utkl. XIII, 11; NFS. Utkl. IX, 9 f.; NFS. Utkl. XI, 55.

Med all denne striden til bakgrunn ser daa folketradisjonen paa alle dei prestedraap som han veit aa fortelja um.[65] Sjeldan vert det fortalt at presten slo nokon i hel; men det hender det òg.[66]

I slagsmaals-segnene ligg sympatien ikkje sjeldan paa presten si side, iminsto dersom han er manneleg og sterk. Folk likar hava sterke prestar, slike som Hallingdalspresten Kjelstrup og Zacharias Skanke i Seljord, og det vert ofte tala um slike. Ingenting imponerar meire enn styrke og mannsmod. Den næstfyrste lutherske presten i Valle overtydde folk um den nye trua ved styrken sin, sameleis Sterke-Nils i Bygland.[67] Ein gong storma bygdelyden i Selbu til prestegarden og vilde taka presten; men han kom mot dei i kaape og krage og sa med sterkt mæle at han var viljug til fredlege tingingar, men vilde dei slaast, so skulde han jule upp kvar og ein dersom dei hadde manns mod til aa koma ein og ein. Bøndene gav seg.[68] Det er tydeleg at segna har meir samhug med presten enn med bøndene. Men naar det gjeld stormodige og kranglevorne prestar, unner tradisjonen deim dugleg dengsle. Valdrespresten Thode flaug paa bondelensmannen, men lensmannen gav honom fyrst kraftig juling, dinæst læst han som han laag under og ropa paa hjelp, folk kom til, og presten vart meld for overfall.[69] Folketradisjonen unner Horningdalspresten som narra gardane fraa folk at han stuper i fjorden og druknar just som han sigler burt med skinnbreva. Han unner den svikfulle presten som ikkje betalar det han lovar, eit godt maal juling.[70] Han unner den stornøgde presten at likferdskua slit seg medan han kastar mold paa grava. Han ser gjerne at han vert lurt og snytt og finn sin overmann i aa hava godt næringsvet. Det er godlune over segnene um den umogelege bonden eller lesarguten som imponerar presten med aa koma til prestegarden med ein fin og feit bukk (eller fleire). Um kvelden syner det seg at bukken var teken or prestens eigen geiteflokk.[71] Eller bukken har drege avstad heimatt med guten.[72] Folk unner presten, som stødt klagar over at offerpylsone er for smaa, aa bli kurera for sin pylsehunger; so stappar dei full ei hestevomb eller gjer ei umaateleg lang pylse, mange manns lyft, og ber ho til presten, slik at han maa segja:

---

[65] Faye, Norske Folkesagn, 1844, 220. Skar IV, 21; Lampe-Thrap II, 130; NFS. Utkl. VII, I, 32. — [66] Faye 1844, 185 f. — [67] Skar IV, 21. — [68] Agder Tid. 24/2 1922. — [69] Ødegaard, Valdrespresta, 70. — [70] NFS. M. Moes saml. 54, 5. — [71] Fylling 1874, II, 100; NFS. Utkl. II, 37. — [72] NFS. Utkl. XIII, 11.

maateleg pylse er best, anten ho er av merr eller hest.[73] — Skal ein faa sin rett hjaa presten maa ein helst taka han med prettor: «Trøyste meg, kyra mi har stanga i hel di kyr, koss skal dette bli laga?» sa husmannen til presten. — «Aa det maa bli kyr i kyrs stad det.» — «Nei, eg fortala meg nok, det var *di* kyr som stanga ihel *mi* kyr!» Ja, det var ei anna sak.[74]

Naar bøndene unner presten at det gjeng honom gale er det gjerne ei saara stands-kjensle som ligg under. Ein flokk nybrotsmenn i Sykkylven kom i strid med presten sin, han grinte paa dei at dei kom med ureint korn: «Disse Mænd fra Fjordene,» sa han, «er nogle Prakkere alle sammen. — — Jeg vil jage dem alle ud af mine Sogne, og jeg vil begynde med Hans paa Lyshol og slutte med Korporalen paa Ramstad — —.» Men korporalen paa Ramstad var stor og sterk, og let honom vita at dei ikkje tolde slikt, og so laut presten roa seg. Bonden var van med aa bli trakka paa, og han vande seg til aa lesa vanvyrding og hæding or kvart ord og kvar fakte hjaa embetsmennene. Soleis forklaarar tradisjonen mangt eit prestedraap.[75] Bøndene toler ikkje at presten ser paa dei «von oben herab»; difor unner dei den ovmodige eventyrpresten som køyrer so stormannsleg og ropar or vegen — dei unner han aa bli tukta og tamd, han vert kalla for kongen og veit ikkje si arme raad; det syner seg no at han er kje so svær karen naar det røyner paa, ikkje ein gong so likt til aa svara for seg som klokkaren eller drengen.

Bonden har ei standskjensle likso vel som presten har si. Klassisk kjem det fram i segna um sætesdølen Talleiv Aakre og presten, ein gong det var tiendtak. Talleiv hadde teke av det beste korn han hadde. Presten lastar Talleivs korn og tek det ikkje for godt. «*Alle* mine tenarar har teke av det kornet,» sa Talleiv. — «Jeg er ikke din tjener!» svara presten, han var vond. «Daa er eg ikkje skuldig deg noko,» svara bonden. «Jeg er *Guds* tjener,» sa presten. «Daa maa du krevja *han* løna,» sa Talleiv.[76]

I røynda er det ikkje nokon medfødd fiendskap mellom prest og bygdefolk. Dei ynskjer ikkje trælbinde honom. Syner han seg berre tolleg folkeleg er han populær, dei kallar han gjerne «far» og brurefylgjet kjem ridande til kyrkja og helsar honom: «Gomoro, kjørkjefar.»[77] Dei tykkjer gildt i aa kunna fortelja at presten deira

[73] Lokalfest i ymse bygder: Kvinnherad, NFS. Utkl. XI, 14; Sætesdal, Skar II, 150; Volda, Fylling II, 43. — [74] NFS. M. Moes saml. 42. — [75] NFS. Utkl. VII, I, 32. Jfr. Bang, D. n. kirkes geistlighed, 106 (c). — [76] Skar, I, 59. — [77] NFS. Utkl. IX, 44.

er uvand, at han paa uframkomelege anneksvegar ikkje skjemmest for aa taka i veg tilfots, vasse over bekkjer, med sokkar og skor paa oksla, eller gaa paa ski um vinteren og i det heile taka det paa bondevis. Dei fortel gjerne um Røykenpresten (Holst) at han skodde hesten for husmannen aat Hurumpresten, um Lars Bugge i Slidre som i kapellantida rudde seg den plassen i skogen som enno heiter Larsbroten, og um Petter Dass som sjølv selde sin fisk i Bjørgvin.[78] Dei ser òg gjerne at presten tek sin tørn i krig, støyper kulor, samlar bøndene til forsvar, og gjeng med dei ut aa møte fienden, og ikkje svik um det gjeld livet.[79] Og her er det mange vitnemaal um at presten stod solidarisk med bøndene. Men dei ynskjer slett ikkje at presten skal gaa slik upp i denne verdsens ting at han vert bonde som dei, endaa mindre at han ikkje ansar anna enn det som gjev mat og pengar. Kva skal dei so ha prest for? «Æ ditta nokinn preste? Han staar i møttingjinne nett som einn ann slave!» sa Frøy-veringane um presten sin, han grov veiter og køyrde myk og arbeidde mykje meir paa jorda enn dei sjølve.[80] Slike prestar som grev seg reint ned i det jordiske, fær stundom sernemne som «Fløytarpresten»[81], «Gampe-Søvrin»[82] o. s. b.

Folk ser òg gjerne at presten kjem i deira gjestebod og gilde, at han er med i springdans og kortspel og drikkelag der ølet flyt, at han byd brureferda heim til prestegarden til dans og skjenk. Hjaa Vallepresten danse brure-folket paa prestegards-hella, 5 par i senn.[83] Men ogso i dette stykke maa det vera meining og maate. Det er for gale naar presten slepper all vyrdnad for seg sjølv og vert verre enn eit dyr. Det hender ikkje sjeldan at presten er den verste i laget til aa fylle seg, at han steller seg so folk maa skjemmast, han hoppar jamvel upp paa bordet som ein berserk og sparkar gjestene i andletet, so dei finn det rettast aa uppløyse laget, skamfulle paa presten sine vegner.[84]

Presten skal fyrst og fremst vera i sitt kall og vyrdsle sitt kall. Det er *der* dei treng han. Ingen kan vera forutan prest; jamvel tussane har sin prest, og det ein som lærd og bibelsprengd er.[85] Endaa mindre kan menneskja vera forutan prest; det kjem serleg sterkt fram i segnene fraa svartedauden og pesttidene, daa det er

[78] Drammens Tid. 29/11 1903; Ødegaard, Valdrespresta, 22. — [79] Nergaard, Ufredstider, 10, 23, 81; Daae, Bygdesagn II, 1872, 54; Faye 1844, 182 f. — [80] NFS. Utkl. XII, 191. — [81] NFS. Utkl. IX, 4. — [82] NFS Utkl. VII, I, 32. — [83] Skar IV, 88. — [84] NFS. Utkl. IX, 50 f. — [85] NFS. Utkl. V, 3 f., Skar III, 53, 68, 85.

Nordisk Samling

vondt um prestar og mange som har bruk for dei. Gunvor Skornes i Hjartdal drog avstad med alt ho aatte, for dalen var utdøydd og der var ingen prest; ho for radt til Sverike og kom tilbakars med ein prest — bygde atter i Hjartdal og bad presten halda messe so lenge han levde.[86] I Skodje rømde ein huslyd for pesta med tenarar og alt, og hadde med seg ein prest. Dei slo seg ned i ein avdal, der bygde dei gudshus og let presten halde messe.[87] Serleg trengst presten naar ein skal døy; det er det fælaste ein kan tenkje seg at folk døyr utan prest, utan sakramentet. «Kjære min broer, du hentar meg prest!» segjer mannen i folkevisa som hesten har sparka.[88] Jamvel reine villdyr til menneskje sender bod etter prest naar dei ligg paa det siste.[89] Og i pesttider skal det uthald og mannsmod til aa vera prest, daa skal alle ha tak i han. Ein mann hadde møtt pesta og faatt vita av henne at han skulde døy; straks næste sundag gjekk han til kyrkje og til altars — paa heimvegen døydde han.[90] Folketradisjonen vitnar um at presten i pesttid stod saman med folket sitt og tente dei til dei stupa. I slike tider knyttest kjærleiksband mellom prest og bygdelyd, soleis som vi ser med Per Erlandsen og Valdresbøndene. — Vi faar i det heile tokknad av at i aalvorsdagar, i krig- og farsottider har presten òg teke det aalvorleg og deilt vondt og godt med bygdefolket. Og bygdefolk har paa si side visst og skyna paa sin prest i ulukka. Soleis daa prestegarden i Norddalen vart øydelagt av flaumen 1691 og presten Brandval stod ribba. Aalmugen baud seg til aa hjelpa honom, og kvar mann skjenkte presten eit kjøtlaar aarleg, anten av ku eller okse. Det var ein munaleg studnad; kvart aar lasta han ei jekt med kjøt og drog til Trondheim. Difor var han heitande Spikekjøt-presten.[91]

«Det tikje meg vera allevesst
at inne brann kons soknepresten,»

heiter det i folkevisa.[92] Det hender soleis at presten er verkeleg populær. Det fortelst um den eldste Søren Schive i Bjelland at han gjerne vart traktera med øl paa gardane. Naar han daa for framum ein bondegard ropa han inn: «Idag kan de faa lov, born!» (ɔ: til aa skjenkja meg.)[93] —

Serleg dersom presten vaaga segja eit manneleg ord mot herremennene, og mot kaptein, fut og skrivar, hadde han lett for aa

[86] Landstad 1924, 213. — [87] Fylling I, 22 f. — [88] Liestøl I, 85. — [89] NFS. Utkl. V, 53. — [90] NFS. Utkl. V, 39. — [91] Fylling II, 76 f. — [92] Liestøl og M. Moe II, 116. — [93] Helland, Lister og M. I, 475.

vinne samkjensle hjaa bygdelyden. Sympatien er tydeleg paa presten si side naar herremannen i sitt ovmod kjem braakande inn i kyrkja midt under gudstenesta, og etterpaa stikk presten ihel avdi han refser honom offentleg for hans usømd[94], eller naar fru Anne Margrete ikkje vil gaa til altars for presten Rambech fordi han var ulærd og simpel[95], naar dei hine embetsmennene gjer narr av Blütecker i Tynset avdi han gjev burt so mykje at han maa gaa simpelt klædd[96], naar Bjellandspresten refser kapteinen fordi han fer med lause kvinnfolk, og naar han med trolldomsmakt hindrar baaten hans i aa koma av flekken fordi han spottar. Vaagar dei store aa leggja band paa presten i hans lovlege kall, kan det jamvel hemne seg paa overnaturleg vis. Kaptein Wessel i Vernes vart rasande paa presten Bruun fordi han vaaga byrja messa fyrr han sjølv kom tilstades; han høyrde klokkone idet han steig til hest heime, og svor paa at presten ikkje skulde koma levande or kyrkja. Men daa han kom til Ljusgravbakken møtte det honom ein drake med vid-ope gap og tvinga honom til aa snu attende.[97]

Men det er heller sjeldan at presten tek parti mot dei store og med dei smaa. Tvertum merkar folk lett at han freistar halda seg inne med kaksane. Ein Borgund-prest torde aldri byrja messa fyrr Hankøyfruva var komi; ein Slidre-prest aldri fyrr rikaste bygdekaksen og kona hans sat i fremste stolen.[98] Han torer sjeldan segja noko i preika som gjeng dei store imot. Den megtige Lars Fauske harmast over noko presten hadde sagt i kyrkja, — han hadde refst dei som mol kornet sitt jolekvelden eit aar det var slik vanskeleg haust. Fauske'n hadde sjølv male jolekvelden, og daa presten som vanleg kom paa vitjing til han, møtte han honom med kalde ord. Daa jamna presten paa det, — han hadde berre tala aalmugen til viljes; han personleg trudde ikkje det var noko gale i aa mala ein jolekveld, so leid som hausten hadde vore i aar.[99] — Dei rike som kunde betala godt fekk det plent som dei vilde hjaa hjaa presten med tenestor og anna, i deira brudlaup og gravferder heldt han lange og vene talar, men var det smaafolk som ingenting hadde, daa vart det stutt tale og smaatt med gode ord. Ein Kvinesdals-prest heldt denne talen over kona aat ein som ikkje kunde betala: «Her er ein enkjemann or Sandvika som vil eg skal halde liktale over kona hans. Men ho heldt eit ureinsleg hus

[94] Faye 1844, 219 f. — [95] Nergaard, Gard og grend, 12. — [96] Nergaard, Gard og grend, 53. — [97] NFS. Utkl. XIV, 6. — [98] Fylling I, 15 f.; Ødegaard, Valdrespresta, 64. — [99] Fylling II, 222 f.

daa ho livde, og som ho livde so døde ho. Amen.»[100] Ogso ved daapen og andre rituelle tenestor sjuska presten meir naar det galdt smaafolk. «Det er snart aa kristne eit husmannsbarn,» segjer eit ordtøke paa Vestlandet.[101]

Presten sitt umgangsfolk var ikkje smaabøndene og det jamne folk, det var futen og skrivaren og grannepresten og rikmennene. Dei kom paa vitjing, og deim søkte presten til. Ingen i prestelyden skulde gifte seg med bønder utan det var rikingar. Det var nok tider og tilfelle daa presten laut gifte seg med ei bondegjente, og gifte døtterne til bønder. Men presten streva hardt aa skaffe gifte til seg og sine innan sitt eige stand, og sameleis skaffe sønene utdaning so dei slapp verta bønder. Unge Jens i Lesja vilde tvinge kapellanen sin til aa taka ei av døtterne sine; det vart sak um det, men det gjekk ikkje; alle hans ungar gleid ned i bondestandet.[102] Ettermannen hans, Sigvart Engebretson, var fyrste presten i Lesja som fekk sin jamlike, han fekk ei prestedotter fraa Romsdal. Hr. Hans i Bygland sa paa sitt siste: «Eg syter lite for aa døy; verre er det at det vaakaste paa garden skal ha det dyraste eg eig;» han visste at tenestguten skulde ha enkja etter han.[103] Preste-enkjor og preste-døtter fylgde heller kallet og giftast med nye-presten enn fekk seg høvelegt gifte i bygda.[104]

I det heile kjenner folketradisjonen seg overtydd um at presteskapet *vil* avgrense seg fraa bøndene paa alle vis. Soleis òg i talemaalet. Naar det hende at presten bruka folkemaalet (t. d. Søren Schive d. e.) vert han òg hermt paa folkemaal. Men flest alle prestehermor som lever mellom segne-segjarar er paa stivt bokmaal, det gjeld og bondefødde prestar. Maal-skilnaden er ein fast grense-mur mellom embetsstand og bondefolk. Einast klokkaren freistar humpe etter presten og tala fint. Klokkaren er i det heile helst skildra som ein drabant til presten; han tek imot offer som han; naar det regner paa presten so dryp det paa klokkaren. Han hjelper sin herre i mang ein vanske.[105] Han set honom paa glid i preika[106], syng ilag med han i kyrkja[107], og ber honom paa ryggen naar han er skrøpeleg. Men han kan og slaa lag med bygdefolket og gjera presten spikk, slik som dei.[108] Han vil gjerne agere prest[109], men han naar ikkje upp i prestestandet. Medhjelparen høyrer òg med til dei figurar som folketradisjonen grup-

[100] P. Lunde, Kynnehuset, 153. — [101] NFS. XII, I, 116. — [102] Daae, Bygdesagn I, 1870, 30 f. — [103] Skar II, 161. — [104] NFS. Utkl. XII, I, 4 f. — [105] Ev. nr. 1791 og nr. 922. — [106] Haukenes, Natur, Folkeliv og Folketro IV, 427. — [107] Haukenes VII, 378. — [108] Ev. nr. 1776 og till. nr. 15. — [109] NFS. M. Moes saml. 54, 5.

perar rundt presten. Han er oftast trugen mot presten, han hjelper til i kyrkjetuktstilfelle[110], stundom òg under bygdestrider. Han set mod i presten naar bispen kjem paa visitas so han ikkje legg seg sjuk, men preikar som ein mann.[111] Han hentar avlshestar i Gudbrandsdalen for presten sin.[112] Men han *kryp* ikkje for preller gjøler for han.[113] Han er bonde fullt ut og talar sitt bygdemaal. Ei segn um medhjelparen Klemet Aakrann i Tynset og presten Paludan let baade maalskilnaden og standskonfliktane gjera seg gjeldande. Klemet stod og slo gjerde-hol med ein jarnstaur i teleskotet um vaaren, daa presten kom og vilde sjaa paa han. «Det er tølø ti jord'n», sa Klemet. «Taler det i jorden?» spurte presten og la seg ned og lydde i staurholet. Klemet nytta høvet og slo stauren i bakken so jord og søyle skvatt.[114] Baade klokkaren og medhjelparen vert set paa av presten meir som ærendsveinar enn som arbeidsbrør; dei kjenner seg noko kuva, og eit fantespikk kan detta or dei fyrr dei sjølve ansar det. — I den vegen liknar dei paa prestens andre undergjevne, leiglendingane, husmennene, gardsdrengjene og skjuss-skaffarane. Alle desse som har aa gjera med presten i det daglege liv har heller lite til overs for han. Han strid-plaagar deim, han kniper paa løna, han unner dei ikkje maten, og fruva er stundom helvnings verre.[115] Folk har difor moro med prestefolka naar dei faar tenarar som veit aa svara dei paa rette maaten og gjev dei like for hjartelaget.[116] Herman Ruge som elles var so from og hjelpsam, var hard mot husmennene sine, han òg. Eingong høyrde Ruge at Ola husmann hadde banna honom stygt, og næste gong han trefte Ola nytta han høvet: «Endnu har ikke den onde taget mig, Ole!» Ola snudde seg og svara turt: «Det er 'kje for seint enno det, far.»[117] Ein prest som var paa anneksreis, stogga paa heida og styrkte seg paa nistemat og brennevin, men unnte ikkje skjusskaren noko med seg, men skjusskaren sytte for at dei ikkje kom vidare fyrr han òg hadde faat sitt.[118] Det vantar ikkje mat i prestegarden, berre ein fekk noko av han. Presten fører stort hus og lever godt. Han har store bryggje-kjer som klokkaren ramlar uppi. Han har kjøt paa stabburet, men gjev naudleg burt.[119] Paa bordet hans er fullt av gode retter. «No er eg likso mett som prosten med alle sine retter», sa enkja Ambra Lind, ho hadde svelgd sin magre kvelds-

[110] Nergaard, Gard og grend, 35. — [111] Nergaard, Gard og grend, 34. — [112] NFS. Utkl. VIII, 14. — [113] Trh. adr.avis 1903 nr. 311. — [114] Nergaard, Gard og grend, 51. — [115] Skar V, 184. — [116] Skar V, 184. — [117] Ødegaard, Valdrespresta, 30. — [118] NFS. Utkl. XI, 78. — [119] Ev. nr. 1776 og 1536.

verd.[120] «Aa eta med presten og drikke med hesten,» heiter det naar nokon fær god mat, men berre har vatn aa drikke.[121]

Presten er forresten gjestmild paa si vis, men det er helst mot framande som reiser gjenom bygda; dei fær mat og herbyrge — det hender òg at presten fær utakk til løn.[122] Skrivaren og futen vankar som nemnt hjaa han og jamvel kongen tek inn til presten.[123] Men arbeidskarar som kjem paa prestegardskjøkenet fær lite godt av herlegdomen, og fatigfolk vert stundom burtviste tomhende.[124] «Sjaa hita bed!» sa bygdemannen som det hadde gjenge ut med, han sette posen fram i prestegarden. «Bed ikkje mannen, so bed ikkje hita heller,» fekk han til svar.[125]

Gjenom all tradisjon som skildrar presten sin hardleik mot smaafolk gjeng det gjerne den tendensen: det hemner seg! Tiggarguten gjer eit spikk att. Tenestguten og paktaren lurer den giruge og urimelege presten paa ymse vis.[126] I det heile merkar ein at i dei konfliktar det her er tale um er sympatien heilt paa smaafolket si side. Presten vert utlevera til laatten. Serleg i eventyret der fantasien fær leike fritt med presten, kjem dette fram. Eventyret har lite godt aa segja um presten: han spelar oftast ei stakarsleg rolle, men ikkje slik at ein fær vondt av han; han er so sjølvgod og stormodig, so styven og komisk, so umannsleg og falsk og gjenomroten at han kan ikkje betre vente. Skarp lut til skurvute hovud, vil folkediktinga segja, og utan naade overgjev ho prestemannen til spotten. Slik gjer òg mange segner.

At presten er ein matkrok, ein stor-etar, det emne gjev mykje moro. Naar han fer til kyrkja og kjenner pylse-lukt fraa ein gard, maa han innum og faa med seg noko pylse.[127] Han er blid mot konfirmantane naar han har ete godt, men slær dei naar maten ikkje har smaka.[128] Er han hjaa framande, maa han upp um notta og leita etter mat, og daa kjem han reint uheppeleg upp i det.[129] I ei segn er presten so girug at han ikkje torer eta heime, men samstundes so matkjær at han dreg rundt paa gardane og lever høgt hjaa andre til dess han ét seg sjuk paa god mat.[130] At presten for-ét seg høyrer ein jamt.[131] «Ein treng ikkje vera prest for aa for-eta seg,» segjer ordtøket um stor-etaren.[132]

---

[120] Landstad, 203. — [121] I. Aasen, Ordsprog, 1881, 25. — [122] Valdrespresta, 35; Nergaard, Eventyr, 57 f. — [123] Nergaard, Gard og grend, 5 f. — [124] Kynnehuset, 176; Ev. nr. 591; Skar V, 49. — [125] Skar V, 49. — [126] Ev. nr. 591, 1736, tillegg II nr. 15 og till. III nr. 1; NFS. Utkl. XI. 70. Haukenes XI, 377. — [127] NFS. Utkl. VII, I, 1/6 1917. — [128] NFS. Utkl. X, 33. — [129] Ev. nr. 1775. — [130] NFS. Utkl. X, 33. — [131] T. Flatin, Gamalt fraa Numedal V, 49. — [132] NFS. Utkl. XII, II, 45.

Sameleis lær folk aat presten, so upraktisk og klossut som han er. Naar drengjene sagar ved vinterstid og han ser nevera losnar, trur han det er sevjetid og sender folk til skogs aa flaa never, det nyttar ikkje alt dei legg imot.[133] Jute-presten i Seljord hadde faatt alle kornstaurane nedblaasne, og spurde husmannen kven som hadde rive dei ned. «Beinlausen,» fekk han til svar (ɔ: vinden) og presten stemnde Beinlausen til tings.[134] Han ligg og leitar etter smyrjehola paa sleden, for han kjenner til at køyregreidor treng smurning, maa vita. Han slær hesten i sinne og hopar, til til dess det ber i gjødseldammen med vogna og han sjølv.[135]

Beiskast er spotten naar det gjeld prestens sedløyse og lettlynde. Han freistar løyne sin laake livnad og syne seg from og heilag og streng mot dei lastar han sjølv ligg under for. Men naar han høgtideg held offentleg skriftemaal over kvinna med de uekte barnet, let spottaren det sleppe ut at presten sjølv er den medskuldige.[136] Munkepresten som sender bonden i pilegrimsferd til det heilage landet, so han sjølv kan vera ilag med kona hans, vert grundig kompromittera av drengen.[137] Husmannen kjem over presten i usømelegt samvære med hushaldarinna; daa fær han ettergjeve sine streker mot presten mot aa lova tegja still.[138] Eller presten betalar folk at dei skal tegja med det dei har set.[139] Bispen er ikkje likare. Naar han kjem og skal refse presten, vert han altfor uppteken med prestekona og torer ikkje gjera presten noko.[140] Baade eventyra og visone fortel um lauslivnad hjaa presten som noko reint kvardagslegt. Men hans ulivnad er skildra med djup vanvyrdnad og faar ofte si vel fortente straff. Folkesynet *ventar* at presten staar høgt i sedlegdom, høgre enn andre. Visa um Maria heldt preste-lauslivnad for verre enn blodskam. Maria har havt 3 born, det fyrste med far sin, det andre med bror sin og

«det tree med din sokneprest,
de var syndi allervest.»[141]

Tilfanget um preste-sedløysa er ofte mykje gamalt, det kan skrive seg i ser fraa cølibats-tida.

I segnene faar den ukjurne presten ikkje berre spotten og vanvyrdnaden over seg: det hender at han beint fram vert jaga or bygda.[142] Eller bygdelyden klagar og faar honom avsett paa lovleg vis.[143]

---

[133] Fylling I, 95. — [134] T. Flatin, Ættir fraa Selgjord, 1923, 40 f. — [135] Nergaard, Gard og grend, 53. — [136] Haukenes VII, 528. — [137] Loupedalen, 123 ff. — [138] Ev. nr. 1735. — [139] Ev. nr. 1535. — [140] Ev. nr. 1825 A. — [141] Liestøl og M. Moe I, 40. — [142] Skar II, 159 f. og IV, 20. — [143] NFS. M. Moes saml. 54, 5.

Med sedløysa fylgjer, som vi ser, ofte indre usanning hjaa presten; han er ikkje berre skrøpelig, han er uærleg og hyklar-voren. Dølepresten i Moland leigde ein stakar for 200 dalar til aa giftast med den gjenta han sjølv hadde ført skam paa, men daa han vel har faatt vigd dei, nektar han aa betala.[144] Mannen raaka honom einsam og julte honom kraftig upp. Dette drag, den indre usanning, kjem sterkt fram paa mange andre umkverve òg, det skjemmer honom ille, og gjer han serleg umannsleg. Soleis naar han lovar Saave, den fredlause draapsmannen, fred berre han kan overmanne tjuven Staale. Saave so gjer, men presten har aldri tenkt aa skaffe han fred, og gjer det heller ikkje. Saave raakar honom einsleg paa vegen, han har hug til aa handtakke presten litt kraftigt fordi han var so trugen til aa staa ved sitt ord, og klemmer handa saa beina knasar og presten vert ufør all sin dag.[145] Guten i eventyret vert narra av kjøpmann, av prest eller konge.[146] Presten freistar ljuge til seg funne saker[147], sameleis jordteigar o. s. b. I dei velkjende kyrkjebyggjar-segnene spelar presten sin sløgleik stundom med. Det er han eller prestekona som stend bak og fær timberet flutt um natta til ein stad nærare prestegarden. So segjer dei til bygdefolket: det maa vera Guds vilje at kyrkja skal staa her.[148]

Slik fusk og fanteskap er i ser forargeleg fordi presten stødt talar um eit heilagt liv og um Guds vilje; han preikar for andre og læst vera heilag, og so lever han i det løynde som han lyster. Kjend paa ymse kantar av landet er spurninga kva likskap det er mellom ein prest og ein vegvisar-stolpe. Svar: dei visar baae vegen, men gjeng han ikkje sjølve. Presten i Flesberg var vond paa ein bonde fordi han høya ein sundag. «Ja men je saag han far her nord au høya idag,» sa manden. «Du skal ikke gjøre som jeg *gjør*, men som jeg *siger*,» svara presten harm.[149] Same leveregel gav ogso andre prestar.[150] Det sat ein heitte Vorm paa trevet i Eiken-kyrkja og harmast over alt det presten slo ut om «gavmildhed». So kunde han ikkje dy seg lenger: «Pass deg sjølv,» ropa han so det skrall. «Eg har vore paa kjøkenet ditt, der er det ikkje so feitt!»[151]

Det er ille med presten sitt privatliv; men det er mest endaa verre naar han forsømer embetet sitt; daa set folk snart upp

[144] NFS. M. Moe 54, 5. — [145] Skar V, 108. — [146] Ev. nr. 1538. — [147] Skar VII, 54 ff. — [148] Skar III, 12; jfr. NFS. Utkl. XII, I, 4 f. — [149] Г. Flatin, Flesberg, 1917, 101. — [150] Haukenes, Fædrehjemmet, 50. Skar II, 163. — [151] Kynnehuset, 176.

klage. Det vanlegaste var at han kom for seint til kyrkja. Ein Ørskogprest byrja aldri messa fyre kl. 3—4 etter middagen; han laut daa oftast tala for tomme veggjer.[152] Klokkaren freista gjeva sumlaren ei mild paaminning ved eit slikt høve, han sette i med salmen: «Den lyse dag forgangen er»; men det muna lite. Ein Haram-prest kom alt for seint til kyrkja; han hadde sete heile notta og spela kort.[153] Kunde endaa bygdelyden rekne med at messa alltid fall seint; men stundom kom ho tidleg, stundom seint.[154] Det var eit meisterstykke «aa møta paa slaget 12», um ein so skulde preika for kongen. Ein Gylands-prest kom sumtid ved solarglad, men ein gong kom han ved solrenning.[155] Det førde til strid. Det høver òg at presten gløymer heile messa.[156]

Det er kje alltid embetsforretningar som hindrar honom aa koma til tida. Naar klokkaren eller andre kjem og skal henta honom, sit han vanleg og spelar kort.[157] Han kan ha sete heile notta i kortlag og rus[158], naar han endelig kjem. Eller han har gløymt vikedagen og sit og lagar limar.[159] Kan ein daa undrast paa at han kjem til kyrkja med tankane upptekne av denne verdsens ting, og at gudstenesta vert der etter? Paa preikestolen vasar han um «kløver» og «trumf».[160] Eller han har flaska med paa stolen og lurar seg til aa ta ein slurk.[161] Dreg han upp lommeduken fylgjer kortleiken med og drys ut over kyrkelyden.[162] Eller han kjem med lummone fulle av pylsor som han er so glad i, og bikkja nappar dei ifraa honom med han staar fyre altaret.[163]

Preika er anten altfor lang, eller stundom altfor stutt. Hr. Jakob i Hjørundfjord kunde halda paa heile dagen og notta med[164], andre tider reiste han av stolen straks han var komen der.

Den verste embetsforsøming var likevel den at ein ikkje fór i soknebod naar folk laag for døden. Slik kunde jamvel straffe seg paa overnaturleg vis. Ein Saudherad-prest hadde nekta fara i soknebod til ei kone i Nes avdi bodet ikkje hadde med hest til honom. Kona døydde. Etter ei messe i Nes saag presten den døde kona fylgje vogna hans heile vegen radt heim til prestegarden i Saudherad. Straks han kom heim, maatte han klæ seg i kappe og krage og burt i kyrkja. Han var lenge burte og mykje medteken daa han kom att: «Ja dette var en alvorlig stund», sa

[152] Fylling I, 94. — [153] Fylling I, 94. — [154] Loupedalen, 135. — [155] NFS. Utkl. X, 5 f. — [156] NFS. Utkl. V, 12; NFS. M. Moes saml. 42. — [157] NFS. Utkl. V, 61 og 12. — [158] Fylling I, 94; Skar II, 166. — [159] NFS. Utkl. V, 12. — [160] Fylling I, 94; Haukenes, Fædrehj. 51 f. — [161] Kynnehuset, 155. — [162] NFS. Utkl. V, 12. — [163] NFS. VII, I, 1/6 17. — [164] NFS. M. Moe 42.

han, og sidan den dagen var han utrøytteleg til aa vitja dei sjuke oftast med eigen hest.[165]

Var ein prest altfor umogeleg i livnad eller embetsføring hadde bygdefolket den utveg aa klaga. Presten stod til ansvars for bispen og kongen.[166] *Kongen* sette bøndene si lit til naar dei ikkje heldt det ut med embetsmennene, dei skreiv klage og samla underskrifter. No var det lel ei von for presten dersom han kunde faa bispen paa si side; det var no *han* som skulde døme um embetsførsla.[167] Men det var likevel ingenting som var so faarleg for presten som klage for vanstell i embetet.[168] Johannes Gyland i Gyland samla 12 underskrifter paa ei slik klage og sende henne til kongen; men det var vaageleg aa staa i brodden for eit slikt aatak. Rauk klagarane, gjekk det deim ille. Gylandspresten maatte burt fraa embetet, men vond var han, det synte seg i avskilspreika: «Nu skal jeg tale til eder som Profeterne talte i gamle Dage til det israelitiske Folk. O, du haarde Nakke, du Gylands Mand, du gamle Præste-hader, give at din Ryg maatte briste i Tusinde Stykker, — at du som en Bondemand blev mig for klog, saa jeg maatte forlade dette mit hellige Embede og Kald!»[169]

Men òg um presten drog avstad meir godviljug, kjende han ofte trong til aa lette sitt hjarta. Ein avskilstale i Sykkylven gjekk ut paa at aalmugen hadde ikkje vyrdt presten sin nok; men han sjølv hadde vore fullkomen i eitt og alt.[170] Ved eit liknande høve i Tynnset fekk presten sagt at bøndene hadde negta honom tri ting, og dermellom «det klare vand», — det hadde vore strid um ei kjelde og det var presten sjølv som hadde vore vrang.[171]

Til vanleg hadde bøndene god raad til aa lata presten sin fara. «Det har inga naud,» sa ein Kviknebonde daa presten truga med aa reise; «det er verre aa faa ein god buhund enn ein prest her i Kvikne. Nede i Kjøpenhamn gaar det mange studentar, so vi blir aldri prestelause.»[172]

Um samkjensla med presten kan vera lita nok, so er det likevel til *han* folk kjem med all si naud, baade lekamlege plaagor og aandelege. Kona som har gjort stor synd og trolla for aa sleppe faa barn, *skrifter* for presten.[173] Har nokon skamfare seg i skogen

[165] NFS. Utkl. VII, I, 44. — [166] NFS. Utkl. X, 5 f; NFS. M. Moe 42. — [167] NFS. M. Moe 42; Ev. nr. 1825 A; Helland, Romsdal amt I, 1069. — [168] Jfr. kolbrennareventyret; NFS. Utkl. XII, 191; NFS. Utkl. X, 5 f. — [169] NFS. Utkl. X, 7. — [170] Fylling II, 88. — [171] Nergaard, Gard og grend, 51. — [172] Nergaard, Gard og grend, 15. — [173] Ev. nr. 755.

og held paa aa forblø seg, finn dei vegen til presten, og han fetlar og lækjer. Presten er ikkje hardbeden naar han staar framfyre skrikande naud; tvertum er han daa alles ven, det vitnar segnene um. Fatig-ungen med den stygge ulækjelege verkefingeren tek han heim til seg i prestegarden so han kan faa daglegt stell[174] og samstundes kristeleg upplæring. Det gjeng mange fraasegner um at den og den presten tok foreldrelause og illstadde born til seg som sine eigne og hjelpte dei fram.[175] Han var òg dokter for bygdefolket; han gjorde sjuke god att.[176] Sers vise prestar som Peder Strøm i Borgund og Søren Schive den eldste i Bjelland vart søkte langt ifraa av skrøpelege menneskje. Det gjekk som ein straum til prestegarden. Stundom saag det ut plent som eit sjukehus heime hjaa prestefolka. Slik var det hjaa Herman Ruge i Slidre; han tok so mange kleine i huset som han fekk rom til. So gjekk han der og dokterera, og fruva hjelpte til.[177]

Presten gjer aat for dragdokke, for trollvime, for «vondt auga»;[178] han maa hjelpe folk aa faa døy naar «timen er komen, men mannen ikkje».[179] Godt er det òg aa ty til prestegarden for dei som er synske og ikkje lenger orkar sjaa allslag dulde ting, slik som det var med Signe Sandnes i Seljord og Halvors-Ragnhild i Valle.[180] Der var raad aa faa: ein skulde berre smørja seg med altarvin i augo.

Er det trollskap i peisen, og gjenta, kona, mannen staar fast, so hentar ein presten.[181] Dersom huldregjentor eller tusse-karar gong etter gong ligg etter ein og vil ha ein til kjærast, raadfører ein seg med han far.[182] Sameleis naar ein har mist ungen sin og faatt ein bytting i staden.[183] Gjerstad-presten vart henta til aa faa has paa eit veldigt heid-troll;[184] andre lyt vera med og ringje bergtekne ut att.[185]

Naar haugefolkplaaga vert utoleleg paa garden, so kjem presten og gjer krossmerke og les over alle ting som paa staden finst.[186] Han maa òg upp i nyrudde avdalar der vonde makter enno driv sitt spel, og vigje dalen til bustad for kriste folk.[187]

Jamvel dei døde maa presten hjelpe naar dei ikkje kan faa ro

---

[174] Skar V, 56. — [175] Loupedalen, 235; Aasen, Minnestykke, 99; Bygd og Bonde I, 20; Fylling II, 62. — [176] Fylling I, 76 f.; Skar V, 109. — [177] Ødegaard, Valdrespresta, 28 f. — [178] Skar V, 75; Loupedalen, 263 f.; NFS. Utkl. XIII, 11. — [179] Nergaard, Gard og grend, 10; Skar IV, 22. — [180] Loupedalen, 232 f.; Skar V, 65. — [181] Ev. nr. 593. — [182] Skar III, 58; V, 189; Loupedalen 263 f. — [183] Skar III, 61. — [184] NFS. Utkl. IX, 31. — [185] NFS. Utkl. XIII, 35; Fylling I, 154. — [186] NFS. Utkl. V, 53. — [187] NFS. Utkl. XII, I, 17.

i sine graver, anten det no er andre som vert brydd av skrymta eller det er han sjølv; dei bed han ordne med pengar som dei har stole og grave ned[188], eller dei krev grava flutt fraa uvigd mold til vigd. Han maa òg ved nottetid fylgja sjælene over fraa den gamle kyrkjegarden til den nye naar kyrkja er flutt.[189] Paa kyrkjegarden hadde presten mangt aa gjera; det hende han gjekk der og bad for sjælene. — Dei ulukkelege underjordiske som barmar seg og græt i haugen avdi presten i tankeløysa har lova dei helvite, orkar han ikkje høyra paa, han tek sine ord attende, og atter høyrest gledesong or haugen.[190]

Presten skal kunna finne burtkomne ting. Daa kongen i eventyret hadde mist ringen sin, kalla han ihop alle prest-lærde menn.[191] Fiskarane faar han til aa slaa dei som har stole garna deira, med bann.[192] Han har makt til aa mana fram biletet av tjuven i ein vatsbolle.[193] Eller fjetre honom, so han ikkje kjem av flekken med det han har stole.[194] Trollkjerringa som mjølkar grannens ku gjenom pinnar, horn eller knivar i veggen, kan han òg opendaga.[195] Presten er hard med trollkjerringane, det skal vi snart sjaa døme paa; men dermed hjelper han dei som trollkjerringa set vondt paa.

Mest spursmaal er det etter presten naar den vonde er laus, anten slik at han har teke herredømet over eit menneskje eller han braatt syner seg midt i eit kortspel- og drikkelag, sitjande med hestehoven kring bordbeinet, eller nokon har mana han laus med svarteboka. Her, i striden mot den vonde, syner presten seg i sin største age og stordom. Her skal det røynast kva han duger til.

Ikkje sjeldan maa presten fara til djevelforsette menneskje — dei kan ha banna den vonde i seg, — og freista driva han ut.[196] Andre tider gjeld det folk som er selt til den vonde, og som hinmannen no kjem og skal ha tak i. Daa gjeld det aa lure den vonde, faa kontrakten gjort ugild eller skræma den stygge burt med heilage ting. Presten kan finne mange lure middel, skal vi seinare sjaa. Men mest dramatisk er det naar den vonde rumsterar villt i eit kortspellag eller i ei grend.

Røyken-presten Holst vart henta til eit kortspellag i Lier.[197]

---

[188] NFS. Utkl. V, 53. — [189] NFS. Utkl. XII, 4 f. — [190] Fylling I, 76; NFS. XIII, 12; Helland, N. Bergenhus I, 666. — [191] Asbj. Ev. 1879, 330 ff. — [192] Faye 1844, 227. — [193] NFS. Utkl. VIII, 50 og XIII, 12. — [194] NFS. Utkl. V, 30 og 12. — [195] NFS. M. Moe 54, 10. — [196] Nergaard, Gard og grend, 34; Skar II, 154 f. — [197] NFS. Utkl. V, 30.

Cammermeyer i Bergen til eit liknande lag hjaa ein landhandler i Raa[198], og Grøgaard i Moland til eit kortspellag i Arendal.[199] Daa spurdest det um presten hadde svarteboka, «den tyske bibelen», ved handa og um han kunde mana. Burtmaninga gjorde presten gjerne slik at han under lesnad og teikn tvinga den vonde ned gjenom ein krit-ring rita paa golvet, eller ut gjenom eit knappenaalshol i blyglaset, eller ned gjenom dørhella, o. s. b.

Det var slett ikkje alle prestar som greidde dette. I Flatdal henta dei 7 prestar etter kvarandre, — ingen greidde det, — fyrst daa Lars Lind i Hjartdal kom maatte han til.[200] Paa liknande vis i andre bygder.[201] Det var helst i svarteskulen i Wittenberg dei hadde faatt svarteboka og hadde lært aa bruke henne. Og den boka hadde formlar baade til aa løyse djevelen og til aa binde han. Det ligg ei veldig magisk kraft i desse formlane. Det er ei kjent segn i alle landsdelar, knytt til eit utal av prestar, at tenestgjenta[202], drengen[203] eller fruva[204] heime paa prestegarden finn svarteboka paa kontoret medan presten er i kyrkja, og gjev seg til aa lesa i henne. Braatt kjem den vonde farande med mykje braak, og spør kva dei vil han. Daa gjeld det setja han til noko vrangt og seint arbeid fyrr han vinn gjera noko gale, t. d. plukke upp utspreidde linfrø, tvinne reip av sand o. s. b., til dess presten kjem, som veit aa binde han. Presten merkar, med han stend paa stolen, at det er «svart» heime, han bryt av preika og kjem heim so vidt i rette tid til aa lesa og mane den stygge burt.

Fullt so lett er det likevel ikkje aa binde som aa løyse. Ein faar kjensla av at det skal noko meir enn magi til for aa drive burt den vonde. Som nemnt er det ikkje alle som greider det. Det skal stor sjæleleg kraft til, i røynda òg *etiske* kvalifikasjonar. Djevelen vik ikkje utan vidare; kan han kaste presten i nasen at han har gjort den og den synd og presten ikkje kan drive attende dette paastand, er han maktlaus. Um han hadde gjort aldri so lita synd, fekk han høyre det. «Du har skore ein svege i annan manns skog!» sa den vonde til Leganger i Valle, han tok til aa mana. «Det la eg ein skilling i stuven for,» sa presten. — «Du har sleikt rjome or troget aat mor di!» «Det gjorde eg for mi naud skuld.» — «Du har stole ei knappenaal fraa mor di!»

---

[198] NFS. Utkl. XII, II, 65; XI, 5 f. — [199] NFS. Utkl. IX, 29. — [200] Landstad 1924, 173. — [201] Kr. Østberg, Svartboka, 1925, 129; NFS. Utkl. XII, II, 79 f. — [202] NFS. Utkl. V, 27; Grannen, 1924, nr. 2; Helland, J. og L. amt II, 246; NFS. M. Moe 54, 5; NFS. Utkl. VIII, I, 14. — [203] Skar II, 156; Landingsboka II, 96. — [204] Helland, S. Bergenhus amt I, 778.

«Det har eg slite rett for!» — Daa var den vonde kvitt, han maatte ut gjenom naaleholet.[205] Sameleis t. d. med Holst, Røyken-presten.[206] Presten er sterk fordi han er heilag, ulastande. Har han gjort noko gale, har det anten vore orsakande, eller so har han gjeve vederlag for det. I den fagre segna um altartavla i Ringsaker heiter det at den vonde hadde teke makta over prinsessa i England, og det fanst ikkje meir enn *ein* prest i verda som var so from og heilag at han kunde drive han ut, — det var Ringsaker-presten. Han greidde det, og daa dei spurde han um løna, vilde han ingenting ha for seg, men ynskte at Ringsaker maatte faa ei ven altartavle; det berga verket hans, for hadde han kravt noko personleg, vilde den vonde atter teke makta si.[207] Cort i Hallingdal var òg so from og god at den vonde ingenting makta mot honom.[208] Sumtid greider det seg med at ein er noko-so-nær ulastande. Ein Sunnfjord-prest hadde berre eingong teke ei reim han fann paa vegen, men det var ikkje nok; han vert sigerherre. Ein prest Reinhardt greidde eit tilfelle som ingen av hans kolleger hadde makta, endaa han maatte medgjeva for den vonde at han laag under for drykk.[209]

Ofte har ein kjensla av at presten sitt djerve forsvar for sin etiske habilitet lett glid over til ein manneleg ordstrid, der det mest gjeld aa finne kraftige svar og *maalbinde* den vonde.[210] Tydeleg merkar ein dette i svar som desse: «Ja, men for *den* synda stend eg til rekneskap for ein *annan* og ikkje for deg.» «Du hev stole ei bok!» (ei svartebok, ei katekisme). «Ja, og med *den* driv eg ut deg og dine!»[211] Det gjeld same vilkora her som naar ein skal sleppe burt fraa svarteskulen i Wittenberg; kan ein lure den vonde, er det like godt som aa vera ulasteleg. Men det mest upphavelege av desse tvo drag i folketradisjonen er vel det um heilagdomen hjaa presten.

Lat oss med det same sjaa noko nærmare paa presten sitt høve til svartekunsta.

For det fyrste legg ein merke til at prestane motarbeider trolldom og trollfolk. Dei dreg rundt i fjella og fjordane nordpaa og straffar finnane for alle deira trollkunster og brenner upp gantrommor i mengd.[212] Dei vêrar upp trollkjerringar og gjer slutt

---

[205] Skar II, 155. — [206] NFS. Utkl. V, 31. — [207] Helland, Hedemarkens amt I, 683. — [208] NFS. Utkl. V, 53. — [209] Østberg, Svartboka, 129. — [210] Jfr. Legangers tvo fyrste svar; dei verkar mest som paafunn. — [211] Østberg, Svartboka, 129 og 132; Bygd og Bonde I, 20 f. — [212] Aasen, Minnestykke, 103; Axel Hagemann, Blandt lapper og bumænd, 1889, 103 ff.

paa deira stygge kunster. Stundom er presten streng og faar dømt dei til døden[213], jamvel um det gjeld hans eiga dotter. Ein Valleprest tappa blodet av dotter si fordi ho var trollkjerring.[214] Og ein Borgund-prest klaga si eiga dotter for trolldom og fekk ho brend paa rettarstaden.[215] Peder Clausen nøgde seg med aa setja trollkjerringane i fengsel.[216] Peder Strøm let den verdslege straff fara, naar dei gjorde openbert skrifte. Sameleis gjorde andre prestar.[217] Presten er soleis ikkje unødig hard med trollkjerringar. Han freistar venja dei av med sine læte; men kan dei ikkje dy seg etter tolmodig prøving, maa dei døy.[218] For trollkonstene *maa* det vera slutt med. Sokneborna maa ikkje ha det *minste* med svartebøker aa gjera. Daa Hans Groben i Hjelmeland kom til presten Tonning med ei underleg krotut bok han hadde funne og spurde kva dette var, dreiv presten til han over kjeften utan aa mæla eit ord, — det var ei svartebok, kan du vita.[219]

Paa den andre sida ser vi at presten ofte sjølv dreiv med magi. Mange er dei prestar som skal ha aatt svarteboka. Mest kvar bygd har havt slike. Men ikkje alle er like namnspurde. Oftast hadde dei faatt henne i Wittenberg daa dei gjekk nedgangsskulen, for det hadde mange av desse gjort.

Det vanlegaste bruk presten gjorde av svartekunsta var vel aa *binde* den vonde, mana han ned til hans eigen stad naar han var laus og gjorde skade, slik som vi har set. Ofte maatte han òg drive honom burt or kyrkja naar han stod der nottetid og preika for daudingane.[220] I slike tilfelle gjeld det aa faa den vonde *burt*, gjera han maktlaus. Det er ein kamp *mot* djevelen og hans gjerningar. Mest paa same vis lyt ein sjaa det naar presten stundom *løyser* den vonde for aa tvinge han til aa gjera godt att noko gale han fyrr har gjort, t. d. taka i seg ei lygn, gjera pakten med gjenta ugild, skapa lensmannen um-att.[221] Men her merkar ein alt det magiske draget at presten vil nytta ut den veldige kraft som er i den vonde til aa føre menneskja ut av ei knipe. Det treng ikkje alltid vera *andre*, djevelen plaagar; tvertum er presten sjølv mykje brydd av den vonde baade heime i prestegarden, i kyrkja og ute i embetsreisor; han maa føre ein stendig strid mot han. Det hender daa ofte at presten finn det praktisk og rimeleg aa taka

[213] NFS. M. Moe 54, 10; Bygd og Bonde I, 20. — [214] Skar III, 125. — [215] Fylling I, 64. — [216] Daae, Bygdesagn II, 1872, 110 f. — [217] Fylling I, 77; Skar V, 72; Haukenes, Natur, Folkeliv I, 159. — [218] Loupedalen, 237; Bygd og Bonde I, 20. — [219] NFS. Utkl. X, 5 f. — [220] NFS. Utkl. V. 53. — [221] Loupedalen, 81 f. og 237; Skar V, 104 f.

vonde-mannen i si tenest naar han fyrst er laus likevel. Tal-lause er segnene um prestar som er ute og køyrer i karjol eller slede, — den vonde kjem og plaagar honom, riv t. d. hjulet eller meien undan køyre-greida, og presten tvingar honom daa til aa vera hjul eller mei til han er vel framme.[222] Her er det tydelegare at presten utnyttar den vonde i si tenest, men enno er det mest som ei *straff*, ei *tyning* fordi den stygge har gjort illt.

Men so hender det òg jamt at presten gjeng eit steg vidare og *løyser* den vonde, og let honom tene seg med sine veldige krefter og overnaturlege kunster. Irgens i Surendalen tok *sjølv* hjulet av vogna og tvinga den vonde til aa vera hjul daa hesten ikkje vilde gaa lenger.[223] Røykenpresten nytta honom til aa halde hest og slede uppe over tunn is daa han for over Drammensfjorden.[224] Petter Dass og Vossepresten nytta honom til snøggskyss til Kjøpenhamn[225], og Gjerdrum i Strandebarm sette honom til aa bugsere jekta si heim i motvind.[226] Dessutan nytta presten svært ofte mildare former for magi; vi har fyrr set honom nytte smaa trollkunster som makt-middel i kyrkjetuktssaker og personlege stridsmaal: sundagsfiskaren vert fjetra, tjuven maa fram, drengen som vil utspeia honom eller skræme honom, sig i jorda.[227] Eit paaskrive papir han kastar i sjøen, reiser storm mot sjørøvarane[228] eller gjer vatnet fisketomt.[229] Sameleis tok han trolldom til hjelp i privat-økonomiske gjeremaal. Naar timberet sette seg fast i elva for fløytarpresten Søren Schive, kasta han snusdaasen sin uti og alt losna.[230] Wright i Hedrum mana gjæsene attende naar dei vilde symja over Laagen.[231] Det var heller ikkje fritt for at prestane gjorde magiske kunststykke berre for moro skuld. Wangberg i Tolga kapptrolla med Røros-presten eingong. Den eine trolla snø inn i stova, men den andre trolla solskin og vind so snøen braana.[232]

Det er merkeleg at tradisjonen lèt prestane baade motkjempa magien hjaa andre og lel sjølv driva so rikleg med denne kunst. Det lèt seg slett ikkje forklaare berre med aa segja at presten her som elles ikkje lever som han lærer. Det er oftast dei beste pre-

[222] NFS. Utkl. V, 27; Skar II, 157. — [223] NFS. Utkl. XIII, 12. — [224] NFS. Utkl. V, 26. — [225] Daae, Bygdesagn II, 1872, 117; Haukenes IV, 430. — [226] Haukenes VIII, 76 f. — [227] Ødegaard, Valdrespresta, 33 f; Landingsboka II, 96; Løvold, Præstehist. og sagn fra Ryfylke, 1891, 121. — [228] Daae, Bygdesagn II, 1872, 52. — [229] NFS. Utkl. XI, 87. — [230] Helland Lister og M. I, 475. — [231] Lorens Berg, Hedrum, 130. — [232] Nergaard, Gard og grend, 34.

stane, dei som folkeminnet har minst aa laste, som driv med svartekunst.[233] Det er i det heile ikkje *noko* av presten sine gjeremaal, bygdeumtalen tek so ***aalvorleg*** som hans svartekunst.

Ein kunde tenkje at vi her har med tvo slag tradisjon aa gjera, at det er eldre tradisjonar, fraa reformasjonens og ortodoksiens tid, som fortel at presten stridde mot trollkjerringane. Og at segnene um svartebokspresta ne einast skriv seg fraa upplysningstida, daa presten sysla med so mykje nytt, nye uppfinningar o.s.b. so det maatte taka seg ut som trolldom.[234] Ei heil rad svartebokspresta r høyrer just heime i upplysningstida. Mangt av det nye i tida har visseleg fremja tanken paa prestemagi. Um Abr. Post kring aar 1700 fortelst det at han studera stjernone i kikar, og folk trudde det var trollskap.[235] Naar Herman Ruge midt paa 1700-talet stellte med sine patientar so den eine etter den andre vart kurera, so trudde ikkje folk det var doktereringa som gjorde det, men dei visste han kunde faa djevelen til aa danse plent som han vilde, og trudde det var ved hans hjelp han gjorde aat folk.[236] Men det er òg mange prestar fraa reformasjons- og ortodoksi-tida som vert tillagt svarteboks-kunster, t. d. Anders Pedersen Hammer (1535—1577) og Truls Lassen, i Kvinnherad[237], presten Ravn paa Sunnmøre ca. 1590 eller 1620[238], Thure Smidt i Ullensvang (1551—1588)[239], Lars Bugge i Slidre i 1680-aara, Engebret Josefsen Rødberg, Haramspresten som døydde 1693[240], Lars Lind i Hjartdal, 1682—1706.[241] Ymse folkeminnesamlarar har òg havt den overtyding at det er fraa 16. og 17. hundreaaret dei skriv seg dei fleste segnene um Nedgangs-skulen og svarteboks-prestane.[242]

No kan det sjølvsagt hende at drag som høyrer til upplysningsprestane, i tradisjonen vert paa-dikta deira brøder i eldre tid. Det har heller ikkje lukkast meg aa finne tradisjonar um svartebokspresta r, som er nedskrivne fyre upplysningstida, t. d. i kallsbøker; men eg har heller ikkje havt høve aa gjenomgaa stort av slike kjeldor. Og um slike segner ikkje har funne vegen til papir og prent, so kan dei lel ha levt paa folketunga fraa hine tider til vaare dagar. At so mykje av preste-magien er knytt ihop med Wittenberg-studium, talar for at sovore segn-tilfang har si rot i

---

[233] Jfr. Ødegaard, Valdrespresta, 35. — [234] Soleis har t. d. Olaf Holm forklaara svartebokspresta ne, Urd, 1910, 571. — [235] Landstad 1924, 199 f. — [236] Ødegaard, Valdrespresta, 28 f. — [237] Haukenes VI, 140. — [238] Tidsskr. f. Sunnmør historiske lag IV, 63 f. — [239] Haukenes VII, 161. — [240] Lampe-Thrap II, 289. — [241] Landstad, 173. — [242] NFS. Utkl. XII, II, 65; NFS. Utkl. XII, I, 15.

eldre protestantisk tid. Ei av dei svartebøker som enno finst fraa reformasjons-hundreaaret er adressera til ein prest.[243] Ein historikar (Bang) meiner at sume lite upplyste prestar paa 1500talet verkeleg kan ha bruka svartebøker.

Iminsto treng det ikkje vera noko motsegjing i dette at presten tyner trollfolk og dyrkar magien samstundes, slik at ein av den grunn maa gjera all tradisjon um svartebokprestar ung. Folkeminnet sjølv finn det heilt naturleg at *same presten* steller seg paa denne duble maaten til trolldomen.[244] Ja det hender at presten brukar si svartekunst til aa gjera endskap paa trollkjerring-kunstene, dels slik at han med trollkunst legg det ope i dagen at kjerringa trollar[245], dels soleis at han med slike kunster løyser henne ut av djevelpakten. Aaste trollkjerring hadde gjort pakten paa den vis at ho tok ein stein or kyrkjegardsmuren og kasta i Folafoss med desse orda: «Mi sjæl ynskjer ikkje aa koma i Himmerike meir enn den steinen kjem i kyrkjemuren att.» Presten løyste daa den vonde og tvinga han til aa hente steinen or fossen, og fraa den stund var gjenta fri.[246]

Presten si svartekunst vart set paa paa ein heilt annan maate enn trollkjerringane og trollkarane si. Og folkloristisk set har ho visseleg til dels eit anna upphav.

Presten var djevelens suveræne herre, men trollkjerringa hadde selt seg til den vonde. Det var dette aa selja sjæla si til den vonde som var so gruveleg fælt; slike menneskje vart djevelske, og difor set dei so mykje *vondt* paa folk med sine kunster. Folketradisjonen som ofte elles syner samkjensle med dei ulukkelege, har inga medkjensle med trollfolk som vert drepne. I dei ymse segner um hekseprosessar er sympatien helst paa prestens og embetsmannens side som etterstrævar trollfolket; ingen syter over at slike kjem burt.

«Eiden svoren
— Evindeleg forloren»,

heiter det naar presten tappar blodet av dotter si.[247]

Svartebok-presten hadde ikkje forsvore seg til den vonde. I svarteskule-segnene er det noko som minner um djevlepakten; den vonde skulde ha ein av disciplane for aa utdana dei andre til prestar. Desse andre var daa heilt frie. Jamvel han som skulde bli att, kunde fri seg fraa den vondes band, har vi set.

---

[243] Bang, Norske Hexeformularer (Videnskabsselskabets skr. 1901), IV og VI. — [244] NFS. Utkl. X, 5 f.; Bygd og Bonde I, 20 f. — [245] Fylling I, 77. — [246] Loupedalen, 237. — [247] Skar III, 125.

Presten si magiske makt grunnar seg ikkje paa djevelpakt, men paa sers stor ***heilagdom*** og guddomleg kraft og visdom. Han er so upphøgd at han har dei vonde aander i si makt (driv spiritualistisk magi); han er so lærd og vis at han framum andre har ***ordet*** i si makt (verbal magi). Prestemagien er etter sin kjerne ***kvit*** magi. Den svarte magi (den dæmoniske magi) er blanda upp i prestemagien som noko meir sekundært.

Segnene um presten og djevelen har røter i lutherdomens djupt religiøse syn paa Guds velde og djevelens velde; vidare har dei samanheng med katolicismen sitt syn paa presten som mellommann mellom Gud og menneskje; ja røterne gaar tilbakars i den bibelsk-oldkyrkjelege kristendom med ekstraordinære naadegaavor. Saman med dette tilfang fraa kristendomen blandar seg den folkelege dæmontru av heide upphav som til alle tider har levt jamsides kristendomen. Vi tek fyrst dei oldkyrkjelege drag. Naar det fortelst um pietisten hr. Peder Strøm at han «helbredede syge, afsindige» og «drev djævelen ud», so satan for ut i skapnad av ei kraake[248], daa tyder det paa at bygdefolket tillagde visse prestar apostolisk aandsmakt; ogso aandene var deim lydige. Presten levde so nær det guddomlege at underet var det naturlege. Kristi siger over djevelen i dødsriket var presten sin siger. Ein prest utfridde ein svartekunstnar som den vonde vilde hente, med eit godt raad: «Du skal be han lære deg den preika Kristus heldt daa han var i forvaring.»[249] Det kunde den vonde ikkje. I den preika laag all djevelens vanmakt.

Det fortelst stundom um prestar som var so heilage at dei kunde hange hatten sin paa solstraalane.[250] Dette var ein guddomleg givnad og hekk ihop med at dei levde nær Gud og førde eit heilagt liv; det synte seg at berre dei gløymde taka upp eit kornaks som laag paa vegen, eller dei drog paa smilet i kyrkja naar dei saag den vonde var uheppen daa han skreiv upp namna paa dei som sat og sov, — daa miste dei evna si og hatten datt av solstraalen; større synder skulde ikkje til. Vi har fyrr set at aandeutdrivinga heller ikkje godt vilde lukkast naar ikkje livet var i orden.

Kor nær samanheng prestemagien har med sedlegt liv og religiøs tru, kor fin overgang det er fraa det ***religiøse under*** til ***trolldomen***, syner seg av desse segnene: Petter Dass samla folk til bots- og bededag fordi det var kome aamor paa grøda. Daa

[248] Fylling I, 76. — [249] Skar V, 67. — [250] NFS. Utkl. XII, II, Standnes 1923; NFS. Utkl. IX, 10.

kom det smaafuglar so tett at lufta vart full; dei aat upp aamone.[251] Paa Risvoll-loftet i Hjartdal spøkte det, — ein fredlaus var drepen der. Presten Luth kom og heldt ein tale paa loftet og «bad for den arme synders sjæl». Etter den tid vart det stillt.[252] Daa fredlause skrymt dreiv sitt spel i Vigdalen, maatte Lyster-presten dit upp med svarteboka og mana dei burt.[253]

Eit heilagt liv i bøn og tru nær Gud gjev store krafter, men endaa større makt faar presten gjenom sitt daglege umgjenge med heilage *ting*. Nattverd-brød og nattverd-vin spelar ei stor rolle i magien, vidare altaret og kyrkjehuset. I mellomalderen maatte djevelen falle til fote for presten, straks han gjekk framum med monstransen, og munkane kunde med messehald hindre ein heil her av dæmonar aa hente ein prælats sjæl.[254] Vigt vatten og vigt salt som presten deilte ut hadde ei forunderleg makt i seg.[255] Enno i protestantisk tid hadde altarvin og altarbrød stor kraft[256], og kvar den som drakk av hr. Jakob Bandsbils sylvkalk, kunde ikkje døy for byrseskot.[257] Naar presten i eventyret skal berge guten som den vonde vil hente, fører han honom inn i kyrkja, inn til altaret og let han overnatte der. Skal det vera trygt nokon stad, maa det vera der.[258]

Djevelmaninga ved daapen og elles, all slag mystisk lesnad og krossmerkjing ved daap og nattverd og prosesjonar, bannlysingsformularane og mange andre geistlege ceremoniar har vore med og gjeve presten nimbus som aande-herren.

Etter reformasjonen fekk den heilage lesnad heller meir aa segja enn fyrr, um han enn vart meir forstaaeleg. *Guds ord* i ei eller anna form fekk ei kraft svarande til den hostien hadde havt i mellomalderen. Soleis gjev presten Svein Uredd ei heilag bok i handa som det siste bolverk mot den vonde sine aatak i kyrkja. Av heilage kraftfulle bøker som spelar ei rolle i segnene um dei dulde makter, kan ein nemne katekisma[259], salmeboka[260] og den 6te mosebok[261] — dei lærde hadde utelate det skriftet or bibelen so lækfolk ikkje skulde faa vita um dei kraftgjerningar det der stod um, t. d. løyse og binde djevelen; prestane kjenner dette bibelskrift og hentar stor makt der. Dette er nok same skriftet som svarteboka. Svarteboka vert sett i samband med Guds ord;

---

[251] Daae, Bygdesagn II, 1872, 119. — [252] Landstad 1924, 148. — [253] NFS. Utkl. XII, I, 37. — [254] Rosenberg, Nordboernes Aandsliv II, 577 note. — [255] Bang, D. n. kirkes hist., 190 f. — [256] Loupedalen 232; Skar V, 65. — [257] Helland, Romsdal I, 1069. — [258] Ev. nr. 810. — [259] Bygd og Bonde I, 20 f. — [260] Skar II, 154. — [261] Helland, N. Trondhjems amt II, 728; O. T. Olsen, N. Folkeev. og Sagn 1912.

dei kallar henne sume stader «den tyske bibelen».[262] Dei 3 bibelske Guds namn Fader, Søn og Helligaand spelar ei stor rolle i hekseformularane. Og anna bibelsk tilfang. Fadervaar i ymse former er sers kraftigt; ein Gjerstadprest kunde 7 slags fadervaar, og han vart henta i sers aalvorlege tilfelle.[263] Kyrkjeritualet har eg ikkje set nemnt som magisk bok, men i den boka stod bolken um «de Besatte», og den skulde presten gaa etter naar han vart henta til folk som var forsette av djevelen.

At Luther og hans menn saag sin djerve strid som ein strid mot djevelen og hans velde, har utan tvil sett merke paa prestesegnene. Det har sett seg fast i luthersk tid, at der nokon strider hardt for evangeliet, der møter og djevelen fram og brukar alle sine meinraader. Soleis lèt det seg forklaare at just dei djervaste, gudlegaste og mest trudomssterke prestar er serleg sterkt plaaga av djevelen.[264] Og just naar presten er paa kyrkjeveg og skal forkynne Guds ord, eller naar han er ute i soknebod og skal freiste riva ein døyande syndar ut or syndelivet[265], eller naar han i preika har vore serleg hard mot hinmannen[266], daa møter han honom. Den vonde plagar òg presten under studiet paa kontoret, og i senga, just som han gjorde med Luther. Folk kan høyre rummel med stolar inne hjaa presten, og Cort kasta jamvel blekkhuset etter den vonde, liksom hans store lærefader ein gong hadde gjort. Ein annan gong kasta han lysestaken etter han i kyrkja; men innimellom brukte han aa mana, for han hadde daa vore i svarteskulen han òg.[267] Luthers kampsalme «Vaar Gud han er so fast ei borg» høyrer med til ein av svartekunstformularane, og Cyprianus som skreiv svarteboka skulde vera broder til Luther.

Jamsides dette maa ein understrika at presten baade i katolsk og protestantisk tid har kjempa mot dyrking av alle slag halvløynde vætte, troll og underjordiske, og tolka det som djevelskap. Presten sin kamp mot dei gamle heidne makter vart ein kamp mot djevelen. Paa Bolkesjø i Gransherad vart haugebonden dyrka med mat og drykk under ospa, men daa sonen kom prestlærd heim fraa Kjøpenhamn, ruska han upp i ovtrua og prova at det var satans bedrag. Han bar sjølv grauten til ospa, til den graa tussen som der kom, men tvinga honom til aa syne sin sanne skapnad med horn og klør. «Her kann du sjaa,» ropa han til

[262] Nergaard, Gard og grend, 10. — [263] NFS. Utkl. IX, 31. — [264] NFS. Utkl. V, 53. — [265] NFS. Utkl. V, 53. — [266] Loupedalen, 272. — [267] NFS. Utkl. V, 53.

mor si, «kven det er du har dyrka,» og daa vart det slutt med traktementet ved ospa.[268]

Den reint kyrkjelege paaverknad rekk langt til aa forklaare segnene um presten og djevelen, serleg dei som fortel at den vonde vert *burtmana*, bunden, fordriven. Men naar vi ser presten ogso tek den vonde i si tenest, og naar han samstundes driv med mykje verbal-magi daa maa ein òg rekne med dei vulgære trolldomskunster som har levt i folket fraa heidne tider, daa prest og trollmann var eitt, og seid og galder var vaagelege, men veldige kraftgjerningar. Ikkje sjeldan overtek djevelen den rolle som dei gamle sterke troll har i andre segner. Hjaa den vonde er veldige krafter løynd tilstades, han er som elden og vinden, det er faarlege krafter aa koma ut for naar dei rasar villt, men gjer god nytte naar dei tener menneskjet. Vulgære fyrestellingar um korporlege demonar og ein skinbarleg djevel med visse faste attributtar som til tider rasa villt i verda, kom tidleg inn i kyrkja og trengde undan den urkristne tru at Kristus som den sterkaste ein gong for alle har bunde den sterke. Istaden for den religiøs-sedlege aandsstrid kom ein gorillakamp mellom Gud og menneskja paa den eine sida og djevlane paa den andre. Striden vart ikkje religiøs, men magisk. Den fyrestelling fann snart rom i kyrkja at djevelen var styven; ein kunne overvinne han med ei «pia fraus», og halda han for narr. Dette gjeng att i prestesegnene. Petter Dass lovar honom i løn for skyssen sjælene aat alle dei som kom til aa sova under preika hans; men han preikar so gripande at satan ikkje faar ei sjæl.[269] Eller presten faar den vonde til aa lova ikkje hente den som har selt seg, fyrr altarljoset er nedbrent, og so gøymer presten ljoset under altaret for alle tider.[270]

Dei middel og formularar presten brukar i sine kunster kan vera etisk og kultisk tvilsame nok; faktisk har tradisjonen ofte tillagt presten trollmannens metode aa fordrive vondt med vondt. Soleis naar presten stemmer blod med hjelp av sundagssmurte skor, og brukar formelen: «Staa, blod, som sjæla stend i Helvite, som har smurt sine skor idag.»[271] Vi har fyrr set kor lett presten kan koma til aa gli over fraa kvit magi som meir høyrer hans kall til, djevelfordriving etc. og til dæmonisk magi. Herman Ruge skaffa seg òg sin magiske visdom ikkje or dei heilage bøker, men hjaa vondemaktene sjølv. Kvar torsdagskveld gjekk han aaleine

[268] NFS. Utkl. VII, I, 17. — [269] Skar V, 103 f. — [270] Østberg, Svartboka, 129. — [271] Skar IV, 33.

inn i kyrkja og var der drusteleg lenge; folk meinte han stemnde djevlane til seg og høyrde dei over, og lærde kunster av dei.[272] Men midt under dette er presten likevel framleides herren over aandene, han stemner dei til seg, han held overhøyring og han driv dei burt naar han vil. Djevelen har ingen del i honom, han treng ikkje vente nokon uppgjersdag som endar med livsforlis; han treng heller ikkje møte paa Heknefjell eller Blaakollen aarleg-aars som heksa maa. Tvertum veks den heilage glorie um prestens hovud di meir ein høyrer um honom av det slaget. Preste-trolldom er ikkje synd som annan trolldom, det hindrar honom ikkje fraa den evige sæla. Daa djevelen dreiv sitt spel med Petter Dass etter han var død og vilde innbille folk at han var i helvite, daa sa dei: «Vart ikkje *han* salig, kven kan daa bli det!» Sonen unge presten Dass mana daa den vonde fram og tvinga honom til aa medgjeva at han ikkje hadde Petter Dass's sjæl, men berre hadde vilja føre folket villt.[273]

Av det som folk saag og høyrde under gudstenesta i kyrkja synest *messesongen* vera det som har gjort sterkast innverknad paa folketradisjonen. I Draumkvædet er talt um prestar som leser lestine lange. I den bakvende visa har vi òg ein allusjon til messesyngjande prestar. I ein av versjonane av den aalkjende ramsa um navaren-sleden-høyet-kyra-mjølka-smøret(-osten) heiter det: «Haa skal du med smøret? — Gi det til presten og klokkaren for di synger so vakkert i kjørka.»[274] «Han var so god til aa messe,» heiter det jamt i preste-segnene.[275] Hr. Ole i Vinje hadde slikt songmæle at ein høyrde han messa over paa hi side av Vinjevatn.[276] Um Quale i Kvedfjord heiter det at folk høyrde han song med sitt fagre mæle i kyrkja ogso etter han var død, og hans avlidne sokneborn sat rundt og lydde.[277] Det var kraft i prestesongen. Mang ein prest dreiv aandene utor kyrkja med lesnad og messesong, og presten i Norddal kalla gjenta ut av berget med salmesong.[278] Men fin og klangfull maatte songen vera elles var det kje noko; segna gjer narr av den presten som messar so fælsleg men *trur* han messar fint, og tenkjer at det er difor kona sit og græt i kyrkja, og so faar han vita at det er fordi ho synest han mekrar som den geita ho just har mist.[279]

---

[272] Ødegaard, Valdrespresta, 30; jfr. NFS. XI, 5 f.; presten hentar upplysningar hjaa den vonde. — [273] Skar V, 104. — [274] Munnleg fraa Hedrum. — [275] NFS. Utkl. V, 53; Ødegaard, Valdrespresta 20. — [276] NFS. Utkl. VII, I, 32. — [277] Nu 22/11 1921. — [278] Fylling I, 154. — [279] Ev. nr. 1834; i Tyskland og Danmark er det under prestens preike kona eller mannen byrjar graate, jfr. E. Leistner, Wie das Volk über die Pfaffen

Har no prestesongen makta setja djupare merke paa folketradisjonen enn desse aalmenne utsegner let oss skimte? Har prestar makta gjenom sin song aa gjeva folket konkrete religiøse verdiar? For aa kunna svara paa det, er det naturleg aa vende seg til den musikalske del av folketradisjonen, til folkemusikken. Har prestesongen sett merke paa den? Tanken fell daa fyrst og nærmast paa dei religiøse folketonane som er innsamla av menn som Lindeman, Elling, Sandvik o. fl. Framstaaande kjennarar som Haarklou og Sandvik har hevda ein tydeleg samanheng mellom den gamle kyrkjesong og dei religiøse folketonane.[280] Men daa desse folketonar slik som dei no er forma til danske eller norsk-danske tekster vel oftast er vortne til mellom vekkjingsfolket paa 1700- og 1800-talet, høyrer dei med til eit slag folketradisjon som eg med vilje har halde utanfor i dette arbeidet. Vekkjingsfolket sin tradisjon, soleis som han t. d. er innsanka av H. G. Heggtveit, er rik paa vitnemaal, ikkje minst um presten og hans verksemd og innverknad. Men dette er eit kapitel for seg. Ein kan ikkje godt blanda ihop dei tvo slag tradisjon, dertil er dei for ulike. Det syner seg at vekkjings-tradisjonen er sterkare uppteken med *innhaldet* i prestens forkynning og hans verksemd forresten. Og trass i all beisk konflikt har dei vekte sin tradisjon faatt meir ut av presten enn tilfelle er med dei vanlege folkeminne. Dessutan er vekkjingsrørslone ikkje berre eit vitnemaal um *presten* si gjerning; dei er vanleg ikkje framgjengne beint av den prestelege forkynning og har ikkje den som einaste orsak, endaa um dei er utenkjelege utan innverknad av prest og kyrkje. Ofte vaks dei seg fram paa trass av presteskapet. Dei religiøse folketonane maatte daa òg, liksom lækmannsforkynninga leva sitt liv i huskrokane og i konventiklane, — i kyrkja fekk dei ikkje koma. Denne tradisjon gjev difor ingen direkte refleks av presten og hans umgjevingar, han maa handsamast paa ein sers maate.

Her i dette arbeid spør vi berre etter kva merke presten har etterlate seg i tradisjonen aat den store aalmenta som han har teke paa seg aa uppseda i kristendom. Ogso i den musikalske del av denne tradisjon merkar ein innslag fraa prestesongen; baade i folkevisor og sullar og stev og leikar finst likskap som ein maa forklaare ut fraa paaverknad.[281] Det gjeld vel iser gamle mellomal-

spricht, Lahr 1877, 242, og E. Tang Kristensen, Vore Fædres Kirketjeneste belyst ved Eksempler optegnede efter Folkemunde, 1899, 84. — [280] J. Haarklou i Oslo Nyheds- og Avert.blad 30/5 1925; O. M. Sandvik, Norsk folkemusik, 66 ff. — [281] Sandvik, Norsk folkemusik, 88, 74 f.

derske kvæde. I mellomalderen og under renæssansen som hjaa oss kom seint, synes her ha vore ikkje liten kontakt mellom prest og lækfolk, etter folkemusikken aa døme. Prestesong-motiv har gjenge over i folkemusikken, serleg vokalmusikken, og p. d. a. s. vart visemelodiar overførde til kristeleg-kyrkjelege tekster.[282] Prest og bygdefolk har i ein viss mun skyna kvarandre.

I felemusikken, der norsk folkelynde og dei mest primitive sjælerørslor friast og djervast slepper seg laus, der er det vel lite aa merke av prestens og kyrkjesongens paaverknad. Heilt fritt er det vel ikkje.[283] Men segnene um Kivle-møy-slaatten og um Fanitullen synest tyde paa at folket sjølv kjenner det slik at mellom kyrkje-messa og slaatten finst det inga bru, dei er av heilt ulikt to. Den fyrste av dei tvo segnene skal straks bli umtala nøgjare.

Kva merke har so prestens forkynning og undervisning sett paa folkeminnet? Her er lite positivt aa fortelja. No er det so at folkeminnet helst fester seg ved det episke, det dramatiske; resonnement og teologi kan ein ikkje vente aa finne stort av. Men likevel hender det ikkje sjeldan at tradisjonen so i farten kjem til aa herme ein stubb or ei preike eller ei overhøyring, anten fordi det høyrer med til ei episk skildring eller fordi herma i seg sjølv er forvitneleg. I røynda er det gøymt ei mengd med slike hermor.

Sume preikeprøvor har eg alt havt høve til aa citere.

Ein fær kjensla av at anten ligg preikone so langt ned til det daglege jordeliv at dei vert spark til den og den bygdemannen, eller so er dei so høg-svivande at det er løgleg. «Var alle Vande et Vand, da blev det et stort Vand. Var alle Fjelde et Fjeld, da blev det et stort Fjeld. Var alle Træer et Træ, da blev det et stort Træ. Var alle Økser en Øks, da blev det en stor Øks. Var alle Mand en Mand, da blev det en stor Mand. Dersom den store Mand tog den store Øks og fældte det store Træ paa det store Fjeld, saa det faldt i det store Vand, da vilde det bli en forfærdelig Brag og Skvalp i Vandet.»[284] Ein Numedalsprest held ei preike over temaet: «Jeg gaar i fare hvor jeg gaar» paa denne maaten: «Det var en ung pige som var saa letsindig hun gik ligesom paa dans hele dagen. Men saa tro hun paa en kirsebærsten og saa brak hun det ene ben. Jeg gaar i fare hvor jeg gaar!» sa presten og slo ut med armane. «Men da hun blev frisk

[282] E. Eggen i Norsk Musikhistorie I, 105. — [283] Sandvik, Norsk folkemusik, 61. — [284] Skar II, 150 f.

igjen, saa gik hun paa dans igjen som før, og saa tro hun paa en kirsebærsten igjen, og saa brak hun det andre benet! Jeg gaar i fare hvor jeg gaar!» sa presten og so slo han ut med armane att. «Saa var det en pige som vilde være saa pen. Saa skulde hun paa bal og saa skulde hun stryge sit tøi, saa slap hun ned en knap som hun skulde bøie sig at ta op igjen, og saa satte hun ansigtet paa en gloende bolt og brente ud det ene øie. — — — Jeg gaar i fare hvor jeg gaar!» sa han og slo ut med armane att. Og slik heldt han paa heile preika igjenom.[285]

Preikone gjeng i breidda; ein fær kjensle av at presten talar fordi han *skal*. Det vert rekna for ei stor kunst aa kunna preike etter ei uppgjevi tekst som ein fær straks fyre ein gjeng paa stolen, utan aa staa fast for ord. Emna og tekstene vart valde mykje paa raam; det kunde hende ein valde visestumpar til tekst.[286] Dei tvo preike-citat som er gjevne ovanfor ber merke av eventyr-stil. Folk merka sjeldan noko religiøst point i preikone, *var* det noko point som dei uppfata, galdt det noko konkret; presten vilde gjeva kyrkjefolket fantord for offer dei skulka, tiend dei ikkje betala o. s. b., eller han freista dylja eller forsvara sine eigne laster. Men meste-parten av det som vart sagt, synest ha gjenge merkelaust over hovudet paa folk, har i høgda gjeve berre eit inntrykk av ei god preike eller ei vasutt preike. Jamvel Grøgaards vel utarbeidde preikor kunde staa for aalmugesfolk som det skire vas.[287] Stund-om gjev prestane att slikt dei les i gamle bøker. Tradisjonen minnest òg den tid daa presten slett ikkje preika, berre song[288], og den tid daa han las or ein postil.[289]

Det var ei stor kunst berre det aa halde folk vakne under preika.[290] Presten Rikard i Volda kasta huva i hovudet paa dei som sov med han stod paa stolen.[291] Segnene segjer stundom at den og den presten var ein stortalar; eit visst merke har han daa etterlate seg i folkeminnet, men kva det var han gav dei i talane sine, fær ein lite greide paa. Med ordet stortalar tenkjer visst folkemunnen mindre paa innhaldet enn paa dette at orda flyt fossande lett og fangar i augneblinken, og dette at presten kunde «hevja seg paa stolen».[292] Med umsyn til innhaldet merkar ein at presten talar mykje um helvitet[293], og han er ikkje redd aa segja ifraa at den døde har reist dit.[294] Ein Gylands-prest lova sine

[285] T. Flatin, Gamalt V, 46. — [286] NFS. Utkl. X, 5. — [287] NFS. Utkl. IX, 5. — [288] Skar V, 205. — [289] Daae, Bygdesagn I, 1870, 29. — [290] NFS. Utkl. XII, II, 79. — [291] Fylling II, 46. — [292] Asbj. Ev. 1879, 330 ff. — [293] Ev. nr. 1832. — [294] Skar V, 132.

vener alt godt her og hist, men uvenene fekk høyra noko anna.[295]

Presten sine overhøyringar i kyrkja og rundt um i grendene fortelst det jamt um. Mange av stubbane fraa overhøyringane gjeng ut paa at presten spør kunstigt og uklaart og faar svar der etter. «Hvilket er det mægtigste Væsen?» Svar: «Presten» eller «Gopperud'n».[296] «Hvilken er vor værste Fiende?» Svar: «Bjørnnen».[297] Stundom er det vandt aa vita um han som svarar ikkje veit betre eller han berre læst so for aa vera vriden.[298] For bygdeguten veg det mellom aa stelle seg som ein styving eller aa svara vrangt, djervt og opposisjonelt. «Eg vilde ikkje eggje meg ut med presten», sa ein framifraa flink gut, dei spurde kvifor han slett ikkje hadde svara under overhøyringa.[299] — «Alle menneskje er tjuvar,» svara guten paa golvet. «Eg og?» spurde presten. «Ja, for Gud er alle tjuvar.»[300] — «Hvem ligner jeg nu?» spurde ein prest i Bø i Telemark konfirmanden og hermde etter guten, han hadde so uvanleg eit mæle. «Hvo som drister sig til at forandre sin skabning og spotte de evner Gud har givet, den ligner selve Satan,» var svaret.[301] Ein kar skulde segja kva tid menneskjet var skapt. «Mennesket er skapt paa ein fredag, fyre middag.» Kvar det stod henne? «I Bibelen». «Nei». «So stend det i leseboka eller i Prestepina, hokken du vil.»[302]

Dette aa gjeva vrange svar har visseleg samanheng med standsmotsetnaden mellom prest og bonde. Ogso dei vaksne som kom i samtale med presten, gav vrange svar, og folkeminnet moroar seg over ei mengd segner av det slaget.[303] Ofte var svara forma slik at bonden overtok prestens vanlege rolle som vaktaren av dei religiøse og moralske interessor. Daa Vosse-presten Rus lasta Lars Gjøstein at kalveskinnet han gav i tiende var for lite, svara Lars: «Ja, ja skinnet er no so stort at det rokk kringum kalven, og kalven var so stor som Vaarherre hadde skapt'n. At du gjer narr taa meg, det faar so vera, men at du spottar Gud, det gjer meg illt.» «Hvem spotter Gud?» sa presten. «Det gjerer Morten Rus i sitt eige hus.»[304] Sume bønder var namnspurd avdi dei kunde disputere med presten i bibelske spursmaal og setja han fast. Det var ein stor mun i standsstriden at nokon hamla upp

---

[295] NFS. Utkl. X, 7. — [296] Tradisjon fraa Trøgstad. — [297] Nergaard, Gard og grend, 133. — [298] Jfr. Høverstad, N. Skulesoga, 229 note 23. — [299] Skar IV, 30. — [300] Skar IV, 29. — [301] NFS. Utkl. VII, I, 36. — [302] Skar V, 132. — [303] P. Lunde, Kynnehuset 181 f.; NFS Utkl. XIII, 10. — [304] Knut Bjørgaas's handskrivne saml. fraa Voss.

med han der òg. Knut Sletta diskutera med presten Teistner, og presten fekk nok av det, for Knut var ein som visste. Mor til Knut ordstriddest med Valle-presten, og det gjekk so kvast til at han ikkje fekk sova notta etterpaa.[305]

Det framande maalbruk var ofte ei hindring for presten i aa koma i rapport med bygdelyden baade under preika og overhøyringa, serleg naar han var dansk.[306] «Hvad er loven?» spurde presten ein gut. «Nei oss ha kje love, oss treskjer konnet vaart i bursvalen,» svara han. «Hvad er troen?» spurde presten ei vækje. «Nei, oss bruka kje tro, oss dæmlar vatnet med byttom burt i hulun.»[307] Liknande mistydingar er elles aa finne i danske folkeminne òg.[308] — Eit par røranda segner fraa overhøyringane er desse: Presten spør kona um ho kan sitt fadervaar. «Ja, men eg har kje so mange krokar paa det som han far,» svara ho.[309] — «Hvem tror du paa, min kone?» spurde presten ei kjering paa Vegardsheia. «Eg trur paa den gamle bjørka i Eikaas-lunden, eg, far,» svara kona.[310] Anten folk la godvilje eller vrangvilje i svara, merkar ein jamt at prest og bygdefolk ikkje *finn* kvarandre.[311]

Nokon kritikk av prestens lære merkar ein fyrst fraa den tid rasjonalisma raadde og Hauge-vekkjinga tok til. Um ein Hjelmelandsprest fraa den tid gjekk det ordet at han heldt preikor som det ikkje fanst eit guds-ord i.[312] Um Finckenhagen i Surendalen skulde Hans Hauge ha sagt: «Læra hans er rett, men han gaar som katta kring heite grauten.»[313] Daa Austadpresten var uheppen og kom til aa segja eit og anna gale i preika si, braut Ola Sørgarden han av: «Held du paa so-so, ganga me utor kyrkja!»[314]

Presten kjempar imot gamal ukristeleg tru og sed i bygda, og under denne kamp har han sett djupe merke etter seg i folkeminnet.

Ei framifraa fager segn er den um Breidvatsherren, den siste heidningen i Hjartdal, og presten hr. Peder.[315] Denne folkesegna vitnar sterkare enn dei skrivne sogone um den aandelege innverknad vaare misjonsprestar i kristningstida har øvt paa det jamne folk. Her vert det stellt upp imot kvar andre tvo sterke menn, ein bygdehovding og ei aandskjempe. Den fyrste er Breidvatsherren, stormodig, sjølvsterk, stridshuga; tvo prestedraap har han

---

[305] NFS. Utkl. VIII, 39. — [306] NFS. Utkl. XII, I, 5; NFS. Utkl. II, 37. — [307] Aasen, Minnestykke, 132. — [308] E. Tang Kristensen, Efterslæt, 1890, 77. — [309] Valdrespresta, 30. — [310] O. Kolsrud i Norsk Aarbok 1920, 79. — [311] Garaasen, Trysilmalm, 128. — [312] NFS. Utkl. X, 5. — [313] NFS. Utkl. XIII, 11. — [314] Skar IV, 24. — [315] Landstad 1924, 148 ff.

paa seg, og mange andre blodige valdsgjerningar. Han stend der med øksa enno blodga etter det siste mannfredsbrot; det var gjort i ei ulune. Paa den andre sida kjem hr. Peder, traskande paa sine føter vegen upp til Breidvatn, ikkje aktande sine fyremenns lagnad eller sine soknefolks aatvaringar eller Breidvatsherrens trugsmaal um aa felle honom dersom han vaaga koma. Men hr. Peder gjekk i Herren Sebaots namn, for naar hovdingen ikkje vilde koma til kyrkja og gjera bot, fekk presten draga til hovdinggarden. Baaten ved Breidvatn var burtteken av hovdingens folk. Men presten gjekk rundt, og daa han endaa laut over ei tjørn laga han seg ein flote som skulde hjelpe han over. Floten rivna, presten heldt paa aa drukne, men kom seg umsider i land. Breidvatsherren hadde set alt fraa tunet. «Kven drog deg i land?» spurde han. «Han som sende meg til deg,» svara presten; «han bergar dei som gjeng hans ærend, og sæl er den som søkjer hans miskunn.» Presten vart beden i hus og vart verande notta over; mangt vart tala mellom dei tvo, og daa presten drog, gav hovdingen honom hest og øks i foræring. Presten ynskte han snart maatte faa sjaa honom i Guds hus som ein god kristen, og ei stund etter vart Breidvatsherren døypt med heile sitt hus.

Breidvatsherrens soga er det trauste norske folks soga i høve til presten og kristendomen. Breidvatsherren vart ingen kuva mann etter sitt møte med presten heller. Det fortelst at han aarleg gav presten 10 pund smør so han ikkje skulde lata ringja saman fyrr han og hans folk var komne til kyrkja. Bygdehovdingen sat framleides paa sin gard og raadde i bygda, men som ein ***kristen*** hovding. Den uvyrdne mannefredsbrytaren var fellt av han som kom vaapenlaus i Herren Sebaots namn. Er denne segna gamal, og det er ho vel, daa maa ho gjenom tidene ha tent som ei mektig apologi for presten som beraren av den kristne fredsbodskapen.

Ei sterk kjenning av presten si aandsmakt i spursmaalet um seder faar ein òg i segna um halling-presten som vande folk av med aa gaa væpna til Guds hus, og til slutt reiv øksa or handa paa ein staut bonde som ikkje vilde slutte. Det gjekk hardt inn paa bonden, denne vanæra, og sonen kom væpna til presten paa kontoret og kravde bot. — Presten gav bot, den beste han aatte, Bibelen som han tok ut or hylla. Og den unge sterke mannen tok den bota for god.[316]

Etter reformasjonen tyner presten den katolske helgendyrking.

---

[316] Faye 1844, 221.

Peder Clausen o. fl. kastar helgenbileta paa elva.[317] Christopher Johannessen i Jølster brende upp fleire hestelass med slike bilete, og skapte soleis stor harme mellom folk.[318] Hr. Povel i Solum motkjempa pilegrimsferdene til Mikkelskyrkja ved Norrsjaa.[319] Det fortrengde katolske presteskap er vænt representera i same segna um Mikkelskyrkja av den utlevde fader Sylvester. Han er ein karakter som ikkje svik si tru; men han har tapt trua paa si saks framtid og har ikkje større ynskje enn aa faa døy i fred.

Etter kvart synest den lutherske presten vinne over dei gamle heidne og papistiske kultusformer. Hr. Hauridz i Tinn gjorde slutt paa Talleiv Salemann-dyrkinga i Tessungdalen og brende hytta hans.[320] Vi har alt set korleis presten strider mot trollkjeringar og dei som dyrkar underjordiske, korleis han reduserar dei løyndomsfulle makter til utolelegt djevelskap. Men i denne striden ligg elles presten mykje under. Bonden som vel kjenner baade vonde og gode makter i natura og i sjæleverda, kjenner seg krenkt over prestens uskynsame fordømingsdomar og let honom uppleva ting som tvingar honom til aa gjeva folket rett. Vidding i Stadsbygd refste ofte medhjelparen sin for hans hopehav med dei underjordiske. Men ein dag vart medhjelparen harm for dette og lokka fram ei mengd med blaaklædde smaafolk som kvervla rundt presten i dans og fjetra honom til staden. Presten laut beda fint um aa bli løyst, og fraa den dagen var han kurera.[321] Presten fær vitjing av nisse og nissebrur paa kontoret.[322] Han vert grundig sett fast i Guds ord av tussepresten som disputerar med han.[323] Som vi har set, maa han vera med og løyse bergtekne, verje bygda mot skogtroll o. s. b.

I det sociale folkelivs sedvanar grip presten òg inn med framgang. Musæus i Valle og Münster i Bygland stridde mot hestekampane[324] og fekk dei nedlagde. Rosenvinge i Selbu og fleire andre stridde mot nottelauping.[325] Andre arbeidde mot brennevinsdrykk. Ein Heiddalsprest drog bøndene i møte naar han visste dei kom køyrande med jolebrennevinet. «Hvor skal I hen? Tænker I Eder til Himmerige med disse dunker?» — «Nei, me har 'a nok med aa koma inn der sjave!» visste dei aa svara.[326]

I staden for gamal sed fører presten inn ny sed. Han fører

[317] Faye 1844, 185 f. — [318] Lampe-Thrap II, 130. — [319] Th. Ording, Beskr. over Solum Prestegjeld 1894, 85-107. — [320] Daae, Bygdesagn I, 1870, 2. — [321] NFS. Utkl. XV, 20. — [322] NFS. Utkl. VII, I, 14. — [323] Skar III, 53, og III, 68 f. — [324] Skar IV, 207 og 208. — [325] Agder Tid. 24/2 22. — [326] Munnleg tradisjon fraa Heiddal.

inn konfirmasjonen, ofte under stort motstand.[327] Han lærer folk lesa og skrive.[328] Han fører inn bruket av stoveglas, av saape, potetor; han fremjar heste-alinga og kjem med nye jorddyrkingsmaatar.[329]

Paa denne vis fører presten inn brot i bygde-vanane, og i ættesamanhengen fraa tid til tid. Mang ein gong er det heller tvilsame nybrøyte han strider for, t. d. naar han nektar døype born med gamle norske namn som Orm, Bjørn, Ulv, fordi dei skriv seg fraa heidendomen.[330] Kallar bonden son sin «Olav» eller «Ola» etter bestefaren, vert det i prestens munn og prestens bøker til «Ole», o. s. b. Lavrants Ljotsson i Bygland vert av presten kalla Lars Lydersen.[331]

Ein versjon av eventyret um den døde brudlaupsgjesten som har vore burte i 400 aar, har eit motiv som tyder paa at presten ogso stundom kunde knyta saman broten ættesamanheng. Daa mannen kjem att, vender han seg i si villgreide til presten, og han finn ut, — av kyrkjebøkene, — at folka som mannen talar um levde for 400 aar sidan. Presten sin lærdom og administrasjonsevne bøter i nokon mun det som han vantar av praktisk sans og syn for folkelivet og ætte-banda. Men dette er vel berre ung tradisjon.

Kva har so presten alt i alt uppnaatt av innverknad paa folkelyden etter tradisjonen aa døme?

Naar det gjeld umskiftet i folkeseder maa ein segja at presten har havt stor framgang, um enn hans arbeid i den leid stundom kan vera av tvilsamt verd, og folkeminnet har stor age for honom i slike saker. Det fylgjer dramatikk og aalvor med hans kamp for kristen sed.

Men naar det gjeld den religiøse innverknad er resultatet ikkje ljost. Deils har folk *ikkje teke presten aalvorleg*, dei lær av den tragi-komiske motsetnad mellom lære og liv; det han forkynner meiner han ingenting med. Og deils har dei *misforstade honom*, den aandskamp han staar i som repræsentant for det heilage og som stridsmann mot djevelens velde er blitt til *magi*. Evangelie-forkynninga har kome reint burt. Frelse-vissa ved Kristus, frelsaren og sonaren, har vike plassen for otten for dei vilkorlege djevlemakter. Kjærleiken og det milde kall har vike for

---

[327] NFS. Utkl. II, 23. — [328] Ødegaard, Valdrespresta, 22. — [329] Skar IV, 101 og 104; Valdrespresta, 30 og 22. — [330] T. Flatin, Flesberg I, 101. — [331] Skar II, 163.

rædsla. Naar presten skal venda nokon fraa synd til heilagt liv, freistar han helst aa skræma. Med sine overnaturlege evnor gjev han dei glyttar inn i helvite-fælska som ventar dei. Naar presten Ravn eller Peder Strøm skulde forlike ektefolka som var uvener og kom til dei seint um kveld etter dei hadde lagt seg, let han dei sjaa den vonde som laag imellom dei i senga med ei klo i bringa paa mannen og ei i bringa paa kona.[332] Daa tok ekteparet andre tankar. Den gudlause tenestguten vart umvend paa den vis at presten tok honom burt paa kyrkjegarden og let honom høyre baade gledesongen aat dei sæle avlidne og klageskrika fraa dei fordømde; guten tok støkk, og vart fraa den tid ein trugen kyrkjegangar. I dei religiøse folkesegnene gjeld det ordet: Denne ætt krev teikn, og presten stettar fullt ut desse krav; han sparer ikkje paa effekt-middel. Presten ynskjer det maa openberrast naar dei uforlikte ektefolk gaar ut or kyrkja, kven av dei det er som har skulda. Slik gjeng det; mannen og kona gjeng ut kvar si dør, og muren kring norddøra, der kona gjekk, slo store rivnor.[333] Det elles so fagre eventyr um himmeriks klokkor høyrer òg hit; tenestguten vil berge inn høy etter at helga har byrja um laurdagskvelden, men presten overtyder honom um det syndige i dette ved aa leggje hendene paa okslene hans eller paa andre vis røre ved han, og lata han høyre dei himmelske klokkor ringje helga inn.[334]

Eit agelegt kvantum prestasjonar er det som gjev menneskjet heilagdom og voner for æva. Vi saag kor det kvantitative vog med naar det galdt prestens heilagdom og hans makt over aandene. Det er òg dette folkeminnet har faatt ut or den geistlege forkynning. Den som gjev 1 skilling faar 10 att, preikar presten i eventyret[335], og det bit husmannen merke i. Ein prest lærde ifraa seg ei bøn til ei gjente, og den bøna slutta soleis: Hvo som læser denne bøn 3 gange om morgenen og 3 gange om aftenen, hans sjæl skal være fri for Helvedes ild.[336]

Prestens forkynning synest gaa ut paa gode gjerningar, fyrst og fremst kultiske: kyrkjegonge, helgehald, bønelesnad o. s. b., men ogso etiske, serleg gjevmilde og fornekting av denne verda. Men her er det at folkemeininga ikkje tek forkynninga aalvorleg: Prestens gudstenest er geschæft; han skulkar ho ofte ifraa seg; byg-

[332] Tidsskr. f. Sunnmør historiske lag 1912, 63 f.; Fylling, 74. — [333] Ødegaard, Valdrespresta 30 ff. — [334] Nergaard, Eventyr, 61; NFS. Utkl. II, 20. — [335] Ev. nr. 1735. — [336] Skar IV, 26.

delyden maa passe paa at han gjer si plikt, at dei sjuke fær sin nattverd, at han møter til kyrkja i rimeleg tid, og at han held det rette tal av tenestor. Under kyrkjelege familietenestor, gravferd o. s. b. gjer han seg fyre med dei aandelege øvingar i same mun som han fær mynt utav det. Hans maningar til aalvor med kyrkjegonga og gudstenesta verkar soleis ikkje ekte og ikkje rimelege, og naar han talar um gjevmilde og verdsfornekting vert det den skire ironi. Presten har sjølv sitt hjarte i denne verda. Difor fortelst det um ein dødsdømt fange, daa presten mana honom vende sitt auga burt fraa denne verda og tenkja paa Gud, og skildra for han korleis han daa um ei stutt stund vilde vera i himmelsæla og sitja tilbords med Abraham, Isak og Jakob, at denne fangen svara: «Vil du idag gaa i min stad, skal eg gjerne unne deg det maaltidet!»[337]

Presten sine *bøner* er daa heller ikkje noko aa tru paa. «Ja han far skal ha takk; det gjorde vel den mun det kunde,» sa ein tuddøl, han stod og hogg ved daa presten kom fra kyrkja og just hadde bede for han fraa stolen.[338] Vidkjende er segnene um presten som skulde be um regn eller um god-vêr. *Anten* er verknaden so reint uhorveleg; det kjem so mykje av det andre vêrslaget at det tyner alt det som paa jorda gror. Det heile vert tenkt magisk; presten lirkar laus krafter han ikkje raader med. *Eller* so fær han slett ingenting lirka laus; vêret varer ved som fyrr. «Det hadde aldrig regnt verre enn det gjorde daa presten hadde bede um godt vêr,» heiter det fraa Fjotland, det heldt paa umlag tri vikor etterpaa.[339]

Presten kan mang ei kunst, han har fingrane sine med i mange løynde krafter, dessutan raader han over sakramenta som vi alle maa ha; han kan hjelpe oss i mang ei knipe um han *er* noko til prest, ogso naar ein skal døy, men hjelpe oss til aa leva kan han ikkje. Slik paa lag lyder domen i folkeminnet. Han er beraren av ein framand kultur, han tvingar folkelivet inn i sume nye former og fører ein manneleg strid for det han vil ha fram.

Men naar ein ser paa sjølve det *aandsinnhald* som fyller folkesjæla slik som ho speglar seg av i folketradisjonen, so ser ein straks at dette har ho ikkje henta fraa presten. Det livsgrunnlag som ætta byggjer paa og dei kjeldor ho nærer seg av, har ho

[337] Daae, Bygdesagn II, 1872, 17. — [338] NFS. Utkl. VII, I, 17. — [339] P. Lunde, Kynnehuset, 152.

stort set hjaa seg sjølv. Presten talar høgt og framandt, men det fangar ikkje, grip ikkje; folk har tankane sine andre stader, dei har ikkje hjarta sitt i det dei høyrer i kyrkja, men stundar ut til det dei lever i til vanleg. Korleis folkesjæla kjenner sitt høve til prest og kyrkje paa den eine sida og til det folkelege naturgrunnlag paa den andre sida har vi eit forvitneleg døme paa i segna um Kivle-møyane. Ein sundag under gudstenesta i Kivledalen høyrde kyrkjelyden ein hugtakande slaatt utanfraa, og den eine etter den andre smaug seg ut for aa høyre; prestens gudstenest hadde ingen makt til aa halde dei att. Etter som dei kom ut, vart dei som fjetra, for uppe i urda stod tri huldre-møyar som gjætte geiter og bles so underfint paa horn. Til slutt hadde presten ingen att i kyrkja; han gjekk ut og bad folket koma inn att og lyde messa til endes, men nei. Presten truga gjætar-møyane at dei skulde tegja, men faafengt; daa lyste han forbanning over dei tri i urda, fordi dei drog folk ifraa Guds hus. So vart dei til stein. Men spelemennene lærde slaatten og han lever mellom folket den dag i dag.[340] Liknande segner er fortalde um Gran-kyrkjone og um Aamli-kyrkja.[341]

Dei urolege, eggjande, kjenslefyllte slaattar som ljomar ovanfraa lida, dei fangar, og folk glid burt ifraa prest og kyrkje. Og presten veit ikkje betre raad, han harmast, han trugar, han bannlyser, han bannar i stein. Men det som presten bannar, det elskar bygdefolket, i det har dei sitt hjarta. Folkevisa let seg umvende, men slaatten ikkje. Baade presten og folketradisjonen synest vera samde um at det er djevelskap i slaatten. I folkevisa strider godt mot vondt, men i slaatten har det menneskjelege og det dæmoniske gjenge i leikelag. Presten si største uppgaave, aa hjelpe *den* til utløysing som elskar det vonde, synest etter folketradisjonen vera mislukka.

Vi har set paa presten sitt livsverk; kva ende faar han so?

Mang ein prest set livet til ute i embets yrke. Gamlepresten paa Hylestad dreiv paa fossen aa drukna, han skulde til kyrkja.[342] I Tinnsjøen heldt presten paa aa drukne, men berga seg inn i ei urd eller hole.[343] Prest og dekn fraus i hel, dei skulde over ei mile-breid heid i Sætesdal.[344] Rundt i bygdene er namn som: «Prestefossen,» «Prestesteinen,» «Presteberget,» «Presteneset»,

[340] Faye, 232. — [341] Faye, 231 og 232 note. — [342] Skar IV, 12. — [343] Faye, 219. — [344] Skar IV, 8 f.

«Prestehola» («Preste-urda»), «Preste-brunnen»[345] knytt i hop med segner um den og hin presten som har late livet der eller vore paa veg til det. Sjørøvarar fall over prest og kyrkjelyd i Honningsvaag kyrkje i Finnmark. Presten heldt daa likpreike over seg sjølv og heile forsamlinga, og mest alle vart drepne.[346] Stundom døyr presten med han staar for altaret og t. d. les fadervaar.[347] Naar presten er ute og krev inn rettar og innkomor, kan òg ulukka vera ute[348], sameleis i gjestebod og slagsmaal, som vi har set.

Det hender at kyrkeklokkone ringjer naar prestens tid er ute.[349] Presten er glad i livet som andre, og vil gjerne leva lenger. Umsuta for enkja og borni er han uppteken av, stundom òg umsuta for kyrkjelyden.[350] Døyr presten straadød og faar ei tid aa fyrebu seg paa, kan han sende bod etter dei han har lege i strid med, og freiste forlike seg med dei; men det kan ende med at han kastar staven etter dei.[351] Han sender bod etter granne-presten til aa gjeva seg sakramentet og trøyste seg i dødsangsten. Og trøyst faar han av embetsbroren. «Om ikke flere end 3 sjæle bliver salige, sandelig, broder, da bliver du en af dem!» sa grannepresten til Jakob Bandsbil. Hr. Jakob hadde ikkje vore av mors bedste barn; men embetsbroren hadde prov for det han sa: Bibelen som laag samanknept paa bordet ved Jakobs seng spratt upp av seg sjølv just som han steig inn i sjukeromet.[352]

I det same presten døyr kan fylgja hans syne seg for embetsbroren burte i grannebygda.[353] Naar dei held likvoke over honom, hender det at lyset sløkkjest paa uforklaarleg vis.

Kva lagnad ventar det honom so etter døden? Det gjeng ikkje altid godt. I Draumkvædet heiter det:

Det er heitt i helvite,
heitar hell nokon hyggje;
der hengde dei 'pivi ein tjørukjetil
og brytja ned-i ein presterygg'e.

Ordtøket tenkjer seg òg presten paa den vonde staden: «Hit skal du, sa gamle Erik, han tok presten etter haaret,» heitte det i Evje. I ei dansk segn heiter det at Vaarherre sat og grunda paa at so mange prestar døyr, men so faa kjem til honom.[354] Men

---

[345] NFS. Utkl. XII, I, 44; Faye 219; NFS. Utkl. VII, I, 32; Skar IV, 12. — [346] Daae, Bygdesagn II, 1872, 52. — [347] NFS. Utkl. XI, 5 f. — [348] Daae, Bygdesagn I, 1870, 28; Fylling II, 215 f. — [349] Skar II, 161. — [350] Skar III, 97. — [351] Skar II, 153. — [352] Helland, Romsdals amt I, 1068. — [353] Skar III, 97. — [354] E. Tang Kristensen, Efterslæt, 1890, 75.

ein prest som Petter Dass fekk det godt, som vi har høyrt. Vel høyrde dei fraa kista daa dei bar han ut: «Nu staar jeg for min dommer.» «Nu dømmes jeg.» «Nu er jeg fordømt.»[355] Men sonen prova at desse ord var djevelens jugl.

Prestane gjeng ofte att. Esajas Bugge som krangla til seg jord med urettferd faar ikkje fred. Han gaar der kring jordteigane sine i kappe og krage, og naar vêret er tjukt, huvar han stygt paa knattane.[356] Presten syner seg for enkja; i fullt ornat stryk han tett framum henne og beint inn i kyrkja.[357] Han er framleides uppteken med preiking og messesong; daudingane sit i stolane og lyder paa han.[358] Jamvel um kyrkja for lenge sidan er nedrivi, kan presten sviva paa tufte-staden, og folk høyrer han preikar.[359]

---

[355] Skar V, 104. — [356] Skar II, 152 f. — [357] NFS. Utkl. IX, 9 f. — [358] NFS. Utkl. V, 22/11 21. — [359] Skar IV, 13.

LIVSBILLEDER.

KARL TITLESTAD, JOHAN WILLOCH ERICHSEN, EDVARD LILJEDAHL, OLE GJERLØW, ANDERS FORFANG, HERSLEB WALNUM, JAKOB WALNUM, NILS URSIN, CARSTEN HANSTEEN, HALFDAN MØLLER.

MISJONSPREST KARL TITLESTAD. 1832-1924.

AV

A. OLSEN OG O. STAVEM.

Karl Larsen Titlestad var sønn av gaardbrukerfolk og født i Fana ved Bergen 7. november 1832. Der var 10 søsken, men kun 5 av dem vokste op. Hans foreldre var alvorlige og fromme. Guds ord blev holdt i ære i hjemmet, og der holdtes regelmessig husandakt. Der blev saaledes adskillig god sæd saadd i Titlestads barnehjerte, og den var det vel som senere i ungdomsaarene bar frukt i hel hengivelse til Frelseren.

Sin allerførste undervisning fikk han i hjemmet. Senere gikk han 6-8 uker aarlig i omgangsskolen. Om denne undervisning forteller han selv følgende: «Lesning, litt skrivning og regning var det vesentligste vi lærte. Jeg husker ennu, hvor mine taarer dryppet ned i den lange, smale trekasse med sand i, som da bruktes istedetfor tavle til de første skriveøvelser. Med en liten jerngriffel trak læreren bokstavene i sandet, og vi skulde efterligne. Naar undervisningen var slutt, slog han sandet ned paa en flaske og tok den tillikemed sandkassen med til næste nabostue.»

Titlestad fikk dog snart iver og lærelyst i sig, og han blev overordentlig glad i skolen, saa det blev de kjæreste timer for ham. Han gikk saa til konfirmantforberedelse og avla løftet med tanken og ønsket om aa holde det. Men senere glemtes det. Saa fikk han lyst til aa bli spillemann og tok undervisning i fiolinspill. Imidlertid kom han i tjeneste hos en av hjembygdens gaardbrukere. I denne stilling tjente han ogsaa som postfører, og nu vakte Gud

ham ved i de stille nattetimer paa postkjerren aa tale til ham om de mange paa den brede vei, og de faa paa den trange. Og han kom til det resultat, at han selv var paa den brede. Nu blev det slutt med fiolinen, og istedetfor den tok han fatt paa lesning av Bibelen og bad inderlig til Gud. Ingen kunde riktig forstaa ham, og i 3 aar kjempet han en forferdelig kamp. Han kunde ikke finne fred, og det tok saa haardt paa kreftene, at han blev liggende syk næsten en hel vinter. Han kom sig dog igjen, men enda hadde freden ikke faatt senke sig ned i hans hjerte.

Saa var det en mørk, svart vintermorgen, han skulde kjøre melken til byen (Bergen) for sin far. Den almindelige brukbare vei dengang gikk om Sanddalen og Natland. Da han kom ned til Sandbrekken i Sanddalen, begyndte det aa tone i hans sjel: «Gakk under Jesu kors at staa» o. s. v. I det samme saa han som «en lysning i dalen og i lysningen et stort kors med Frelseren paa og den røde blodstrøm ut fra hans side.» Da fikk han som aldri før erfare Jesu blods kraft. Han fikk med troens øine se sin synd tilgitt og utslettet. Saa fortsatte han aa kjøre et stykke nedover dalen, men saa tok gleden slik overhaand, at han stanset hesten, sprang ned av kjerren og kastet sig paa kne ved veikanten. Han takket og priste Gud, fordi han hadde oplevet og erfaret frelsen i Jesus Kristus. Hans hjerte var fylt av fryd og glede, takknemmelighetstaarene fløt, og ordene kom likesom av sig selv: «Herre Jesus, send mig hvor du vil; jeg er villig til aa gaa, selv om det er til det mørkeste hedningeland, naar jeg bare kan faa vidne om dig.»

Fra da av blev interessen for hedningene og deres nød sterkere og sterkere hos ham. Og han følte kallet, og det blev det eneste store maal for ham aa faa komme ut til hedningene og forkynne dem frelsen i Kristus — forsoningens store under — som han nu saa herlig hadde oplevet. Han virket nu fremover som omgangsskolelærer men forberedte sig ved lesning med det maal for øie aa bli misjonær.

Oftere var han nede i Bergen, hvor der i 50-aarene gikk en sterk bevegelse over byen. De troende samledes ofte til opbyggelser og bønnemøter i private huser og smaa saler her og der. Det var paa et saadant møte Titlestad traff henne, der senere skulde bli hans trofaste medhjelp gjennem misjonslivet. Han hadde sin svoger Nils med, der ogsaa var blitt en kristen. Det var en søndagskveld, og da de begge kom ut paa gaardsplassen efter møtet, saa de 2 unge landsjenter staa og graate. De gikk bort til dem og begyndte aa tale med dem om synd og naade. «Aa, jeg er slik

stor synder,» sa den ene (Karen, hans senere hustru), mens taarene strømmet ned over hendes kinder. «Du er kommet langt, du,» sa Nils, «som er saa bedrøvet over din synd.» «Aa, si ikke det,» sa hun, «du vet ikke, hvor stygg og elendig jeg er.» Hun fant ikke lenge efter trøst og fred.[1]

Saa kom han i 1859 inn paa Misjonsskolen i Stavanger, hvor pastor Peder Blessing var forstander. Han hadde en utmerket anbefaling fra sin prest, sogneprest Krog i Fana, og paa Misjonsskolen tilbragte han nu 5 lykkelige aar.

I 1864 var der avgangseksamen ved Misjonsskolen i Stavanger. Og da det Norske Misjonsselskaps hovedstyre hadde besluttet atter aa innsende til Kirkedepartementet ansøkning om at dets misjonærer naadigst maatte bli ordinert av en norsk biskop, hadde man bedt om at en av de teologiske professorer ved Universitetet som censor vilde overvære denne eksamen. Til misjonsvennenes glede mottok hovedstyret et imøtekommende svar paa denne ansøkning, og professor Tønder Nissen kom i den anledning til Stavanger. Utfallet av eksamen blev at av 9 misjonskandidater erklærtes 6 skikket til aa utsendes som misjonsprester. Blandt disse 6 var Karl Titlestad. Den nevnte eksamen fant sted i juni. Nogen maaneder senere innviedes i Stavanger domkirke de 6 misjonærer til prester av Kristianssands biskop von der Lippe.

Vaaren 1865 utsendtes det hele kull, ogsaa de 3 ikke ordinerte, til Sydafrika med misjonsskibet «Eliezer». Ankommen til Zululand fikk Titlestad foreløbig sin plass paa stasjonen Inhlasakje, hvor den eldre misjonær Larsen var stasjonsbestyrer.

Titlestads første beskjeftigelse paa denne stasjon blev selvfølgelig sprogstudiet. Naar han efter et aars ophold i landet — eller kanske noget lengere — var begyndt «aa tale som et menneske» (kulumisa okwomuntu) og ikke knote eller blande sammen zuluord med engelsk, saaledes som europæere meget ofte gjør, gikk han ut i zulugaardene og forsøkte aa samtale med stasjonens hedenske naboer. Han prøvde vel ogsaa aa fortelle noget om den store konge, hvis utsending han var.

Snart fikk han dog — likesom alle hans medarbeidere i det land — en fornemmelse av, hvor haapløst misjonsarbeidet i den tid syntes aa være i zulukongens rike. Hs. kgl. majestet hadde jo strengt forbutt alle sine undersaatter aa bli kristne. Trosset nogen zuluer dette forbud, kunde han bare vente døden.

---

[1] Dette trekk meddelt av sønnen, Martin T.

Efter omtrent 4 aars ophold paa Inhlasakje blev Titlestad sendt til Zululandets vestgrense ved Emzinjatielven. Han skulde der oprette en ny stasjon.

I dette grensedistrikt bodde høvdingen Sihajo med sin stamme. Denne høvding hadde lagt merke til hvorledes boere og andre kolonister paa den annen side av grensen ved hjelp av okser og plog hadde brutt op ødemarker og gjort dem til fruktbærende akre. Det var en ganske annen jorddyrkning enn zuluenes, hvor kvinnene med sine hakker møisommelig oparbeidet en akerlapp her og en annen der. Sihajo tenkte: Bare jeg hadde en hvit mann! Men hvor skulde han faa denne fra? Jo, han visste raad, han vilde kalle en misjonær. Saa hendte det uventede: Zuluhøvdingen Sihajo bad biskop Schreuder om en misjonær. Men han fortiet riktignok hvad han vilde bruke ham til.

Da Titlestad var kommen innenfor Sihajos landomraade, fikk han meget snart vite, hvad landsherren krevet av ham. Gaver av medisiner, sukker, tepper og andre ting maatte han alltid være villig til aa gi høvdingen. Dessuten skulde misjonæren pløie store akre for ham. Ennvidere skulde han kjøre trematerialer til høvdingegaardene fra de fjerne skoger paa Iqudefjellet.

Titlestad vilde nok gjerne hjelpe syke og skrøpelige mennesker saa meget han kunde. Men aa tilfredsstille høvdingens begjerlighet efter sukker m. m. turde han ikke love. Han var kommen for aa forkynne et godt budskap fra vaar Fader deroppe i himmelen og for aa undervise Sihajos folk. Plogmann var han ikke, heller ikke tømmerkjører. Da forstod Sihajo at han ikke hadde faatt den rette mann, og han ønsket bare at misjonæren vilde reise dit hvor han var kommen fra.

Men Titlestad forlot ikke sin post. Stille, saktmodig og taalmodig gikk han omkring og talte med folket om Gud og hans kjærlige frelsetilbud til alle mennesker. Likefrem jage misjonæren bort — nei det kunde Sihajo vanskelig gjøre. Den snille mann hadde jo ikke forbrutt sig paa nogen maate.

Dog Sihajo visste raad. Han lot bygge en zulukraal like utenfor Titlestads døre. De drukne hedningers støi, urenslighet og allehaande smaa pirkerier skulde nok tilsist overvinne misjonærens taalmodighet. Alt dette hjalp imidlertid ikke. Titlestad kunde ikke rokkes.

Endelig kom zulukrigen i 1879. Da maatte Titlestad likesom alle andre misjonærer forlate landet. Men landflyktig blev ogsaa Sihajo og hans folk. Hele denne stamme blev fordreven av

engelskmennene og den kom aldri mere tilbake til sine gamle bopeler.

Efter zulukrigen lot englenderne en loyal basutostamme bebygge dette grenselandskap. Blandt disse basutuer hadde tidligere en engelsk misjonær virket. Han fulgte nu med dem, og til misjonsstasjon valgte han nettop det sted, hvor Titlestad hadde bodd.

Nu det var jo rimelig at engelskmannen fulgte det folk han hadde arbeidet blandt. Allikevel føltes det litt saart, at han nettop skulde bygge paa Titlestads tomt.

Den engelske embedsmann i Zululand («the British resident») syntes vist heller ikke at det var riktig «fair play»; ti han gav meget snart det Norske Misjonsselskap stasjonsland paa den østlige skraaning av Iqudefjellet. Stedet kaltes Ekombe. Det er høitliggende — omtent 5000 fot over havet. Der skulde nu Titlestad bygge en ny stasjon, og denne bjergegn blev hans arbeidsfelt fra 1880 til 1891.

Disse aar — ikke uten meget arbeide og strev — var visstnok for ham den beste tid han levde i Zululand. Hovedstasjonen bebygdes med forsamlingshus, skolehus og vaaningshus. Annekser eller utstasjoner oprettedes nede i dalene omkring fjellet. Og smaa menigheter av innfødte kristne blev samlet i disse aar. Flokkene var ikke store dengang, men under den fortsatte virksomhet av hans efterfølgere er de kristnes antall vokset saa nu er prestegjeldet Ekombe blitt et av de største og mest forhaapningsfulle distrikter i Zululand.

Nogen maaneder efter Titlestads frukteløse forhandlinger med basutuhøvdingen Hlube finner vi ham vandrende paa Iqudehøidene hvor han søker en høvelig stasjonstomt. Endelig ser vi ham sittende paa en avbrent trestamme ganske alene syngende første vers av salmen: «I Jesu navn skal all vor gjerning skje.» Nu var stedet valgt. Og dette var maaten hvorpaa bjergskraaningen ved Ekombe innviedes til et av Herrens hellige bjerge, hvor evangeliets naadestilbud utropes til hedningene.

Karl Titlestad var allerede i sine unge dage kommet til sin Frelser. Han var en bekjennende kristen da han i 1859 kom inn paa Misjonsskolen i Stavanger. Det kan da kanskje høres underlig, at han i Zululand i 80-aarene atter gjennemlevet en aandelig krise. Imidlertid var det ikke saa underlig enda. Vaart arbeide blandt zuluene var lite opmuntrende. Fruktene var stadig smaa. Var det vaar skyld, eller var dette hedningefolk saa uimottagelig? Saadanne

spørsmaal meldte sig visst hos flere av oss som virket i Zululand, og vel ikke minst hos den varmhjertede Titlestad.

Hertil kom ogsaa en paavirkning utenfra. I den del av kolonien Natal som støter op mot Zululand opstod i de nevnte aar en vekkelse blandt innfødte. Ogsaa kolonister fantes blandt de vakte. Bevegelsen var nærmest baptistisk Lammers-vekkelse i miniatur. En av de hvite som reves med, var Titlestads venn og tidligere nabo den svenske prest og misjonær Otto Witt paa stasjonen Oscarsberg ved Emzinjati. Han forlot den svenske kirkes misjon og sluttet sig, saavidt erindres, til en «frimisjon».

Titlestad forblev rolig i sin stilling. Men det var aapenbart at den aandelige paakjenning hadde været nok saa sterk. Da jeg (Stavem) i slutningen av 80-aarene som tilsynsmann kom til visitas paa hans stasjon fantes der barn av kristne foreldre som jeg maatte døpe, da han paa den tid ikke hadde frimodighet til aa utføre barnedaap.

Vi tok saken med ro til stormen la sig. Og i 1891 drog Titlestad hjem til fedrelandet, hvor han visstnok efterhaanden overvant sine tvil om barnedaapen. Sikkert er det i ethvert fall, at slike tvil aldri kom frem i hans forkynnelse eller under hans virksomhet som hjemmeværende misjonær.

Paa misjonsmarken hadde Titlestad arbeidet i 26 aar. Siden virket han herhjemme som reisemisjonær fra 1891 til 1908, da han offisielt tok avskjed. Men han vedblev like til han nærmet sig sine 90 aar aa gjøre smaareiser for misjonen eller delta i møter for den i Drammen og omegn. Der hadde han sin bopel i de senere aar til sin død 10. desember 1924. Og det var vel neppe mange steder i vaart vidtstrakte land, han ikke fikk besøke. Overalt talte han med varme misjonens sak, rikt illustrert med smaatrekk fra Zululand, og hans enfoldige hjertelige evangeliske vidnesbyrd om synd og naade slo an i kristenfolkets hjerter. Og ved sin beskjedne og likefremme ferd og den takknemmelighet og fordringsløshet, der var fremtredende hos ham, vant han venner overalt, hvor han kom. For det Norske Misjonsselskap var han sikkerlig den billigste emissær, det nogensinne har hatt. Tross han reiste det meste av aaret, saa utgjorde hans aarlige reiseutgifter ikke mere enn 70-90 kroner. Men saa kunde man selv paa en vinterdag finne ham paa dekksplass eller sittende paa sekker eller kasser ved lasterummet. Og hvor føler vi ikke, hvor han er liten i sig selv, naar han skriver: «Overalt, ute og hjemme, har skrøpeligheter og mangel fulgt med i arbeidet, men Gud og gode venner har baaret over og hjulpet

mig frem til idag. Og alltid, naar det knep verst, lyste Jesus fra korset og graven og herligheten hos faderens høire for mig og styrket troen paa en endelig og fullkommen seir over synd, djevel, død og alt ondt.»

Titlestad har skrevet en mengde opbyggelige stykker og smaa reiseberetninger i vaare kristelige blade — saaledes i «Kristelig Ukeblad», «For Fattig og Rik», «Hjemlandsposten», «Sambaandet» og «Bymissionæren» m. fl. De var friskt skrevet og inneholdt ting der var til styrke for og av betydning for kristenlivet.

Hovedtrekkene ved Karl Titlestads karakter var saktmodighet, taalmodighet og beskjedenhet. Hvad Paulus i 1. Kor. 13, 7 sier om kjærligheten, at «den utholder alt, tror alt, haaper alt, taaler alt,» kan meget vel anvendes paa ham. Han dømte ingen, men trodde det beste om alle, og han hadde alltid et mildt og godt ord aa si til dem som for vill. Naar undtakes de anfektelser han en tid led under, var han en tro sønn av vaar evangelisk-lutherske kirke. Og hos ham stemte bekjennelse og livsvandel overens.

BISKOP JOHAN WILLOCH ERICHSEN. 1842-1916.

AV

A. F. W. J. PRYTZ.

Johan Willoch Erichsen blev født i Kristianssand den 15. februar 1842 som eldste barn av klokker ved domkirken cand. theol. Hans Erichsen og hustru Mathilde Sofie, født Willoch. Han gjennemgikk byens katedralskole som en begavet og meget samvittighetsfull elev. Visse forhold ved skolen bevirket dog, at hans skoleaar ikke var udelt lyse. Han blev student 1859, tok anneneksamen aaret efter og i 1864 teoretisk og praktisk-teologisk embedseksamen. Til alle eksamener fikk han laudabilis. I studietiden manuduserte han i hebraisk og var en ivrig og dyktig student. I en attest av $^{6}/_{2}$ 1865 uttaler professor Gisle Johnson, at cand. theol. J. W. Erichsen fra sin fornylig absolverte eksamen er ham bekjent som en med meget gode teologiske kunnskaper utrustet mann, og at han har en sjelden gave til aa gi sine tanker et klart og presist uttrykk.

Efter embedseksamen opholdt han sig en kortere tid i England og blev saa lærer ved Nissens latin- og realskole i Kristiania i engelsk, religion og hebraisk. Skolens styre gav ham vidnesbyrd om at han i enhver henseende hadde vist sig som en samvittighetsfull og nidkjær lærer i besiddelse av gode lærergaver. — Derefter

var han i to aar lærer ved sin tante Kathinka Willochs pikeskole i Kristianssand i religion, historie, geografi, norsk, tysk, engelsk og fransk. Han bodde da hos sin mor. Han fikk for denne sin lærervirksomhet det vidnesbyrd, at han var en begavet ung mann, som med tankens og fremstillingens klarhet forente grundige kunnskaper og den samvittighetsfulle lærers nøiaktighet. Hans bestemte, rolige, men tillike vennlige holdning likeoverfor elevene erhvervet ham i en sjelden grad disses aktelse og kjærlighet.

Cand. theol. Erichsen deltok jevnt i opbyggelsesarbeidet i menigheten. Residerende kapellan Sagen uttaler herom, at han i sine prekener har lagt for dagen en grundighet, aandsdannelse og aandsmodenhet, som utmerker ham fremfor jevnaldrende. Han var en hederlig, flink og fremadstrebende ungdom, som upaatvilelig vil gjøre sitt kall ære. Og stiftsprost Lassen skriver, at han, opdratt i et kristelig hjem, fra tidlig ungdom har utmerket sig ved flid, alvor og sedelig forhold. Hans prekener var utarbeidet med megen omhu og utmerket sig ved orden, grundighet og kristelig innhold. Han tegnet til aa bli et mere enn almindelig redskap til Guds rikes utbredelse.

Høsten 1868 blev han utnevnt til personell kapellan hos sogneprest Niels Vogt paa Eidsvoll. Denne døde snart, og Erichsen styrte saa sognekallet i ledigheten, og blev i 1870 utnevnt til kapellan hos Vogts eftermann Eilert Sundt.

Erichsen var i 1869 blitt gift med Kristiane Sofie Rogstad Boeck, datter av den bekjente professor i medisin C. W. Boeck. Hun døde allerede i januar 1873 efter aa ha født ham to døtre. Dette dødsfall grep ham smertelig, og da dessuten samarbeidet med den særpregede og i flere henseender som geistlig eiendommelige sogneprest falt vanskelig, tok han i 1873 mot ansettelse som kapellan hos sogneprest C. Koren i Bragernes i Drammen.

Om hans prestelige virksomhet i Eidsvoll skriver Eilert Sundt: «Han utmerker sig som en dyktig forretningsmann, veltalende predikant og nidkjær sjelesørger.» Prost Stenersen uttaler, at han er en «ualmindelig dyktig predikant og sjelesørger og blir omfattet med aktelse og kjærlighet,» og biskop Arup vidner: «Han er en mere enn almindelig begavet prest, ren i sin lære, varm for sin gjerning, beskjeden i sin optreden og med videnskapelig sans og retning.»

I Drammen blev Erichsen, til han i 1875 blev utnevnt til residerende kapellan i Skien, og han saa alltid tilbake paa denne tjenestetid som lys og behagelig.

1860-aarene.

1890-aarene.

1916.

Biskop JOHAN WILLOCH ERICHSEN
1842 – 1916.

I Skien blev han i 15 aar. Han inngikk ekteskap med sin første hustrus yngre søster, Helga Marie Margrethe Boeck. Med henne hadde han 5 døtre og en sønn.

Erichsens lange pastorale virksomhet i Skien er treffende karakterisert av prost A. Hauge i følgende ved to anledninger gjentagne uttalelse: «En dyktigere og nidkjærere medarbeider og behageligere kollega kan jeg ikke vel tenke mig. En gjennemdannet, human og nobel karakter med utmerkede evner og kunnskaper og et fast luthersk-kirkelig standpunkt. Hans prekener og bibellesninger er i sjelden grad dypt inngaaende til full forstaaelse av og innøvelse i den kristelige sannhet. Som sjelesørger har han utfoldet megen og velsignet virksomhet og har til rik opbyggelse holdt hyppige forsamlinger omkring i menigheten.»

I 1890 blev han utnevnt til sogneprest i Gjerpen og i 1892 til prost i Skiens prosti. Han blev mottatt med tillit og kjærlighet i Gjerpen, velkjent som han var i distriktet, og han beholdt dette høie stade i menighetens omdømme sin hele virketid.

Her hadde han vistnokk tenkt aa bli hele resten av sitt arbeidsliv. Imidlertid blev hans navn nevnt blandt de for en biskops gjerning skikkede personer. Biskop Heuch uttalte ved to anledninger: «Han er blandt prestene den best skikkede for en biskops stilling. Han er en usedvanlig dyktig teolog, rikt begavet som predikant, prøvet i embedets gjerning i en aarrekke under de vanskeligste forhold i Skien. Han er sindig og klok, varmhjertet og nidkjær, elsket av sin menighet.» Ved bispevalget for Bergens stift: «Sikker i sin lære, human i all sin ferd, med betydelig homiletisk begavelse og nøie kjennskap til og sympati for det vestlandske lægfolk vil han sikkert i Bergens stifts menigheter vinne samme tillit og kjærlighet.»

Der er all grunn til aa tro, at han med alt annet enn glede mottok meddelelsen om sitt valg til biskop i Bergen. Men det stemmer vel med den sterke pliktfølelse som stedse besjelte ham, at han ikke fandt det riktig aa undslaa sig for aa følge kallet. Men i Skiensegnen, hvor han virket lengst, lever ennu minnet om denne vakre, noble og dyktige og samvittighetsfulle prest, som man med sorg saa dra bort.

Som biskop var han en god administrator og en kyndig aandelig veileder, velsett av menigheter og prester. Til enkelte av disse traatte han i et avgjort venneforhold. De lærte i ham aa kjenne en sjelden trofast venn for hele livet. De velsigner hans minne og bevarer ham i kjærlig erindring. — Hans embedserklæringer var grundige og klare, hans prekener skriftmessige og opbyggelige og

fremført med kraftig veltalenhet. — Som visitator optraatte han med sindig bestemthet. Hans taler i kordøren var ofte rene perler. Minst formaadde han aa gjøre sig gjeldende som kateket. Barnene hadde ikke alltid lett for aa følge hans tankegang. — Hele hans embedsferd var preget av den grundige soliditet, som særmerket hans personlighet.

I daglig samvær var han behagelig og underholdende. Han var i det hele en aandfull personlighet, og naar han satt i fortrolig lag, kunde det likefrem knitre som et fyrverkeri. Han hadde aapent øie for det humoristiske, og han forstod aa meddele sine inntrykk paa en smittende maate.

Han bedømte personer og forhold med en overlegen objektivitet. Hans store intelligens og omfattende kunnskaper, ikke minst i kirkens historie, bidrog ogsaa vesentlig hertil.

Biskop Erichsen hadde dyp ærbødighet for Skriften som Guds ord og for kirkens bekjennelse som uttrykk for menighetens tro. Han mente aa ha rett til aa kreve av dem, som var gaatt inn i kirkens tjeneste, at de delte menighetens tro. Saa utpreget som hans konfesjonelle stilling var, saa bestemt hans karakter var, og saa avgjort som hans pliktfølelse var, maatte dette føre inn i konflikter. Her skal nevnes Konowsaken. Kallskapellan Carl Konow stod visstnokk dengang paa ytterste venstre fløi blandt norske liberale teologer, og han uttalte aapent og uforbeholdent sine anskuelser.

Om Konowsaken var der i aarene nærmest efter 1907 megen diskusjon i pressen — fra begge sider — og mange angrep paa biskopen. Det er ikke tvil om, at han led meget under alt dette, likesom ordningen av forholdene i Sandvikens menighet frembød mange vanskeligheter.

Biskop Erichsen hadde alltid hat en skrekk for aa bli staaende for lenge. Han skrev derom i et vennebrev: «Selv om man av frykt derfor skulde komme til aa gaa av en liten smule for tidlig, saa vilde dette, selv om det var en feil, dog være, hvad engelskmannen med et pussig, men godt uttrykk kaller «a fault on the right side».» Han skriver i samme brev med tilbakeblikk paa sitt liv: «Jeg har nesten lyst til aa si som Heuch, da han laa paa dødsleiet og saa tilbake paa sitt liv: «Hvad har jeg ikke aa angre, sa han. Jeg angrer egentlig *alt* paa ett nær: at jeg har forkynt evangelium.» — Min gjerning som biskop har forsaavidt været den samme som min prestegjerning, som kjernen, den egentlige hovedsak i begge tilfelle har været aa forkynne evangeliet. Det har været mig kjært. Jeg har iallfall *villet* gjøre det. Men selv *her* kommer det tvilende, selvprø-

vende spørmaal: har du ogsaa *villet* det, saaledes som du *skulde* ha villet det? Akk, ens personlige liv og ens liv som *tjener i Herrens menighet* er saaledes inderlig sammenhengende, at de brøst, som kleber ved det første, ogsaa har innflytelse paa den maate, hvorpaa tjenesten blir utført. Tilsist blir regnskapsopgjøret saadant, at iallfall jeg ikke finner bedre uttrykk for det enn ordene i Landstads salme nr. 361.»

Under 1. mai 1916 fikk han paa ansøkning avskjed. Allerede forinnen, 1. paaskedag 23. april, holdt han i Bergens domkirke sin avskjedspreken. Den foreligger trykt. Der skorter hverken paa tankens klarhet eller formens nøiaktighet og skjønnhet. Den er et fulltonende og varmt Kristusvidnesbyrd. Der heter det bl. a.: «Vi gaar til døden, hvor vi gaar. Om en liten stund — nogen aar flere eller færre betyr ikke stort — kommer vaar time, dødens time for oss. Midt i denne dødens verden feirer vi livets, ja opstandelsens fest. Vi holder høitid i troen paa ham, den eneste, som er vendt tilbake fra døden, som har vist sig som dens overmann. Vi feirer livets og haabets høitid i troen paa ham; vi minnes i troen hans ord: Jeg lever og I skal leve.» —

Allerede 22. august samme aar døde han under et ophold i sin datters fjellstue i Hallingdal. Det var aareforkalkning i hjertet, som endte hans liv. 26. samme maaned blev han begravet paa Vestre Gravlund ved Oslo.

Den norske kirke var blitt en begavet, trofast og kraftig tjener fattigere.

STATSRAAD EDVARD LILJEDAHL. 1845-1924.

AV

M. SYLTEVIK.

Edvard Apolloniussen Liljedahl er født i Vik i Sogn 5. august 1845. Hans far var kirkesanger Apollonius Liljedahl og hans mor Bertha f. Hoprekstad. Det var en klokkerslekt. Hans oldefar, klokker Apollonius Liljendahl, kom til Norge fra Kjøbenhavn i 1760. Hans bestefar, Johan Liljedahl, var ogsaa klokker. Han interesserte sig meget for havedyrkning. Han anla flere haver i Sogn, deriblandt prestegaardshaven i Eivindvik i presten Nils Griis Dahls tid.

Den unge lærelystne og begavede Edvard følte lyst til aa fortsette paa samme vei som sine fedre, nemlig som lærer. Han gjennemgikk derfor Stord seminar i 1864-66. Aaret efter blev

han ansatt som lærer og kirkesanger i Kirkebø, anneks til Ladvik. Her vant han snart tillit og blev valgt inn i herredsstyret, hvor han gjorde sig fordelaktig bemerket. Hans kommunale virksomhet kjenner jeg dog mindre til.

Derimot kjenner jeg godt hans virksomhet som lærer fra begynnelsen av 70-aarene, da jeg selv var lærer i Sogn. Han var flittig med paa vaare lærermøter i Sogns lærerforening. Han talte ikke meget, men naar han talte, var det baaret av varm kjærlighet til skolen og barna og bar preget av den erfarne pedagog.

Skolestuen var dengang hans største og kjæreste virkefelt. Jeg var i 1876 en dag i hans skole. Der gikk det lunt og koselig til, men med liv og lyst. Og jeg fikk inntrykk av at barna hang ved ham med kjærlighet og høiaktelse.

Liljedahl var av den gode gamle lærertype, for hvem kristendommen var hjørnestenen i vaar samfundsbygning. Derfor skulde den ogsaa være skolens hovedfag. Der skulde ikke blot være kristendomsundervisning i skolen, men den skulde ha rummelig tid og være saa god og fengslende og karakterdannende som mulig. Kun det beste er godt nok for vaare barn. Efter disse prinsipper gikk han da ogsaa frem som lærer og senere som statsmann.

Liljedahl var ennu ikke kjent som politiker. Men i 1880 blev han paa valgforsamlingen (saavidt jeg erindrer i Vik) kaaret til stortingsrepresentant for Nordre Bergenhus amt. Partigrensene var dengang ikke saa skarpe som nu. Man saa ofte mer paa dyktighet og selvstendighet og paa, om man kunde vareta godt de lokale interesser, enn paa den sterke partimann med tilslutning til et bestemt program.

Liljedahl blev valgt av det frilynde parti der sluttet sig om Johan Sverdrups politikk (venstre). Men da han ikke hadde optraatt i politikken, var han visstnok for mange som et ubeskrevet blad, og der var dem som drog i tvil, om han virkelig var venstremann. Likesaa var der dem, som drog i tvil, om han virkelig dudde til tingmann. Jeg minnes en liten tildragelse dessangaaende. Der skulde jo dengang holdes likesom et vidnemøte av de foreslaatte kandidater, før man skred til valg. Særlig skulde da de nye avlegge sitt vidnesbyrd. Turen kom nu ogsaa til Liljedahl. Han var sterkt forkjølet, saa han sa bare nogen faa ord og undskyldte sig med forkjølelsen. Han blev dog valgt. Efterpaa sa nogen av dem, som mislikte hans valg — jeg tror man skrev det ogsaa i en avis —: «Bare ikke forkjølingen vil forfølge ham ogsaa i tinget.» De mente, han dudde ikke som taler og vilde bli en av de tauses

flokk i stortinget. Men, som vi vet, gikk jo forkjølelsen over. Han blev en av tingets beste talere.

I stortinget vant han snart tillit og anseelse. Han satt først i 9 aar i gasje- og pensjonskomiteen, hvor han var sekretær. Saa var han sekretær i konstitusjonskomiteen 1889-91, og satt fra 1895 til 1900 i kirkekomiteen, fra 1900 til 1903 igjen i gasje- og pensjonskomiteen, nu som formann. Fra 1903 til 1909 satt han stadig i kirkekomiteen og var tildels dens formann eller nestformann. I flere perioder var han medlem av valgkomiteen, tildels dens nestformann og i en periode medlem av fullmaktskomiteen.

Disse data viser, at han nøt stor anseelse i tinget, og at man ogsaa la sterkt beslag paa hans innsikt og arbeidskraft. Enda mere traatte dette frem, da han i 1899 blev valgt til president i odelstinget og i 1908 i stortinget, stillinger han gjenvalgtes til de følgende aar, og som han beklædte med stor dyktighet.

1880-aarene var som bekjent en sterk brytningstid i vaart land: i det politiske, i det moralske, i det religiøse og i det kirkelige.

Det var *riksrettens tid,* det første venstreministeriums tid. I politikken stod Liljedahl i den tid sammen med Sverdrupene.

Det var *bohemliteraturens* tid. Sverdrups ministerium maatte gaa til beslagleggelser av bøker, hvilket naturligvis fremkalte et hyleskrik fra bohemenes leir og venner med voldsomme angrep paa ministeriet. Liljedahl stod trofast paa regjeringens side. Skrikene døde dog mere og mere av, og flere og flere fant, at det var høist paakrevet aa gripe inn mot de ødeleggende skampletter i vaart samfund. Senere kom reaksjonen. Det viste sig her som saa ofte, at nye retninger og bevegelser — selv om de aapenbart er umoralske og samfundsødeleggende — til en tid har lett for aa gripe særlig de unge, med enkelte eldre ledere i spissen. Man rives med uten aa kunne summe sig. Men naar man faar orientere sig, kommer reaksjonen. Saa ogsaa her.

Videre var 80-aarene sterkt merket av et omslag i *religiøse opfatninger* og synsmaater. Fra utlandet, særlig fra Tyskland og Danmark (Brandes), begynte de nye teologiske opfatninger aa sive inn. Nyteologien med bibelkritikk og fortielser eller tvilsomgjøren, delvis ogsaa fornektelser av de gamle bibelske sandheter løftet hodet. Dette vakte forferdelse innen vaart folk, som var vant til med O. G. Ueland aa betrakte Bibelen og Grunnloven som vaart folks øiestener. Klarsynte menn, som biskop Heuch og mange andre, saa i dette innledningen til en ny rasjonalistisk tid for vaart land. Og disse folk saa nok dessverre ikke feil. Det forstaar man visst nu.

Saavel den moralske forsumpning som de nye religiøse opfatninger hadde tildels sine talsmenn blandt vaare diktere. Blandt vaare forfattere stod den gang *Alexander Kielland* i megen glans og virket sterkt paa ungdommen. Han skrev glimrende og betagende. Men mange syntes, at han holdt ikke sine stier rene overfor disse nye tvilsomme eller i høieste grad farlige opfatninger og bevegelser som strømmet inn paa oss. Enkelte av hans bøker bærer ogsaa merker av det.

Bjørnson, Ibsen og Jonas Lie hadde diktergasjer bevilget av stortinget. Saa kom der i 1885 ogsaa ansøkning om diktergasje for Kielland. Bevilgningen var jo ikke stor (kun 1600 kr.), men saken i sig selv var større. Skal det norske storting bevilge penger til en mann, der har stillet sig i rekkene for aa hjelpe frem dette nye? Skal vaart storting sette sitt stempel paa dette, som den største del av vaart folk anser for farlig og skadelig for vaart land, — dette som vil legge vaart folks liv i moralsk og religiøs henseende paa nye tomter?

Det var aa forutse, at det vilde bli skarp strid om dette. Og det blev der. Der blev en lang og voldsom debatt. — Liljedahl staar som høvdingen i denne strid i stortinget mot Kiellands-folkene — «europæerne», som de gjerne da kaltes, — og han kjempet som en mann og seiret med ære. Hans tale i denne debatt var ubetinget den beste, som blev holdt. Det innrømmet ogsaa flere av hans motstandere. Den rykket ham med en gang op i høide med tingets første menn.

Her skal gjengis nogen trekk av denne tale. Han sier: «Jeg har stor vyrdnad for diktning og skaldekunst. Dikterne har en livsgjerning, som ikke kan settes høit nok. De skal løfte aandens fane høit og mane frem alt godt og sant baade i fortid og nutid. — At Kielland har en stor diktergave, skal jeg ikke nekte. Der er megen kløkt og megen beregning og meget, som kan gjøre effekt i skriftene hans, men lite av kjærlighet, lite av tro, lite av begeistring og enda mindre av det, *som kan sone.* Han fører en skarp penn og en utifra fin form. Han har derhos et kvasst øie til aa se med; men han ser mørkt. Lyter og feil, hvor han stirrer. I kirke, i stat, i de religiøse og sociale forhold.» — Han vilde ikke klandre K. for, at han refser. Men han maa ikke gjøre det saa, at han bryter ned og ler ut det, som alltid har været og ennu er det kjæreste for vaart folk — vaar kristenmoral og kristentro. Han tror ikke han kan frikjenne Kielland for aa ha gjort det. Han er lik en doktor, som ikke blott skjærer villkjøttet bort, men ogsaa tar det friske med. — Han begrunner saa dette med en del citater av Kiellands bok «Gift». «Man sier, at K. gjennem dette arbeider for moralen, men vi maa huske, at man kan arbeide for moralen og enda gnave paa moralens rot.» «Man faar inntrykk av at kristendom og barnetro, om det er alvorlig og opriktig ment, kun

hører med til et barnlig og tilbakelagt stadium, men ikke med til en i videnskap og oplysning mere fremskreden tid.» «Kielland river ned. Men med hvad vil han bygge op? Jeg er redd for, det blir ikke et hus paa det gamle tun, ikke et hus paa de kjente, kjære tomter. Hittil har kristendommen været en livsmakt i vaart folk, og jeg haaper den alltid skal bli det. Men jo mer den svekkes, desto mer svekkes vaart folks kraft. Ti kristendommen er folkenes styrke.» «Kielland og medarbeidere gjør efter min mening ikke vaart folk nogen god tjeneste. De er ikke vaart folks sanne venner, men dets fiender, som tærer paa dets beste marg.» Han tror, at kristendommen vil staa mot de skarpeste penner, ogsaa Kiellands, men «vi skal dog ikke *betale dem som river ned paa kristendommen.* Kielland kan jo tro fritt og uhindret, som han vil, han kan arbeide fritt og slaa om sig uhindret, som han vil. Men fordrer man at vi skal betale en virksomhet som hans, vi som har en slik opfatning, da gjør man et krav som er for stort.» — «Idet jeg slutter, vil jeg si, at der rundt omkring i landet er mangen far og mor, som med sorg i hjertet har lest Kiellands skrifter, og som ikke vil gi dem til sine barn, og jeg tror denne forsamling bør betenke sig vel, forinnen den ved en bevilgning stempler en forfattervirksomhet, som har slikt omdømme, og jeg mener med rette.»

Talen blev holdt paa «klingende sognemaal», blev der skrevet, og den gjorde sterk virkning. Diktergasjen falt med 60 mot 49 stemmer. — Den kom igjen neste aar (efter nye valg), men falt igjen, da med 60 mot 54 st., hvorimot en bevilgning for terminen «som erstatning for tap paa grunn av manglende beskyttelse for den litterære eiendomsrett» blev vedtatt med 57 mot 57 stemmer.

Jeg har dvelet saapas utførlig ved denne sak, da det var Liljedahls optreden og innlegg der, som særlig gjorde ham landskjent. Han blev jo som ventelig sterkt angrepet av ytterste venstres presse, mens den moderate venstrepresse og høirepressen gav ham mange lovord. Han blev behandlet i en flom av avisartikler, der tok parti for eller mot ham. Men han stod rank og rolig.

Ogsaa flere senere historiske verker behandler Liljedahls optreden i denne sak. Professor *Gerhard Gran* skriver saaledes i sin bok «Alexander Kielland og hans samtid»: «Liljedahl optraatte som komitemajoritetens ordfører. Han talte sin dialekt, man hører ennu tversigjennem det stenografiske riksmaalsreferat rett som det er gjenklang og smell av hans friske sognemaal. Man forstod straks, at her talte en mann ut av sitt hjerte om en sak, som laa ham alvorlig paa sinne, og dette gav hans ord stil, og hans fremtreden en sikkerhet og vekt, som i nogen grad forsonet med, hvad han saa sørgelig manglet i vidde. Han fanget fra første anslag forsamlingens opmerksomhet og beholdt den under lydløs stillhet til enden av sitt lange foredrag.» Videre: «Jeg kan i hans lange

foredrag ikke høre en eneste falsk tone. Han staar som en opreist representant for en meget bornert, men inderlig tilegnet bondekultur og verner med en udelt overbevisnings styrke om verdier, som folket efter hans mening ikke kan gi slipp paa uten aa ta skade paa sin sjel.»

Videre sier G. Gran: «Der var neppe nogen som ikke i sitt hjerte erkjente, at Liljedahl hadde rett, naar han uttalte, at hovedinntrykket av Kiellands samlede skrifter var tilstrekkelig bevis for hans ukristelige fritenkeri. Naar de under hele debatten søkte aa borteskamotere denne sannhet, saa var det taktikk, formodentlig fornuftig taktikk, ti et aapent ord vilde sikkert ha berøvet Kiellands tilhengere en del stemmer.» — Gran og visst mange andre med ham var indignert over denne taktikk, som saaledes gikk ut paa aa dekke over og gjemme bort, hvad man tilstrekkelig visste.

Professor *Ernst Sars* skriver i sin Norgeshistorie om Kiellandssaken: «Særlig den vestlandske bonderepresentant, kirkesanger Liljedahl, rettet i sakens anledning en varm og paa sin vis veltalende appell til sine standsfeller om aa være paa sin post mot fritenkeriet.» Sars citerer saa slutningen av hans tale i 1886.

Begge disse menn maa gi Liljedahls optreden anerkjennende ord, om vi enn forstaar, de har et ganske annet syn enn han.

I 80-aarene var ogsaa den *kirkelige reformbevegelse* sterkt oppe. Der har været sagt, at der ikke gis noget protestantisk land, hvor kirken har saa lite av selvstyre som i Norge (biskop Chr. Brun). Og Norge er dog i andre henseender et av de mest frie og demokratiske land i verden. Dette ansaa frisinnede og klarsynte menn for en stor mangel i vaar kirke, en mangel, som kunde faa skjebnesvangre følger. Allerede i 50-aarene kom der forslag om reformer. Men først da et regjeringsforslag i 1869 om et raadgivende kirkemøte var forkastet i stortinget, kom der ny fart i bevegelsen. Og da Jakob Sverdrup i 1878 kom paa stortinget, blev der ennu større fart i den. Han fremla flere forslag om menighetsraad, menighetsmøter, menighetenes innflytelse paa prestevalg, kirkeaapning o. s. v. Liljedahl hadde aapent syn for disse krav, som var reist. Han delte, saavitt jeg vet, i alt vesentlig Sverdrupenes syn paa disse ting. Johan Sverdrup stod helt paa brorsønnens standpunkt i disse spørsmaal. — For stortinget i 1887 forelaa foruten et forslag fra det kirkelige landsmøte i 1885 en kongelig proposisjon om menighetsraad og menighetsmøter (det Sverdrupske). Begge forslag blev nedvotert med overveldende majoritet. I denne lange og skarpe debatt deltok Liljedahl med et par kortere innlegg.

Misjonsprest KARL TITLESTAD
1832 – 1924.
Fot. 1908.

Statsraad EDVARD LILJEDAHL
1845 1924.
Fot. ca 1909.

Fot. 1887.

Fot. ca. 1910.

Sogneprest OLE GJERLØW
1845 1924.

Det var vemodig, at et saadant arbeide som hadde paagaatt i 40 aar for selvstendiggjørelse av vaar kirke, skulde møte saamegen motstand og faa en saadan skjebne, og jeg vet Liljedahl var saar, ikke bare over utfallet, men over den megen uforstaaenhet, dette arbeide hadde møtt, endog fra ellers frisinnede og demokratiske menn. Men man fikk ikke tape modet, mente han. Han fikk dog opleve aa se en menighetsraadslov innført, riktignok med ganske avsvekkede stemmerettsbetingelser — nærmest kun helt kommunale.

I 1883 forelaa forslag til forandringer i dissenterloven, bl. a. gaaende ut paa, at dissenterne kunde bli lærere i skolen utenfor de religiøse fag. Liljedahl talte og stemte mot dette forslag, da han mente, det var lite paakrevet, og fordi der blev lett adgang for dissenterlærere til aa drive propaganda for sine særlærdomme i historietimene og andre fag.

I 1885 nedsattes den store skolekommisjon for aa gi forslag til en ny folkeskolelov. Liljedahl opnevntes som medlem av denne, og kom, efter hvad jeg vet, ved sin store innsikt og erfaring i disse spørsmaal til aa øve ikke liten innflytelse. Kommisjonen avgav sin innstilling i 1887. Denne blev i det vesentlige vedtatt i stortinget og er med en del tillegg og endringer gjeldende skolelov den dag idag.

I 1897 behandledes i tinget de store forslag «om geistlige embedsgaarder, om kirker og kirkegaarder, om geistlige embedsmenns og kirkesangeres lønninger o. s. v.» Liljedahl satt da i kirkekomiteen og var dens ordfører ved behandlingen av disse forslag. Han deltok ofte i debatten med kortere greie og saklige innlegg. Da disse love skulde gjennemføres, blev Liljedahl opnevnt som lønningskommissær, og reiste som saadan meget omkring paa prestegaardene, hvor han var en velsett gjest.

Man ser saaledes, at Liljedahl som tingmann har deltatt i flere betydelige sakers behandling der særlig angaar kirke og skole og har øvet sterk innflytelse der.

Av større politiske saker — der dog mindre hører hjemme i en kirkelig aarbok — skal bare nevnes forslaget til stortingsuttalelser i 1895 («7-junibeslutningen»), som ogsaa blev kalt Liljedahls forslag fordi hans navn stod først blandt forslagsstillerne. Dette forslag gikk som bekjent ut paa, at der paa helt fritt grunnlag skulde innledes forhandlinger mellem de forenede riker om en tilfredsstillende og med rikenes selvstendighet og deres likestillethet innen unionen stemmende ordning av konsulatvesenet og utenriksstyret. Det var

det første forsøk paa en samling av venstre og høire for aa undgaa den fare som truet oss fra Sverige. Dette blev forløperen for den store samling i 1905 og begivenhetene da.

I den store trontaledebatt i 1906/07 deltok han med et innlegg hvori han sterkt sluttet sig til statsminister Michelsen. Det var denne debatt som blev den første innledning til splittelsen innen venstre. Michelsen gikk av og Løvlands ministerium blev dannet. — Men allerede i 1908 forelaa den Gunnar Knudsen-Castbergske aksjon mot dette ministerium. I denne debatt holdt Liljedahl en av sine ypperlige taler. Om denne tale skriver «Tidens Tegn» i sin nekrolog: «Den som hørte hans store tale i 1908, da Gunnar Knudsen og Castberg fellte Løvlands ministerium, vil ikke lett glemme denne alvorlige og viktige advarsel til det saakalte «konsoliderte» venstre mot aa gaa sammen med socialistene for aa styrte det daværende moderate landsstyre. Hans veltalende, lyrisk anbragte foredrag, som ofte var krydret med friske, jevne og lunt fortalte billeder fra bygdelivet, kunde undertiden — som ved denne leilighet — heve sig til virkelig patos.»

Liljedahl blev efterpaa formann for den uavhengige venstregruppe og var visstnok forfatter av den erklæring, som nekter Gunnar Knudsens regjering parlamentarisk støtte.

Liljedahl talte ikke ofte i tinget, og hans taler var almindelig ikke lange. Men han blev alltid paahørt med stor opmerksomhet. Om hans deltagelse i det offentlige liv i sin almindelighet skriver «Tidens Tegn» bl. a.: «Der staar respekt av den innsats han har gjort, enten man har været enig eller uenig med ham. Det blev alltid lagt vekt paa og tillagt betydning, naar Liljedahl hadde tatt sitt standpunkt i en vanskelig situasjon. For den retning, Liljedahl sluttet sig til, hadde en klok, sindig og tillike en modig og meget vaabenfør mann paa sin side.»

Som president ledet han forhandlingene med ro og verdighet. Hans smaa leilighetstaler som president var almindelig mesterlige, f. eks. over Elias Blix, ved hundreaarsskiftet o. s. v.

Den siste var saalydende: «Naar stortinget samles i denne stund for første gang ikke alene i det nye aar, men ogsaa i det nye aarhundrede, saa er jeg sikker paa aa ha forsamlingens tilslutning, naar jeg fra denne plass uttaler, at det skjer med dyptfølt takk til Gud for alle de store og rike gaver som er skjenket vaart fedreland i det svunne sekel. Stor var arven vi fikk fra fedrene, og rike er ogsaa de frukter den har baaret. Fred og fremskridt baade paa de aandelige og materielle omraader har kronet den enkelte saavelsom landet. Derfor er vi takknemlige. Og saa gaar vi sterkere og mere fortrøstningsfullt videre. Visstnok er vaar fremtid dunkel, og det er ingen dødelig givet aa raade de runer den har aa

risse i vaart folks aarbøker i de kommende tider. Men en ting vet vi, og det har vi lært saavel av vaart eget folks historie som av andre folks, og det er den, at enighet og troskap alltid fører lykken hjem med sig. Enighet og troskap skapte vaart folks frie forfatning i trange tider i forrige sekel, enighet og troskap være det løsen, som samler vaart folk om forfatningen i det nu begynte. Forsikret om, at saa vil skje, og at da og kun da vil vaart folk kunne vente varig velsignelse for den enkelte som for landet, gaar vi trøstig til vaar gjerning i det nye aarhundrede.»

Hans tale i anledning Blix's dødsfall slutter saa — efter at han hadde skildret ham som universitetslærer, som statsraad, som bibeloversetter, som salmedikter: «For alt hvad professor Blix saaledes har været for oss, likesom ogsaa for det utmerkede eksempel han har efterlatt oss ved sin stille, bramfri, fordringsløse og fordomsfri personlighet, sier jeg ham herved paa nasjonalforsamlingens og dermed paa det norske folks vegne vaar beste takk. Og jeg vil legge til, at saalenge det norske folk som hittil anser sann og uskrømtet fedrelandskjærlighet og sann og uskrømtet gudsfrykt for aa være et folks sanne lykke, saalenge vil Elias Blix's navn nevnes med takk i landets tusen hjem fra slekt til slekt. Fred og velsignelse over hans minne!»

Som statsraad fikk ikke Liljedahl anledning til aa gjøre sig særlig bemerket, da det begge ganger var meget kort. Første gang var i 1889 i Sverdrups ministerium kun nogen faa maaneder. Annen gang blev han statsraad i det Bratlieske ministerium i 1912. Dette varte kun knapt et aar. Her var han kirkeminister. Som saadan fremla han budgettene og forsvarte dem i tinget. Det hele gikk jevnt og rolig. Han var velsett av geistligheten og nøt anseelse som departementschef. Større kirke- eller skolespørsmaal forelaa ikke nettop da. — Et par ting skal dog nevnes.

Det ene spørsmaal angikk talespraaket i folkeskolen. Regjeringen hadde foreslaatt en del endringer og tillegg i landsskoleloven, deriblandt i maalparagrafen, gaaende ut paa, at den muntlige undervisning saavidt mulig skulde meddeles paa stedets almindelige talespraak. Samtidig hadde Oddmund Vik fremkomnet med en interpellasjon om spørsmaalet. Høire angrep Liljedahl for at han gikk riksmaalet for nær, og venstre for at han «tynte landsmaalet».

Han stod her som saa ofte mellem en dobbelt ild. Han «fikk slag paa begge ører», som han uttrykker sig, fra hver sin kant. Men jeg blev ikke redd, sier han. «Jeg tenkte som saa, man skal aldri være redd for aa gjøre det som er rett.» Og saa citerer han lunt og rolig verset:

«Aa kor ein bryggjer og kor ein bakar,
D'er alltid ein som det inkje smakar.
Og naar den eine, han gjerer rop,
So ropar sidan den heile hop.»

Han slutter med aa si:

«Naar vi har faatt denne bestemmelse her paa folkeskolens omraade, saa gaa hen hver til sitt partis program og sett en tykk strek over spraakposten. La spraakutviklingen her bli det, den skal være: et kulturspørsmaal, som kan løses paa fredelig maate . . . og ikke opta det paa noget politisk program. Det hører ikke hjemme der. At man ad lovgivningens vei frigjør spraaket slik at det kan tas bort fra de politiske programmer, det vil være til hell for skolen, for hjemmet og til hell for hele fedrelandet.»

Et annet spørsmaal av kirkelig art, som var oppe i hans statsraadstid var om kvinners adgang til aa optrede i kirkene. Der var i desember 1911 gitt en kongelig resolusjon gaaende ut paa, at kvinnene kunde holde foredrag i kirkene. Der var mange, som ikke var tilfreds med dette, men vilde de skulde ha samme rett som mennene til aa holde opbyggelser eller prekener i kirken. Liljedahl uttaler sin varme erkjennelse av det velsignelsesrike arbeide i skolen og kirken, kvinnene har utført, men fremholder at resolusjonen i vesentlig grad tilfredsstiller behovet, saa man nu kan la det være, heseblesende aa komme med nye forslag efter kun nogen maaneders forløp. Det maa først vise sig, om der er trang for mere. Han slutter sig til et forslag om at regjeringen fortsatt bør ha sin opmerksomhet paa forholdet og i tilfelle gi menighetene adgang til aa uttale sig om saken.

Liljedahl viste sig i al sin offentlige optreden som en helt frisinnet fremskridtsmann. Han delte i hovedsaken venstres synsmaater, men kunde ikke slutte sig til ytterste fløi, hverken i Sverdrupenes dage eller senere. Han inntok almindelig et moderat venstres standpunkt. Det vilde vel i vaar tid nærmest svare til det «frisinnede venstre». Hans hele optreden bærer preg av den rolige, sindige mann, der ikke vil være med paa forhastede reformer, uten at han er viss paa, at det nye er bedre enn det gamle. Og han var i det stykke som regel i kontakt med sine velgere, for hvem han dog aldrig «gikk paa kruk», som han sa. Han var modig og fryktløs til aa si sin mening til høire og til venstre.

Om hans private liv er kun godt aa si: Det var eksemplarisk saavel i hans bygd som i hans hjem. Han levde et fromt og lykkelig familieliv med sin hustru Barbra f. Ramsli og sine barn. Disse var 6, hvorav en av sønnene er prest og to av døtrene er prestefruer.

Foruten sine stillinger som lærer og kirkesanger, som stortingsmann og statsraad var han fra 1891 til 1900 postmester i Aalesund.

Da bodde han for det meste paa sin gaard Spjelkavik i nærheten av byen. Fra 1900 til 1903 var han postmester i Bergen. Siste aar tok han avskjed og flyttet til en gaard, han hadde kjøpt, i Vik i Sogn, hvor han hadde sitt hjem i de siste 20 aar. Her anla han en stor frukthave, som han drev langt frem. Han hadde likesom sine forfedre stor interesse for havedyrkning. Aa stelle med haven var vel hans hovedsyssel i det siste.

«Om hans livs opfatning i sin almindelighet,» skriver en, der stod ham nær, «er det sikkert — efter mitt mangeaarige samvær med ham — at gudsfrykt, kristendom, sedelig og moralsk liv, tukt og orden, gammel sed og skikk var hans livs grunnpiller, og det ansaa han som samfundets grunnpiller, og hele hans politiske virke viser, at han her reagerte straks og kraftig mot alt, som han antok vilde ødelegge og opløse kristendommen og i det hele folkelivet og samfundet. I sin enfoldige barnlige kristentro døde han fredfullt.»

Han hadde to ganger siste vaar snev av lungebetennelse. Til en, som besøkte ham i august, sa han, at han hadde ikke lenge igjen. Det var han ogsaa vel forberedt paa og ønsket. «Naar løvet faller, saa faller jeg,» sa han. — Og nettop i løvfallet fikk han reisebud. 10. oktober 1924, da løvet falt, lukket han sine øine for aa aapne dem i den evige sommer — med «sol og sang saa viden om».

SOGNEPREST OLE GJERLØW. 1845-1924.

AV

A. F. W. J. PRYTZ.

Ole Ohnstad Gjerløw var utvilsomt en av de betydeligste skikkelser innen den presteslekt som nu gaar bort.

Han var født i Aurland i Sogn 20. oktober 1845. Hans foreldre var hovedkirkesanger Jens Larsen Gjerløw og hustru Anna Maria Ohnstad. «Farens slekt var en gammel gaardbrukerslekt, jevne folk av noget stillfarende art, flittige og arbeidsomme. Den gaar langt bakover i bygden. Klokker Gjerløw var en lærer av den gamle skole, forlikelseskommissær og en slags veileder og hjelper, naar det gjaldt aa skrive for folk og veilede dem. De søkte meget til ham. Han var usedvanlig musikalsk og sang en meget vakker baryton. Moren var av en gammel lensmannsslekt. De bodde paa den gamle ættegaard Onstad og har været lensmenn i 5 ledd til nu det siste ledd — student og løitnant Ole Ohnstad — har tatt

avskjed. Denne slekt var kjemper og representerte litt av det store i bygden, baade hvad aand og kropp angaar. Moren var liten, sortøiet og usedvanlig aandsfrisk. Hun var meget ansett i bygden. Faren døde 60 aar gammel, moren blev 81 aar.» — Ole Gjerløw skrev engang saaledes om sin bygd og dens folk: «Jeg er vokset op i en av indre Sogns trangeste bygder, blandt et folkeferd, som utmerket sig ved kvikkhet, snarraadighet, og som dengang iallfall satte sin ærgjerrighet i aa utføre mest mulig arbeide paa kortest mulig tid. De haarde livsvilkaar og det svære arbeide dannet en slekt, som var sterk og rask i holdning og tanke, ogsaa i talen, og alle de menn, som har søkt ut fra disse bygder til universitetet og andre livskall, har visstnok bevart det beste av denne sogneeiendommelighet.»

Ole Gjerløw gennemgikk Vossevangen lærerskole 1864 med vidnesbyrd «Meget duelig». Senere var han i 2 aar lærer ved folkeskolen i Fet.

Om sin videre utdannelse uttaler han sig saaledes: «Trangen til videre utvikling og navnlig et levende ønske om akademisk utdannelse førte mig høsten 1866 til Kristiania. Min eldste bror senere sogneprest Jens Gjerløw var just da blitt student, og navnlig ved hans broderlige hjelp og undervisning og et laan fra hjembygden begyndte jeg aa lese til examen artium. Denne lesning maatte jeg i foraaret 1868 avbryte, dels av pengemangel, dels fordi jeg som vernepliktig og utskrevet til linjen valgte aa avgjøre min militærplikt som løitnant uten fast lønn. Først i slutningen av 1869 kunde jeg gjenopta mine studeringer, og sommeren 1870 absolverte jeg ex. art. med karakter laudabilis og ex. phil. vaaren 1871 med samme karakter. Under min derpaa følgende studietid blev min lesning paa mange maater sinket og hindret, fornemmelig fordi min bror og jeg efterhaanden hadde tatt til oss 3 yngre brødre, hvis forsørgelse og undervisning utelukkende paahvilte oss.»

Teologisk embedseksamen tok han 1876 med laudabilis og praktisk-teologisk eksamen 1877 ogsaa med laudabilis. Nyaar samme aar blev han notarius ved det teologiske fakultet og likeledes samme aar lærer og klokker ved Akershus festnings straffanstalt. Samtidig var han lærer ved Aars og Voss's skole. «Saavidt jeg har faatt tid og ro dertil«, skriver han, »har jeg beskjeftiget mig med studiet av dogmatikk og eksegetisk teologi, et studium, som jeg ogsaa paa mange maater har fremmet ved utstrakte teologiske manuduksjoner. For aa vinne tid hertil forlot jeg Aars og Voss's skole ved skoleaarets slutning 1877. Skjønt ønsket om aa fortsette disse

studier ennu nogen aar fremdeles er levende, har dog den prestelige stilling alltid staatt for mig som mitt egentlige kall.» Imidlertid kom der til aa hengaa nogen aar, innen han fikk geistlig embede, idet han i 1880 blev sekretær i det Norske Misjonsselskap. Den unge teolog kom derved i en stilling, som gjorde ham kjent i alle vaart lands kristelig interesserte kretser, og det er bekjent, at han løste den meget vanskelige opgave paa en sjelden tilfredsstillende maate. Hovedstyret gav ham ogsaa, da han i 1887 fratraatte for aa overta sogneprestembedet i Hamarøy, vidnesbyrd om «fremragende dyktighet og stor arbeidskraft». «Under de forskjelligartede og vanskelige forhold, der stadig frembyr sig i denne betydningsfulle stilling, har han vist en stor evne og skarpsindighet til aa utfinne den korrekte maate, hvorpaa enhver sak bør gripes an . . . . ikke blot under sakenes skriftlige behandling; men han har ogsaa i en sjelden grad det muntlige ord i sin makt.» Som opbyggelig taler er han «alvorlig, klar, grundig og overbevisende». Som prest i vaar kirke vil han komme til aa innta «en ansett og fremtredende plass blandt dens tjenere».

I Hamarøy blev Gjerløw til 1894, da han blev utnevnt til sogneprest i Vaagan. Han hadde tenkt fra Hamarøy aa søke sig sydover; men efter en inntrengende opfordring fra biskopen meldte han sig til Vaagan, samtidig som biskopen anmodet regjeringen om, at Gjerløw og ingen annen maatte faa dette embede. Biskopen uttalte: «Jeg kjenner ingen prest i stiftet og knapt nogen utenfor heller saa skikket for de usedvanlig vanskelige og innviklede forhold i Vaagan.» Han fikk vidnesbyrd om aa være kraftig, virkelysten og dyktig som predikant, sjelesørger og administrator. — Et tegn paa den store anseelse, hvori han stod, var det, at han var sterkt paa tale til biskop i Tromsø stift.

1904 fikk Gjerløw Vestre Fredriksstad sogneprestembede. I 1906-1912 holdt han forelesninger ved det Praktisk-Teologiske Seminar over misjonslære. I 1918 tok han avskjed. Kirkedepartementet uttalte i den anledning, at han hadde været en fremragende dyktig geistlig, baade som predikant og sjelesørger og som administrator.

Hele sitt liv ydet Gjerløw mange bidrag til vaar religiøse og kirkelige litteratur. I sine sekretæraar redigerte han «Norsk Misjonstidende» og leverte like til sine siste levedage flittige bidrag til pressen.

Ved sin avskjed flyttet han til Stabekk og «tok sig en hvile ved oprydningen av et skogholt og blev derunder aandelig ung igjen og begynte aa preke igjen og gjorde det med friskhet og

lyst.» Han døde 25. mars 1924 lys og tilfreds efter 14 dages sykdom. En yngre bror prost Ragnvald Gjerløw ved Domkirken i Stavanger forrettet, da han under stor deltagelse blev begravet paa Vestre Gravlund ved Oslo, og gav ham i vakre ord det skjønneste brodervidnesbyrd. «I broderkretsen stod han høireist og rank, et eksempel for de yngre, som han innbød til aa trede i sitt spor.» Der blev ved graven ogsaa av andre uttalt anerkjennende og taknemmelige ord, et uttrykk for, at den avdøde i sjelden grad hadde været aktet og elsket i de menigheter hvor han hadde virket.

Han efterlater sig hustru Agnete Hermine Brun, og 4 barn, 3 sønner og 1 datter. En av sønnene er ingeniør og to redaktører.

Utgaatt av en begavet og særmerkt slekt har, som det fremgaar av foranstaaende, Ole Ohnstad Gjerløw inntatt en fremtredende plass blandt Norges geistlighet. De var i det hele fire prestebrødre, nu lever kun en tilbake, ovenfor nevnte prost Ragnvald Gjerløw. Ogsaa han har hatt stemmer til biskop. Jens Gjerløw døde i 1893 som sogneprest til Barbu, og John Gjerløw døde 1915 som sogneprest til Aremark. Alle var de dyktige menn i sin gjerning, avholdte av sine menigheter.

INDREMISJONÆREN ANDERS FORFANG. 1848-1923.

AV

K. PETERSEN.

Der er neppe nogen legmann i Trøndelag som har gjort en saa stor innsats i kristelig liv som Anders Forfang. Skolen, kirken og det frivillige kristelige virke i hedningemisjon og indremisjon hadde fanget hans levende interesse og varme hjertelag. Han favnet saa vidt og stakk saa dypt.

Anders Kristiansen Forfang er født paa gaarden Eming (eldre skrivemaate: Engum) i Føling i Stod 17. juni 1848. Foreldrene, Kristian Engum, født paa Forfon (eldre skrivemaate: Forfang), og Ingeborg Rones fra Beitstad, maatte i 1859 selge sin lille gaard Eming og flyttet til Namsskogan, hvor den 12 aar gamle Anders blev gjæter paa Lindsetmoen om somrene 1860-64. Om vintrene bodde han hos sin farmor paa Forfon for aa gaa i skole. Læreren var P. Følling. Han var en fremragende lærer. Forfang satte ham høit og har tatt med sig ut i livet mange gode minner fra sin barndoms lærer og skolen i hjembygden. Naar Følling fortalte bibelhistorie eller skildret menn fra apostel- og martyrtiden, gjorde det

et sterkt inntrykk paa den unge Anders. Han ønsket aa ligne disse som hadde levet i Herren og døde i Herren.

Hans barndomskamerater var Fiveguttene, brødrene Eilert, Ingebret, Ole og Oluf, og Forfonguttene, brødrene Kristoffer, Ole Kristian, Magnus og Ole Iver. De sluttet sig sammen og dannet en bueskytterforening.[1] De dannet ogsaa en krets av forretninger. De var handelsmenn i forskjellige brancher. Bursvalene paa gaardene tjente som forretningslokaler. De utgav et haandskrevet blad, kalt «Vennerne». Naar bladet blev oplest, var der ogsaa voksne tilstede. De moret sig kostelig over guttenes paafund. Undertiden holdt de stortingsvalg. Ting blev satt, og valg foretokes paa president og visepresident. I svære debatter blev tidens brennende spørsmaal drøftet. «Her», sa Forfang, «blev grunnen lagt til at jeg tør gaa op paa et kateder, si min mening og forsvare den.» I boken «Stod i fortid og nutid» hvor Forfang har fortalt om guttenes bedrifter, slutter han sin meddelelse med følgende ord: «Forfon- og Fiveguttene var pionerer for de forskjellige organisasjoner som ungdommen i Stod nu har. Vi var alle glade i vaar hjembygd.»

Lysten til lærergjerningen vaaknet hos ham. Men han var fattig, foreldrene hadde liten eller ingen raad til aa hjelpe ham. En tante hjalp ham noget, men forøvrig maatte han gaa til enkelte kjente og spørre om de vilde kausjonere for et pengelaan, saa han kunde komme inn paa seminariet. Høsten 1864 blev han konfirmert i Kvam kirke av residerende kapellan H. D. Rolland, og aaret efter reiste han til Klæbu seminar og blev optatt som elev.

Opholdet i Klæbu de to aar 1865-67 fikk stor betydning for hans aandelige utvikling. Der kom han sammen med begavede unge menn som vilde frem, og frem kom de ogsaa. O. Klykken, J. Nicolaisen, overlærer i Oslo, og J. Bach, skolebestyrer paa Namsos, blev hans fortrolige kamerater. Mellem ham og Klykken sluttedes et hjertelig vennskap som varte like til det siste farvel paa dødsleiet. — Lærere ved Klæbu seminar var da: Nicolai Ulstad, Th. G. A. Angell, C. E. Nicolaisen, Hans Landstad og Ove Bugge. Det var stort innrykk av seminarister, parallellklasser. De saa op til sine lærere med aktelse og tillit. Pastor Angells undervisning i kristendomskunnskap preget sig dypt i Forfangs sinn, men nogen gjennemgripende forandring blev det dog ikke med ham under opholdet ved seminariet. — Klykken og Nicolaisen fikk Kongens premie

[1] Forfang sendte en meddelelse herom til utgiveren av «Børnenes blad», Anton Bang, og han optok meddelelsen i sitt blad og roste foretagendet.

for særdeles utvist flid og forhold, Forfang blev dimittert med karakteren «Meget duelig».

Sin første virksomhet som lærer fikk han i Grong, som vikar ved almueskolen der. Naar han flere aar efter med sin familie reiste op til Lierne, gjennem Sandørdalen for aa tilbringe sommerferien der, viste han dem gjerne gaarden Berg og sa: «Der i den stuen hadde jeg mitt første virke som lærer.»

Høsten 1868 kom han som lærer op til Kolvereid i Ytre Namdal. Han vikarierte i en skolepost som hadde 2 skolekretser. Nedskriveren av disse linjer var da hans elev. Jeg var i 13 aars alderen og kan godt huske hvilket sterkt inntrykk jeg fikk av ham som den dyktige og samvittighetsfulle lærer. Vi gutter hadde respekt for den unge, høie og «tynne» læreren vi hadde faatt. Han tøilet oss med sitt blikk, vakte oss ved sin bestemte optreden, og lokket oss med sitt lune smil. Paa ett av skolestedene satt vi ved et langbord som laa paa to tønner. Det hendte imellem, at de urolige gutteben kom i berøring med tønnene saa baandene ramlet ned. Naar da Forfang paa sin stille, men bestemte maate sa: «Er det noen som ønsker aa komme inn i tønnen?» blev det med ett stille.

Formann i skolekommisjonen som det dengang kaltes, var sognepresten i Kolvereid, Knud Thorkelsen, en hjertensfrom og troende mann. Han var glad ved aa faa Forfang til menigheten som lærer. Han haapet aa skulle faa ham ansatt i posten, men det lyktes ikke. En søndag efter gudstjenesten kalte han Forfang til sig paa kontoret og meddelte ham med stor deltagelse at han ikke var ansatt. Et par attester fra vaar kjære sogneprest vitner om at han satte Forfang høit som lærer. Han hadde besøkt hans skole 2 ganger.

Forfangs venn Klykken hadde det aar 1868-69 været huslærer for barna hos handelsmann H. P. Dahl paa Orkedalsøren (Orkanger) og skulde nu overta den post han hadde faatt i Skage i Overhalla. Klykken anbefalte Forfang som sin eftermann i huslærerstillingen. Dahl fulgte Klykkens raad og kalte Forfang til huslærer. Han kom om høsten 1869 og blev der til 1871. —

Opholdet i Orkedalen blev av stor betydning for Forfang. I nogen aar hadde der været en sterk religiøs vekkelse. I menigheten virket den nidkjære prest personell kapellan A. J. Bull, som siden kom til Støren. Han hadde vel sin varmeste periode de aar Forfang var hos Dahl. Orkedalen fikk i den tid jevnlig besøk av emissærene Ole Kallem, Nils Ylvisaker, Fredrik Aandahl og Peder Nordsletten. Forfang søkte flittig til kirken og til forsamlingene som holdtes i bygden (dels av tilreisende og dels av bygdens lege krefter), og

gjennembruddet kom for den unge lærer som nu overgav sig til Gud. Han satt om aftenene for sig selv og leste Pontoppidans forklaring, Scrivers og Johann Arndts skrifter, søkte lys og fant vei inn til Gud. Det gikk op for ham det store kall han hadde faatt, han ønsket og bad Gud om aa faa bli til velsignelse i skolen for de barn som Gud i sin naade maatte betro ham. Og Herren hørte hans bønn.

Høsten 1871 blev han ansatt som lærer ved fastskolen i Mosviken, anneks til Ytterøy. Her virket han til 1878 og nedla et dyktig og godt arbeide i skolen og i menigheten. I de 3 siste aar var han tillike kirkesanger. Mosvikingene, barn og foreldre, fikk hans ungdomskjærlighet, og de var paa sin side glade i sin lærer og klokker. Ved flere leiligheter aarene fremover la de for dagen at «gammel kjærlighet ruster ikke». —

Under sin virksomhet i Mosviken var Forfang blitt kjent baade for sin dyktighet som lærer og sin alvorlige kristendom. Mellem ham og presten N. J. Laache paa Steinkjer, senere biskop i Trondhjem, var der et intimt forhold. Biskop Grimelund hadde ved flere anledninger stiftet bekjentskap med den dyktige og innsiktsfulle kirkesanger og lærer. Skoledirektør Bonnevie hadde festet sin opmerksomhet ved Forfangs lærerbegavelse. Ved de større misjonsmøter, ved stiftsmøter og ved de lærermøter som holdtes i denne tid, var gjerne Forfang tilstede. Hans optreden var stille og beskjeden, men han hadde alltid noget aa bære frem som vakte opmerksomhet og gav tilhørerne noget aa tenke paa. — Da saa posten ved Klæbu seminars øvelsesskole blev ledig og Forfang var blandt ansøkerne, var der ingen tvil hos myndighetene om hvem som var best skikket for denne viktige stilling. Biskop Grimelund har i et vidnesbyrd han efter anmodning har gitt ham (1880), skrevet følgende: «Det er mig meget kjært aa kunne gi herr Forfang det uforbeholdne vidnesbyrd, at jeg paa mine visitaser har hørt ham og fundet ham baade som kateket og i andre henseender aa være en sjelden dyktig lærer, likesom hans vandel og virksomhet i det hele gir inntrykk av en kristelig, alvorlig og fra karakterens side hederlig personlighet.»

Forfang var fra høsten 1878 knyttet til Klæbu seminar, og som lærer ved øvelsesskolen hadde han aa lede seminaristene i deres praktiske øvelser. Til bygden var han ogsaa knyttet, idet han var lærer ved fastskolen i Klæbu. — Da Forfang kom tilbake til Klæbu som lærer, var pastor Nils Aars seminariets bestyrer, Hannibal Hartmann annenlærer og O. Klykken tredjelærer. W. A. W. Kaurin, som senere blev sogneprest i Ringebu, var da sogneprest i Klæbu. Der raadet fra første stund det beste forhold i lærerkollegiet. Da Aars

i 1882 fratraatte som bestyrer av Klæbu seminar for aa overta bestyrerposten ved Asker seminar, og Chr. Falkenberg kom som hans eftermann, vedblev det samme gode forhold.

Seminariet hadde god søkning, og foreldre sendte med stor trygghet og tillit sine sønner til Klæbu, hvor de visste at de fikk en utdannelse og en opdragelse som hvilte paa kristelig grunn. Disse menns navn er for stedse innrisset i Trøndelagens, ja i Norges skolesaga.

Forfang blev optatt med sin gjerning i skolen og ved seminariet. Var nogen av lærerne syk eller fraværende for aa søke videre utdannelse, var Forfang den vikarierende. Men uaktet hans tid var meget optatt, fant han dog tid til aa delta i det frivillige kristelige arbeide i bygden. Han holdt opbyggelsesmøter og misjonsmøter. Forfang og Klykken skulde være med over alt, kunde ikke den ene avse tid, saa maatte den annen. De to utførte megen frivillig «ulønnet» kristelig virksomhet i Klæbu i aarene fremover til seminariet blev flyttet til Levanger.

Klæbu seminars 50 aars jubileum blev i 1889 feiret med stor høitidelighet. Minner fra seminardagene opfriskedes, kamerater møttes, og venner fra gamle dager tilbragte hyggelige stunder sammen. Forfang og Klykken gjorde alt de kunde for at deltagerne riktig skulde feire festen paa en verdig og hyggelig maate. Spørsmaal om flytning av seminariet var da reist, og diskusjon om stedet hvor det nu skulde legges, var livlig. Et sted med bedre kommunikasjoner, et sterkere pulserende liv og en bedre ordnet folkeskole var de fordringer man stilte. I 1892 besluttet stortinget at seminariet skulde flyttes til Levanger, og i sommerferien det aar blev flytningen foretatt. I 53 aar hadde det været i virksomhet i den lille trange bygd, og 1151 seminarister var i disse aar dimittert.

Forfang flyttet med til Levanger og fortsatte som lærer ved øvelsesskolen til 1907. Ved skoleloven av 1889 var der aapnet adgang til aa utdanne mannlige og kvinnelige lærere for smaaskolen. Forfang begynte i Klæbu med kurser for lærere med lavere lærerprøve. Han fortsatte med kursene paa Levanger, en skare av unge menn og kvinner fikk nyte godt av hans undervisning, og av deres som han antok til hjelp. Skolebestyrer A. Grevskott var hans medhjelp i flere aar. — Likesaa satte han igang 1- à 2-maanedlige kurser til forberedelse for dem som meldte sig til optagelse ved lærerskolen. — Han var med i den kommisjon som var samlet i Hamar i 1889 i anledning den nye seminarlov, og varetok der øvelsesskolenes tarv. — Flere ganger, tildels i adskillige maaneder, vikarierte

Forfang for rektor Falkenberg og for andre lærere ved lærerskolen. — Mange er de lærere og lærerinner som har ham i takknemlig erindring for hvad de fikk ved hans undervisning og den veiledning han gav. Han stod høit og var aktet av Norges lærerstand for den innsats han har gjort i den norske folkeskole. Ved flere anledninger har ogsaa Levanger lærerskole lagt dette for dagen. Den minnefest som blev holdt ved lærerskolen i juni 1923, hvor et billede av Forfang blev avsløret, formet sig som dyptfølt takk til ham for hans elskverdige, humane ferd og trofaste virke i skolens tjeneste.

I de 15 aar han var paa Levanger, deltok han ogsaa der i den kristelige virksomhet i byen og omegn. Han hadde tillit og man satte pris paa hans dyktighet og innsikt. Efter den gamle ordning var han valgmann for Levanger by, var i flere aar medlem av bystyret og i 1906-09 var han varamann til stortinget for Kalvskinnets krets i Trondhjem. (Levanger utgjør en valgkrets med denne.)

Foruten det daglige arbeid i skolen fant han ogsaa tid til aa delta i en rekke større møter og skrive en mengde artikler om skole- og kirkespørsmaal.

Det første skrift som han lot trykke var «Gamle skoler og gamle skolemestre», smaa bidrag til Norges folkeskoles historie, I, 1892, 128 sider; annet oplag 1906 under titel «En halv tylvt gamle skolemestre», 56 s. Sammen med sin venn seminarlærer O. Klykken utgav han «Fortellinger for skole og hjem» ordnede efter katekismen, I, 1889, 334 s., II, 1893, 302 s., III, 1892, 174 s.; III, 2. opl. 1923, 216 s. Senere kom: «Klæbu seminar», 1902, et litet minneskrift, med et tillegg om Levanger lærerskole, 72 s., og «Den norske folkeskoles historie», Røros 1908 («Dovre»s føljeton).

I 1906 blev det en omordning av folkeskolen paa Levanger som øvelsesskole for lærerskolen, en ordning som Forfang ikke fant sig riktig tilfreds med. Samme aar henvendte styret for Trondhjems indremisjonskrets av det Norsk-Lutherske Indremisjonsselskap sig til ham med inntrengende anmodning om aa overta stillingen som sekretær for kretsen. I sitt svar skrev han: «Skolen og skolearbeidet er mig det kjæreste. Jeg har ikke ulyst til stillingen, men blir et lengere fremtidig skolearbeid mig tilbudt, frykter jeg dog for at jeg kommer til aa foretrekke det (skolen er som før sagt «min første kjærlighet»).» I skolens tjeneste hadde han nu været i 11 aar som huslærer og almueskolelærer og i 29 aar som seminarlærer, i sannhet en lang og virksom arbeidsdag.

I 1907 overtok han stillingen som sekretær og forretningsfører

for Trondhjems indremisjonskrets. Som saadan hadde han aa redigere kretsens organ, «Hyrden». O. Klykken var den gang formann i kretsen. Han var ogsaa flyttet med lærerskolen til Levanger, men fratraatte stillingen som seminarlærer i 1894 og blev ansatt som klokker ved Bakke kirke i Trondhjem. Nu møttes de igjen til felles arbeid i Guds rike. — Efter opfordring fra styret for Norsk Finnemisjon i Troms overtok Forfang tillike redaksjonen av «Norsk Finnemisjons blad». Han fikk nu bruk for sin «gode penn», og det kom vel med at han i disse mange aar hadde fulgt med i den kristelige og kirkelige bevegelse baade i Trøndelag og i videre kretser.

Skjønt han nu var 59 aar og hadde hatt en travl arbeidsdag, var hans kraft usvekket. Han var som en «ungdom frisk» i sinn og tanke. Han hadde sine hjerterøtter festet i god gammel kristendom. Som før nevnt hadde han i det aandelige gjennembrudds tid stiftet bekjentskap med de gamle gode legpredikanter, og naar nogen av dem var i farvannet, var Forfang paa deres møter. Det var menn som hadde staatt i nær forbindelse med Hauges venner i første ledd, og de forkynte det gamle evangelium om synd og naade uavkortet. Forfang var fortrolig med dem, han satte sig gjerne ved deres føtter og drakk av det friske vell som de øste av.

I 1880-aarene virket Paul Gerhard Sand i Trondhjem og Trøndelags bygder. Hans forkynnelse syntes for somme aa være et for fritt evangelium. Men Forfang var blitt fortrolig med evangeliets frigjørende kraft, ikke bare fra synd og last, men ogsaa fra treldom under loven, fra døde gjerninger til levende tjeneste i samfund med Gud. Gjennem Rosenius's skrifter og ved fortrolig omgang med sin venn, lærer Okstad paa Ytterøy, fikk han kort tid efter sin omvendelse et klart syn paa frelsen i Kristus. Han gledet sig over virkningen av Sands forkynnelse.

Da den kristelige ungdomsbevegelse naadde til Trøndelag, blev Forfang brennende for den. Ved et stort lærermøte paa Levanger, holdt han et tendende foredrag om bevegelsen og la den talrike forsamling av lærere alvorlig paa hjerte, at de ikke maatte stille sig kolde og avvisende overfor bevegelsen, men efter evne og leilighet søke aa fremme den. Bevegelsen satte en velsignet frukt. I 1899 startet indremisjonskretsen ungdomsskolen paa Leira. Forfang var levende interessert, og til det annet kursus 1900-01 sendte han sin eldste datter.

Lokalkjent som han var i kretsen og kjent med de aandelige bevegelser, var det ingen vanskelighet for ham aa sette sig inn i det

nye virke som nu laa for ham. Han blev møtt med tillit og forstaaelse overalt. Man følte at en kraftig, men forsiktig haand hadde tatt fatt paa styringen. I de 16 aar han var kretssekretær, merkedes et stort fremskridt i kretsens virke. Det var ikke saa liten motstand i flere retninger. Med Herrens vidunderlige hjelp kom man igjennem, men Forfang tilla sig ikke æren for det. Han var til hver tid villig til aa gi Gud æren for alt.

Paa samme tid som Forfang var indremisjonsmann med liv og sjel, var han ogsaa den norske kirke hengiven. Man lot tildels i visse indremisjonskretser falle ytringer om at Forfang var alt for kirkelig.

Fra 60-aarene og utover til 80-aarene stod kirken høit hos kristenfolket i Trøndelag. Her var i disse aar en samling av prester som hadde faatt sin aandelige fornyelse ved den Johnsonske vekkelse: Biskop Grimelund, prestene N. J. Laache paa Steinkjer, A. Høyer i Trondhjem, D. C. Frich paa Bynes, C. H. Müller i Børsa, H. A. Høyer i Grytten og M. Wefring i Trondhjem var menn som bar frem sannhetens ord med kraft. Naar disse kom til de kirkelige stiftsmøter, til misjonsmøtene, til krets- og generalforsamling, prekte, holdt foredrag eller deltok i samtaler, da blev det opbyggelse. Forfang var kjent med dem, han omgikkes fortrolig med dem. For ham stod det slik, at det var Norges kirke som hadde fostret dem, og ved landets universitet hadde de faatt den ild som brente i deres hjerter.

Den norske folkekirke hadde en stor plass i Forfangs hjerte. Hans mange innlegg ved foredrag og artikler vidner om baade forstaaelse og hjertelag. «Den norske folkekirke er vaart lands og vaart folks dyreste eie. Alle frivillige kristelige organisasjoner tilsammen har ikke gjort saa meget for kristendom og kristelig liv i vaart land som den norske kirke», var hans ord naar han skildret dens betydning. Hans innlegg ved de kirkelige landsmøter og stiftsmøter bærer vidnesbyrd om et kirkesyn som setter stor pris paa arven som er mottatt fra fedrene, som føler ansvar ved aa eie den og forpliktelsen til aa arbeide for kirkens frigjørelse, forat den kan faa utføre den gjerning i det norske folk som Gud har villet.

I flere smaaskrifter: «Vaar landsindremisjon», 1911, fire oplag, «Kirkesaken», 1912, fire oplag, «Kirken og Skolen», foredrag ved stiftsmøtet i Trondhjem 1914, har han klart fremholdt sitt syn paa disse institusjoner og de fremgangslinjer som maa følges, om de skal virke til Guds rikes fremme og vekst.

I 1920 skrev han «Norsk Finnemisjons histore», utgitt av Norsk

Finnemisjons hovedstyre. Det er hans største og betydningsfulleste skrift, 2. oplag 1921, 131 s. — Det lille skrift «Vaar Søndag», utgitt i 1922 (fire oplag) er et manende ord til kristenfolket om aa bruke Herrens dag, saa den blir til velsignelse. Det siste skrift han utgav, «De hellige Engler», tre foredrag han holdt i Sommerveitens bedehus, utkom 1922; 2net oplag efter hans død.

Forfang var en varm venn av Menighetsfakultetet. Han var medlem av forstanderskapet i flere aar og deltok i møtene. Han harmedes over at den liberale retning fikk en saa bred plass ved vaart universitet, og at Nidaros bispestol skulde faa en biskop som saa helt hadde stillet sig paa den side. Men allikevel tapte han ikke troen paa kirken. Den som har mottatt saa meget godt gjennem den, kan ikke slippe den tro at ennu kan velsignelsens tider komme for den norske kirke, vekkelsens og fornyelsens tider over de norske prester. Det gjelder om aa verge og verne om de goder vi har, saa vi kan bæres gjennem de tørre tider. Det var Forfangs syn, og det gav ham et vaakent blikk i vaktholdet for kirken til to sider.

Skarp var han i tale og skrift overfor den teologiske retning som har bredt sig fra vaart universitet. Men han vendte sig like saa bestemt imot de retninger som vraket kirken og ansaa gudstjeneste og sakramentforvaltning i kirkehuset for unyttig.

Som redaktør av kretsens organ «Hyrden» har han nyttet anledningen til aa fremholde sine tanker om tidens brennende spørsmaal paa det religiøse og kirkelige omraade. Han har levert mange velskrevne artikler, hans tanker og ord har naadd langt og er blitt hørt vidt om i vaart land.

Som foredragsholder inntok han en fremragende plass. Naar han hadde inntatt sin plass paa katedret, kunde man være viss paa aa faa noget som var grundig og godt. Uten brask og bram, uten overflødige ord fremla han sine tanker og drog sine slutninger. Rolig og verdig uten nogen ytre gestus under utførelsen, kunde det kjennes som noget seigt og tungt ved hans foredrag. Men i innholdet var der friskhet, lune, vidd og hellig alvor. Som debattant var han slagferdig og hadde en sjelden evne til aa feste sig ved det vesentlige og finne kjernen i en sak. Personlige utfall var man friet fra, selv om det var en skarp motstander.

Forfang hadde en levende interesse for hedningemisjon, han deltok i generalforsamlinger og kretsmøter og holdt en rekke foredrag om denne. I flere aar var han medlem av styret for Trondhjems krets av det Norske Misjonsselskap. I styret for Norsk Fin-

Indremisjonssekretær ANDERS FORFANG
1848 - 1923.
Fot. 1914.

Prost HERSLEB WALNUM
1849 1924
Fot. 1923.

Prost NILS URSIN
1853 1924.
Fot ca 1884.

Sogneprest HALFDAN MØLLER
1862 – 1924.
Fot. 1922.

nemisjon var han nestformann og som før nevnt redaktør for «Norsk Finnemisjons blad». Havikens skole for lappebarn var en frukt av hans varme hjerte for denne misjon. Den blev startet av Trondhjems indremisjonskrets og senere overtatt av Norsk Finnemisjon. Han sørget trolig for skolen og førte tilsyn med undervisningen. Hver vaar var han i Haviken og overvar skoleeksamen for lappebarna.

For kretsens ungdomsskoler, Fredly og Bakketun, hadde han et varmt hjerte. Den siste blev bygget i 1914—15 og satt igang høsten 1915. I skolenes styrer var han formann, og det kom vel med aa ha den erfarne skolemann som leder for en saa betydelig arbeidsgren i vaar indremisjon. For lærerpersonalet var han en god raadgiver og en faderlig venn.

Da Nidaros lærerskole blev startet i 1922, blev Forfang valgt til formann i styret. Det var en stor glede for ham aa se det tiltak som han lenge hadde hatt syn for, bli realisert og skolen satt igang. Det blev den siste «start» han fikk være med i.

Hans veiledning for de arbeidere kretsen sendte ut for aa virke med Guds ord, var verdifull. Den broderlige tukt og formaning manglet ikke. De har ham derfor i kjær erindring og takker ham for den paavirkning han gav dem.

Som opbyggelsestaler var han ikke utpreget vekkelsespredikant. Men det vekkende ord til de troende og til dem som ikke hadde valgt, manglet ikke i hans taler og i de betraktninger han skrev. Naar Forfang talte, hadde han alltid noget aa bære frem som baade var vekkende og opbyggeligt.

Han var ogsaa en utmerket finansmann. Han hadde kretskassens regnskap i flere aar. Naar kretskassen ingen underbalanse hadde ved kretsmøtene aar efter aar, saa er det ikke bare indremisjonsvennenes offervillighet som er grunnen, men den paapasselige kasserer og sekretær har sin store andel i det. I pengesaker var han den nøiaktige og samvittighetsfulle. I alle de «kasser» han hadde aa stelle med, var det rett og riktig.

Det var ingen som tenkte, da han under stiftsmøtet i Trondhjem 5.-8. april 1923 holdt sitt foredrag «Vaar kirkes daabspraksis og dens betydning for menigheten», inntatt i «Hyrden» 13. april s. a., at det skulde bli hans siste offentlige foredrag. Hans greie og kraftige innlegg i debatten paa møtet om «den kirkelige situasjon» blev hans avskjedsord til indremisjons- og kristenfolket i Trøndelag. Biskop Bøckmans avskjedsord paa møtet og Forfangs falt godt sammen og var et vekkerord til presteskap og kristenfolk i Trøndelag.

Den 24. august leverte han det siste bidrag til «Hyrden». Han slutter med følgende ord: «Kjære indremisjonsvenner! Slaa en ring om eders indremisjon, den er det vel verd. La ikke lunkenhetens, stridens og spittelsens aand faa trenge inn mellem eder! Den legger alt kristenliv øde. Vi gaar sannsynligvis tunge prøvsomme kirketider imøte. La eders arbeid og forkynnelse samle sig om ham som døde for oss, opstod og lever for oss! Da vil utgangen av vaart liv bli til velsignelse, og vi skal møtes glade hos ham som gjør alle ting vel.

Sett merket høit for mannemaal
og byd oss det aa naa.
Gjør stor og sterk i elsk og taal,
i egne øine smaa!

Og naar vi dør, gi oss en grav,
vaar kirke, paa din gaard,
hvori, til vi gaar ut derav,
som nøkkel korset staar!

Du kirke paa den norske kyst,
aa, før vaart folk til Gud!
Da er du Guds og alles lyst,
da er du Jesu brud!»

Den 27. september 1923 sov han hen. Han blev begravet paa Tilfredshets kirkegaard 4. oktober under stor deltagelse.

I 1872 blev Forfang gift med Karen Rebekka Eide, en søster av fabrikkeier I. L. Eide paa Levanger. Hun døde i 1876 og efterlot sig en sønn, Karl Ingvald Forfang. Han har student- og seminareksamen og er nu bestyrer av folkehøiskolen paa Torshus i Orkedal.

I 1879 blev Forfang gift med Pauline Cecilie Wibe, datter av overjeger Wibe paa Steinkjer. I dette ekteskap har de hatt 6 barn.

Som et bidrag til Forfangs biografi tilføies her en karakteristikk av ham, meddelt av hans mangeaarige venn og medarbeider, den ovenfor nevnte O. Klykken.

Paa seminariet i Klæbu blev vi kjent og var som gode kamerater. Han var noksaa stille og innesluttet, var ikke meget talende. Av og til møttes vi siden. Det var først da han kom til Klæbu som lærer ved øvelsesskolen, at jeg lærte ham riktig aa kjenne. Han var en trofast venn og en elskelig broder i Herren. Han talte lite om sig selv og sine oplevelser. Jeg fikk det inntrykk stadig at han levde Herren nær og hadde en fintfølende samvittighet. Hans kri-

stenliv var uten svære kamper og alvorlige brytninger — iallfall kom det ikke frem. En fortrolig omgang hadde han med Herren. Naar vi var ferdig med vaare forhandlinger og raadslagninger, kunde han ofte si: «Nu maa vi be sammen over et Guds ord.» Saa leste vi ordet sammen, og bønnen formet sig som av sig selv om det ord vi hadde lest.

Han var en kunnskapsrik mann, leste meget og husket godt. Han forberedte sig godt naar han skulde tale eller holde foredrag. I hans efterlatenskaper finnes mange nedskrevne taler, tildels noksaa utførlige. I sine foredrag anførte han ofte hvad andre hadde sagt. I hans opbyggelsestaler var det en rikdom av gamle gode og treffende salmevers. Han raadet over en skatt som sjelden finnes hos vaare legpredikanter.

Stille og alvorlig som han var, kunde han i fortrolig samvær være full av lun humor og riktig god morsom spøk. Han gav det en saadan form at det virket forfriskende. «Det er jeg som har bidratt til at herr. A. er blitt statsraad,» sa han med den alvorligste mine, vi satt sammen nogen venner efter at A. var utnevnt. Vi spurte ogsaa med alvor: «Hvordan henger det sammen?» Forfang svarte: «Jo, det er mig som har satt ham i bok og lært ham ABC, og hadde han ikke kunnet ABC, kunde han ikke ha blitt statsraad». — Under et raadslagningsmøte i Oslo i Forfangs siste aar, kom formannen til aa si: «Gamle Forfang har ordet.» Bakefter gik Forfang hen til formannen og sa: «Jeg vil bare si professoren, at kaller De mig «gammel», saa melder jeg Dem for injurier.» Slik kunde han spøke mellem venner. —

Hans undervisning i barneskolen og veiledningen for dem som utdannet sig til lærere var mønstergyldig. Barna hang ved ham i inderlig kjærlighet. Mange har ham som lærer i deres barneaar i kjær erindring.

Da han kom til Trondhjem som indremisjonskretsens sekretær den tid jeg var dens formann, fikk jeg et sterkt inntrykk av at han var en «fører» i arbeide for indremisjonen. Emissærene saa op til ham som til «høvdingen» der førte an, de lyttet til hans raad og formaninger og bøiet sig for hans saklige kritikk. Under de personlige opgjør som han hadde med enkelte, gikk de fra ham, grepne av den ro og sindighet, hjertevarme og forstaaelse som de hadde møtt hos ham. Men han vedblev aa være liten i sig selv.

BRØDRENE HERSLEB OG JAKOB WALNUM.

AV
INGVALD B. CARLSEN.

INNLEDNING.

Som innledning til de to følgende biografier over brødrene Hersleb og Jakob Walnum skal her meddeles en kort oversikt over den gamle og ansete presteslekt som disse to tilhører.

Walnum-familien fører sitt slektregister gjennem Hersleb-slekten tilbake til reformasjonen. Broder Jens, munk av «korsbrødreordenen» i Viborg, blev den første lutherske prest til Herslev og Viuf ved Kolding. Han giftet sig med en nonne, søster Bodil, søsterdatter av broder Thøger (Løvenbalk), en av de første lutherske prester i Viborg. Broder Jens som døde 1561 blev efterfulgt av sin sønn Jens Jensen og denne igjen 1606 av sønnen Jens Jensen († 1633). Den siste hadde 15 barn, derav levet kun to: Jens Jensen (1606-?) som efterfulgte faren som prest i Herslev, og Jakob Jensen (1617-72) som blev tolder og fogd i Nordmør. Fra Jakob Jensen som var den første som antok navnet Hersleb efter fødebyen, nedstammer en rekke prester, mest kjent blandt dem er Peder Hersleb (1689-1757) som var biskop i Oslo 1730-37 og derefter biskop i Sjelland. Han var varmt interessert for sociale reformer og er sannsynligvis den første her i Norge som har søkt aa løse omstreiferspørsmaalet paa en mere human maate (se nedenfor). Av Jens Jensens sønner blev den eldste, Jens Jensen († 1687), prest i Herslev efter faren. I 5 generasjoner beklædte slekten saaledes samme embede. En yngre sønn, Christen Jensen (1643-1729), blev veier og maaler i Kristianssund. Han fulgte onkel Jakobs eksempel og antok navnet Hersleb, som fra nu av vesentlig er knyttet til Norge. Av hans 6 barn var sogneprest til Brønnøy, Jakob Hersleb (1672-1757). Jakob Herslebs sønn, Peder Christian Hersleb (1702-80), prest til Brønnøy, senere sogneprest til Fosnes, var gift med Maren Petronelle Jørgensdtr. Sverdrup, en datter av Jørgen Andersen Sverdrup fra Nordherø i Alstahaug paa Helgeland, og hustru Margrethe Pedersdatter Angell (hennes mor var søskenbarn av Thomas Angell). Ved giftermaalet med Maren Sverdrup blev Peder Hersleb eier til halvdelen av «Angells gods». Av hans 9 barn døde 6 som smaa. Sønnen Jørgen Sverdrup Hersleb (1748-1819) giftet sig med Anne Lydia Borchmann, datter av borger Svend Borchmann og hustru Else Marie Meyer. I dette ledd var der ogsaa 9 barn, hvorav 6 døde tidlig. Av de gjenlevende var den senere professor i teologi ved universitetet i Oslo Svend Borchmann Hersleb

(1784-1836), samt Else Marie Meyer Hersleb (1776-1838). Hun var først gift med Thøger Bech og efter hans død med proprietær Jonas Greger Walnum (1771-1838). Denne siste var en sønn av handelsmann paa Løvøen i Herø Ole Henrik Walnum og hustru Else Marie Greger. Det har vært antatt at Walnum-navnet oprindelig skriver sig fra Jämtland, men det ansees nu mer sannsynlig at det har tilhørt en gammel nordlandsk slekt. Jonas Greger Walnum overtok ved sitt giftermaal Hersleb-familiens del av det Angellske gods. Utbyttet av eiendommene blev tidligere delt hvert aar, men nu forlangte de Angellske stiftelser sin del av godset utskilt. Der blev trukket lodd om de to parter, og den del som falt paa Jonas G. Walnum blev senere kalt «Walnumgodset». Jonas Greger Walnum hadde 15 barn, hvorav den eldste, residerende kapellan og senere sogneprest til Herø Jørgen Olaus Hersleb Walnum (1799-1883) overtok godset. Han solgte det senere og flyttet 1867 til Bergen hvor han kjøpte en eiendom paa «Brødretomten» i Sandviken. Han var først gift med Christiane Holst og efter hennes død med Pouline Marie Jensen. Av hans 12 barn skal her nevnes Lydia Jakobine Walnum (f. 1853), som i 1898 blev gift med sin fetter Jakob Rosted Suur Walnum. Den 13de i rekken av Jonas G. Walnums barn var brødrene Walnums far, Svend Borchmann Hersleb Walnum, f. 18. februar 1816, død 5. juli 1889. Som ung bodde han hos sin morbror professor S. B. Hersleb i Oslo. Han begynte som prest paa Sørlandet (Vanse og Hommedal), hvor han kom i forbindelse med den herrnhuttiske bevegelse. I 1851 blev han prest ved Bergens straffanstalter, i 1855 residerende kapellan og i 1864 sogneprest til Nykirken. Sogneprest Walnum til Nykirken var i sin tid Bergens mest ansete og avholdte prest. Hans navn hadde en sjelden god klang over hele vestlandet. Da sønnen, Jakob Walnum, senere reiste omkring og talte omstreifernes sak, viste det sig paa mange steder at farens navn banet vei for ham.

I «Bidrag til den norske kirkes historie» II s. 371 skriver D. Thrap om sogneprest S. B. H. Walnum til Nykirken:

«Han vil bli minnet lenge som en av de merkeligste prester i den norske kirke i dette aarhundrede. Han har uten tvil bedre enn de fleste utfylt den plass paa hvilken han blev satt, og uten aa besitte nogen egentlig fremragende begavelse var han i rikt maal utstyrt med de egenskaper som nettop krevedes der hvor han fikk sin virkekrets. Han maa sies aa være en av dem der maatte sies ikke aa være anlagt paa aa virke i det store, men hvis gjerning i livet dog har hatt meget stor virkning. «Han har ropt sig trett paa syndere,» sa en syk kvinne for mange aar siden, da man fryktet

for aa miste ham. Det kunde staa som en gravskrift over den fromme og nidkjære tjener og være et sant uttrykk for menighetens anerkjennelse og savn.»

Sogneprest Walnum til Nykirken blev 1846 gift med Anna Elisabeth Suur (1818-1891). Hun var en datter av sogneprest til Borre Jakob Rosted Suur og hustru Margrethe Elisabeth Boyesen. En annen datter av sogneprest Suur var gift med sogneprest til Balestrand Harald Ulrik Sverdrup (1813-91), bror av statsminister Johan Sverdrup (1816-92). Sogneprest Walnum hadde 5 barn: 1. Marie Margrethe Walnum (1847-1922) g. m. prost Georg Severin Schjelderup. 2. Svend Borchmann Hersleb Walnum (1849-1924). 3. Jakob Rosted Suur Walnum (1851-1925). 4. Anne Lydia Lovise Walnum (f. 1853), g. m. sogneprest Emil Riis, og 5. Jørgen Sverdrup Hersleb Walnum (1855-92) g. m. Inga Pettersen.

Sogneprest Walnum til Nykirken ordnet og nedskrev de optegnelser hans onkel, professor Hersleb, hadde samlet til slektregistret. Under Jørgen Sverdrup Hersleb, gamle Walnums bestefar, staar anført efter Treschow: «— og legger jeg merke til Guds synderlige varetekt og velsignelse over broder Jenses avkom og descendenter, som har frembragt biskoper og berømmelige lærere i Guds kirke næsten i 250 aar, som hosføiede stamtavle viser. Gud lade denne stamme fremdeles være velsignet inntil verdens ende!»

1. Prost Hersleb Walnum. 1849-1924.

Svend Borchmann Hersleb Walnum er født 15. mars 1849 i Hommedal (Landvik), hvor hans far dengang (1848-51) var personell kapellan hos sogneprest C. Martini. Fra 1851 bodde familien i Bergen, og her fikk Hersleb Walnum sin skolegang. Han dimittertes fra Bergens Kathedralskole 1869 og tok examen artium med laudabilis. I 1874 tok han theologicum med haud og 1875 practicum med laud. Han blev 6. november 1875 utnevnt til personell kapellan hos faren ved Nykirken og blev 1. desember s. a. ordinert i Korskirken av biskop Birkeland.

I Nykirkens menighet var der paa den tid et sterkt aandelig liv. For den unge personellkapellan var det av den største betydning at han fikk begynne som prest under saadanne forhold med sin dyktige far som veileder. Som residerende kapellaner ved Nykirken i disse aar virket Carl Daniels (1864-76) og Ernst Fredrik Eckhoff (1876-83). Hersleb Walnum var ved siden av sin prestestilling lærer ved frk. Holms pikeskole. Han deltok i indremisjonens møter og var en tid ogsaa med i Bergens ynglingeforening, hvor

han var formann fra jan. 1876 til april 1877. Blandt prestene i Bergen paa den tid var han endel sammen med pastor Vilhelm Holdt. De to unge prester leste verker av Godet og andre sammen med «gamle Walnum». Under opholdet i Bergen giftet Hersleb Walnum sig 1878 med Wenche Hopstock (1859-85), datter av kjøpmann Frants Philip Hopstock og hustru Cecilia Catharina Krohn. Med henne hadde han 5 barn.

Efter anmodning av biskop Jørgen Moe bestyrte Hersleb Walnum fra 1880 Torvestad sognekall (med Utsire). Da det endelig blev fastslaatt at Torvestad for fremtiden skulde være et eget sognekall, blev han 17. februar 1888 utnevnt til sogneprest sammesteds. I ledige stunder arbeidet han i disse aar bl. a. med aa oversette nogen av Armin Steins (H. Nietschmanns) populære kirkehistoriske livsbilleder, Katharina af Bora 1882 og Salzgreven af Halle 1883.

I Torvestad mistet han i 1885 sin første hustru og giftet sig i 1887 med dennes yngre søster Franka Cecilia Hopstock, f. 1864, med hvem han hadde to barn. Hun døde allerede 1890. Hersleb Walnum var da 9. sept. 1889 utnevnt til Vik i Sogn og hadde overtatt dette embede en liten stund før hans hustru døde. Han var nu alene med 7 morløse barn under 10 aar. Det var en vanskelig tid for det lille prestehjem.

Det som trakk Hersleb Walnum til Vik var at han nu kunde komme i nærheten av sin bror, Jakob Walnum, som da var sogneprest til Leikanger. Jakob Walnum var dengang allerede en stor mann i Sogn, og broren Hersleb blev nu ogsaa trukket inn i det rikt pulserende kirke- og indremisjonsliv i disse trakter. Han var en utmerket støtte for sin bror da barnehjemmet i Leikanger skulde reises 1891 og blev sammen med ham redaktør av „De lidendes ven" som blev organ for barnehjemmet. Da Jakob Walnum saa det som Guds kall aa ta op omstreifersaken, var «broder Hersleb» ham til uvurderlig nytte. Han stillet sig fra første stund helt ved hans side og opmuntret ham i hans dristige planer. Men samtidig forstod han ogsaa som den mest forsiktige av de to aa mane sin yngre entusiastiske bror til sindighet og nøktern omtanke. Det var ogsaa av stor betydning at Hersleb Walnum i de første grunnleggende aar 1900-04 kunde ta permisjon fra sitt embede og hjelpe broren som reisesekretær for den nye sak. Denne virksomhet laa meget godt tilrette for ham. Ved sitt milde vesen, sin omgjengelighet og sin sympatiske optreden vant han venner overalt hvor han kom. Han stiftet rundt om i landet en mengde foreninger som for en stor del har vist sig aa være levedyktige.

Da planene om den nye arbeidskoloni paa Svanviken saa ut til aa kunne fullbyrdes, gjaldt det for Jakob Walnum aa faa en mann som kunde føre tilsyn med arbeidet deroppe. Han ba sin bror om aa søke Kvernes som nettop da var ledig, og Hersleb Walnum gjorde saa og blev 8. juli 1903 utnevnt til sogneprest til Kvernes. Han var i 1891 av sin bror blitt viet i Leikanger til en dansk dame Marie Sofie Sørensen, født i Sorø i Sjelland 31. desember 1853 av foreldre etatsraad Søren Kjerulf Paulsen og h. Anne Kristine Jørgensen. I henne fikk de smaa morløse barn en god og opofrende mor, og hun blev sin mann en trofast og dyktig medarbeider i menigheten baade i Vik og Kvernes og senere i hans arbeid for omstreiferne. Hun blev selv mor til to barn. Hun døde i Oslo 27. februar 1921.

Hersleb Walnum blev i Kvernes til 1913. Fra 20. juni 1904 var han valgt prost i Ytre Nordmør prosti. Hans prestegjerning her i Kvernes var som tidligere i Torvestad og Vik baaret av en brennende kjærlighet til prestetjenesten. Han var samvittighetsfull og nidkjær i alt som angikk menighetens aandelige liv. Han deltok med iver og interesse i alt frivillig arbeid i menigheten. Hverken som teolog eller predikant raget han op over det jevnt almindelige. Men han brukte sitt pund og nyttet de anledninger Gud ga ham. Gjennem sin enkle praktiske forkynnelse og gjennem sine hyppige sykebesøk fant han vei til mange hjerter og blev til stor velsignelse. I forhold til Hersleb Walnums utrustning er det paafallende hvordan minnet om ham som prest lever i de forskjellige menigheter hvor han virket. Men hemmeligheten ligger nettop i dette at han uten forbehold stillet sig til Herrens tjeneste.

Da Jakob Walnum i 1907 dannet «Romsdalskomiteen» som skulde forestaa ledelsen av stiftelsen Svanviken med den nye arbeidskoloni, blev hans bror formann. Hans styrke i denne stilling var at han var helt avhengig av sin bror. Denne anvendte ofte for spøk om sitt forhold til broder Hersleb det gamle ord: «Den eldre skal tjene den yngre». Naar det gjaldt aa administrere og treffe avgjørelser paa egen haand i vanskelige situasjoner var Jakob Walnum sin bror ganske overlegen. Her var det derfor prost Walnums lykke at han saa helt føiet sig efter brorens vilje og kunde dekke sig bak hans autoritet. Han kunde ha praktisk skjønn i mindre ting, men savnet oversikt og selvstendig initiativ.

I Omstreifermisjonen kom han imidlertid igjen paa sin rette hylle, da han fra 1913 tok avskjed som prest og blev fast ansatt som reisesekretær. Paa grunn av svekket helbred maatte han i

1921 opgi reiselivet og bestyrte senere ledige embeder i Paulus og Sagene menigheter i Oslo. Sommeren 1923 blev han tildelt Kongens fortjenstmedalje i gull for fortjenstfull geistlig embedsvirksomhet og for sitt arbeid for omstreiferne.

Samme aar fikk han et lettere slag og var fra nu av for det meste lenket til sykeleiet. Han døde 4. desember 1924 og blev begravet paa Vaar Frelsers gravlund 9. samme maaned. Jakob Walnum forrettet og ga i sin tale uttrykk for det vakre forhold som hadde bestaatt mellem de to brødre.

Det tør ogsaa sies at det var et sjelden vakkert forhold. Saa forskjellige disse to brødre var, saa hersket der en ubrutt harmoni og forstaaelse mellem dem. De utfylte hinannen paa en eiendommelig maate. Hersleb Walnum var den forsiktige, litt engstelig betenksomme, den nøiaktige, sirlige, omstendelige. Jakob Walnum var som gutt en liten villstyring, kvikk, opfinnsom, spøkefull og munter. Som mann blev han uvøren og uredd, djerv og paagaaende. Karakteristisk er det lille trekk at Hersleb fikk et syskrin av sine kusiner i Bergen, da han skulde reise til Oslo som student, og dette brukte han flittig. Jakob puttet alle løse knapper i lommen til der kom en og forbarmet sig over ham. Hersleb hadde sans for og var optatt av de mange detaljer, mens Jakob saa de store linjer og la de store planer. Hersleb gikk med ydmykt sinn med paa spøken om «aa tjene den yngre». Det laa for hans milde, fromme vesen aa tjene, aa sette personlige ønsker og meninger tilside, mens den annen baade efter evner og karakter maatte bli den myndige, den ledende og bestemmende. Hos disse to brødre var de to naadegaver personifisert — «tjenestens» og «styrelsens» naadegaver, og de var smeltet sammen til et harmonisk hele gjennem gjensidig aktelse og kjærlighet.

I prost Walnums liv var tjenersinnet og tjenergleden det mest fremtredende trekk for dem som kjente ham best. Paa hans 70 aars dag blev det sagt fra en av hans nærmeste at hans liv hadde gjort levende for dem dette vidnesbyrd: «For mig er livet Kristus». Verdens berømmelse og ros blekner overfor en saadan anerkjennelse fra den nærmeste krets.

2. Sogneprest Jakob Walnum. 1851-1925.

Jakob Rosted Suur Walnum, en yngre bror av foregaaende, er født 19. mars 1851 i Hommedal. Hans far var allerede 14. februar s. a. utnevnt til prest ved Bergens straffanstalter og flyttet til Bergen et par maaneder efter sønnens fødsel. Her bodde familien i flere

aar i Øvregaten 5, som Walnum hadde kjøpt. Det var i lysthuset i Walnums have at Sjømannsmisjonen blev stiftet 1864 av pastor Storjohann. Senere flyttet familien til Nykirkens menighet, hvor Walnum kjøpte egen eiendom i Nykirkemarkeveien. Sønnen Jakob gikk som liten gutt i frk. Sercks forberedelsesskole og fra 1860 i Bergens Kathedralskole, hvorfra han i 1870 blev dimittert til universitetet. Her tok han examen artium med karakteren haud illaud. og aaret efter anneneksamen med laudabilis. De boklige interesser var neppe hans sterke side, men med stor energi og grundighet pløiet han stoffet igjennem. Ved siden av studiene dyrket han musikk (fiolin) og friluftsliv, men levet forøvrig et stille studenterliv uten aa gjøre sig bemerket i nogen bestemt retning. I teologisk henseende blev hans grunnsyn formet under Gisle Johnsons og Casparis innflytelse. Men fra Fredrik Petersen som 1868-73 var universitetsstipendiat, mottok han varige inntrykk som lot til aa faa større betydning for ham efterhvert som tiden gikk, og som forklarer den fordomsfrihet og forstaaelse hvormed han møtte de nyere retninger i teologien. I mai 1877 tok han teologisk embedseksamen (haud) og søkte — istedetfor aa ta practicum — stillingen som bestyrer ved Balestrands lærerskole. Han blev ansatt 10. oktober 1877 og var ved lærerskolen til utgangen av 1880.

Sogneprest i Balestrand var paa den tid Jakob Walnums onkel Harald Ulrik Sverdrup d. e. (1813-91, i Balestrand 1849-83). Lærerskolen der var en av de mange mindre læreanstalter som ifølge skoleloven av 16. mai 1860 blev oprettet ved siden av stiftsseminariene. Disse «lærerskoler» var særlig beregnet paa omgangsskolens lærere og kursene varte 1-1½ aar. Ved lærerskolen i Balestrand har av kjente menn, foruten Jakob Walnum, dr. Krogh-Tonning (1870-73) og biskop Chr. Brun (1873-77) været bestyrere. Skolen er senere nedlagt. Jakob Walnum deltok ved siden av bestyrerstillingen adskillig i menighetsarbeidet, særlig blandt de unge. Han stiftet Balestrand ynglingeforening og reiste 1880 som dens utsending til Oslo til det møte hvor Norges kristelige ungdomsforbund blev dannet.

Den 30. september 1880 var Jakob Walnum utnevnt til personell kapellan efter sin eldre bror hos faren, sogneprest S. B. H. Walnum ved Nykirken i Bergen. Han tok nu practicum høsten 1880 (med haud), blev ordinert av biskop Birkeland og begynte sin virksomhet som prest julen samme aar.

I Bergen blev Jakob Walnum til februar 1885. I disse aar kan man tydelig merke en ulmende ild, som ved givne anledninger blusser op, men som ennu ikke har funnet sitt rette alter. Som

predikant opnaadde han ikke aa skape sig nogen posisjon utover det almindelige. Hans far stod her for Bergens publikum som noget nær det enestaaende, som ingen av sønnene paa langt nær kunde naa. Jakob Walnum erindres fra denne tid som en jevnt dyktig og nidkjær prest, spesielt nevnes at de syke satte stor pris paa ham. Ved siden av prestestillingen var han lærer ved frk. Holms, senere frk. Griegs pikeskole. Han deltok meget i det kristelige foreningsarbeid. Fra november 1881 til september 1883 var han formann for Bergens ynglingeforening. Indremisjonen hadde hans hjerte fra første stund, og i desember 1882 blev han innvalgt i styret for Indremisjonsforeningen og fungerte som styrets sekretær (ulønnet) helt til han forlot Bergen. I søndagsskolen var han med og ledet her tekstgjennemgaaelsen for lærerpersonalet. Fra januar 1884 til februar 1885 var han medlem av forstanderskapet for Bergens Kathedralskole. I politisk og kirkepolitisk henseende begynte Jakob Walnum i disse aar aa tone flagg som rød radikaler. Ved stortingsvalget 1882 kjempet han ivrig paa venstres fløi, blev valgmann og var ogsaa nevnt som stortingskandidat. «Jeg har bare sorg av den gutten,» skal gamle Walnum ha ytret ved den anledning. De frivillige kirkelige stiftsmøter hadde under 80-aarenes kirkeforfatningskampe en stor tid. Ved stiftsmøtet i 1881 holdt han et foredrag om «Kirkens kamp mot den moderne vantro». Foredraget som tydelig røber paavirkning av Fr. Petersen, gir særlig i dets praktiske del inntrykk av stor aandelig modenhet og klar maalbevissthet. Walnums lavkirkelige synsmaater kommer allerede her til uttrykk under hans sterke hevdelse av at kirken ved sin organisasjon maa aapne adgang for naadegavenes frie utfoldelse. Foredraget som blev trykt, overrakte Walnum sin gamle far «i kjærlighet fra en takknemlig sønn». Under opholdet i Bergen utga Walnum videre i 1883 — som et efterslett fra Balestrandtiden — «Gudstjenesten og kirkeaaret», nærmest til bruk for lærerskolen og lærere, men praktisk og populært fremstillet tillike beregnet paa et videre publikum.

Han lengtet imidlertid tilbake til Sogn, og da Leikanger i 1884 blev ledig efter fetteren sogneprest Jakob Liv Rosted Sverdrup (1845-99), da denne traadte inn i det Sverdrupske ministerium, fulgte han opfordringen og søkte dette embede. Den 22. desember 1884 blev han utnevnt til sogneprest til Leikanger og i februar 1885 overtok han embedet. Blandt prestebrødre paa den tid fikk han som Jakob Sverdrups eftermann navnet «Jakob II».

I Sogn hersket paa denne tid et rikt kirkelig liv. Flere av prestene var kommet den fremstigende legmannsbevegelse imøte

og de hadde med klokskap og forstaaelse tatt den i kirkens tjeneste. Jakob Walnum kom til Leikanger full av virkelyst og hellig iver, og det varte ikke lenge før han blev som en fører for kristenfolket baade i sitt eget prestegjeld og snart sagt for hele Sognefjorden. I Leikanger minnes han fremdeles av takknemlige venner, og en av disse skriver om ham: «Han var en sjelden virksom mann i alt som vedkom ham som prest og sjelesørger, og han sparte sig ikke for aa gaa meget omkring og besøke syke og andre trengende, om veien ofte var lang og besværlig». Menighetens vel laa ham paa hjerte tidlig og sent. Han var forferdet over de gamle drikkeskikker ved bryllupene og stiftet en avholdsforening som bl. a. ogsaa skulde motarbeide de lange brylluper. Han var forlikelseskommissær fra 1886 til 1895. Han deltok forøvrig i alt som kunde fremme bygdens sedelige liv. Men størst betydning hadde han ved sin forkynnelse og sjelesorg. Utenom gudstjenestene holdt han talrike bibellesninger og opbyggelser og vant i høi grad legfolkets fortrolighet og hengivenhet. Hedningemisjonen hadde i ham en varm talsmann, og i Indremisjonen blev han snart den selvskrevne leder. Han tok initiativet til den store sammenslutning av indremisjonsforeningene i Sogn (Vik, Balestrand, Leikanger, Sogndal og Aurland) og blev her valgt til formann. I 1894 tok han initiativet til aa samle søndagsskolene i indre og midtre Sogn til en krets og blev ogsaa her formann.

Gjennem den posisjon han vant i Sogn og gjennem sine innflydelsesrike forbindelser kom han efterhvert i forgrunnen i det kirkelige liv paa vestlandet i slutten av 80-aarene. Under de store indremisjonsmøter og frivillige kirkelige stiftsmøter saa det vestlandske legfolk i ham en vordende fører. I 1887 og 1895 var han deputert ved de kirkelige landsmøter. Han var i mange aar medlem av stiftskomiteen og deltok i de bevegede stiftsmøter i Bergen 1886, 1887 og 1889 (det 12te, 13de og 14de). Han gikk i ilden for de Sverdrupske reformforslag og anbefalte med stor kraft den kongelige proposisjon til «Lov om prestevalg og menighetsraad», samt forslaget om en utvidet adgang for legfolk til aa benytte kirkene. Med sine frikirkelige sympatier gikk Walnum lenger i sine reformkrav enn mange kunde følge ham. Men han hevdet at man fikk begynne aa organisere stedmenigheten saa snart som mulig for iallfall aa opnaa noget. Den forhaandenværende trang var nettop et bevis paa modenhet. Naar man bare var klar over aa staa paa det rette bibelske og lutherske grunnlag fikk man la det staa til i Guds navn. Følgende ytring er karakteristisk for hans

freidige optimisme: «Hvorfor ikke opstille den mulighet at det her kunde gaa godt? Hvorfor alltid tenke sig at det skulde gaa galt?» Da det trakk i langdrag med reformene fremholdt Walnum at man maatte ta saken politisk. Han fant at det ikke var nogen annen vei aa gaa enn «den nedverdigende vei gjennem Stortinget». Men det gjaldt aa skynde sig. «Den som tror han haster,» sa han med en fri anvendelse av det bibelske ord.

Den megen skytning var som bekjent dengang forgjeves. Men gjennem hele Walnums senere liv gikk det lange dønninger efter denne kamp. Naarsomhelst kunde man finne ham parat til en diskusjon om det rette kirkeideal og like til det siste holdt han paa frikirken som den eneste helt verdige form for et kirkelig samfund. Men han var for meget realpolitiker til i handling aa fornekte de store goder som folkekirken tross alt eier.

En bok som Walnum utga i denne tid vitner om et rikt og intenst aandelig liv, nemlig «Bønnens liv eller bøn og bønhørelse med særlig hensyn til spørsmaalet om helbredelse ved bøn» (1888). Spørsmaalet om helbredelse ved bønn var dengang umaatelig aktuelt ved de begivenheter som var knyttet til presten Johann Christoph Blumhardt's navn i Württemberg og Dorothea Trudel's og Samuel Zeller's navn i Schweiz. Her i Norden var det særlig den svenske predikant Fredrik August Boltzius som vakte opsikt med sine helbredelser. Walnum refererer begivenhetene og ser dem i lyset av de forjettelser som er knyttet til bønnen i Jesu navn. Om bønn i sin almindelighet inneholder bokens første del mange verdifulle og dype ting.

I Leikanger blev Walnums interesse ledet i den retning hvor han senere skulde finne sin store livsopgave. Han har selv fortalt at det var private forhold som ga det første støt. Han var den 4. juli 1878 blitt gift i Borre med Anna Olufine Hannevig, f. i Borre 11. april 1854, datter av skibskaptein og skibsreder Edvard Pedersen Hannevig og h. Martha Kristine f. Kristoffersen. (En annen datter av Hannevig blev gift med sogneprest S. B. H. Sverdrup til Vestby, en tredje med pastor Kr. Mart. Eckhoff). Walnum hadde bare ett barn, datteren Anna Elisabeth Lovise, f. 1881. I 1888 tok de til sig et pleiebarn, en liten pike. Hun var 14 dager gammel da hun kom, og hun vokste sig fast til deres hjerter og blev som deres eget barn. Tanken paa de mange barn som ikke hadde foreldre og hjem begynte aa demre for Walnum, og i 1890, den 19. november, paa et fellesmøte i Leikanger av indremisjonsforeninger fra indre, midtre og ytre Sogn, la han frem tanken om et barnehjem for

foreldreløse og hjemløse barn fra Sogn. Tanken vant straks bifall og det blev overdratt Jakob Walnum sammen med broren Hersleb Walnum (sogneprest i Vik) aa arbeide for dens realisasjon. Vanskelighetene var store, men saken blev lagt frem for Gud gang paa gang, og de to brødre fikk frimodighet til aa begynne. Jakob Walnum maatte til Bergen for aa samle penger. Han var selv i stor vaande og sa til Gud: «Hvis jeg nu faar 1000 kroner i Bergen, saa vil jeg tro det er din vilje.» Paa faa dager fikk han samlet næsten 1000 kroner. Men det manglet 35. Han betrodde sig til Gud igjen: «Far, jeg ba om 1000 kroner. Hvad skal jeg gjøre?» Men om morgenen samme dag han skulde reise tilbake, kom en dame med akkurat 35 kroner. Den 19. mai 1891 blev grunnstenen lagt til Sogns barnehjem, og allerede 22. oktober samme aar blev det innviet ved prost Johan Fritzner Greve fra Sogndal. Indremisjonsforeningene skulde ved en komite paa 18 mann sikre hjemmets drift, og et styre med Jakob Walnum som formann og Hersleb Walnum som næstformann skulde forestaa ledelsen. De to brødre begynte i 1892 aa utgi bladet «De lidendes ven» som organ for barnehjemsgjerningen i Sogn.

Mens barnehjemmet blev bygget døde Walnums pleiebarn ikke fullt 3 aar gammelt, og pleieforeldrenes sorg var stor. Men hun hadde, sier Jakob Walnum, bragt bud og hilsen at de maatte «røkte hans lam». «Det er tvilsomt om vi hadde tatt fatt paa dette arbeid, hvis vi ikke hadde faatt vaart lille, deilige pleiebarn og dermed erfart hvilken velsignelse et saadant lite barn bringer med sig.» Sorgen utvidet hjertet og gjorde det enda mere varmt og medfølende overfor ulykkelig stillede barn.

Saa hendte det at der kom endel *omstreifere* og tigget og ba om at deres barn maatte komme inn i Sogns barnehjem. Walnum og styret sa nei. Det var beregnet paa bygdebarn fra Sogn. Men omstreiferne ga sig ikke, og styret gikk tilslutt med paa aa ta et par omstreiferbarn. Walnum kjente jo omstreiferne (splintene) godt fra før, baade fra Bergen og Sogn. Han hadde ogsaa som alle andre kjennskap til Eilert Sundts heltemodige forsøk, og gjennem «Morgenbladet» hadde han fulgt med i diskusjonen om en gjenoptagelse av Sundts arbeid. Men enhver tanke paa at *han* skulde gjøre noget for dem var ganske fremmed for ham, helt inntil han stod ansikt til ansikt med disse barn som ikke hadde hjem noget sted. Samtidig begynte han aa føle den bitre selvmotsigelse i dette at kirken tok disse smaa barn til daab, men derefter lot dem reise videre uten aa bekymre sig mere om dem. Det blev for ham som

en ulydighet mot Jesu misjonsbefaling om aa «*lære dem* aa holde alt det jeg har befalt eder».

Overfor et saadant direkte — og dobbelt — misjonskall kunde Walnum ikke forholde sig passiv. Det fenget straks i hans lett mottagelige sinn. Uten aa betenke konsekvensene eller aa ane hvor det bar hen kastet han sig med entusiasme og seig energi over den nye kjempeopgave. Han maa i en fart ha satt sig inn i alt hvad Eilert Sundt hadde skrevet og gjort vedrørende omstreiferne, og med intuitiv evne og praktisk sans gjorde han sine overveielser og trakk sine slutninger raskt og sikkert. Allerede høsten 1893 ser vi ham i full virksomhet med aa utarbeide sin plan og agitere for den. Den 16. september 1893 offentliggjør han en større artikkel «Tatersaken» i «Morgenbladet». Og ved et stort indremisjonsmøte[1] i Bergen 24.-26. oktober samme aar holder han foredrag ved avslutningsfesten om «Hvad kan der gjøres for taterne?»

Omstreiferproblemet som Jakob Walnum nu vilde forsøke aa løse paa en ny og effektiv maate er av gammel datum i Norge. Fra borgerkrigenes tid hører vi om de saakalte *fanter*, norske kremmerfolk, fredløse og andre som streifet omkring. Problemet blev akutt ved *sigøinernes* invasjon i begynnelsen av 16de aarhundre. De forenede kongerikers regjering sendte ut den ene forordning strengere enn den annen, men til ingen nytte. Der kom bare nye skarer med omstreifere, dennegang vesentlig av europeisk oprinnelse (de saakalte kjeltringer eller skøiere — die Gauner).

Myndighetene stod maktesløse og maatte tilsist gaa med paa aa tolerere uvesenet. Der begynte dog aa heve sig røster for aa faa omstreiferne inn under kristelig tukt og opdragelse. Den første her i Norge som — saavidt vi vet — offentlig har tatt ordet for dette, er den dyktige biskop *Peder Hersleb* (1689-1757), der som ovenfor nevnt er en fjern slektning av Jakob Walnum. Under sin korte virksomhet som biskop i Oslo (1730-37) forfattet han i 1736 et skrift «Uforgriibelige Tancker till Betleriets Afskaffelse i dette Stift». Han foreslog her oprettelse av tukthus hvor omstreiferne kunde anbringes for aa lære aa arbeide og for aa bli konfirmert. Det første tukthus blev oprettet i Oslo 1741. Denne tukthusopdra-

[1] Det maa bero paa en feilerindring fra Walnums side naar han i sine egne beretninger stadig sier at han første gang talte saken ved et *stiftsmøte* i Bergen 1893. I 1893 var der intet stiftsmøte i Bergen, derimot et indremisjonsmøte, hvor Walnum talte den nye sak. Der var et stiftsmøte i Bergen *1892*. Der deltok Walnum i diskusjonen om religionsundervisningen, men det kan ikke sees at han der har talt om omstreiferne.

gelse kan for oss synes brutal, men betegnet paa den tid et stort fremskridt og har utvilsomt vært til adskillig nytte.

Det blev imidlertid først *Eilert Sundt* (1817-75) som skulde innlede en ny tid for omstreiferne i Norge. Selv begynte han aa ta fatt paa dette spørsmaal som videnskapsmann, men hans store hjertelag drev ham til aa opta en gjerning for aa hjelpe dem og han vant derved for alle tider hedersnavnet «Omstreifernes apostel». Fra 1855 bevilget Stortinget efter Eilert Sundts forslag 2000 spd. aarlig til bosettelse av omstreifere og til opdragelse av deres barn (det saakalte «Fantefond»). Det lyktes Sundt aa bosette ikke saa faa omstreifere. Han fikk herunder god hjelp av mange prester rundt om i landet. Specielt maa nevnes «fantepresten», *Hans Julius Knudsen*, sogneprest til Klepp. Stortingets bevilgning fortsatte til 1869, da kritikken over de daarlige resultater tvang Sundt til aa trekke sig tilbake. Efter den tid tok Kirkedepartementet saken i sin egen haand, men der blev utrettet svært litet.

Eilert Sundts store fortjeneste er at han har vekket det norske folks opmerksomhet og samvittighet overfor omstreiferne, selv om han ikke har formaadd aa peke paa nogen virkelig løsning av omstreiferspørsmaalet. Det viste sig efter hans død at man kunde «ikke slippe dem». I 80-aarene og begynnelsen av 90-aarene blev der baade fra privat og offentlig hold fremsatt forslag om at Sundts arbeid maatte optas igjen. Sogneprest *Boye Ording*, som da var prest i Holt, skrev i aarene 1885-89 en rekke interessante og anspo-rende artikler i «Morgenbladet» i denne retning. Han mente at der her var en opgave for indremisjonen, men anbefalte forøvrig fengsel og tvangsarbeid for dem som forbrøt sig. Den senere skoledirektør *Karl Aas* har fortalt at han paa denne tid arbeidet med lignende planer. Utover landet vakte det veldig opsikt at en omstreifer *Martin Johan Mathiassen Skou* (1849-1919) reiste omkring i aarene 1891-93 og holdt foredrag om livet «paa fantestien» (utgitt 1893 og 1917). Kriminalistforeningen og Straffelovkommisjonen arbeidet med spørs-maalet, samtidig som det var gjenstand for interpellasjoner i Stor-tinget.

Det laa i luften at noget maatte gjøres. Men *hvem* skulde gjøre det? Og *hvad* skulde der gjøres?

Ad livets egen vei trengte som allerede nevnt opgaven sig inn paa Jakob Walnum, og mens de andre diskuterte saken, hadde han sin plan ferdig i store trekk og gikk til handling. I den tidligere omtalte artikkel i «Morgenbladet» for 16. september 1893 hevdet Walnum — i motsetning til Eilert Sundt — at tyngden maatte

Sogneprest JAKOB WALNUM
Omstreifermisjonens far.
1851 – 1925.
Fot. 1912.

legges paa arbeidet med *barna*, og han foreslog at der skulde oprettes egne barnehjem for dem. «Taterbarnas nød er saa iøinespringende,» skrev han, «at det kan ikke tenkes annet enn at en appell til den kristelige barmhjertighet vil bli møtt med sympati og forstaaelse. Det bør være en æressak for kirkefolket i vaart land aa ta initiativet til et foretagende som dette». Overfor de voksne anbefalte han gjennemført tvangsarbeid i forbindelse med bosettelse. «Det maa ikke opgives med ett forsøk. Er det et redningsarbeid, da maa der arbeides like godt, selv om det mislykkes, ikke blott en eller to, men mange ganger. Ti det kan og vil dog tilslutt lykkes naar der arbeides med utholdenhet og tro.» Dette arbeid maatte drives som et kristelig redningsarbeid, en «tatermisjon». «Det er en paafallende forsømmelse fra kirkefolkets side at en saadan misjonsvirksomhet ikke for lenge siden er blitt paabegynt. Det norske kirkefolk staar derfor i skyld til taterne.» Tilslutt nevnte han at der allerede var innsendt ansøkning til staten om stipendium til aa begynne dette arbeid, men det kunde ikke bli behandlet det aar.

Artiklen viste at Walnum hadde lært meget av de feil som var begaatt i Sundts tid og av de synsmaater som tidligere var fremholdt i dagspressen, spesielt av sogneprest B. Ording, og i kriminalistenes forhandlinger. Den nye plan møtte adskillig motstand, saaledes av senere riksarkivar *Ebbe Hertzberg*, som i «Morgenbladet» for 16. mai 1894 skarpt hevdet at «Sundts arbeid bør ikke gjenoptages». Hertzberg hadde allerede i «Morgenbladet» for 1892 i en rekke artikler fremholdt at det som nu trengtes var mere tvang, ikke mildhet. Men motstanden bare egget Walnum og bestyrket ham i hans forsett. Han fikk i Bergen dannet en foreløbig «komite for det frivillige arbeid for omstreiferne» med politiinspektør *C. G. Flood* som formann. Næstformann blev pastor *Vilhelm Holdt*, som fra første stund stod helt paa Walnums side og som i alle aar var ham en trofast og klok venn og medarbeider. De øvrige medlemmer var pastor *Ole C. Iversen*, apoteker *J. Lothe*, major *W. Winsnes*, kjøbmann *H. von Tangen*, kasserer. Denne komite sendte i januar 1894 andragende til Stortinget om en bevilgning paa kr. 5000,00 til forberedende arbeider. Andragendet blev enstemmig innvilget, og komiteen kalte Walnum til aa utføre det forberedende arbeid.

Ved undersøkelser i departementet, innhentning av opgaver fra hele landet og oplysninger direkte fra omstreiferne fikk Walnum samlet et omfattende statistisk materiale som viste at tilstanden blandt omstreiferne var i høi grad *forverret*. Han utarbeidet en fortegnelse

over 3859 individer. Her var imidlertid ogsaa tatt med adskillige som maatte regnes som fastboende. Nogen paalitelig opgave over hvor mange virkelig *reisende* omstreifere der er i Norge fikk Walnum aldri istand. I 1894 og 1895 foretok han to lengere reiser i utlandet og besøkte forskjellige opdragelsesanstalter, arbeidskolonier, tvangsarbeidsanstalter o. l. Hans innberetning om disse studiereiser lider efter fagfolks mening av iøinefallende mangler, bygget som den var paa altfor korte besøk og raske slutninger. Men det merkes i hele Walnums fremtidige arbeid hvordan disse reiser har gitt ham gode ideer og styrket hans tro paa selve saken. Litt uærbødig spøkefullt bemerket Walnum alltid om saadanne reiser at de var svært nyttige av den grunn at «man iallfall ser hvordan et arbeid ikke skal gjøres». Paa ett punkt var han dog full av beundring og anerkjennelse, og det var m. h. t. pastor *Friedrich von Bodelschwingh* (1831-1910) og hans imponerende anlegg i Bielefeld og hans virksomhet forøvrig. Walnum sa uforbeholdent at v. Bodelschwingh var hans «store ideal». Han blev aldri trett av aa fortelle om eller citere den store tyske foregangsmann.

Resultatet av disse forberedende undersøkelser er nedlagt i Stortingsdokument nr. 100 for 1896. Her redegjør Walnum for den nye plan om oprettelse av barnehjem for ganske smaa omstreiferbarn og arbeidskolonier for voksne, saavel for omstreifere som for de saakalte «geseller». Komiteen søkte samtidig om et nytt bidrag paa 5000 kroner, saa Walnum kunde ofre sig helt for dette arbeid. Det blev bevilget i 1897 og dermed var planen om en gjenoptagelse av Eilert Sundts arbeid efter de av Walnum optrukne linjer godkjent.

For oss ser det ut til at Walnum kom i «det psykologiske øieblikk». Som før nevnt laa det i luften at noget maatte gjøres. Fra det offentliges side forberedtes to viktige lover som kunde danne den juridiske basis for en fellesoptreden av staten og en privat forening i dette sociale reformarbeid, nemlig «Lov om behandling av forsømte barn» av 6. juni 1896 og «Lov om løsgjengeri, betleri og drukkenskap» av 31. mai 1900. Walnums plan føiet sig inn i disse lovarbeider som det nødvendige ledd i samfundets foranstaltninger overfor omstreiferne. Den vaaknende interesse for sociale spørsmaal baade hos de styrende og blandt menigmann bidrog til aa skape forstaaelse og offervilje for det nye som trengte sig frem. Endelig maa nevnes det som ikke var av minst betydning, at *omstreiferne selv* efter Sundts avbrutte pionerarbeid ventet paa en forandring. Mathiassen Skou sa i begynnelsen av 90-aarene

at «hos disse (som blev paavirket av Eilert Sundt som barn) gaar der i vaare dager et alvorets drag og en trang til fast bosted.»

De omfattende og grundige forberedelser til planleggelse av det nye foretagende optok Walnum mer og mer, og fra utgangen av 1896 tok han avskjed som prest for aa vie sig helt til omstreifersaken. Ved denne tid (den 21. nov. 1896) døde hans hustru i Oslo og derved markertes ennu skarpere overgangen til den nye urolige tilværelse som han nu gikk inn til.

Avskjeden med Leikanger og Sogn falt under disse forhold lettere enn den ellers vilde ha gjort. Han var efterhvert blitt den selvskrevne fører i alt som angikk kirkelige ting, ogsaa ellers nød han tillid i en sjelden grad. Der var nok dem som ikke likte den sterke uro som fulgte ham, og mange fant ham altfor paagaaende. Man sa ogsaa om ham at han var ivrig og flink til aa sette noget nytt igang, men at han ikke bestandig maktet aa holde det gaaende. Tross alle innvendinger lød der dog en samstemmig takk fra hele Sogn, da Walnum reiste. Fra de unge fikk han en særskilt hyldest. Bladet «Ungdom» skrev: «Presten Walnum er kjend av kvar ungdom i heile Sogn. Paa kyrkjemøte, avhaldsmøte, misjonsmøte, møte for sundagsskulen, møte for aa vekkja medhug for den nye barneheimen, som han fekk uppretta — var han sjølvskreven til aa vera med. Han trivst nok ikkje utan naar han fær ofra sine krefter til det siste. Presten Walnum er ikkje av dei som skræmer folk fraa seg. Der er for mykje solskin yver han og hans ord til det. Paa møti fall det her ofte i hans lodd aa semja flokkar som kom i strid. Serleg trefte det ofte at han maatte rykkja ut naar litt av ungdomens meiningar kom paa tvert for dei gamle. — Walnum forstod ogso ungdomen og kunde tala til dei».

Mens Walnum ventet paa Stortingets bevilgning til optagelse av arbeidet for omstreiferne, efterkom han en kallelse fra Norsk Søndagsskoleforbund om aa reise for søndagsskolesaken. Forbundets formann var presten *Kr. Mart. Eckhoff* (1850-1914), Walnums svoger og gode venn. Walnum blev ansatt som forbundets generalsekretær fra 1. januar 1897 for en tid av 5 aar, under forutsetning av at han ikke vilde bli optatt av arbeidet for omstreiferne. Bare et halvt aar fikk Walnum reise for søndagsskolen, men skulde i denne korte tid efterlate sig varige merker ogsaa i dette arbeid. Søndagsskolevenner husker ennu hans ildnende taler fra den tid, og der blev ved hans virksomhet stiftet flere nye søndagsskoler. Av stor betydning blev et lite flyveblad som efter hans forslag blev sendt ut i 50 000 eksemplarer til søndagsskolebarna i Norge, om

innsamling av penger til et barnehjem for friske barn av spedalske foreldre paa Sirabé, Madagaskar. Denne forbindelse mellem søndagsskolen og hedningemisjonen har været til stor velsignelse.

For Stortinget 1897 forelaa to andragender om støtte til et frivillig arbeid for omstreiferne. Det ene var det gamle andragende fra komiteen i Bergen om 5000 kroner til det av Walnum planlagte arbeid. Det annet var et andragende fra M. J. Mathiassen Skou om 800 kroner til avbetaling av gjeld paa et hus han hadde kjøpt i Landvik. Ved en saadan hjelp vilde han anse sin «fremtidige virksomhet til omstreiferfolkets beste for trygget». Han oplyste at der paa hans initiativ var under dannelse en forening som skulde hete: «Kristiania misjon for tater- eller omstreiferfolket i Norge». I Stortingets møte 29. april 1897 blev det første andragende enstemmig innvilget, det annet blev oversendt til regjeringen. I Regjeringen og i Stortinget hadde Walnum dengang blandt andre en varm talsmann i sin fetter, kirkestatsraad *Jakob Sverdrup.*

Hermed var veien aapen og Walnum blev fra 1. juli 1897 ansatt som generalsekretær for «Foreningen til Motarbeidelse av Omstreifervesenet». Komiteen i Bergen sendte ut et stort oprop som blev tiltraadt og anbefalt av omkring 350 innflytelsesrike menn og kvinner. Opropet «slo an». Dette var nettop noget man hadde gaatt og ventet paa, og interessen og offerviljen blev vakt i langt høiere grad enn nogen hadde tenkt. Det viste sig ogsaa at Walnum nettop var den mann som her trengtes. Gjennem sine innflytelsesrike forbindelser hadde han paa forhaand en god posisjon. Naar han dertil paa sin elskverdige og vinnende, men ogsaa energiske og overbevisende maate kom og ba for landeveiens barn, da var det faa som kunde si nei. Siden Peter Hærems tid hadde der ikke været nogen som forstod «tiggeriets» kunst saaledes som Walnum. Han drev det rent systematisk. Han studerte omhyggelig skatteligningen og valgte sig ut bestemte personer som han antok kunde interessere sig for denne sak. Men han gikk aldri til nogen før han hadde talt med Gud. «Det er en trossak,» sa Walnum alltid om denne side ved arbeidet. Han kunde paa forhaand be sig til enslags ekstatisk visshet og det forklarer den makt der var i hans henvendelse. Det var nok dem som ikke var mottagelige og som kalte hans fremtreden paagaaende, ubeskjeden, taktløs. Men dette tok han med godt humør. «Det er en ærlig sak aa tigge,» sa han. «Vi maa ikke be om undskyldning for at vi legger folk Frelserens sak paa hjertet.» Han oplevet da ogsaa aa faa aapne avløpet for en offervillighet som i de tider ikke var

almindelig. Han møtte «en velvilje som gjorde det lett aa være tigger». Allerede den første maaned han virket i Oslo blev der tegnet 20 000 kroner, og bidragene fortsatte aa strømme inn.

En viktig side ved dette nye arbeid maa man ikke overse, nemlig hvordan det paa en eiendommelig maate lyktes Walnum aa vinne gehør hos de høiere klasser i vaart land. Walnum gikk til disse som har vanskelig for aa forstaa hedningemisjonens betydning, idet de skylder paa at «vi har hedninger nok herhjemme». Dette var noget de kunde forstaa, og de viste sin gode vilje til aa hjelpe «vaare egne» ved aa støtte arbeidet i de første vanskelige aar. I forholdenes medfør har Omstreifermisjonen senere faatt et bredere grunnlag. Men det maa innrømmes at det var taktisk klokt aa gi denne vanskelige misjonsvirksomhet en saadan start og derved heve den over partiene og sikre dens posisjon. Før Walnum ennu hadde rukket aa reise omkring og tale saken, hadde det fenget i mange sinn, og fra det ene sted efter det annet kom der meddelelser om at der var dannet «damekomiteer» som skulde være med og skaffe midler. I Bergen dannet fru Benny Michelsen og fru Anna Jebsen den første syforening for aa sy utstyr til det nye barnehjem.

Saken vant en saa uventet tilslutning at man allerede vaaren 1898 kunde begynne aa tenke paa aa reise det første barnehjem. En nedlagt husmannsplass, *Askviknes*, under statens eiendom i Os ved Bergen fikk komiteen festebrev paa, uten avgift, og den 27. april løsnedes det første mineskudd efter at Walnum hadde innviet arbeidet med bønn.

I 1898 den 6. desember blev Walnum gift med sin kusine, *Lydia Jakobine Walnum*, født 5. sept. 1853 (se ovenfor). Fru Lydia Walnum — eller Bestemor Walnum som hun er blitt kalt — gikk med liv og sjel op i sin manns interesser og har paa forskjellige maater ydet ham verdifull støtte under hans opslitende arbeid.

Det gikk slag i slag med de store begivenheter i disse aar. Vaaren 1898 blev stiftet en komite som skulde lede arbeidet paa østlandet. Formann blev pastor *Kr. Mart. Eckhoff*. Høsten samme aar stiftedes en komite i Trondhjem med fengselsprest *A. Hval* («Bestefar Hval») som formann. Samme høst blev eiendommen *Lillegaarden* i Eidanger innkjøpt til barnehjem for det østenfjellske Norge. En dag i mars maaned 1899 fikk Walnum tilbud om aa overta *Rostad gaard* i Inderøy meget billig og samtidig meddelelse om at avdøde statsraad H. R. Astrups familie, efter statsraad Kildals raad, hadde besluttet aa skjenke den veldige eiendom *Svanviken* paa

Nordmør til arbeidet for omstreiferne. «Det var som et eventyr for mig,» forteller Walnum, og vi kan forstaa hvordan han i alt dette saa «en styrelse fra oven». De tre komiteer hadde straks efter et fellesmøte i anledning av overtagelsen av Svanviken. I dette møte blev vedtatt grunnregler for «Foreningen til Motarbeidelse av Omstreifervesenet». (Navnet blev 1922 forandret til «den Norske Omstreifermisjon»).

De 3 barnehjem blev nu satt istand og innviet efterhvert som de blev ferdige, Askviknes i 1900 av biskop *Erichsen*, Lillegaarden i 1902 av statsraad *Wexelsen* og Rostad samme aar av biskop *Skaar*. Barnehjemsarbeidet var bygget paa det prinsipp at barna av foreldrene skulde anbringes *frivillig* som ganske smaa, under 6 aar (senere blev grensen senket til 4 aar). Der laa heri en frimodig tillit til omstreiferne. Og ganske riktig — de kom i flokkevis og vilde ha barna inn. Til sine tider var der saa mange at man ikke kunde ta fler. Paa Askviknes kom der imidlertid straks en *krise* som kunde faatt slemme følger. Omtrent halvparten av barna blev tatt ut igjen av foreldrene. Dette drev Walnum til aa kreve at alle barn som skulde optas maatte settes under *vergeraadet*. Det gikk foreldrene med paa, og senere har barnehjemmene stort sett ikke været forstyrret av de voksne. Et vanskelig spørsmaal blev det med barnas skolegang. I Eidanger nektet skolestyret — i strid med skoleloven — aa la «taterbarna» gaa i bygdens skole. Med støtte av skoledirektør og departement kjempet Walnum den uhyggelige «skolestrid» til ende og opnaadde at barnehjemmets barn skulde ha samme rett til skolegang som andre barn.

Den oprindelige plan gikk ut paa at hvert barnehjem skulde ha 40 barn og at der til hvert hjem skulde knyttes 2 filialer, hvor gutter og piker hver for sig skulde flytte over i 10 aars alderen. Barneantallet er senere redusert til 25. En filial for gutter blev der gjort et forsøk med paa Rostad i 1908, men det blev straks opgitt. Istedet har man senere gaatt over til aa anbringe barna enkeltvis i gode private hjem i 10-12 aars alderen. Fordelen ved den private anbringelse var Walnum opmerksom paa allerede tidlig, og han tilbød i 1903 vergeraadene aa være behjelpelig med aa finne gode pleiehjem til de barn som var for store til aa anbringes i barnehjemmene. Vergeraadene begynte efterhvert aa benytte sig av tilbudet, og fra 1914 blev det overdratt Omstreifermisjonen aa utføre dette arbeid for statens regning. For aa skaffe plass til de mange som vergeraadene maatte ta sig av oprettet Walnum i 1918 et saakalt *optagelseshjem*, Eilert Sundts barnehjem paa Eidsvoll, innviet av

kirkestatsraad *Jørgen Løvland.* Her opholder barna sig en kortere tid til man faar litt skikk paa dem og inntil man finner passende pleiehjem til dem. Omstreifermisjonen fikk i 1921, efter at Walnum hadde trukket sig tilbake, et nytt optagelseshjem ved Kopervik. Det blev kalt Jakob Walnums barnehjem og blev innviet av Walnum selv.

Walnums arbeid for omstreifernes barn vant udelt sympati over hele landet, og han fikk selv — gjennem de gode resultater — visshet for at dette arbeid stort sett var lagt an og ledet efter de rette prinsipper. Som omstreiferbarnas store, varmhjertede venn har Walnum faatt navnet «*Bestefar Walnum*». I dette hedersnavn ligger fra omstreifernes side en vakker hyldest og takk for alt han har været for deres barn.

En ulike vanskeligere opgave meldte sig da han gjennem overtagelsen av *Svanviken* saa uventet skulde ta fatt paa planen om aa *bosette de voksne.*

Først var det selve eiendommen som han saa det som sin opgave aa utnytte paa beste maate. Det storstilede myrdyrkningsforsøk som statsraad Astrup her hadde satt igang vilde Walnum føre videre. Han kastet sig med sin vanlige energi over studiet av myrdyrkning og foretok en ny utenlandsreise i den anledning. Walnum drev det selvfølgelig paa dette omraade ikke til noget ut over det dilettantmessige. Men han fikk ogsaa her anledning til aa gjøre en varig innsats, idet han i 1902 var med aa stifte «det Norske Myrselskap». Han deltok med iver i myrselskapets arbeid og var i en rekke aar dets viseformann. For utenforstaaende kan det se ut som om Walnum spredte sig ved denne interesse for myrsaken, men for ham betydde dette nettop konsentrasjon. Han hadde bare den ene opgave, aa arbeide for omstreiferne, og den skulde alt annet tjene. Myrsaken var et middel til aa forvandle Svanvikens svære myrstrekninger til fruktbar og nyttig jord, og derved skulde den tjene hans store plan om aa forvandle det rotløse omstreiferfolk til fastboende, nyttige mennesker. Det viste sig imidlertid at myrens kvalitet var daarlig og hans store forhaabninger til Svanvikens fremtidsmuligheter er ennu ikke opfylt.

Et annet spørsmaal som maatte ordnes før bosettelsen av omstreifere kunde begynne, var Løsgjengerlovens ikrafttreden. Her skulde man faa det juridiske og økonomiske grunnlag for bosettelsen. I tale og skrift ivret Walnum for at loven, som var vedtatt allerede 1900, maatte settes ut i livet. Han blev medlem av den departementale komite for anlegg av tvangsarbeidsanstalter (og senere

for revisjon av Løsgjengerloven) og fikk her den beste anledning til aa gjøre sine synsmaater gjeldende. Angaaende tvangsarbeidsanstalter holdt han paa flere og mindre anstalter, men blev overstemt av fagfolkene og Opstadfeltet blev som bekjent innkjøpt. Av Walnums efterlatte papirer fra disse aar ser man at han var meget optatt av denne sak og hadde samlet et stort materiale. I 1907 traatte Løsgjengerloven endelig ikraft og arbeidet med bosettelsen kunde settes igang.

Der skulde en usedvanlig frimodighet og tro til for aa gaa igang med et nytt forsøk med bosettelse av omstreifere efter at Eilert Sundts forsøk i sin tid mislyktes. Men man merket straks at her var et nytt og ganske anderledes praktisk grep paa tingene. Sundt hadde uten videre tatt familiene like fra veien og anbragt dem i smaa huser hvor de fikk skjøtte sig selv saa godt de kunde. Følgen var at de snart drev ut igjen i det gamle liv. For Walnum stod det som en hovedbetingelse at de først maatte inn i en koloni for aa opdrages og vennes til et bosittende og arbeidsomt liv, videre maatte de bosettes paa steder hvor de kunde sikres fast arbeid, og endelig maatte de vedvarende staa under effektivt tilsyn. I 1908 var kolonien paa Svanviken ferdig (den blev innviet av hovedstyrets formann pastor *Vilhelm Holdt*) og omstreiferne kom frivillig og søkte om plass. I smaa trivelige hjem faar familiene bo hver for sig, mens mannen har fast arbeid ved gaardsbruket, konen oplæres i huslige gjøremaal og barna gaar i skole eller barnehave. Ved bestyreren holdes andakter og møter og der øves ellers i det daglige en utstrakt kristelig paavirkning. Koloniens to første bestyrere, prestene *A. H. F. Hauer* (1908-09) og *Sophus Frøland* (1909-12) fikk legge et godt grunnlag for den videre utvikling. Det er uttalt fra utenlandsk, sakkyndig hold at Walnum her hadde funnet «*en genial løsning*» paa omstreiferproblemet. Erfaringen gjennem disse aar har iallfall vist at koloniopdragelsen er et uundværlig ledd i arbeidet med omstreifernes bosettelse. Tross de overordentlige vanskeligheter som dette arbeid byr paa, er der ikke saa faa gledelige resultater aa opvise. Men vi har følelsen av at vi her ennu befinner oss paa eksperimentets stadium, og det er langt igjen før man kan si at problemet er løst.

Foruten omstreiferne er der en annen klasse hjemløse i Norge, nemlig de saakalte lasaroner, geseller eller landstrykere. Mens omstreiferne reiser med familie, reiser disse enkeltvis, stundom to menn sammen, sjelden reiser de sammen med kvinner. Disse hjemløse menn rekruteres fra alle samfundets lag. Det er norske menn som

Askviknes barnehjem, Os.
Innviet 1900.

Lillegaarden barnehjem, Eidanger.
Innviet 1902.

Rostad barnehjem, Inderøy.
Innviet 1902.

Eilert Sundts barnehjem, Eidsvoll.
Innviet 1918.

Barnegruppe fra Jakob Walnums
barnehjem.

Jakob Walnums barnehjem, Kopervik.
Innviet 1921.

Svanviken arbeidskoloni i Kvernes paa Nordmøre. Innviet 1908.

Ett av de ti smaahjem paa Svanviken.

Ett av Statens huser med familie som er bosatt.

Bergfløtt arbeidskoloni i Lier. Innviet 1911.

er kjørt ut av sitt rette spor fra ungdommen av — ved daarlig opdragelse, lediggang, drikk, forbrydelse. Allerede fra første stund var Walnum opmerksom paa den opgave som meldte sig ogsaa overfor disse, og i sitt forslag for Stortinget 1896 nevner han arbeidskolonier for hjemløse menn. Han forsøkte aa opta en statistikk over dem og fikk rede paa nogen hundre, men han antok at antallet neppe kunde settes under 1500. Da den østenfjellske komite blev stiftet i Oslo 1898 med pastor Eckhoff som formann, saa den som sin første opgave aa reise en arbeidskoloni for østlandet, og der blev sendt andragende til Kristiania Folkebank om aa skjenke midler til en saadan koloni. Dette gikk ikke og saken blev henlagt foreløbig. Efter den økonomiske katastrofe ved aarhundreskiftet blev trangen til en koloni dobbelt følbar og fra forskjellige hold trengte saken sig frem. I 1902, den 3. juni, blev der efter innbydelse av pastor *Eckhoff*, frk. *Dorothea Schjoldager* og klokker *P. Reinertsen* holdt et møte hvor det blev vedtatt aa stifte en forening og denne konstituerte sig 29. september s. a. under navn av «Kristelig forening til selvhjelp for forkomne i Kristiania». Pastor *Eckhoff* blev formann, pastor *Erling Grønland* næstformann. Foreningen som forøvrig gjorde mange praktiske tiltak, f. eks. med fengselsbesøk, arbeid blandt forkomne gutter og piker m. v., optok i 1903 efter forslag av Walnum tanken om en arbeidskoloni og der blev nedsatt en komite med Walnum som formann til aa forberede saken. Sammen med pastor Grønland (som blev foreningens formann efter Eckhoff) utarbeidet han en redegjørelse med innbydelse til aa tegne bidrag. Ved hjelp av de lønnede sekretærer pastor Lexow-Breck og cand. theol. Ertzaas blev der samlet endel midler til arbeidskoloni. Men i 1907 blev det besluttet, efter forslag av pastor *J. Maroni*, som da var formann, aa overlate disse midler (ca. 20 000 kroner) til Omstreifermisjonen mot at den arbeidet videre med saken. Foreningen blev derefter opløst.

I 1910 blev eiendommen *Bergfløtt* i Lier innkjøpt, og høsten 1911 blev her Norges første (og hittil eneste) arbeidskoloni for hjemløse menn innviet av formannen i Omstreifermisjonens hovedstyre, pastor *Vilhelm Holdt*. Som bestyrer ved denne koloni hadde Walnum drømt om aa faa en dyktig prest og bearbeidet utrettelig pastor Grønland for aa faa ham til aa overta stillingen. Dette gikk ikke og istedet blev ansatt agronom *Laurits Grytten*. Den nye bestyrer fikk utmerkede raadgivere i pastor *Eckhoff* og forstander ved «Mangelsgaarden» *Arne Omsted*, og det lyktes ham aa grunlegge dette nye, vanskelige arbeid paa en fortrinlig maate. Kolonien som blev op-

ført efter tysk mønster skulde først ta bare 16 menn, senere (fra 1916) kunde den ta det dobbelte antall. Mennene som faar hver sitt rum, forpliktes til aa være i kolonien minst 4 maaneder og maa i denne tid utføre det arbeid de blir satt til paa koloniens verksteder eller ved gaardsbruket. Adskillige menn er i aarenes løp gjennem opholdet paa Bergfløtt hjulpet paa fote.

Ved oprettelsen av Bergfløtt arbeidskoloni satte Walnum foreløbig sluttstenen paa den imponerende bygning han hadde reist. Samme høst, 22. september 1911, blev han utnevnt til ridder av 1ste klasse av St. Olav for fortjenstfull virksomhet til motarbeidelse av omstreifervesenet. I løpet av mindre enn 20 aar hadde Walnum ved et enestaaende samspill av heldige omstendigheter og et genialt initiativ realisert den storstilede plan som i 1896 blev forelagt Stortinget. Utmerket forberedt og planlagt som det hele foretagende var blev det i sjelden grad fast opbygget og maalbevisst ledet. Nerven i denne nye virksomhet skulde være den kristne barmhjertighet og derved blev arbeidet som en annen kirkens misjonsgren sikret livsrett og vekstkaar. Men denne særpregede kristelig-sociale opgave hadde ogsaa en side som krevet det hele samfunds medvirken gjennem de offentlige organer. Med sjeldent klarsyn fant Walnum her formen for et intimt samarbeid som i aarenes løp er befestet og utbygget videre. Paa basis av samfundets egne lover — spesielt «Vergeraadsloven» og «Løsgjengerloven» — blev arbeidet fremmet, og storting og regjering viste Omstreifermisjonen den tillit aa betro den enkelte av de funksjoner som disse lover forutsetter. Det oprindelige bidrag til arbeidets administrasjon er stadig fornyet og er senere blitt øket betydelig. For hvert barn som blev optatt i barnehjemmene og for hver familie paa Svanviken forpliktet staten sig til aa betale et bestemt beløp, likesaa for mennene paa Bergfløtt. Til bosettelse av omstreifere bevilget Stortinget et aarlig beløp og utgiftene ved anbringelse av omstreiferbarn for vergeraadene dekkes i sin helhet av staten. Det ordinære forhold før krigen var at statens bidrag utgjorde omtrent halvparten av Omstreifermisjonens budgett til administrasjon og hjemmenes drift. Dette forhold blev forrykket i statens favør under krigen, men vil antagelig gjenoprettes og for fremtiden betragtes som det normale.

Walnums arbeid med omstreiferne førte ham inn i forskjellige sidespor som er nevnt ovenfor og som for ham skulde føre frem mot det samme maal. Her skal ennu nevnes hvordan han med sin sterke trang og evne til samling (cf. hans samlingsarbeid i Sognefjorden) kjempet for samhold og samarbeid i de kristelige og

kristelig-filantropiske virksomheter. Saa tidlig som i 1893 hadde han overfor Indremisjonen i Bergen fremholdt betydningen av det sociale arbeid, dog uten at hans tale slog an. I 1900, da samvittighetene overfor samfundets brøst holdt paa aa vaakne, fikk det Norske Lutherske Indremisjonsselskaps daværende sekretær pastor *Ole C. Iversen* andre interesserte med til aa innby til et fellesmøte i Drammen for alt barmhjertighetsarbeid. Her holdt Walnum et foredrag: «Er en forbindelse mellem de forskjellige kjærlighetsgjerninger ønskelig? Og hvorledes vil den kunne skje?» Han foreslo at der skulde holdes lignende fellesmøter hvert annet aar og at der senere skulde dannes en raadgivende komite for alt saadant arbeid. Det blev enstemmig vedtatt aa holde lignende møter efter Walnums forslag. Men møtet i Drammen blev det første og det siste. En ny anledning til samling frembød sig da der fra «Børnesagens Fællesraad» i Danmark gjennem pastor *N. Dalhoff* utgikk innbydelse til det 1ste nordiske fellesmøte for barnevenner i Kjøbenhavn 1905. Walnum ivret for deltagelse fra Norges side og utarbeidet en oversikt over alt barnevernsarbeid i Norge. Han holdt selv et foredrag om «den historiske utvikling av barnehjemssaken i Norge» og deltok ellers flere ganger i diskusjonen. Han reiste hjem med mange gode inntrykk som kom ham til nytte i hans eget arbeid, f. eks. tanken om de saakalte optagelseshjem som han senere fikk realisere. Planen om en samling om barnesaken fikk fra nu av en varm talsmann i Walnum. Sammen med pastor Eckhoff fikk han i 1908 istand det første norske barnevennmøte paa Fredly ved Trondhjem. Her blev nedsatt en saakalt «barnevennkomite» til aa arbeide videre med saken. Den innbød til nytt møte i Oslo 1911 og her blev «Norsk barnevennforening» stiftet med Walnum som formann. Han var imidlertid nu altfor opkavet med andre ting, og barnevennforeningen avgikk under krigen ved en stille død, til stor skade for den omfattende, men opstykkede barneforsorg som nu begynte aa gjøre sig mer og mer gjeldende. Ennu et løft prøvet han aa ta for samlingstanken, idet han i 1914 gikk sammen med agent *Br. E. Brynildsen* fra Bergen og endel andre om innsamling til «det nasjonale jubileumsfond for barn 7. juni 1914». Maalet var aa samle 1 million til beste for all barneforsorg i Norge. Der blev samlet opimot 100 000 kroner, hvorav Walnum skaffet en anselig del, men saa stanset innsamlingen av sig selv.

Den livsopgave Walnum hadde tatt op stillet store krav til hans helse. Selve arbeidet med omstreiferne med all dets nervepirrende usikkerhet i forbindelse med det rastløse reiseliv kunde

synes aa overstige vanlige menneskekrefter. At han i aarevis greide denne sterke paakjenning viser at han hadde en helse som taalte hvad det skulde være. Han kunde selv paa sine reiser være optatt av intenst arbeid. Han hadde sitt kontor — som bestandig var yderst primitivt — bokstavelig talt i sitt hode og i sin kuffert. Paa reisene søkte han ro og stillhet, der «spilte han den stumme» som han engang sa, og holdt sig helst for sig selv. Han kunde bli segneferdig av tretthet, men hvorsomhelst, paa jernbane og dampskib, kunde han da ta sig en styrkende blund. Denne jernhelse fikk imidlertid et knekk da han i 1912 — 61 aar gammel — var med ved dampskibet Jupiters forlis nord for Bergen og tilbragte vinternatten paa en øde holme. Han overlot sin ulster til en som var daarlig kledt, og det gjorde ikke hans stilling bedre. Han blev liggende syk nogen uker og følte efter den tid at han ikke orket saa meget som før. Han begynte aa tenke paa aa trekke sig tilbake, og da han i 1918 hadde faatt ferdig optagelseshjemmet paa Eidsvoll overlot han fra 1. november s. a. arbeidet i yngre hender.

Men det passet ikke for Walnum aa være uvirksom, og da han hadde hvilt en stund, efterkom han biskop Tandbergs anmodning om aa bestyre Botne sognekall fra 1. oktober 1919. Det daglige prestearbeid som han nu hadde været borte fra i snart 25 aar virket foryngende paa ham og han gikk med liv og sjel op i sin virksomhet i menigheten. Tidlig og sent var han paa farten for aa se til syke og for aa hjelpe og trøste overalt hvor det trengtes. Med sin friske og varme forkynnelse blev han en avholdt predikant. Han beholdt like til det siste sin gode sangstemme. Han messet vakkert og avsluttet ofte gudstjenesten med solosang. I alt misjonsarbeid deltok han ivrig og vilde gjerne samle de unge om kristent vidnesbyrd og arbeid. Der var før Walnums tid utkastet en plan om et gamlehjem for bygden. Men nu først kom der fart i arbeidet og i løpet av et par aar var gamlehjemmet ferdig. Han støttet ogsaa arbeidet for et tuberkulosehjem og paaskyndet opførelsen av det. Arbeidet for omstreiferne eiet dog fremdeles hans fulle kjærlighet. Han fulgte interessert med i arbeidets gang og var ofte tilstede ved kretsmøter, tilstelninger o. l., hvor han talte omstreifernes sak med den gamle glød. Hver stund han kunde avse benyttet han til aa gjennemarbeide paany — for 4de eller 5te gang — hele den store fortegnelse over omstreifere som han gjennem 30 aar hadde samlet materiale til. Der ligger et kjempearbeid bak de nøkterne data som her møisommelig er samlet for de 5-6000 individer som fortegnelsen inneholder (innbefattet fastboende og reisende omstreifere),

og man har her et verdifullt og nødvendig grunnlag for identifisering og fortsatt registrering av omstreiferne. Walnum betraktet denne fortegnelse som en del av sitt livsverk og det var hans drøm aa se den trykt. Der foreligger avtale med Kirkedepartementet om trykning allerede fra 1896. Naar dette aldri blev gjort skyldes det antagelig det overveldende arbeidspress og den omstendighet at Walnum stadig opdaget nye «hull» som maatte fylles. At fortegnelsen fremdeles paa visse punkter kan være ufullstendig og fremvise feil er først og fremst et bevis for dette arbeids usedvanlige vanskelighet, men det tør ogsaa vise at denslags minutiøst detaljarbeid ikke laa for Walnum.

I de siste par aar led Walnum av tildels meget generende galdestenssmerter. Operasjon vilde han ikke ta og han fortsatte sin travle virksomhet, ofte mot lægens protest. Søndag 26. april 1925, 2. søndag efter paaske, skulde han forrette i Hillestad anneks. Han var da meget nedfor og lægen fraraadet ham aa reise, men ingenting kunde stanse ham. Han preket over dagens evangelium, Joh. 10, 1-10, om hyrdens omsorg for faarene, om Jesus som kom med liv og med overflod av velsignelse. Han forrettet altertjenesten og holdt sig oppe til han hadde lyst velsignelsen. Da besvimte han og segnet foran alteret. Han blev straks kjørt hjem. En stund saa det ut til at han skulde klare det. Tirsdag — den 28. april — leste han aviser paa sengen, sendte prekenliste for næste søndag, var godt oplagt saa han smittet alle med sitt lyse humør. Men samme aften fikk han hjerneblødning og sovnet stille inn.

Det blev dyp sorg over hele bygden. Arbeiderforeningen innstillet sin 1ste maifest. Før kisten skulde føres til Oslo, talte sogneprest G. W. Wulfsberg fra Holmestrand i hjemmet og Walnums fetter prost H. U. Sverdrup fra Vaale i kirken. Begravelsen fant sted paa Vaar Frelsers gravlund i Oslo 5. mai. Formann i den Norske Omstreifermisjons hovedstyre, prost O. A. Lützow-Holm, forrettet.

Et innholdsrikt og virksomt liv blev avsluttet da Jakob Walnum døde. Det maa bli fremtidens sak aa felle en dom over den blivende betydning av dette imponerende livsverk. Her skal kun antydes noget av det som vi allerede nu kan se.

Det er høist sannsynlig at Walnum vilde ha kommet til aa spille en rolle i vaart kirkepolitiske liv, hvis omstreiferne ikke hadde kalt paa ham. Han var den fødte agitator og organisator og hadde i sin forbindelse med Sverdrupene den beste plattform for aa vinne en posisjon som kirkepolitisk fører. Som forholdene utviklet sig

blev hans deltagelse i kirkepolitikken rent foreløbig og av forberedende art. Der blev senere — antagelig i 1912 — av stiftsprost Gustav Jensen og andre gjort forsøk paa aa faa ham inn i politikken igjen. Men nu hadde den nye opgave lagt helt beslag paa ham.

Det som til gjengjeld vil sikre Jakob Walnum en varig plass i vaar kirkehistorie er hans bidrag til løsningen av et av vaare vanskeligste samfundsspørsmaal. Han vil som socialreformator nevnes som Eilert Sundts dyktige og mere praktiske arvtager. Men mens Sundt optraadte utelukkende som statens mann kom Walnum først og fremst som *kirkens* mann. Verdens nød ropte paa de kristnes tro og offervilje, og gjennem det kristelige barmhjertighetsarbeid skulde de ulykkelige hjelpes. Dette var i Walnums øine en misjon likesaa paakrevet som nogen hedningemisjon. Han pekte gjentagne ganger paa det faktum at vi kristne har saa lett for aa skyve de nærmeste misjonsopgaver tilside for de fjernere. Han satte det paa spissen i sitt dristige ord: «Hadde Gud lagt Zulu midt i Norge, saa hadde der ikke vært misjon i Zulu ennu». Det kan trygt sies at denne kraftige appell til ansvarsfølelsen overfor «vaare egne» og «hedningene i vaart eget land» ikke har lydt forgjeves. Den har virket ansporende langt utover Omstreifermisjonens krets. For kirken selv er det av største vigtighet at den ikke forsømmer *tjenestens* naadegave, nettop blant de nærmeste. Der fremelskes gjennem et saadant hjemlig misjonsarbeid ikke saa litet av det kristne tjenersinn, og denne aktive, selvforglemmende næstekjærlighet, som ikke skyr selv de ubehageligste opgaver, virker ved selve sin tilstedeværelse som et forenende og forsonende element, som kirken ikke har raad til aa undvære.

Hvad angaar selve den egenartede opgave som Walnum tok op saa vil tiden vise hvor langt hans arbeid her har ført oss fremover. Vi tør vel si at han paa varig maate har lært det norske folk at ogsaa omstreiferne er mennesker med rett til aa leve. Efter pastor *v. Bodelschwingh's* uttrykk «Meine lieben Brüder von der Landstrasse» kalte han dem: «Vaare søsken fra landeveien». Det ligger ikke en liten seier for kristenkjærligheten i dette syn paa omstreiferne og det begynner aa trenge gjennem mange steder. Videre er det ogsaa sikkert at han har anvist den rette vei for løsningen av omstreiferproblemet gjennem opdragelse av omstreifernes barn. Hans plan om opdragelse av de voksne til arbeid og hjemliv vil nok ogsaa ha sin store betydning for aa vinne landeveiens folk for samfund og kirke. Men i det lange løp vil arbeidet med barna bære de varigste frukter.

Naar der tilslutt skal gjøres et forsøk paa aa tegne et billede av Jakob Walnum saadan som hans venner og medarbeidere vil huske ham, er det uundgaaelig at dette maa bli personlig farvet. Menneskene har sine «lag», det ene utenpaa det annet. Hvor personlighetens kjerne mangler blir det lag paa lag helt igjennem, som med løken i «Peer Gynt». Men selv hos de beste personligheter kan det ta tid før man gjennem lagene finner inn til kjernen. De som møtte Walnum tilfeldig, uten aa komme i kontakt med ham, kunde støte paa et lag av underlig tilknappethet og forbeholdenhet. Det kunde virke slik at de ikke fikk lyst til aa ha mere med ham aa gjøre. Kom man litt lengere inn fikk man snart merke utstraaling fra et intenst følelses- og viljeliv. Hvis man møtte ham i en festlig stund eller i en felles interesse — spesielt for den sak som optok ham — kunde han gi uttrykk for en umiddelbar glede og for et straalende humør. Han kunde være hjertelig, velvillig og utrolig hjelpsom, ja han virket paa mange rent charmerende, slik at han vant hjertene. Men gjaldt det forretninger eller vanskelige motsetningsforhold, da støtte man paa et panser av vilje og energi. Denne utpregede viljestyrke i forbindelse med sundt, praktisk omdømme, klart overblikk og forøvrig en heldig ydre utrustning, gjorde ham til den store førerskikkelse som han virkelig var. Teoretiske overveielser og mindre detaljer laa utenfor hans omraade. Han var fortrinsvis de store linjers og de praktiske opgavers mann. Der kunde han sette inn med hele sin sjels intense styrke og utrette det betydelige. Han skydde ingen anstrengelser for aa opnaa det han hadde foresatt sig. Uendelig mange skridt kunde han gaa, utallige forsøk kunde han gjøre. Med seig utholdenhet kjempet han sig frem og naadde sitt maal. Han hadde rent ut en farlig makt i sin vilje. Den var ganske ubetinget i sine krav, og overfor svakere personer opnaadde han hvadsomhelst. Han blev vant til aa bestemme for andre og blev ofte som etslags «forsyn» for dem som trengte hans hjelp, hvad disse forresten som regel stod sig godt paa. Men overfor dem som ikke kunde bøie sig for hans vilje, føltes han steil og strid, inntil det hensynsløse. Hans voldsomme temperament kunde i enkelte prekære situasjoner ta makten fra ham saa han handlet overilet. Denne side ved hans karakter bør man ikke overse naar man vil forstaa hvordan denne hjertensgode og rettlinjede mann i aarenes løp kunde støte fra sig ikke saa faa, og hvordan endel fant det vanskelig aa arbeide sammen med ham.

Var man saa heldig aa komme gjennem dette vilje-skall, saa

fant man inn til selve kjernen i hans vesen, hjertemennesket og kristenmennesket med det varme hjertelag og den dype mandige fromhet. Der laa verdier som pekte langt utover jordiske maal og grenser. Den sterke og stundom haardhendte mann var ikke til aa kjenne igjen naar han stod overfor ulykkelige som trengte ham, eller i flokken av de barn han tok sig av. Hans sinn var til det ytterste sensibelt for andres nød, og han viste en utrettelig omsorg for dem han skulde hjelpe. En omstreifer skrev om Walnum: «Han var den første som rakte mig haanden og sa: «Kjære venn —». Det gjorde et sterkt inntrykk paa mig. Det tendte den slumrende vilje». Han fulgte de enkelte i sin bønn og sin omsorg. Til en omstreifer som han hadde satt store forhaabninger til, men som begynte aa drikke, skrev han et gripende brev, hvor han undertegnet sig: «Din bedrøvede venn Bestefar Walnum». Det var dette hjertelag som først drev ham til aa ta op arbeidet for omstreiferne, og det blev til siste stund det bankende pulsslag i hver tanke som han sendte sine «søsken fra landeveien».

Side om side med dette aktive og utrettelige hjertelag finner vi som den innerste kjerne i Walnums vesen en barnlig tro paa Gud. Ureflektert, ubesværet av tankens innvendinger stolte han blindt paa den himmelske far. Under barnevennmøtet i Kjøbenhavn lærte han aa kjenne Grundtvigs salme med omkvedet «Vaar fader i det høie han lever!» Det blev som et løsen for ham. Han hadde den tro som virkelig regner med en levende almektig Gud, for hvem ingenting er umulig. Det var ikke bare en blaaøiet optimisme som fikk ham til aa vaage de store innsatser. Han sa at han var «av naturen optimist og *av prinsipp* optimist». Han var under troens tvang. Han *maatte* tro at Gud hadde en utvei. Det viste sig da troen blev stillet paa prøve, under slemme kriser da alt kunde synes aa ramle, at den var forankret i noget som holdt. «Det er bare litt tro som skal til,» kunde han si engang i en vanskelig stilling. Han fikk da ogsaa se at Gud var med og han fikk opleve bønnhørelser som minner om August Hermann Francke, George Müller og andre troens kjemper i Guds rikes historie. Alt dette peker inn til det punkt hvor troen stadig skyter friske skudd, det som er kristenlivets vekstpunkt, den hjelpeløse avhengighet av Guds naade i Jesus Kristus. Dette ønsket han skulde lyde ved hans grav: «O, jeg er en synder stor, det er all min navneære», og det gir oss som i et eneste glimt det som var det bærende i Jakob Walnums liv.

LITERATUR.

Brødrene Walnum. Slekttavle utarbeidet av S. B. H. Walnum d. e. — Hans Fridthjof Holst: Slegtsregister over en Holsteslegt (Helgelands-Holsterne). 1915. — Martin Arnesen og J. Sverdrup: Stamtavle over slægten Sverdrup. 1885. — Daniel Thrap: Bidrag til den norske kirkes historie i det 19. aarh. II. 1890. — Johan Fredrik Lampe (utgitt ved D. Thrap): Bergens stifts biskoper og geistlige efter reformationen. I-II. 1896. — Studenter fra 1869. — Studenter fra 1870 (25- og 50-aarsjubileene 1894 og 1895, 1919 og 1920). — Referat av forhandlingene paa det 12te frivillige kirkelige stiftsmøte i Bergen 1886, det 13de 1887 og det 14de 1889. — Bergens Ynglingeforening gjennem 50 aar. Ved Sverre Steen. 1925. — Søndagsskolens historie i Norge. Av pastor H. E. Riddervold. 1914. — Norges Lærerskoler i hundrede aar, av J. Jørgensen og Fr. Ording. 1914.

Omstreifersaken. Eilert Sundts skrifter. — Ebbe Hertzberg, artikler i Salmonsens konversationsleksikon («Fanter») og i Mgbl. 1892 og flg. aar. — B. Ording, artikler i Mgbl. 1885-89. — Jakob Walnum: Foreningen til motarbeidelse av omstreifervesenet. Beretning I-VII (1893-1918). — Beretning om arbeidet med omstreiferes bosettelse ved staten I-V (1909-1918). — «Paa Hjemveien» (1898-1916, tidligere «Fra Landeveien»), omstreifermisjonens maanedsblad. — «Maaltrosten» (1903-16), omstreifermisjonens barneblad. — Artikler i Mgbl. 1893 og flg. aar — om Tatersaken, om Myrsaken, Arbeidskolonier, Tvangsarbeid m. m. — samt i en rekke blader og tidsskrifter. — M. J. Mathiassen Skou: Paa fantestien. 1893. Ny utgave 1917 ved Arne Garborg. — Ingvald B. Carlsen: Omstreiferne og kirken (i Boye Holt: Norges folk og Norges kirke, 1915). — 25 aar paa fantestien. Mgbl. 3. nov. 1918. — Et hjemløst folk, 1922. — Arbeidet for omstreiferne i Norge. Aftp. 9. sept. 1922. — Dessuten omstreifermisjonens blader fra 1917 og beretninger fra 1918, samt artikler i en rekke blader og tidsskrifter.

Jakob Walnum har foruten det ovenfor nevnte utgitt: Kirkens kamp mod den moderne vantro, 1881. Gudstjenesten og kirkeaaret, 1883. Bønnens liv eller bøn og bønhørelse, 1888. Medredaktør 1891-93 av «Raadgiveren», dansk-norsk blad for søndagsskolens lærere. Redaktør 1892-96 sammen med broren, Hersleb Walnum, av «De lidendes ven», organ for barnehjemsgjerningen i Sogn. Oversatte, i likhet med Hersleb Walnum, flere av Armin Steins (H. Nietschmanns) kirkehistoriske livsbilleder: Martin Luther og Grev Erbach 1882, Johannes Falck 1884, Editha 1886. Artikel i Husmoderen 1912 om Leikanger prestegaard, i anledning av dennes overflytning til Folkemuseet paa Bygdøy.

PROST NILS URSIN. 1853-1924.

AV

J. QVIGSTAD.

Nils Olai Ursin Johannesen var født 5. august 1853 paa gaarden Rensaa i Ibestad. Hans foreldre var gaardbruker Johannes Rasmussen Rensaa og Ingeborg Sofie, f. Ursin. Efter sin mor antok han som student familienavnet Ursin. Han blev 18 aar gammel optatt som elev ved Tromsø seminar paa «friplass». Der var dengang ved seminaret 12 friplasser, og der var stor konkurranse om dem. De som opnaadde disse plasser, maatte ved seminaret lære lappisk eller kvensk og senere overta lærerpost i de egne

nordenfor Tromsø, hvor der bodde lapper eller kvener. Ved seminaret hadde de fritt ophold og bidrag til klær og bøker. Ursin blev dimittert i 1873 med hovedkarakter utmerket godt (1,4) for teori og meget godt av første grad (2,0) for praktisk dyktighet; i lappisk fikk han 1. Han fikk straks en lærerpost i Maasøy prestegjeld i Finnmarken, hvor han virket blandt lappene til 1876, da han reiste til Kristiania for aa studere. Han blev i 1878 student med laud., tok i juni 1879 anneneksamen med præceteris, i 1883 teologisk embedseksamen med laud. og i 1884 den praktiske eksamen, likesaa med laud. I 1879 tok han ved universitetet eksamen i lappisk og i 1884 i kvensk, begge med laud. 1881-1883 var han lærer ved Wieses latinskole i Kristiania og blev 6. juni 1884 utnevnt til annenlærer ved Tromsø seminar (fra 1902 overlærer). Da han her skulde overta undervisningen i kvensk og naar det krevdes, undervise prester i dette sprog, opholdt han sig sommeren 1884 med offentlig understøttelse i Finnland for aa fortsette sitt studium av sproget. Sommeren 1889 studerte han med stipendium fra universitetet kvenske dialekter i Sør-Varanger. I 1899 besøkte han med offentlig stipendium svenske, danske og tyske seminarer, særlig for aa sette sig inn i undervisningen i morsmaal og pedagogikk.

Ursin var en meget vel begavet og kunnskapsrik mann, som la sin sjel i arbeidet og var full av virkelyst. Ved seminaret var hans hovedfag morsmaal, dessuten kristendomskunnskap og pedagogikk, fag som stiller store fordringer til læreren og krever meget hjemmearbeide, men ogsaa mer enn andre fag gir læreren anledning til aa paavirke elevene. Opvokset paa landet i et gaardbrukerhjem og selv nordlending hadde Ursin lett for aa sette sig inn i sine elevers tankegang og følelsesliv og forstod aa omgaaes dem med sikker takt og menneskekunnskap. Hans elever hadde følelsen av at deres vell laa ham paa hjerte, og holdt av ham. Da han hadde adskillig humor, kunde han derfor ofte, uten aa saare, ved en treffende spøkefull bemerkning rette paa mangler hos elevene. Han var baade av elever og overordnede anerkjent som en fremragende lærer, hvis undervisning var livlig og vakte elevenes interesse.

Ursin var vokset op i en bygd hvor der bodde mange lapper, og hadde som folkeskolelærer virket blandt lapper. Han hadde en varm interesse for dette folk, som han saaledes hadde lært aa kjenne, og da biskop Skaar i 1888 stiftet «Norsk Finnemisjon»,

valgte han Ursin til medarbeider. For Ursin var dette et kjært arbeide. Han besørget uten godtgjørelse kasserer-forretningene og boksalget, saalenge han var paa Tromsø. For Finnemisjonen utgav han paa lappisk en preken (Gætsja dam Ibmel labba, Se det Guds lam) og en traktat mot drukkenskap (Sami bahamus vasjalasj, Lappenes verste fiende). Han har for det offentlige oversatt et uttog av alterboken og endel mindre saker til kvensk. Allerede i 1891 traatte Ursin inn i styret for det lappiske barnehjem i Kvenangen (senere i Rotsundelv), som var oprettet i 1886 ved stiftsprost Halls initiativ. Han var medlem saavel av dette som av Norsk Finnemisjons styre, inntil han i 1912 blev befordret til Søndre Land.

Med sin administrative dyktighet blev Ursin ogsaa anvendt til offentlige hverv og var, mens han bodde i Tromsø by, i tidens løp medlem av og tildels formann i forskjellige styrer: skolestyre, bystyre, den tekniske aftenskoles styre og kirketilsynet. Han var en tid medlem av det Norske Misjonsselskaps kretsstyre for Tromsø stift.

Uaktet skolearbeidet var Ursin kjært, hadde han i lengere tid tenkt paa aa gaa over til den geistlige virksomhet, da han i 1905 blev utnevnt til sogneprest til Tromsøysund. I dette embede forblev han til 1912, da han blev utnevnt til sogneprest til Søndre Land. Han var 1906-12 prost i Tromsø prosti og formann i Tromsøysund skolestyre og Troms amtsskolestyre. Som prest i Tromsøysund samlet han om sin prekestol ogsaa mange av Tromsø bys innbyggere, som droges dit av hans varme og opbyggelige forkynnelse. Han forberedte sig omhyggelig til sine prekener, som var populære i ordets beste betydning og hadde noget aa gi baade til leg og lærd.

I Søndre Land var Ursin formann i vergeraadet, men hadde ellers ingen borgerlige hverv. Fra 1917 til sin død var han prost i Hadeland og Land. Paa grunn av tiltagende sygdom vaaren 1924 søkte han avskjed fra 5. august 1924 og døde 5. oktober samme aar. Ogsaa i Søndre Land var Ursin elsket og aktet av sin menighet. Ved sitt stillfarende og fordringsløse vesen, sitt hjertefromme sinn og sin folkelige ferd vant han menigheten for sig. Et bevis herpaa fikk han, da der av fremstaaende menighetslemmer i 1919 blev overrakt ham en julegave av kr. 16000.

Han hadde en sterk ansvarsfølelse for sitt kall og sparte ikke sig selv, naar det gjaldt hans prestegjerning. Hans teologiske grunnsyn likesom hans syn paa det borgerlige samfund var konservativt; men han dømte mildt om annerledes tenkende. Fredsæl

som han var, undgikk han gjerne strid og søkte aa faa tvist fredelig bilagt til begge parters tilfredshet. Dog kunde han, naar det gjaldt kirkens sak, optre med fasthet og myndighet.

Hans eftermæle kan sammenfattes i de ord: en arbeidsom og folkekjær prest, et fromt og fredelskende menneske.

DOMPROST CARSTEN HANSTEEN. 1856-1923.

AV

OLE C. IVERSEN.

Med domprost Carsten Hansteen gikk en av vaare mest sermerkte og virksomme prester bort. Allerede naar man tegner den ytre ramme om hans liv, vil den gi en det inntrykk at der innenfor maa være levet et rikt liv.

Carsten Balthasar Hansteen var født 26. september 1856 i Drammen, hvor hans far, der døde som avgaatt sogneprest og prost til Voss, dengang var adjunkt ved byens latinskole. Saavel faren, Wilhelm Hansteen, som hans mor, født Conradi, hørte til vaart lands mest fremskutte slekter, og hjemmet H. vokste op i, var nok med i aa sette det kultiverte preg paa ham som var et av sertrekkene ved ham.

I 1862 blev hans far sogneprest til Haa paa Jæren, senere til Mandal. Domprostens skolegang kom derved naturlig til aa falle i Stavanger og i Kristianssand, og han talte ikke sjelden om lærerne og sine oplevelser ved disse skoler. Men mest inntrykk for livet hadde kanskje hans første huslærer gjort paa ham, kirkesangeren i Nærbø *Lars Olsen Gudmestad,* vel ikke saa meget ved sin begavelse som ved sitt kristelige alvor. Han virket saa sterkt paa sin unge elev at denne fra barn av var klar over at han vilde studere teologi for aa bli prest.

Efter at han hadde tatt artium og annen eksamen, avbrøt han sine studier for aa gaa inn paa instruksjonsskolen til utdannelse av sekondløitnanter m. f. l. — en avbrytelse som sikkert ikke blev uten virkning for hans almendannelse. Da han saa atter i 1877 optok studiene, maatte han arbeide noksaa meget ved siden; han virket særlig som manuduktør i hebraisk. Sine teologiske eksamener tok han saa høsten 1880 og sommeren 1882, idet han, drevet av sine sterke interesser i praktisk teologi, leste til examen practicum i 3 semestre, hvad der ganske visst maa være en enestaaende undtagelse i norske teologers historie.

Han var tross utenom-arbeide ivrig med i studenterlivet i sin studietid. I den teologiske forening var han formann 1879-80, og i Studentersamfundet drev han det til aa bli medlem av styret, hvad vel ikke mange teologer har været. Fra samfundet har jeg merkelig nok mitt første minne om ham. Han staar for mig som en aristokratisk utseende mann, der forøvrig ikke tok større del i debatten. Senere har jeg faatt vite at hans religiøse gjennembrudd nettop fant sted i denne tid, saa det var sikkert ikke lett for ham aa være medlem av samfunds-styret, selvom det dengang var den vaaknende sterke politiske interesse som dikterte kursen.

Men saa bar det med ham ut i det praktiske prestearbeide, det han gav sitt livs utholdende kjærlighet.

Den som kjente ham og hans trang til aa legge mest mulig inn under sin viden og sin erfaring, vil finne det ganske naturlig at Hansteens første virksomhet kom til aa falle blandt vore sjømenn, i sjømannsmisjonens tjeneste. Han tok mot ansettelse som hjelpeprest hos sjømannsprest Andr. Mortensen i New York, allerede dengang vaar største sjømannsmisjons-stasjon.

Han blev ordinert 18. februar 1883 i Korskirken i Bergen av biskop Hvoslef. Merkelig nok feiret han 40-aars-dagen for sin ordinasjon paa samme søndag i kirkeaaret som den. Han giftet sig med sin kusine Sofie Duus, datter av residerende kapellan til Domkirken i Trondhjem O. F. Duus og frue f. Conradi. Og saa drog de til New York. Der blev han allerede i 1885 bestyrer av stasjonen, idet Mortensen drog hjem for aa bli sekretær i Oslo indremisjon. Han stod i den gjerning i 4 svære aar, fulle av arbeide og rike paa motstand og fiendskap fra de runneres side som han søkte mest mulig aa uskadeliggjøre. Da de 4 aar var gaatt, kunde han ikke orke mer, kom hjem og var sjømannsmisjonens emissær her hjemme i 5 aar, i hvilke han reiste snart sagt over hele Norge og talte dens sak.

I 1894 utnevntes han til sogneprest i Ulstein, hvor han var, til han 1899 kaltes til sekretær i Oslo indremisjon, ogsaa denne gang som avløser for presten Andr. Mortensen. I denne stilling virket han ikke mindre enn 8 aar og blev saa i 1907 utnevnt til stiftsprost (domprost) i Bergen og til sogneprest ved Domkirken der. Han kom dit som den virksomme kraft han var med det rike initiativ og blev for den menighet en god prest og for Bergens domprosti en anerkjent leder. Trofast holdt han ut i arbeidet, ogsaa efterat den sygdom han led av, angina pectoris i forbindelse med svakt hjerte, hadde tatt sterkt til. Han kjempet imot i det lengste.

Saa løste Herren ham ut av jordlivets kamp og førte ham inn i den nye tjeneste den 22. september 1923, nogen faa dager før han skulde ha feiret sin 67 aars fødselsdag.

Dette var rammen om hans liv. Man faar nok av den inntrykk av at Hansteen maa ha levet et mer enn almindelig rikt presteliv. Det er ikke lett aa skulle forsøke aa skildre dette i dets forskjellige utslag. Jeg vil dog prøve aa trekke op nogen linjer som kan gi den der ikke kjente ham, et billede av ham.

Først vil jeg skildre ham som *arbeider i vingaarden.* Da vil jeg begynne med aa si at han var i besittelse av en stor arbeidskraft og et rikt initiativ. Han sparte aldri sig selv, men gav sig selv hen dag efter dag i det forskjellige mangesidige arbeide som fylte hans liv som sjømannsprest, indremisjonssekretær og prest i vaar kirke. Alltid hadde han som maal aa tjene Herren og hans menighet. Derfor kunde han ogsaa la andre arbeide ved sin side, ja derfor søkte han ogsaa aa opmuntre andre til aa ta fatt. Et særkjenne ved ham var det at han like til det siste var glad over nye veier som kunde anvises i arbeidet, nye tiltak som kunde gjøres. Han stivnet aldri til, men bevarte ungdommens glød og varme. Derfor fylte han ogsaa paa en sjelden maate de forskjellige stillinger, han innehadde, alltid arbeidende, alltid speidende efter de beste arbeidsmetoder, alltid vaaken for de fremskritt og nydannelser som kunde fremme Guds rikes sak i menighetslivet og i folkelivet.

I New York var det ham ikke nok aa gaa de gamle veier i arbeidet. Han saa snart, hvor vanskelig sjømennene var stedt, naar de kom i land, omringet av fristelser som de var og med de saakalte boardingmastere i farvannet som haier, rede til aa gi fagre løfter for bakefter aa plyndre dem baade for penger og for livslykke. For aa komme foran sine motstandere og være den første til aa møte sjømennene, fikk han sjømannsmisjonen til aa anskaffe et litet dampskib, saa han kunde møte skibene, før de kom inn i dokken. Og i land fikk han sammen med «vikingen», senere sjøfartsdirektør Magnus Andersen oprettet et «Scandinavian Sailors' Temperance Home», som gav sjømennene et virkelig godt opholdssted, naar de gikk ledige. Hvad under om han blev lagt for hat? To ganger var han gjenstand for attentat. Ved det siste undgikk han alene ved sin hustrus mellemkomst døden. Det gjorde ham dog arbeidsudyktig for en tid.

Sammen med bl. a. konsul Børs og hans varmhjertede hustru fikk han oprettet det norske diakonissehjem for Brooklyn og New-

York. Der var han efterhaanden sekretær, nestformann og formann.

I Oslo fikk han indremisjonsgjerningen drevet frem baade som *ord- og gjerningsmisjon*, saa der stod respekt av dens arbeide. Tok han ikke for mange ting op, saa tok han ikke for faa. Søndagsskolen, som han kanskje elsket fremfor nogen annen gjerning i menigheten, fremmet han. Smaakirkesaken og Blaakors-saken blev optatt i hans tid. Om ikke initiativet alltid var hans, saa var han rede til aa ta imot og hilse velkommen og bruke alt som han mente kunde bli til velsignelse og til Guds rikes fremme.

For aa støtte indremisjonen økonomisk og for derved aa gjøre rent sociale fremstøt fik han organisert den saakalte «skyllevirksomhet» (d. v. s. man samlet rundt i Oslo og solte til omegnens bønder matrester, som før bare var kastet bort) og den saakalte «brockenhus-virksomhet» (ved hvilken man tok mot gamle eller kasserte ting, skaffet arbeidsledige sysselsettelse ved aa gjøre dem istand, hvorefter man solte dem til inntekt for misjonen).

Men under alt dette glemte han ikke at det som fremfor alt trengtes og som maatte være det første for indremisjonen, var *forkynnelsen av Jesu Kristi evangelium.* Alt det sociale arbeide maatte til; men hensikten ogsaa med det skulde være aa vise evangeliet i praktisk utfoldelse.

Saadan kjenner vi ham ogsaa fra hans *prestegjerning her i Bergen.* Han var virkelig prest. For ham var det en livssak, den største, at Kristi evangelium kunde faa lyde klart og saa langt som mulig. Fra prekestol og kateder, ved sykeseng og i stille konfirmant-timer har han saadd den gode sæd.

Samtidig har han ogsaa her brukt sitt initiativ og tatt op nye arbeidsfelter. Jeg kan ikke saa godt tale med om det, da jeg mindre kjenner til hvad der var gjort i Domkirkens menighet og i byen i saa henseende, før han kom. Jeg vet bare at man rystet paa hodet; det blev for meget nytt, syntes mange. Men efterhaanden har man lært aa sette pris paa og ta efter, hvad han tok op. Han begyndte saaledes søndagsskole i menigheten og førte den inn i kirken. Det vakte noget som lignet bestyrtelse og indignasjon. Nu er den ene menighet efter den annen kommet med, og nu holdes søndagsskole i de fleste av Bergens kirker.

Jeg saa, da jeg blev hans kollega, hans ivrige arbeide for aa skaffe menigheten et *nytt menighetshus*, som kunde gi bedre arbeidskaar enn det lille man før hadde. Jeg maatte beundre hans arrangements for aa skaffe de nødvendige midler.

Han fikk dannet ett *frivillig menighetsraad* lenge før det blev paabudt ved lov. *Menighetsforening og menighetssamfund* blev ogsaa oprettet for aa fremme den indre side av menighetens liv. Fremdeles fikk han utvirket tillatelse til aa benytte kirken til *lysbilled-foredrag* for derved aa samle barn og for derved kanskje aa naa dem som man vanskelig fikk til aa komme i kirken.

Som domprost blev naturligvis hans arbeidskraft ogsaa tatt i bruk utenfor det egentlige menighetsarbeide. Han var saaledes ikke bare selvskreven formann i *menighetspleienes fellesnevnd*, men den virkelig bærende kraft i de første aar. Intet viser bedre enn hans forhold her hvor han kunde glede sig over aa arbeide frem ogsaa et initiativ som var tatt av andre.

Et saadant *arbeidsliv* levet han. Han hadde gjort til sine de ord av apostlen Paulus: «Kristi kjærlighet tvinger mig».

Hansteen var en *bønnens* mand. Man merket paa meget at han levet et sterkt og inderlig bønneliv. Hans hustru har fortalt mig at naar noget stod paa, naar der var nogen vanskelighet, vandret han ut alene i ensomheten for aa kjempe det vanskelige igjennem i bønn.

Som *predikant* var Hansteen grundig og ofte fengslende, om enn noget tung. Jeg husker han engang under vaart samarbeide ved en bibeluke i Oslo, mens vi begge var indremisjons-sekretærer, uttalte at han ikke hadde slaatt igjennem som predikant derinne. Jeg kan for en del forstaa grunnen. Hans prekener drog aldrig frem ad den kjente, nedtraakkede landevei. De krevet ikke saa litet av tilhørerne. Og noget tungt arbeidet han sig i regelen frem til det han vilde si. Men det var ogsaa verd aa høre, og føde for sjelene gav han. Man merket stadig en mann som var i fremadskridende arbeide paa sig selv og i fremadskridende arbeide med sin erkjennelse og med tilegnelse av nye kunnskaper.

Som *leilighetstaler* var han mindre betydelig. Jeg har hørt den slags taler av ham, som liketil virket vidunderlig. Men ellers laa ikke hans styrke der. En egenhet ved ham var den at han nesten alltid hentet sine tekster ved slike anledninger fra det Gamle Testamente og ikke var fri for aa bruke noget vel meget den allegoriserende metode.

Han har øvet ikke liten *literær virksomhet.* Han redigerte i sin tid, mens han var sjømannsmisjonens emissær, «For Fattig og Rik». Som sekretær i Oslo indremisjon gjorde han «Bymisjonæren» til et ledende organ i kristne kretse. Hvem husker ikke hans ofte morsomme spalte «Siden sidst» i det blad. Her i Domkirkens

Domprost CARSTEN HANSTEEN
1856 – 1923.
Fot. 1921.

menighet startet han «Godt budskap», det første menighetsblad i Bergen. Han har selv skrevet adskillig i disse blade.

Saa gav han ut som sekretær «Tekster for menneskefiskere», under den store vekkelsestid i Oslo, og Kristiania indremisjons historie i 50 aar ved jubileet i 1905. Om søndagsskolen har han gitt et ganske stort verk i 3 bind, som er kommet ut i nytt oplag. Endelig maa jeg nevne hans visstnok fornemste arbeide «Av det norske kristenlivs psykologi». Den bok hadde han arbeidet med gjennem flere aar, og glad var han, da han hadde fullendt den. Han hadde kanskje ventet noget større virkning av den, at den skulde sette flere ringer i sjøen i bevegelse. Den behandler jo saa vanskelig et emne at det vel ikke er saa underlig, om selv to nærstaaende menneskers syn kan divergere noksaa meget. Og selv om der bak boken ligger nøiaktige undersøkelser, kan man ha sine tvil, om de har været tilstrekkelig utstrakte for aa sikre det rette resultat paa hvert enkelt punkt. Men visst er det at boken røber overordentlig stor lesning og gir mange, mange interessante vink. Ingen, som virkelig vil søke aa trenge inn i kristenlivets psykologi blandt oss, kan komme forbi den.

I *kirkestriden* blandet han sig ikke. Han var den bestemt konservative i sin *teologi.* Da han kom hit som domprost, hadde jo Konow-saken satt sinnene i bevegelse, men var nogenlunde bragt i orden. Og senere var det intet som egentlig kalte ham frem i striden. Vi visste han saa konservativt, men ikke ensidig, saa han ikke kunde taale aa høre andres meninger, ogsaa naar det gjaldt et viktig teologisk spørsmaal.

En sak som i høi grad interesserte ham var *fredssaken.* Han var en av stifterne av fredsforeningen blandt Norges prester, deltok i det konstituerende møte for «World's Alliance» i Konstanz nettop i de dage den store verdenskrig brøt ut. Han var ellers ofte delegert til flere fredskongresser, hvor han alltid blev møtt som et hedret medlem, «the dean of Bergen». Dette gav ham anledning til oftere aa foreta reiser, hvad der alltid var ham en stor glede. Han har sikkert reist mere rundt i verden og særlig i Europa enn de allerfleste norske prester. Han talte flytende engelsk, og det er ikke for meget sagt, at som han overalt verdig representerte sitt land, mottok han selv gjennem sine reiser og ophold i fremmede land inntrykk og erfaringer, der gjorde ham mere vidtskuende og vidtfavnende enn vanlig er blandt oss prester.

Over domprost Hansteens personlighet var der en stille verdighet; man glemte ikke at han var domprosten. Men samtidig

eiet han en vindende hjertelighet, som gjorde at man, samtidig med at man saa op til ham, ogsaa kunde betro sig til ham. Noget steil kunne han av og til virke, men han var jo ogsaa en mann med meninger og med sine meningers mod. Som han selv var en aapen og retttenkende mann, trodde han ogsaa vel om andre. Og blev skuffet naturligvis. Men man skulde aldrig høre ham tale ondt om nogen. Kun en eneste gang har jeg oplevet aa høre ham felle en sterk, bitter dom over en mann, som hadde saaret ham; men da kom han ogsaa samme dag og bad mig glemme hvad han hadde sagt.

Saadan var han, saadan levet han, saadan virket han. Hans konge hedret ham med Olavskorset, hans menighet holdt av ham og savnet ham. Jeg tror man ikke snart vil glemme ham her i Domkirkens menighet.

SOGNEPREST HALFDAN MØLLER. 1862-1925.

AV

JONAS MYHRE.

Halfdan Fredrik Sibbern Møller var født i Brønnøy 22. mai 1862 av foreldre distrikslæge William Møller og hustru Augusta født Sibbern, datter av den bekjente danske filosof professor Fredrik Christian Sibbern. 10 aar gammel kom han med sine foreldre til Kristiania, hvor han henlevet sine guttedage og studieaar. I hjemmet raadet en god kristelig aand, forenet med vaaken sans for kunst og litteratur og alle tidens spørsmaal.

Derav blev Møllers eget liv siden preget. Han forstod fremfor de fleste aa forene i skjønn harmoni kristelig alvor og dybde med den dannede manns vidsyn og interesse for alt edelt og godt menneskelig. Allerede fra ungdommen av var han bestemt paa aa bli prest og valgte det teologiske studium av indre trang og overbevisning. Han var en interessert, dyktig og from teolog; sine eksamener tok han i 1886 og 1887 med laud. Efter endte eksamener gikk han straks inn i prestetjenesten, hvortil hans hu stod. Praktikumsaaret under Gustav Jensens lærestol hadde gjort denne gjerning særlig stor og herlig for ham. Han blev høsten 1887 personell kapellan hos sogneprest R. E. M. Lampe i Volda, og efter hans død 1888 bestyrte han sogneprestembedet der til utgangen av 1889. Disse aar blev av inngripende betydning for hele hans liv og utvikling senere. Just i disse aar gikk der en sterk aandelig

vekkelse over Volda. Og den unge, ærlige prest blev selv snart grepen av den og gikk med helt hjerte inn i den. Hans tidligere fromhet og gudsfrykt modnedes derved til et bevisst og avgjort naadeliv med Gud i troen paa Jesus, saa han selv regnet Volda som sitt aandelige fødested. Han blev nu en av de drivende krefter i vekkelsen og forkynte evangeliet med kraft og varme. En som selv er fra Volda og i sin ungdom ofte hørte Møller preke i den tid, skriver om hans virksomhet den gang: «Han gjorde et sterkt inntrykk paa mange mennesker deroppe, ikke minst paa de unge, og hans virksomhet der har sikkert været til megen velsignelse. Han var den gangen en meget flink predikant. Der var noget inspirert og inspirerende over ham. Men saa hadde han da ogsaa folk aa tale for! Den store Volda-kirke som rummer et par tusen mennesker, var stappende full hver eneste søndag, full av vakte, frelsessøkende og troende mennesker. Det maatte kalle paa en manns beste evner. Og forholdene inspirerte ham. Han fikk meget — og han gav meget. Han vant mange venner for Kristus, og han vant sig selv mange venner som takker ham for noget av det beste i sitt liv.»

En annen som stod M. nær og hørte ham meget i den tid, skriver om hans forkynnelse: «Han kunde ikkje kallast veltalande i vanleg tyding. Sjølv sa han alltid at han hadde tungt for aa tala, men han grov seg sterkt inn i bibelteksten, fann fram eit serleg springande punkt og sette det fram i stutte fyndige setningar. Han lærde folket aa tenkja etter. Difor var ikkje hans preikor ei samanhengjande utforming av teksten i velvalde setningar. Det var heller aa likna med ljonblenk over sanningane. Det var som han slo upp ei dør inn til sanningane og let so folket sjølve finne fram detaljane.»

Møllers gode evner og medfødte veltalenhet kom i denne aandelige vaartid og under de sterke krav som den stillet til ham, og idet han gikk inn paa dem med villig hengivelse av sin sjels og legems krefter, til full utfoldelse og gjorde ham snart kjent i vide kretse som en særlig lovende og nidkjær ung prest.

Hans ophold i Volda fikk ogsaa en annen betydning for ham enn derved at hans personlige kristenliv der kom til modning og gjennembrudd. Ved siden av den sterke religiøse vekkelse som i den tid gikk over Volda og Sunnmøre i det hele, gikk der ogsaa en nasjonal bevegelse, som hos ungdommen dér vakte begeistring for alt som var ekte og gammelt norskt, og navnlig da ogsaa for bondemaalet, Ivar Aasens landsmaal, som jo hadde sin egentlige hjemstavn paa de kanter. Ogsaa av denne bevegelse

blev Møller grepen. Han lærte sig baade aa tale og skrive landsmaal, og det gav ham visselig en ennu mere aapen dør enn før til ungdommens hjerter deroppe. Og dette nasjonale syn beholdt han siden. Han var med aa stifte det kjente opbyggelsesblad paa landsmaal «Stille Stunder» hvis program er: «Kristendom og norskdom», og var siden i mange aar medredaktør av det. Han har ogsaa skrevet to prekensamlinger — «Norsk huspostil» — paa landsmaal som gir et godt uttrykk for hans maate aa preke paa, om de enn ikke staar paa høide med hans muntlige forkynnelse. Men da de var av de første prekensamlinger som utkom paa nynorsk, blev de satt megen pris paa. Og som han selv livet utigjennem ogsaa under andre forhold vedblev aa være tro mot det nasjonale syn han hadde faatt i Volda — det var i det hele et fremtredende karaktertrekk hos ham aa være tro mot det han engang hadde gitt sitt hjerte til — saa vedblev han ogsaa aa mene at en nasjonal vekkelse var av den største betydning for den norske kirke og dens tjenere, han trodde den var en livsbetingelse for vaar kirke, og at den uten den vilde miste sin innflytelse i vort folk.

Efter aa ha betjent et par ledige embeder (Sandø sognekall og det residerende kapellani ved Domkirken i Stavanger for Jonas Dahl) blev han høsten 1891 efter mottatt kallelse ansatt som reisesekretær i Norges Kristelige Ungdomsforbund, en stilling han innehadde til utgangen av 1897. Ved sine evner og den utvikling han hadde gjennemgaatt, hadde han særlige betingelser for denne gjerning; han var en fremragende ungdomsarbeider. Varm og dertil djerv og mandig i sin forkynnelse vant han inngang hos de unge hvor han kom. Han forstod dem og deres interesser og vanskeligheter og kunde være dem til aandelig hjelp og veiledning; og de forstod ham. Han kalte de unge til Herren, men la dem ogsaa paa hjerte aa gjennemføre sitt Guds-forhold i det daglige liv, forsømte ikke aa minne om hvad de skyldte hjem og fedreland. Han hadde en særlig evne til den viktige ting aa sette de unge til aktivt arbeide i foreningen. Frukten av hans virksomhet viste sig i en hel del nye kristelige ungdomsforeninger, som i de aar direkte eller indirekte blev stiftet ved ham rundt om i vaart land. Han har dermed gjort en stor innsats, ikke blott i ungdommens liv, men ogsaa i den norske kirkes liv ved aa føre saa mange unge nærmere til den.

I begynnelsen av 1898 gikk han saa atter inn i kirkens direkte tjeneste og blev residerende kapellan i Sagenes menighet i Kristiania. I denne stilling blev han i 21 aar. Mens han var der, fikk han fra 1906 av en utmerket, trofast hjelp i all sin prestegjerning,

idet han det aar blev gift med Jacobine Hertzberg, datter av oberst Johan Nikolai Hertzberg.

I Sagene fikk Møller anledning til i en aarrekke aa praktisere sine tanker om hvordan en kristelig ungdomsforening skulde være. Det lykkedes ham snart aa gjøre Sagenes ungdomsforening som var stiftet 10 aar før, til en mønsterforening. Det var en oplevelse aa faa være med der en aften. Den lille andakt i begynnelsen var paa engang dypt alvorlig kristelig og paa samme tid saa aldeles avpasset for de unge, ikke ett tomt, dødt eller forslitt ord i den. Og underholdningen siden var frisk og levende med rik deltagelse i den fra de unge selv, alt under Møllers vaakne, forstaaelsesfulle og dyktige ledelse. Alt var som det skal være i en rett kristelig ungdomsforening — som i et riktig godt hjem, hvor den kristelige aand raar og alle føler sig vel. Blandt de unge der var han riktig i sitt element; intet under at han blev meget avholdt av dem. Ogsaa her kom hans store troskap frem; i disse mange aar forsømte han næsten aldri ett møte. «En formann», sa han, «maa alltid være tilstede».

Han søkte ogsaa aa komme de unge tilhjelp i deres aandelige liv ved aa samle dem til bibeltimer. I de første aar var det kun nogen faa av dem som blev med, men efterhaanden vokste flokken og blev ganske stor og trofast til aa møte. Hvad han der gav i disse bibeltimer med de unge, sier en av dem som var med i dem, maa nevnes som noget av det beste han gav.

Ogsaa paa annen maate vedblev han aa vise sin trofaste kjærlighet til ungdomssaken. I 15 aar var han medlem av Ungdomsforbundets landsstyre og var i endel aar formann for Kristiania-Akershus krets; han utgav smaabøker til hjelp for ungdomsarbeidet. Mest bekjent er hans utgave (sammen med Chr. Hall) av «Ny sangbok for norsk ungdom», hvortil han samlet melodiboken. Fremdeles: «Den kulturelle opgave i ynglingeforeningsarbeidet», 2 samlinger «Til oplesning og fri fremsigelse», «Bokliste» o. m.

De forholde hvori han fikk aa arbeide som prest i Sagene var meget forskjellige fra de han var vant til fra Vestlandet. Menigheten bestod vesentlig av arbeidere, hvorav mange var bra, solide folk og ikke faa med kristelig interesse. Men forholdene var rolige, ingen aandelig bevegelse, ikke den vaakne interesse og forstaaelse som paa Vestlandet. Det varte en tid før Møller vant inngang i menigheten, skjønt mange samlet sig om hans forkynnelse. Men saa kom det et aandens vær ogsaa over Sagenes menighet i aarene 1904-5. Og det fornyet ogsaa ham og hans forkynnelse,

saa den naadde sin gamle kraft og høide og slo igjennem i menigheten. En som var hans kollega og ofte hørte ham, skriver om hans forkynnelse den gang: «Der var over hans prekener en tankens flukt og dybde, en følelsens inderlighet og varme som var langt over det vanlige. Sognepresten, J. N. Brun, satte umaatelig pris paa ham som predikant. Jeg husker hvor ofte han var betatt av hans prekener, og han var opriktig bedrøvet over at Møller ikke som predikant blev skattet slik som han syntes han fortjente det. Kirkesøkningen var jo rett god deroppe dengang, og menigheten var svært glad i aa høre Møller. Men Brun syntes at folk skulle strømme til ogsaa fra andre kanter. Han sa saa titt: «Møller preker saa godt, at jeg skjønner ikke at ikke hele byen kommer for aa høre ham. Der burde jo komme den ene sporvognsladning efter den annen fra byen.» En kjent prest, nu professor, som hørte ham en søndag i den tid, sa, da gudstjenesten var slutt: «Ja, prekes her slik i denne kirke hver søndag, forstaar jeg ikke at ikke alle mennesker blir omvendt». Naar Møller allikevel ikke blev nogen «massepredikant», saa hang det sammen med at hans forkynnelse delvis kunde ligge for høit og ikke alltid var populær nok. Han brukte ikke de almindelige talemaater, han maatte si alt paa sin egen maate, selvstendig og original som han var og dertil ogsaa — han hadde jo filosofblod i sig — med anlegg til refleksjon, hvor ikke alle kunne følge ham.

Da den aandelige bevegelse la sig, tynnedes flokken om hans prekestol. Men der var alltid de som satte megen pris paa hans forkynnelse. Dertil bidrog visstnok ikke minst hans troskap i sjelesorg og husbesøk. Han var flittig til aa se til de syke og hadde ut fra sin rike kristelige erfaring et godt ord aa si dem; menneskekjærlig som han var, søkte han ogsaa paa annen maate aa glede dem. Ofte naar han besøkte syke eller gamle, hadde han med sig blomster fra haven sin eller lommene fulle av pærer og epler. Det samme sinn til aa tjene og gjøre vel kom ogsaa ellers frem. Traff han paa gaten eldre koner, som bar tunge kurver, tok han dem fra dem; om vinteren kunde han trekke kjelkene deres. Visste han om en ensom stakkar som ikke hadde nogen til aa legge i ovnen sin, kunde han gaa med trefliser i lommen for aa nøre op for ham. For aa komme i mest mulig personlig forbindelse med sin menighet søkte han bl. a. aa gjennemføre aa besøke alle sine konfirmanter i deres hjem. Ogsaa barna tok han sig meget av. Han var en stor barnevenn og gjorde meget for søndagsskolen, fikk den utmerket organisert og holdt flittig møter med søn-

dagsskolearbeiderne. Ved alt det han saaledes gav, vokset der megen kjærlighet omkring ham. Av arbeider han ellers tok op maa ogsaa nevnes søndagssaken; han var i mange aar søndagsforeningens sekretær.

Et uttrykk for Møllers kjærlighet til Sagene — som for hans historiske sans — er det at han i St. Hallvard, tidsskrift for Oslos og Kristianias historie, har skrevet flere avhandlinger om Sagene.[1]

I 1919 flyttet Møller fra Sagene til Ullern som sogneprest. Med samvittighetsfull troskap og flid tok han op sin gjerning her med de forskjellige virksomhetsgrene som i Sagene, med husbesøk og skolebesøk og ungdomsforening og søndagsskole. Han følte ansvaret for den store menighet tungt og sparte sig ikke. Det ser ut som han der arbeidet over evne, og at det var den ytre grunn til, at hans arbeidsdag der blev forholdsvis saa kort, kun 6 aar, idet han døde allerede 20. april 1925, ikke fullt 63 aar gammel.

Om hans tid her er ellers ikke saa særlig meget aa si. Det synes som det her falt vanskeligere for ham aa komme i levende rapport med sin menighet, aa finne en aapen dør for sin forkynnelse. Og det har han sikkert — følsom som han var i dette stykke — lidd under, saa hans prekener ikke fikk den varme og det fengslende ved sig som de ofte tidligere kunde ha. Men at han allikevel ogsaa i Ullern ved sitt flittige og samvittighetsfulle arbeide som prest var til hjelp og velsignelse for mange som følte de hadde faatt meget ved ham, det viste den meget store deltagelse fra menighetens side ved hans begravelse og de mange gode ord som da blev sagt og skrevet om ham. Særlig rørende var de vidnesbyrd som da kom frem om den kjærlighet som barna hadde til ham, og hvor de sørget over hans bortgang. Det var et godt eftermæle aa faa, for barna forstaar sig paa det som er virkelig godt og ekte menneskelig. Og det vidnesbyrd gir alle som kjente ham: han var en god mann med megen kjærlighet til mennesker. Og som før flere gange nevnt: han var en *trofast* mann. «Et av de mest fremtredende trekk ved ham,» skriver generalsekretær Kr. Piene om ham i «Den Unges Ven», «var hans sjeldne trofasthet. Trofast mot Gud, trofast mot fedreland, trofast i arbeide og trofast i vennskap. Han var av dem man kunne stole paa. Paatok han

[1] Bd. II, 1916, s. 211-235: Christiania bys grunn ved Sagene. Bd. III, 1917, s. 47-58: Av en gammel Kristiania-arbeiders erindringer og tradisjon. Bd. IV, 1920, s. 225-251: Tors-hov — Torshaug gaard — Torshaug-byen.

sig en opgave, utførte han den i rette tid og med en samvittighetsfullhet som jeg knapt vet jeg har sett maken til.»

Som den tro Herrens tjener han var fikk han en fredfull utgang av verden, og vi minnes ved tanken paa ham hvad der staar:

Vel den sin Herre tro har tjent,
sitt erende har vel fullendt
og bort i fred kan fare!

JACOB CHRISTIAN PETERSEN
Biskop i Stavanger 1925.
Fot. 1925.

DEN NYE BISKOP I STAVANGER.

ORDINERT 7. JUNI 1925.

BISKOP JACOB CHRISTIAN PETERSENS VITA.

Min barndom tilbragte jeg i et avgjort kristelig hjem og mottok der inntrykk som blev bestemmende for hele mitt senere liv. Allerede tidlig droges jeg til prestegjerningen, og efter nogen tvil og kamp blev jeg i de avgjørende ungdomsaar klar over, at det var den gjerning Gud hadde bestemt mig til.

Ved universitetet fikk professor Petersen størst betydning for min utvikling, og mitt teologiske syn er preget av ham. Dog fikk jeg ogsaa varige impulser av andre av mine universitetslærere. Ved siden herav hadde jeg i mine studenterdager den lykke aa faa høre flere av vaart lands første geistlige, som dengang hadde sitt virke i Kristiania. Men jeg føler mig ogsaa i taknemmelighetsgjeld til flere av vaare yngre universitetslærere og prester for hvad de har gitt mig av aandelige verdier baade gjennem sine skrifter og ved personlig omgang.

Jeg føler ogsaa trang til aa takke Gud for de menigheter, han har gitt mig til arbeidsplass. De har alltid møtt mig med kjærlighet og forstaaelse, og mange gilde mennesker og dype kristne har jeg hatt anledning til aa være sammen med. Jeg har faatt mere enn hvad jeg har kunnet gi. Det var en lykke for mig aa begynne min prestegjerning under veiledning av en saa fremragende og hjertevarm mann som daværende sogneprest Thor Odland i Vaaler i Solør, hvis hjelpeprest jeg var. Og under mine kapellan-aar paa Hedemarken fant jeg i biskop Hille og min sogneprest, stiftsprost David Frich gode og forstaaelsesfulle menn, hvis minne jeg alltid vil bevare i taknemlighet.

Ogsaa de 14 aar paa Sunnmør, først som sogneprest til Norddal, senere til Stranda, var gode og lykkelige aar hvad min preste-

gjerning angaar. Jeg fant gode arbeidsvilkaar blant en saa kirkelig og for en stor del ogsaa kristelig grepet befolkning. Ved siden av min prestegjerning søkte jeg ogsaa efter leilighet aa følge med i tidens teologiske videnskap. I 1912 opnaadde jeg et stipendium til en studiereise til Danmark og Sverige.

Det føltes som en stor overgang fra en stille landsmenighet aa bli forflyttet som sogneprest til St. Petri i Stavanger og satt overfor alle de krav og opgaver, som stilles til en prest i en stor bymenighet. Men det var en stor hjelp aa bli møtt med saa megen tillit og overbærenhet fra menighetens side.

Over det altsammen hviler ufortjent naade og godhet fra Gud. Han betaler os ikke efter vaare misgjerninger og handler ikke med oss efter vaare overtrædelser. Hvor meget av forsømmelser og misgrep, hvor meget av det aa søke sitt eget vil ikke klæbe ved en prestegjerning. Ikke minst har Guds godhet vist sig i den hustru, han satte ved min side, Sara Marie, født Myhre, som i gode og onde dage trofast har staatt mig bi med raad og daad og med fin takt alltid har søkt aa peke paa det ideal, en prest bestandig maa ha for øie. Og villig har hun tatt paa sig de byrder og hverv, som hviler paa en prestefrue.

Gud har i vaart ekteskap gitt oss tre barn, en datter og to sønner.

Ved et saadant tilbakeblikk over mitt liv til denne dag maa jeg uvilkaarlig gjøre profetens ord til mine: «Jeg er ringere enn den miskunnhet og trofasthet du har vist din tjener.»

BERETNINGER OM DEN NORSKE KIRKE I 1924.

AVGITT TIL DET KGL. KIRKE- OG UNDERVISNINGSDEPARTEMENT AV DEN NORSKE KIRKES BISKOPER.

1. OSLO BISPEDØMME.

Nye kirker. I det forløpne aar har jeg innviet to nye kirker. Innvielsen av *Hol sognekirke*, Hallingdal, fant sted søndag 5. oktober. Den gamle stavkirke, alt for liten for behovet, blir staaende som et ærverdig minne, og gudstjeneste vil her bli holdt et par gange om aaret. Den nye kirke er bygget i den gamles stil og alt arbeide utført av bygdens egne folk. Saavel arkitekt som byggmester, treskjærer osv. er innfødte hallinger. — *Bingen kapellkirke*, Øvre Eiker, innviddes onsdag 22. oktober. I 25 aar hadde denne lille skogbygd ventet før det lykkedes den at faa sin vakre lille kirke reist. Bygden ligger i skillet mellem Eiker og Modum, og kirken vil avhjelpe et lenge følt savn paa begge sider av skillet. — Dessuten innvidde jeg Tyristrand menighetshus, Hole prestegjeld, torsdag 18. september.

Prestevielser. To prestevielser har funnet sted. Søndag 15. juni ved aftensangsgudstjenesten i Vaar Frelsers kirke blev av domprost Freihow, i biskopens fravær paa en utenlandsreise, presteviet følgende to kandidater: 1. Christian Juell Sandberg, tillatt ordinert for inntil videre aa hjelpe til ved betjeningen av Eidsvoll sognekall. 2. Ludvig Martin Vågdal, tillatt ordinert for inntil videre aa betjene ledige embeder i Haalogaland bispedømme. — Søndag 4. september ved aftensangsgudstjenesten i Vaar Frelsers kirke blev av Oslo biskop følgende to kandidater presteviet: Einar Andreas Gimnes og Ernst Hallen, begge utdannet ved Misjonsskolen i Stavanger og tillatt ordinert for aa gjøre prestetjeneste i Santalistan.

Presteskifte. 3 prester er avgaatt ved døden i sine embeder, nemlig fengselsprest O. C. Breda, res. kap. Jørgen Lind Svenøe, Ullensaker, og sogneprest Oluf Olsen Folden, Sem. Følgende har faatt avskjed: sogneprest P. V. Gjesdahl, Johannes menighet i Oslo, sogneprest C. J. Ecktell, Grønlands menighet, Oslo, pastor Aug. B. Jahnsen, Diakonissehjemmet, Oslo, sogneprest H. Fyhn, Sarpsborg, sogneprest L. M. Harboe, Sørum, res. kap. S. A. L. Thormodsæter, Skedsmo, sogneprest og prost C. H. Krohn, Bragernes, Drammen, sogneprest K. F. D. Magelssen, Hof i Jarlsberg, og sogneprest J. M. G. Balke, Stokke.

Følgende prester har forlatt Oslo bispedømme: sogneprest G. J. H. A. Hauge, Kraakstad, utnevnt til sogneprest i Skien, res. kap. R. Nielsen, Vestby, utnevnt til sogneprest i Brandbu, hjelpeprest T. Lavik, Sem, til sogneprest i Hosanger, og sogneprest M. le Maire, Hole, til sogneprest i Tromsøysund.

Følgende har faat ansettelse i bispedømmet: J. C. Gjesdahl som pers. kap. hos sogneprest J. F. Gjesdahl, Frogner, Oslo, H. Kvarving som res. kap. i Gamle Aker, Oslo, J. Hesla som res. kap. i Eidsberg, F. Haugen som res. kap. i Tune, N. Møllerup som sogneprest i Rolvsøy, L. Selmer som sogneprest i Hof, Jarlsberg, K. M. Eckhoff som sogneprest i Stokke, J. E. Nilssen som sogneprest i Sem, von der Fehr som sogneprest i Rødenes, Karl Lunde som sogneprest i Hole og fhv. sogneprest Holan som sogneprest i Gol.

Innenfor bispedømmet har følgende forflyttelser funnet sted: pastor Bredo Lund, pers. kap. i Vaar Frelsers menighet, utnevnt til hjelpeprest i samme menighet; sogneprest i Nore G. Ollmar, midlertidig hjelpeprest i Sagene menighet, Oslo; res. kap. i Jakob menighet A. P. M. Larsen, sogneprest i samme menighet; res. kap. i Grønlands menighet S. Normann, sogneprest i samme menighet; sekretær ved kristelig pressekontor O. Puntervold, res. kap. i Grønlands menighet; sogneprest i Hurdal E. Berggrav, fengselsprest ved Botsfengslet; sogneprest i Andebu H. Riddervold, forstander ved Diakonissehuset; res. kap. i Tune W. I. Schübeler, sogneprest i Drøbak; res. kap. i Sigdal C. F. Falkenberg, res. kap. i Onsøy; tredjeprest i Bragernes E. Meling, sogneprest i samme menighet.

Pastor R. Tolnes er ansatt som hjelpeprest ved Diakonissehuset.

13 embeder har været betjent ved fast konstitusjon, derav i Oslo by 4 paa grunn av paagaaende omregulering av menighetsgrensene.

Blixsalmene er innført i Kongsberg menighet i det forløpne aar; derimot er liturgien paa landsmaal ikke innført i nogen menighet. —

Kirkelig statistikk. Ifølge folketellingen for 1920 utgjør folkemengden i Oslo bispedømme 859 882.

De mig tilstillede opgaver viser, at der i 1924 er avholdt 10 404 ordinære gudstjenester, derav 12 barnegudstjenester, 494 særlige gudstjenester, 10 356 opbyggelige møter utenfor kirkehuset. Av messefall har der i hele bispedømmet forekommet 287. Preken ved legmenn ved de almindelige gudstjenester har funnet sted 437 ganger. Av søndagsskoler finnes i bispedømmet 456. Der er døpt 14 500, konfirmert 15 850, 116 har tatt del i konfirmasjonsforberedelsen uten aa la sig konfirmere, 5700 kirkelig viede ektepar, 671 ved borgerlig stiftelse, ialt 6371 ekteskaper. Nadverdgjestenes antall er 60 388 i kirkehuset, 6441 utenfor kirkehuset og 206 ved lege nadverdutdelere, ialt 67 035 nadverdgjester. 9880 jordfestelser har funnet sted. 206 har meldt sig inn i kirken, mens 693 har utmeldt sig av samme. Av disse siste har de fleste gaatt over til baptistfarvede samfund, en del til metodistene og adventistene.

Visitaser. Jeg har i aarets løp hat 20 visitaser, nemlig i: Paulus, Frogner, Vaterland, Tøyen menigheter i Oslo, Vestre Fredriksstad, Kraakerøy og Skjeberg i Nedre Borgesyssel prosti, Sarpsborg og Varteig i Vestre Borgesyssel prosti, Aremark i Mellem Borgesyssel prosti, Aas i Øvre Borgesyssel prosti, Fet og Høland i Nedre Romerike prosti,

Ullensaker og Nes i Øvre Romerike prosti, Nordstrand i Asker prosti, Eiker i Drammen prosti, Strømm i Nord-Jarlsberg prosti, Ramnes i Sør-Jarlsberg prosti og Fredriksvern i Larvik prosti.

Angaaende visitasenes forløp henvises til vedlagte visitasberetninger. I ett prestegjeld fremkom paa menighetsmøtet klage over prestens forhold. Det gjaldt hans stilling til de frivillige virksomheter. Klagen blev behandlet paa den i reglementet bestemte maate og forhandlingene førtes fra begge sider paa en rolig og behersket maate. De endte med gjensidig forstaaelse.

Som det sees har jeg fortsatt med regelmessig visitering av Oslo menigheter. Herunder holdes høimessegudstjenester, der forrettes av biskopen med intimasjon av sognepresten og avslutning av domprosten samt samtale med aarets konfirmanter. Om eftermiddagen menighetsmøte i kirken og følgende dag barnegudstjeneste for de tilsagte skolebarn som har møtt frem klassevis med sine lærere. Visitasene har været omfattet med stor interesse fra baade prestenes og menighetenes side, det synes som de har imøtekommet en utbredt trang. Særlig gledelig har det været aa se den forstaaelse der fra skolens menns side er vist overfor barnegudstjenestene. Særskilte møter med lærerne i de forskjellige sogne har jeg ikke funnet det hensiktsmessig aa holde: derimot har jeg i Oslo lærerlag hatt anledning til aa holde foredrag med diskusjon for det samlede lærerpersonale.

Av særlig interesse var visitasene i de to smaakirkemenigheter Vaterland og Tøyen. Disse smaakirkemenigheter var paa mange maater i en likefrem blomstrende tilstand. Det viser sig hvilken overordentlig betydning kirken har, ogsaa rent socialt sett, naar den ikke har de veldige massemenigheter aa forløfte sig paa Den gamle beryktede bydel Vaterland har gjennem kirkens arbeide undergaatt en total omskapelse. I desember maaned hadde menigheten her sitt 25 aars jubilæum. Det var intet mindre enn en oplevelse hvad man ved den leilighet fikk se og høre som frukt av disse aars arbeide. Kirkelig sett er Oslos ulykke dens store, uoverkommelige menigheter. Skal kirkens innflydelse, religiøst og socialt, faa komme til sin rett, maa der ske en forandring i disse forhold. Det er aa haape, at den til omregulering av menighetsgrensene nedsatte komite vil ha øie for denne side av sin opgave. I enkelte av menighetene er stillingen simpelthen uforsvarlig. Og det gjelder aa skynde paa. Dessverre er komiteen ikke kommet til noget endelig resultat i det forløpne aar.

Visitasene utenfor Oslo har funnet sted efter det gjeldende reglement. De foreskrevne gudstjenester er avholdt, likesaa menighetsmøter og møter med lærerpersonalet. Til alle møter har søkningen været særdeles god. Dessuten er der avlagt besøk i gamlehjem, barnehjem, skoler osv., naar leilighet dertil gaves.

Av byer har jeg visitert Vestre Fredrikstad, Sarpsborg, Svelvik og Fredriksvern. De smaa byer Svelvik og Fredriksvern med sine enkle gjennemsiktige forhold frembyr gode arbeidsvilkaar, og forholdene her betegnes som jevnt gode, kirkesøkningen er bra og søkningen til nadverdbordet upaaklagelig, iallfall ikke avtagende, og der utfoldes et efter forholdene rikt menighetsarbeide.

I Sarpsborg er forholdene paa mange maater vanskelige. Kirkesøkningen har været ringe og nadverden lite brukt. I saa henseende er stillingen adskillig bedre i Fredriksstad. Her er søkningen baade til kirke og nadverd gjennemgaaende god. For begge byers vedkommende gjelder det at prestene altid møtes med vennlighet, og der legges dem ikke hindringer i veien for deres arbeide. De sedelige tilstande er som i de fleste litt større byer; i de senere aar har man her som overalt lidt under eftervirkningene av verdenskrigen, særlig har smugling av sterke drikke voldt ikke liten skade. I begge byer drives et mangeartet menighetsarbeide.

I de landsmenigheter som jeg har visitert, har jeg besøkt samtlige kirker og kapeller i prestegjeldet. Ved gudstjenestene har alltid prosten og stedets prester medvirket. Ved møtene for læ erne har som regel det hele lærerpersonale fremmøtt. — Kirker og kirkegaarde har efter derom innhentede erklæringer fra kyndige menn vist sig aa være i god og forsvarlig stand. Paa de fleste steder hegnes der omhyggelig om gravene. Kirkebøkene er gjennemgaatt og saavidt jeg har kunnet se har de været samvittighetsfullt ført. Fra sogneprestene er fremlagt innberetninger om menighetsforholdene, hvorav fremgikk at der i alle menigheter foruten den offisielle virksomhet drives en mer eller mindre rik frivillig virksomhet fra saavel prestenes som menighetslemmenes side, og da som aller oftest i god gjensidig forstaaelse. Visitasdagene har overalt været omfattet med levende interesse fra hele bygdens side, hvad der har gjort dem til virkelige festdage.

Foruten ved visitaser har jeg hatt rikelig anledning til at ta virksom del i det kristelige og kirkelige arbeide i bispedømmet, særlig da i Oslo. Her har jeg talt paa ca. 30 forskjellige møter, dels i kirkene, dels i menighetshusene, dels i Calmeyergatens misjonshus, bibelskolen osv. I anledning Kristianias 300 aars jubilæum talte jeg ved barnegudstjenesten i Uranienborg kirke 27. september og ved høimessegudstjenesten i Vaar Frelsers kirke søndag 28. september.

Ved 250 aars jubilæet for kirken i Holmestrand 15. februar forrettet jeg festgudstjenesten og talte ved festen om aftenen.

Den 9. mars forrettet jeg gudstjeneste i Høvik kirke i anledning Høvik ungdomsforenings 10 aars jubilæum og deltok i ungdomsforeningens fest om aftenen. — Jeg har videre tatt del i det Norske Misjonsselskaps kretsmøte i Kraakstad og samme selskaps sommerskole paa Gvarv med preken og foredrag.

Under min sommerferie som jeg tilbragte i Storbrittannien, hadde jeg den glede aa være tilstede ved den 9. verdenskongress for søndagsskolearbeidet, der holdtes i Glasgow, hvor jeg fikk frembære for den veldige forsamling en hilsen fra vaare søndagsskoler. Efter konferansen besøkte jeg vore sjømannsmisjonsstasjoner i Leith, Shields, Glasgow, London og Cardiff. Paa alle disse stasjoner forrettet jeg gudstjeneste og tok del i flere fester. Det var en stor glede ved selvsyn aa bli kjent med det utmerkede arbeide sjømannsmisjonen utøver blandt vore sjømenn i disse havner.

Ved det aarlige landsvennestevne, der denne gang holdtes i Oslo i august maaned, talte jeg for en meget stor forsamling av medlemmer fra

de fleste kirkesamfund her i landet ved et friluftsmøte paa Frognersæteren. — Den 3. september forrettet jeg gudstjeneste efter den norske liturgi i Lund domkirke under det der avholdte nordiske prestemøte.

Efter prestemøtet i Lund samledes Nordens biskoper til det annet nordiske bispemøte paa herresætet Vedbygaard ved Sorø. Fra Norge møtte alle biskoper paa en nær, fra Sverige alle paa to nær, fra Finland møtte 2 biskoper og fra Island 1. Samværet, der varte i flere dage, var i alle deler overmaate vellykket.

Efter hjemkomsten fra Danmark holdt de norske biskoper sitt bispemøte i Oslo bispegaard under ledelse av Oslo biskop. Paa møtet, der varte fra 11. til 17. septbr., behandledes en hel rekke saker, hvorom innberetning tidligere er tilstillet departementet.

Prestenes aarsmeldinger viser, at aaret har været et jevnt godt arbeidsaar. Forholdet mellem prest og menighet har som regel været bra og samarbeidet hjertelig og godt. Messefall forekommer kun meget sjelden og alltid med lovlig forfall. Sykehuser og gamlehjem er blitt tilsett, likesaa fengslene De forskjellige frivillige virksomheter har været opretholdt og drevet som før uten at de økonomisk trykkede tider har øvet nogen merkbar innflydelse paa deres økonomi, offervilligheten har fremdeles været gledelig stor.

Hvad forøvrig forholdene innen menighetene angaar henvises til den mer utførlige fremstilling i min innberetning for ifjor. Der har ingen synderlig forandring funnet sted. Kun vil jeg tilføie at det synes som forstaaelsen av kirkens betydning fremdeles er i vekst, særlig omfattes barnearbeidet med søndagsskoler o. l. med voksende interesse, likesom søkningen til kirke og nadverd, iallfall paa flere steder, er tiltagende. Forholdet til dissentermenighetene er som regel broderlig uten merkbare rivninger. Et maalbevisst arbeide mot kirken fra antikristelig hold merkes der utover landsbygdene lite til, noget anderledes er det i de større byer, særlig da Oslo, uten at dog dette arbeide hittil har vunnet synderlig fremgang. Der er i vaart folk ved fødsel og opdragelse nedlagt en dypt rotfestet religiøs tradisjon som ikke lett lar sig rokke. Maatte det lykkes den norske kirke i de kommende aar aa bevare og inderliggjøre den fagre skatt vi har i vor kristne tro, saa der kan være fremtid og haap for den slekt som kommer efter.

30. desember 1925. *Johan Lunde.*

HAMAR BISPEDØMME.

I aarets løp er følgende kirkehus blitt innviet av biskopen: Leirskogen kapell i Sør-Aurdal 18. mars, Magnor bedehuskapell i Eidskog 27. juli, Grua kapell i Lunner 21. desember. Og 3. august blev en kirkesal i Tørberget skolehus i Trysil innviet til gudstjenstlig bruk. Baade de tre kirkebygninger og kirkesalen var satt istand fornemmelig ved bidrag og arbeide fra vedkommende distrikts befolkning. Og innvielsen av de smukke og hensigtsmessige kapeller og av den tiltalende, praktiske kirkesal fant sted under den mest levende deltagelse fra folkets side.

I aaret 1924 er der ikke blit innviet nogen prest i Hamar bispedømme. Men biskopen innviet ved generalforsamlingen i det Norske Misjonsselskap i Stavanger 28. juni i St. Petri kirke 18 unge menn til tjeneste i det Norske Misjonsselskap, utdannet ved dettes misjonsskole i Stavanger.

I det forløpne aar har 5 prester erholdt avskjed paa grunn av opnaaet aldersgrense, 5 er blit forflyttet, 1 innen bispedømmet og 4 til embeder i andre bispedømmer, og 5 prester er tilflyttet bispedømmet, mens yderligere 3 prester er utnevnt til embeder i dette uten ennu ved aarets utgang aa ha overtatt sine kall.

Ved siden av stiftskapellanene har endel avgaatte prester assistert ved bestyrelsen av ledige kall og med vikariater for syke prester. Ungdomspresten stiftskapellan Sigurd Fjær har nedlagt et energisk og dyktig arbeide i de frilynde ungdomslag.

Ved aarets begyndelse var bare Sollia sognekall rasjonert. Det har som de tidligere aar for det meste været bestyrt av naboprester. Da Faaberg kallskapellani blev ledig ved kallskapellan Kallevigs befordring, blev det besluttet at ogsaa dette embede skal staa ubesatt inntil videre. Intet embede staar ledig av mangel paa ansøkere.

Fra begyndelsen av aaret 1925 er Ringsaker store prestegjeld med tre prester delt i tre selvstendige prestegjeld: Ringsaker, Brøttum og Veldre, svarende til sognene av samme navn.

Visitaser har været holdt i følgende prestegjeld: Vang i Hedmark, Furnes, Romedal, Dovre, Skjaak, Lom, Sell, Sør-Aurdal, Jevnaker og Stange.

Visitasene har været holdt efter samme program som forrige aar, og gudstjeneste er forrettet i samtlige kirker, undtagen Leirskogen kapell i Sør-Aurdal, som jeg hadde innviet tidligere paa aaret, Garmo kirke i Lom og Strandløkken kapel i Stange. Fremmøtet av saavel voksne som barn har idetheletatt været særdeles tilfredsstillende. Navnlig i Stange møtte der et overmaate stort antall skolebarn paa kirkegulvet, 750, fordelt paa 3 kirker.

Barnenes kunnskaper i kristendom viste sig aa være meget forskjellig paa de forskjellige steder. I Bøverdalen kirke i Lom var de især udmerket kvikke og flinke, men ogsaa andre steder la de for dagen aa ha gode kunnskaper. I et prestegjeld hvor bruken av lærebøker i nogen aar i stor utstrekning har været erstattet av bibellesning, viste barnene sig aa staa tilbake i kristelig kunnskap.

Uttalelsene om kirkesøkningen gikk enkelte steder i den retning at den var mindre god, eller endog likefrem daarlig, mens den andre steder blev betegnet som god, ogsaa meget god. Om tilbakegang i kirkesøkningen hørte jeg ikke. Det var idetheletatt som tidligere. Søkningen til nadverden var idetheletatt ringe. Menighetenes lemmer benytter sig forøvrig loyalt av kirkens tjeneste ved daab, konfirmasjon og vigsel. Bare nogen faa borgerlige vigsler finner sted. Om sterkere separatistiske bevegelser hørte jeg ikke noget steds.

Kirkene var gjennemgaaende i god stand. Den gamle ærverdige og smukke stavkirke i Lom hovedsogn trenger dog i høi grad en grundig restaurasjon, som ogsaa staar paa dagsordenen. Uten opvarmning og trekkfull som den er, maa den nærmest betegnes som ubrukbar i den

kolde tid. Der kan da være mange kuldegrader inne i kirken under gudstjenesten. — Man er i Lom ogsaa sterkt interessert for aa faa igjen den gamle Garmokirke, ja, ikke selve kirken, den er nok tapt, men en kirke efter samme modell og med benyttelse av alt det materiale og inventar fra den gamle kirke som kan skaffes tilveie. Den nuværende kirke i Garmo, som jeg bare saa paa avstand, men som blev betegnet som overmaate litet tiltalende, vilde man da faa fjernet.

Jevnaker kirke med sine to svære gallerier og prekestolen over alteret er altfor stor efter menighetens folkemengde, efterat Randsfjord kapell er bygget. Især om vinteren samler menigheten sig paa første galleri, mens gulvet og annet galleri staar tomme. Det blir litet opmuntrende for presten aa forrette gudstjeneste under saadanne forhold. Og det virker heller ikke dragende paa menigheten at den maa samles til gudstjeneste under saa ugunstige ytre omstendigheter. Der skal meget av aand til for aa fylle en saadan tomhet. Men det lar sig visst vanskelig gjøre aa faa kirken forandret, saa den blir mere tjenlig for sit formaal.

I Dovre kirke staar de to ovner i hver sin ende av tverskibet. Langskibet og koret blir da meget mangelfullt opvarmet. Og naar menigheten paa kolde vinterdage samler sig omkring ovnene, saa hender det at presten fra alteret ikke kan se et menneske i kirken. Som omtalt i min innberetning for aaret 1922 synes ikke arkitektene aa ha tilbørlig syn for nødvendigheten av aa skaffe kirkene tilstrekkelig opvarmning. Herom foreligger der vidnesbyrd ogsaa i det forløpne aar, idet et utarbeidet forslag til restaurering av Lesja kirke hadde plasert ovnene paa samme maate som i Dovre kirke.

Kirkegaardene var gjennemgaaende i god stand, og interessen for aa stelle med de dødes hvilested synes aa være i stigende.

Ved møtene med skolens folk holdt biskopen foredrag om bruken av lærebøker ved undervisningen i kristendom.

Der bleser i denne tid en noksaa sterk vind i den retning at kristendomsundervisningen tidligere har været drevet paa en feilaktig maate, idet der er lagt for megen vekt paa meddelelse av kunnskaper ved benyttelse av lærebøker med lekselesning. Man mener aa fremme kristendommen i vort folk paa en meget bedre maate ved at bruken av lærebøker og lekselesning i stor utstrekning blir avløst av opbyggelig samtale og lesning i bibelen. Den plan for kristendomsundervisningen som inneholdes i den nye normalplan for landsfolkeskolen, gir uttrykk for denne opfatning. Og den viser sig, som rimelig er, aa øve stor innflydelse paa de skoleplaner som for tiden utarbeides omkring i skolestyrene. Paa mange steder, ja visstnok paa de allerfleste, blir der dog tildelt kristendomsundervisningen flere timer enn der er opført i normalplanen. Adskillige skolestyrer holder ogsaa paa bruken av en videregaaende lærebok i kristenlære, som normalplanen forutsetter sløifet. Men et stort antall planer synes aa forutsette at lærebøkene kun i liten utstrekning skal læres. Normalplanens uttalelse om at «de letteste av Luthers forklaringer *kan*[1] barna lære utenat», kan saaledes bli anvendt i en skoleplan paa den maate at det bare blir foreskrevet at Luthers forklaringer til budene skal læres

[1] Uthevet her. [B.-J.]

utenat, altsaa ikke engang saadanne utmerkede, verdifulle stykker som Luthers forklaring til første og annen artikel. Det er ikke lett aa forstaa hvorledes barnene ved saadan benyttelse av den lutherske barnelærdom skal faa «*sikkert kjennskap*[1] til den kristelige barnelærdom efter den evangelisk-lutherske bekjennelse», som skoleloven setter som et hovedmaal for undervisningen i kristendom. Idetheletatt maa jeg dessverre gaa ut fra at normalplanen vil bidra mektig til aa nedsette kravet til kunnskapstilegnelse i kristendom i landsfolkeskolen, uten aa gi anvisning paa nogen tilfredsstillende erstatning. Det lyder saa smukt at lesning i Bibelen, bøkenes bok, skal avløse lekselesning. Men det er dog ganske visst upedagogisk aa ombytte lærebøkene med kildeskrifter i barneskolen — dette skjer jo heller ikke i andre fag —, hvis da maalet for undervisningen fremdeles skal være aa meddele solid kristelig kunnskap, hvilket maal efter min formening bør fastholdes. Dette maa ogsaa ansees for aa være i overensstemmelse baade med Skriften og med den erfaring som er gjort hos oss, hvor skolens solide undervisning i kristendom utvilsomt har dannet et overmaate verdifuldt grunnlag for kirkens videre arbeide i vaart folk. Bibellesningen skal utfylle, men kan ikke erstatte bruken av lærebøker. Jeg anser det derfor som en viktig opgave for mig baade ved visitasene og paa annen maate aa fremholde betydningen av bruken av lærebøker ved kristendomsundervisningen med solid kunnskapstilegnelse, idet jeg samtidig forsøker aa gi nogen veiledning i benyttelsen av lærebøkene.

I aarets løp har jeg preket nogen ganger ute i bispedømmet ved forskjellige anledninger, og flere ganger i Hamar, saaledes ved en festgudstjeneste 21. mars i anledning av byens 75 aars jubilæum, likesom jeg har talt ved adskillige møter og fester i og utenfor byen. I september deltok jeg i bispemøtet i Oslo.

I min innberetning for aaret 1923 gav jeg en utsikt over de viktigste frivillige kristelige virksomheter i bispedømmet. Saavidt mig bekjent har de alle arbeidet jevnt i det forløpne aar, omtrent som det foregaaende, og idetheletatt i god forstaaelse med det kirkelige embede, saa det formentlig er uten større interesse aa omtale nærmere deres virksomhet i aaret 1924.

Kirkelig statistikk for 1924 i sammendrag efter samme skjema som benyttet i foregaaende aar, følger.

28. februar 1925. *M. Bjønness-Jacobsen.*

---

[1] Uthevet her. [B.-J.]

KIRKELIG STATISTIKK FOR HAMAR BISPEDØMME FOR AARET 1924.

	Døpte	Født utenfor ekteskap	% av døpte	Konfirmerte	Kirkelig viet	Borgerlig viet	Nadverdgjester	% av folkemengden	Jordfestede	Innmeldt i kirken	Utmeldt av kirken
Hedmark	1433	124	8,6	1290	318	13	3517	6	613	6	7
Solør-Odal	1356	76	5,6	1138	258	13	2595	5,4	558	5	34
Østerdalen	1050	65	6,2	1021	217	14	2964	6,6	533	4	10
Gudbrandsdalen	1201	82	6,8	1006	284	8	3478	7,2	582	6	12
Hadeland-Toten	1534	87	5,7	1562	385	4	4633	7,4	617	3	24
Valdres	355	18	5,4	347	95	0	2148	12,4	230	1	3
Bispedømmet	6930	452	6,5	6364	1557	52	19335	7,4	3133	26	89

AGDER BISPEDØME.

Presteskifte: Det hev vore fylgjande umskifte millom prestane i Agder bispedøme i 1924:

3 prestar hev fenge avskil: prost og sokneprest H. N. Hauge, Skien, sokneprest Rosseland, Seljord, og sokneprest Olsen, Ekersund.

6 prestar hev flutt fraa bispedømet: kallskapellan O. Halvorsen, Kristianssand, personelkapellan Johannessen, Skien, sokneprest Selmer, Siljan, sokneprest Heimstad, Nord-Audnedal, sokneprest von der Fehr, Sirdal, personelkapellan J. Gjesdahl, Stavanger.

5 prestar hev flutt innan bispedømet: stiftskapellan Lande, til sokneprest i Seljord; sokneprest Holstad, Birkenes, til Fjære soknekall; sokneprest Tønnesen, Sør-Audnedal, til Oddernes soknekall; residerande kapellan Ebbemoe, Hetland, til sokneprest i Flekkefjord; og sokneprest Mørstad, Tysvær, som fekk avskil fraa soknepresteembete og tok mot hjelpeprestestilling i Haugesund.

13 prestar hev flutt til bispedømet: sokneprest Meyer, kallskapellan i Kristianssand; sokneprest Feet, Porsgrund; kallskapellan Eeg Svendsen, Porsgrund; sokneprest Dahlen, Rauland; sokneprest Hoem, Nissedal; sokneprest Lyngaas, Froland; sokneprest Seland, Herefoss; sokneprest Rynning, Hommedal; sokneprest Amlie, Valle; sokneprest Nordlid, Holum; sokneprest Brun, Sør-Audnedal; sokneprest Bjerk-Amundsen, Lye; og sokneprest Thorset, Finnøy.

Fylgjande 24 prestekall stod utan fast prest 31. desember: Langesund soknekall, Skiens hjelpepreststilling, Solum hjelpepreststilling, Kviteseid kallskapellani, Søndeled soknekall, Birkenes soknekall, Aaseral soknekall, Mandals kallskapellani, Nord-Audnedal soknekall, Lista kallskapellani, Lista kateketembete, Lyngdal kallskapellani, Fjotland soknekall, Sirdal soknekall, Helleland soknekall, Ekersund soknepresteembete, Lye kallskapellani, Hetland tredjeprestembete, Høgsfjord soknekall, Torvastad soknekall, Tysvær soknekall, Jelsa soknekall, og 2 stiftskapellani.

7 kall hev vore styrt av prestar som hev fenge avskil: Solum hjelpepreststilling, Bø soknekall, Søndeled soknekall, Froland soknekall, Fjære soknekall, Fjotland soknekall, Ekersund soknekall.

I 6 kall hev ein deil av aaret misjonsprestar hjelpt til i prestetenesta: Søndeled, Holum, Sør-Audnedal, Sirdal, Hellcland og Hetland residerande kapellani.

I 4 prestekall hev norske amerikaprestar hjelpt til i prestetenesta: Nissedal, Birkenes, Aaseral og Høgsfjord.

Elles hev granneprestar styrt dei ledige kall. I sume prestegjeld hev sokneraadi syrgt for at der vart halde møte i kyrkjone naar dei ikkje kunde faa prest til gudstenesta, men det er ikkje alle stader lett aa faa lækmenn til aa tala i kyrkjone.

Prestevigslor: Det hev vore halde ei prestevigsla, det var Tibetmisjonæren Theo. Sørensen, som fekk løyve ved kongeleg resolusjon til aa vigjast til prest.

Her var ikkje vigd nokor ny kyrkja og heller ikkje noko kapell i det framfarne aaret. Derimot vart det halde ei høgtideleg gudstenesta daa dei tok i bruk att Indre Søndeled kyrkja etter restaurasjonen.

Visitasar: I Bamble prostedøme: Bamble. I Skien prostedøme: Skien. I Nedre Telemark prostedøme: Holla, Heddal og Notodden. I Aust-Nedenes prostedøme: Tvedestrand. I Vest-Nedenes prostedøme: Hommedal, Birkenes. I Torridals prostedøme: Valle. I Mandals prostedøme: Nord-Audnedal, Sør-Audnedal. I Flekkefjords prostedøme: Sirdal. I Jæren prostedøme: Klepp, Lye, Haaland. I Stavanger prostedøme: Finnøy. I Karmsund prostedøme: Torvastad, Tysvær, Skjold.

Desse visitasane var haldne av prostane, daa bispen for sjukdoms skuld var friteken.

Ved visitasmøti vart det etter meldingi sagt fylgjande um det kristelege arbeidet og um sedskapen og edruskapen i prestegjeldi:

Bamble: Det sedelege tilstandet i prestegjeldet er godt, edruskapen er og god og iallefall noko betre enn fyrr. Der er fleire avhaldsforeiningar, ungdomsforeiningar og ungdomslag i prestegjeldet. I fleire krinsar er der sundagsskular Kyrkjesøknaden er ikkje so god som han burde vera, men der er eit stort arbeid for dei ymse misjonar med foreiningar i alle krinsar. For dei sjuke og fatige er det syrgt godt.

Skien: Det sedelege tilstandet er som fyrr. Um edruskapen vart det sagt at det i dei siste aari hev vore fleire saker um spritsal og fleire innsetjingar paa «tvangsanstalt» enn i dei næraste aar fyrr. Indremisjonen held fram med uppbyggjelege møte paa evangelisk-luthersk grunn som fyrr. Ungdomsarbeidet er dreve med stor framgang. Her er ogso eit stort arbeide for heidningemisjonen, sjømannsmisjonen og israelsmisjonen. Sundagsskulearbeidet hev havt stor framgang i dei siste aari. Blaakorsforeiningi og hev gjort eit godt arbeid. Kyrkjesøknaden held seg med det same som fyrr.

Holla: Sedskapen er som fyrr. Edruskapen er i det heile god. I baae sokner er arbeidet for ytre misjon, sjømannsmisjon og indremisjon veksande, der er og noko arbeid for finnemisjonen og israelsmisjonen. Ungdomsarbeidet er dreve med stor kraft

Heddal: Um edruskapen syntest dei fleste at det no var betre enn fyrr. Sedskapen synest enno aa vera mindre god, men likevel betre enn fyrr. Arbeidet for ytre misjon er i framgang, der er og arbeid for sjømannsmisjon og indremisjon. Husandakt er ikkje aalmenn, men er brukt i fleire heimar der det er kristeleg sans. Søknaden til kyrkja er vandsam for mange for dei lange vegar. Søknaden til preike-gudstenestor og møte kring um i grendene er sers god. Det vert syrgt godt for dei sjuke og fatige.

Notodden: Det sedelege tilstandet maa segjast aa vera godt. Um edruskapen vart det sagt at serleg laurdag og sundag ser ein fulle folk, men tilstandet er betre etter forbodet kom enn fyrr. Arbeidet for heidningemisjon og sjømannsmisjon er veksande. Indremisjonen hev sitt eige hus saman med Kinaforbundet. Her er eit godt ungdomsarbeid, likeeins sundagsskular. Det er syrgt godt for fatige og sjuke.

Tvedestrand: Edruskapen er sers god og gjeng fram. Sedskapen er og rett god. Der er mange som er med i arbeidet for indremisjon, sjømannsmisjon og ytre misjon. Søknaden til Guds ord held seg jamn og maa segjast aa vera rett god; altarsgangen er i det heile bra og heller i framgang.

Hommedal: Det sedelege tilstandet var sers godt. Alt kristeleg og kyrkjeleg arbeide hev mange med seg. Kyrkjesøknaden hev vore ujamn.

Birkenes: Kyrkjesøknaden er mest som fyrr. Dei mange møte kring i grendene viser seg aa trekkja ifraa kyrkja. Det sedelege tilstandet er rett godt. Edruskapen er sers god baade millom eldre og unge. Det er syrgt godt for dei fatige.

Valle: Edruskapen var i heile prestegjeldet sers god. Det sedelege tilstandet var i stødug framgang. For den indre og den ytre misjon er her gjort eit godt arbeid, serleg for det Norske Misjonsselskap. Ogso Israelsmisjonen og Kinaforbundet er her arbeidt for. Kristelege ungdomsforeiningar finst i alle 3 sokner. I fleire krinsar er der sundagsskular. Søknaden til kyrkja og uppbyggjingsmøte er sers god. Nattverdsgangen er stor og i framgang.

Nord-Audnedal: Edruskap og sedskap er rett god. Kyrkjesøknaden i hovudsokni er mindre god, men i annekset rett god Husandakt brukar dei mange stader. Her er eit jamnt arbeid for dei ymse misjonsgreiner.

Sør-Audnedal: Edruskapen og sedskapen er rett god. Husandakt brukar dei mange stader. Kyrkjesøknaden er rett god i hovudsokni, i annekset mindre, altarsgangen er veksande. Det kristelege meinigheitsarbeidet i sokni trivst godt, sameleis arbeidet for dei ymse misjonsgreiner; det meste er samla i ei meinigheitsforeining. For dei sjuke og fatige er det syrgt godt.

Sirdal: Um kyrkjesøknaden vart det sagt at han ikkje var so god som han burde. Edruskapen og sedskapen er god. Her er eit godt arbeid for indremisjonen, og husandakt er i framgang. Det vart halde sterkt fram at dersom prestegjeldet skal staa ledigt i lenger tid, vil ukyrkjelege og uppløysande straumdrag gjera stor skade i meinigheiti.

Lye: Edruskapen er rett god i heile prestegjeldet, anna enn attmed stasjonsbyen. Sedskapen er i det heile god. Der er eit stort arbeid for dei ymse misjonar, likeeins ungdomsarbeid og arbeid for sjuke og fatige. I hovudsokni er arbeidet sterkt uppdeilt og samarbeidet millom dei ymse verksemder mindre godt. Der er ikkje so faae truande som sjeldan eller aldri kjem til kyrkja og til nattverd, men det er grunn til aa tru at dette vil retta paa seg. I annekset er samarbeidet millom dei ymse verksemder sers godt. Kyrkjesøknaden er rett god.

Klepp: Edruskapen og sedskapen er rett god. Det er stor verksemd for dei ymse misjonsgreiner, og godt tilsyn med dei sjuke og fatige. Kyrkjesøknaden er rett god.

Haaland: Sedskap og edruskap er i det heile god. Det vert arbeidt mykje for dei ymse greiner av misjonen, og dei held sundagsskular i flestalle krinsar. Dei syrgjer vel for dei sjuke og fatige.

Finnøy: Motsetningane millom dei ymse retningar og verksemder i det kristelege arbeidet hev jamna seg noko i det siste, so der er mindre strid enn det var for nokre aar sidan. Dei ymse misjonsforeiningar hev kvar sine serlege foreiningar kring i prestegjeldet. Edruskapen er god og folk som drikk seg drukne er reint sjeldsynte. Baade det sedelege og det religiøse liv maa segjast aa staa høgt.

Avaldsnes: Sedskap og edruskap er god. Her er arbeidt godt for dei ymse kristelege verksemder. Prestegjeldet er deilt i uppbyggjings-

krinsar der dei held møte kvar sundag med dei krafter som finst i grendi. Møti vert ordna for kvart halvaar. I alle krinsar er der sundagsskule. For dei sjuke er det syrgt sers vel.

Torvastad: Edruskap og sedskap er rett god. For indre og ytre misjon, sjømannsmisjon, israelsmisjon og andre misjonsgreiner er her eit stort arbeid. Sundagsskular hev dei i alle krinsar. Kyrkjesøknaden er god. Dei held jamnt uppbyggjingsmøte i krinsane. Sokneraadet skulde gjera det dei kunde for at dei sjuke og gamle kunde faa tilsyn av ein prest no daa soknekallet var ledigt.

Tysvær: Sedskapen og edruskapen er god. For dei ymse misjonsgreiner er her arbeidt rett godt. I flestalle krinsar er det sundagsskule. I alle krinsar plar dei ha møte naar det ikkje er gudstenesta. Søknaden til kyrkja er jamnt god.

Skjold: Det sedelege tilstandet er godt, sameleis edruskapen. Her er arbeidt flittigt for indre og ytre misjon. Det er jamnt halde uppbyggingsmøte kring um i bedehusi, og dei held sundagsskule i dei ymse krinsane.

Dei friviljuge verksemder i kyrkja: Som ein ser av dette yversyn er her mykje arbeid for dei ymse friviljuge verksemder, men aa faa eit samla yversyn yver kor stort dette arbeidet er og kor mykje dei samlar inn til dei ymse greiner er enno uraad. Sume stader er t. d. indremisjonen sjølvstendig og høyrer ikkje til noko selskap, andre stader høyrer dei mest til Landsindremisjonen eller til Vestlandske forbund, og nokre stader stend dei i samband med baae selskap. For fleire ytre misjonar sender dei stundom det dei samlar inn til eit hovudstyre, andre stader let dei innkomne gaa gjenom eit krinsstyre. Skal ein faa nokolunde paalitande yversyn yver dette, maa det difor koma fraa hovudstyret for kvart misjonsselskap i heile landet.

Kyrkjone: Det trengst aa stella paa kyrkje i desse sokner: Valebø, Helgen, Heddal, Notodden, Landvik, Valle, Bykle, Spangereid, Tonstad, Øvre Sirdal, Skjold, Talgøy og Hesbø.

Sameleis trengst det aa stellast paa kyrkjegardane i desse sokner: Holla nye kyrkjegard, Valebø, Romnes, Hylestad, Bykle, Sør-Audnedal, Spangereid, Vigmostad, Øvre Sirdal, Vats, Talgøy og Hesbø.

Um dette er det sendt melding til Stiftsdireksjonen.

For Kristianssands domkyrkja hev arkitekt Lange arbeidt ut ein plan for nybyggjing og prydning av det indre av kyrkja. Kyrkja i Skien er prydd med maalingar i dei tome nischer paa preikestol og altar. I Nes kyrkja i Telemark som dei hev stelt med, fann dei at ho var prydd med gamal maaling som no er kalka yver. I Attraa kyrkja paa Tinn hev dei sett inn eit vakkert orgel. Søndeled kyrkja hev dei prydd og sett vakkert istand med inventar som høver til stilen i heile kyrkja, og dei hev fenge fint fram den gamla prydmaaling upp under kvelven. I Oddernes arbeider dei enno med planane for aa faa kyrkja restaurera. I Vennesla arbeider dei ogso enno med aa samla inn midlar og med aa faa planar for prydning av kyrkja. I Mandals kyrkja hev dei sett inn eit nytt og vakkert orgel. I domkyrkja i Stavanger hev dei fenge ei framifraa stemningsrik tilstelling med det elektriske ljoset. Det er ljoskrunor av smidjarn og bronse i skipet, og paa veggene i sideskipet er det englar som ber lykter, altsaman fagert forma ut av Emanuel Vigeland.

KYRKJELEG STATISTIKK FOR

	Fastsette gudstenestor	Messefall	Serlege gudstenestor	Religiøse og kyrkjelege møte	Set til sjuke	Set til skular	Set til gamleheimar, sjukehus o. l.	Preika i kyrkja ved lækmenn	Døypte	Tal og % av fødde utanfor ekteskap
Domkirken	140	4	9	289	302	2	150	5	368	8-2,17 %
Bamble	60	1	5	45	44	1	5	2	104	2-2 „
Langesund	57	3	23	49	83		28	2	45	1
Skaatøy	50	10	2	51	71	1	14		54	1-1,9 „
Kragerø	50	10	13	36	145	5	6	1	79	1-1 5 „
Sannidal	43	4	1	59	162	13	14	2	49	2-3.6 „
Drangedal	50	11	5	51	116	4	7	9	141	1-0 7 „
Eidanger	60	1	4	27	51	7	12	2	85	3-3,53 „
Brevik	61	8	4	47	395	8	38	6	55	
Porsgrund	118		11	195	642		129	3	150	4-2⅔ „
Gjerpen	116	5	9	226	234	17	16	1	178	6-2,8 „
Skien	132		17	152	1529	1	44	6	216	14-5,53 „
Siljan	51	10	2	53	19	3			35	
Solum	98		32	34	133	5	45		134	6
Holla	60	1	5	59	95	5	8	11	85	2-2 „
Lunde	59	2	1	55	31	3		4	70	3 3,8 „
Bø	48	4	5	40	40		6	3	81	1
Sauherad	59	3	1	87	154	7		2	82	2-2,17 „
Heddal	60	3	3	105	147	15	24		71	8
Notodden	63	1	8	50	74	1	40		142	9-6.6 „
Tinn	110	2	10	162	197	12	82	4	210	8-3,6 „
Gransherad	61	4	1	41	17	8		1	46	4 „
Hjartdal	62		6	67	43	6	18	7	34	3-7 14 „
Seljord	54	11	2	20	35	3	4	4	62	4
Kviteseid	67	4	12	38	87	15	16	9	61	3-3,4 „
Laardal	61	3	5	53	58	5	12		25	1
Rauland	61	9	4	14	10	4			21	2-9,5 „
Vinje	61	6	3	41	33	7		1	29	1
Mo	61	6	3	49	51	22	2	1	34	3-7,5 „
Fyresdal	61	8		36	108	3	20	3	36	2-5 „
Nissedal	61	2		40	39	2		1	45	3
Aamli	61	6	1	36	10		59	9	63	4-6,34 „
Gjerstad	56	4	1	60	39	2	4	4	64	5
Søndeled	60	3		22	59	4	7	6	55	
Risør	55	6	5	114	157	3	30	7	45	1-2 „
Dyvaag	56	2		34	30	7	4	6	64	
Tvedestrand	58	2	6	55	136	5	101	3	29	
Holt	60	4	1	20	134	30	19	3	44	1-1,9 „
Østre Moland	61	1	3	42	113	8		4	62	2
Tromøy	60	3	2	83	120	8	12	3	48	1
Trefoldighet, Arendal	58	1	19	103	361		86	1	94	3 3,2 „
Barbu	61		7	88	333	2	21	7	67	1-1½ „
His	56	5	1	67	84	5	6	4	32	
Øyestad	59	3	4	97	95		6	2	78	1-1,26 „
Froland	47	13	2	35	4	7	26	5	40	1-4 „
Herefoss	52	1		9	15	4			50	1
Fjære	58	7		157	146	9	14	8	77	1
Grimstad	71	12	18	56	151	6	19	2	31	
Hommedal	40	21	8	21	15	3	3	2	47	
Vestre Moland	62	2	9	93	85	11		4	62	1
Birkenes	52	1	2	117	30	5	3	2	38	1
Høvaag	48	12		28	6				21	2
Oddernes	51	10	1	11	10	1	8	5	70	1-1 „

AGDER BISPEDØME I 1924

Konfirmerte	Konfirmantuppl. som ikkje er konfirmerte	Ekteskap ved kyrkjeleg vigsla	Ekteskap ved borgarleg stifting	Nattverdgjester i kyrkja	Andre stader ved presten	Ved godkjende lækmenn	Ialt	Innmelde i kyrkja	Utmelde or kyrkja	Jordfesting
310	1	100	4	2335	172		2507	9	12	212
113	3	24		94	209	59	362	1	6	56
38		12		349	11		360		16	14
74		24		156	48		204			58
85		20	1	275	15		290	2	1	64
60		12		47	58		105		1	39
82		37	2	291	140		431	1		46
74	2	23		177	45		222	3		33
56		19	1	153	12		165	1	2	30
161		46	1	844	84		928	11	10	100
151	24	60	1	426	72		498	7	25	75
280	12	89	10	751	39		790	4	27	114
26		3		41	2		43			8
133		42		82	13		95	3	4	75
98		21		204	16		220	7	3	39
57		15		302	15		317		1	30
84	9	13		197	19		216		2	30
52		12		568	50		618		1	49
59	1	20	1	233	39		272			30
124	1	31	1	351	5		356	6	3	45
254		48	4	243	29		272	10	16	80
37		9		50	11		61			21
40		8		166	26		192		1	21
50		10		167	32		199	4	1	22
70		15		210	38		248			37
22	1	6		40	34		74			13
36		8		76	8		84			7
23		9	1	96	7		103	1	1	20
26	7	9		55	20		75		3	25
39		9		147	38		185		1	26
38		10		113	17		130			18
55	1	18	1	70	5		75		2	34
67		13	1	216	10		226		1	39
40		8	1	148	76		224	3	5	30
41		12	1	385	27		412	3	6	31
73	4	14		241	64		305	1	1	38
54	1	4	1	237	15		252		3	14
36		27		46	25		71	1	4	38
48		16		199	29		228		3	23
47	1	9	2	289	54		343		3	24
125		30	5	817	28		845	9	5	70
28		23	2	271	21		292	1	1	44
47		12		157	35		192	1	3	25
86		18		340	100		440	1	1	55
65		16		263	7		270			21
52		5		174	23	41	238	1	1	19
93		17		299	44		343		8	73
47		13		555	62		617			33
32		11		298	40		338	1	1	44
66		15	2	577	43		620	1		45
39		13		109	32		141			27
42		4		95	19		114		4	21
103		39		177	432		609		7	46

	Fastsette gudstenestor	Messefall	Serlege gudstenestor	Religiøse og kyrkjelege møte	Set til sjuke	Set til skular	Set til gamleheimar. sjukehus o. l.	Preika i kyrkja ved lækmenn	Døypte	Tal og % av fødde utanfor ekteskap
Tveit	52	8	66	57	83	2	3	1	23	
Øvrebø	60	2	2	14	38	1	2	9	126	4-3 %
Evje	61	6	3	38	20	4	4	12	77	
Bygland	60	4	7	100	265	42		1	35	1-11 1/9 „
Valle	58	14		57	62	12			56	
Aaseral	55	6	27	29					24	
Bjelland	56	6		52	12	6		4	40	3
Holum	54	2	4	43	19	2		3	51	2
Søgne	61	4	5	76	30	23	6	6	59	
Mandal	72	1	12	106	79	4	19		106	7
Nord- Audnedal	53	4	4	59	98	2		4	20	
Sør- Audnedal	54	7	5	79	33	4	5	7	54	
Lista	61	1	38	91	114	4	9	2	100	
Herad	59	3	3	31	21	2		2	29	
Lyngdal	67	1	9	54	45	10	8	1	67	1-1,5 „
Hægebostad	56	5	1	46	26	12		2	38	3-8 „
Fjotland	42	10	2	14	9	5	5	1	21	
Kvinesdal	56	3	4	61	51	13	35	4	74	2-3,5 „
Flekkefjord	86	4	10	103	220	1	24	9	106	1
Bakke	58	1	4	110	31	4		14	28	1
Sirdalen	45		1	16	18	2		3	18	
Sokndal	60		1	74	155	22	53	1	85	1-1,1 „
Lund	60	1	4	73	72	10			50	
Helleland	62	1		73	82	1	3	6	65	1
Ekersund	91	2	14	148	314		79	5	166	2-1,2 „
Haa	60	2	1	10	55	8	3	2	115	2 „
Klepp	62	1	4	82	22	8	5	4	125	
Lye	120	3	14	211	254	2	21	4	151	3 „
Høyland	57	4	2	78	194	42	32	1	161	5-2,09 „
Sandnes	60	1	14	73	413		60	1	66	2-3,4 „
Haaland	65		1	117	39	15	4		123	2-1,62 „
Domkirken, Stavanger	98	12	25	50	667	6	66		249	13 „
St. Petri	102	3	25	508	451	3	134		220	24-10 „
St. Johannes	101		33	266	810	10	40	1	284	9-2,1 „
Hetland	152		10	113	55	5	20		188	4-2,13 „
Høgsfjord	61	2	4	33	11	5		4	62	2-3 1/4 „
Strand	59	1	1	167	80	3	10	2	72	1-1 3 „
Finnøy	51	13	3	17	16			3	22	
Rennesøy	63	1	2	95	84	6		16	72	
Skudenes	60	1	3	28	72	10	5		79	4-5 „
Kopervik	58	9	5	47	65	3	2	9	166	5 „
Avaldsnes	50	14	8	121	64	3	14	4	67	1-1,2 „
Torvastad	30	29	7	32	53		6	21	45	
Haugesund	115	5	20	91	253		67	5	419	13-3 „
Tysvær	55	4	2	58	215	3		5	70	
Skjold	59	2	7	68	92	12			64	1 „
Vikedal	62	6	9	38	84	8		7	47	1-ca 0,05 „
Nedstrand	62	2	1	49	50	10	16	6	43	
Jelsa	56	5	2	24	52	6	3	2	36	
Hjelmeland	61		2	71	101	12	14	12	84	3 „
Sand	59	3	3	26	29	7		5	67	1 „
Suldal	51	4	2	20	117	7		1	31	1 „
	6826	479	732	7726	13682	688	1945	390	8654	257

Konfirmerte	Konfirmantuppl. som ikkje er konfirmerte	Ekteskap ved kyrkjeleg vigsla	Ekteskap ved borgarleg stifting	Nattverdgjester i kyrkja	Andre stader ved presten	Ved godkjende lækmenn	Ialt	Innmelde i kyrkja	Utmelde or kyrkja	Jordfesting
24		7		98	15		113			13
78		33	1	60	11		71	2	39	59
70		13		273	37		310			38
51		8		281	73		354			23
71		12		717	31		748			42
33	2	6		40	7		47			8
39		9		253	41		294		1	29
58		11	1	326	25		351		8	42
74		17		420	70		490		2	37
115		25	1	915	111		1026		3	72
29		8	1	142	15		157			22
82	1	23	1	123	88		211		2	42
136	2	22	1	689	284		973		1	74
51		3	1	291	33		324			27
86		7	1	444	42		486		3	49
39		1		133	24		157			19
17		3		58	13	4	75			10
102	1	17		270	12		282	1		42
111		22		384	37		421	2	7	78
43		11		169	42		211		1	29
45	2	4		103	5		108	1	1	4
68		16		383	110		493		7	31
50	3	20		282	41		323		3	44
59	4	15		333	62		395	3	2	25
141	1	37	2	505	43		548	3	2	82
111	7	29		558	22		580			47
71	13	13	1	168	12		180	4	3	38
110	20	30		966	117		1083	1	2	51
180		59		246	34		280	1		81
82		17	6	368	12		380		11	24
81	2	19	2	307	52		359		1	43
335		115	11	1904	46		1950	3	19	190
283	2	75	6	1993	78		2071	6	23	163
340		106	13	1074	102		1176	3	31	178
153	2	43	1	520	48		568		10	76
60	2	12		240	6		246			37
51	2	17		116	36		152		1	31
23	6	4		66	10		76			10
51	3	8		328	36		364			26
85	1	15		684	94		778		8	45
138		38		305	188	3	496	3	10	58
80	1	22		421	25		446	3		43
40		8		218	46		264		1	25
445		108	3	1674	136	2	1812	6	28	181
37		5		291	74		365			30
53		11		449	47		496	1	2	38
48		12	1	208	18		226			28
46		6	1	68	103		171		1	23
69	4	6		280	23		303			42
82	15	25		321	29		350	5		45
67		15		250	11		261		1	82
29		5		106	7		113			15
8860	164	2263	100	37034	5209	109	42352	142	430	4823

Av vedlagde *statistikk* kann ein sjaa korleis det gjeng med det kyrkjelege arbeidet i bispedømet. Den viser fylgjande umskifte fraa 1923: Det er halde 102 fleire faste gudstenestor, 42 fleire serlege gudstenestor og 589 fleire religiøse og kyrkjelege møte enn i 1923. Det var 114 fleire sjuketilsyn og 130 fleire tilsyn med gamleheimar enn i fjor. Det vart døypt 653 færre og jordfest 59 færre. Talet av uekte var 257 mot 328 i fjor eller 2,9 % mot i fjor 3,4 %. Talet av konfirmantar var 143 fleire, men av ekteskap var det 79 færre. Ekteskap ved borgarleg stifting var i aar 100, i fjor 109. Altarsgangen hev gjenge ned fraa 47401 til 42352. Innmelding i kyrkja hev gjenge fram med 47 og utmelding minka med 18.

Tvo ting maa ein serleg merkja seg. Prestane sitt arbeid baade med gudstenestor, møte og sjuketilsyn hev gjenge fram, men altarsgangen hev gjenge tilbake. Det er klaart aa sjaa for eit stort arbeid prestane gjer; men det skal og segjast at her er mange av kyrkjefolket som er med og ber det kristelege arbeidet fram, so det ikkje berre held seg uppe, men ogso er veksande i mange bygder i Agder bispedøme.

28. februar 1925. *Bernt Støylen.*

IV. BJØRGVIN BISPEDØME.

Kyrkjevigsla. Ved kgl. resolusjon 17. nov. 1922 vart det gjeve løyve til aa byggja eit kapell i Salhus i Aasane sokn i Hamre prestegjeld etter teikningar av arkitekt Landmark. Folket i fabrikkcentret Salhus viste stor samhug og offervilje til aa samla inn pengar. Kapellet vart vigt av biskopen 27. august 1924.

Prestevigsla. I aaret 1924 hev eg vigt 6 prestar: Karl Johan Øye, sokneprest i Tysnes, Ole Olsen Urdahl, stiftskapellan i Bjørgvin, Olaf Reinhardt Sagedahl, sokneprest i Kolvereid, Peter Slyngstad, sokneprest i Kistrand, Ola Tungesvik, sokneprest i Berg i Senja, Leif Dahle, sokneprest i Gaular.

Presteskifte. 2 prestar fekk avskil paa grunn av aldersgrensa: sokneprest Olsen i Eid 1. februar avskil fraa 1. juli. Sokneprest Juul i Aurland og provst i Midtre Sogn 21. mars avskil fraa 30. november. Sokneprest Berg i Masfjorden fekk 7. november avskil for aa gaa yver til generalsekretær i Finnemisjonsforbundet. — 13 prestar vart utnemnde til andre kall: Sokneprest Seland i Aardal 11. januar til sokneprest i Herefoss, res. kap. Ole C. Iversen ved Domkyrkja i Bergen 11. januar utnemnd til domprovst same stad, res. kap. Røed i Lindaas 18. januar til sokneprest i Manger, sokneprest Slaattelid i Bremanger 29. februar til sokneprest i Davik, sokneprest Meyer i Stryn 21. mars til kallskapellan i Kristianssand, sokneprest Osnes i Hosanger 28. mars til sokneprest i Askøy, sokneprest Møllerup i Bruvik 9. mai til sokneprest i Rolvsøy, sokneprest Rynning i Hornindal 20. juni til sokneprest i Hommedal, res. kap. Løvold i Førde 18. juli til sokneprest i Eid i Nordfjord, sokneprest

Eckhoff i Gloppen og provst i Nordfjord 29. august til soknepresti Stokke, soknepresti Lyngaas i Alversund 3. oktober til soknepresti Froland, soknepresti Gunnarson i Sveio og provst i S. Sunnhordland 10. oktober til soknepresti Aurland, soknepresti Skipenes i Norddal 17. oktober til soknepresti Stryn.

Til soknepresti Tysnes vart cand. Øye utnemnd 4. januar, til domprovst res. kap. Iversen 11. januar, til soknepresti Manger res. kap. Røed i Lindaas 18. januar, til soknepresti Kinn stiftskapellan i Haalogaland Berg Rolness 15. januar, til soknepresti Davik soknepresti Slaattelid i Bremanger 29. februar, til soknepresti Askøy soknepresti Osnes i Hosanger 28. mars, til res. kap. i Domkyrkja i Bergen soknepresti Bjarne Knudsen i N. Fron 25. april, til soknepresti Gaular cand. Leif Dahle 4. juli, til soknepresti Eid res. kap. Løvold i Førde 18. juli, til soknepresti Aurland soknepresti Gunnarson i Sveio 10. oktober, til soknepresti Stryn soknepresti Skipenes i Norddal 17. oktober, til soknepresti Hosanger ordinera prest Trygve Lavik, til soknepresti Hornindal cand. Jon A. L. Johnson.

Det vert i alt fraagang av 16 prestar og tilgang av 13. Av tilgangen kom 6 prestar utanfraa bispedømet.

Provst Juul i Midtre Sogn, provst Eckhoff i Nordfjord og provst Gunnarson i Søre Sunnhordland gjekk ifraa. Til provst i Sunnfjord vart soknepresti Hope i Førde utnemnd 17. oktober, til provst i Nordhordland soknepresti Frøese i Lindaas 7. november. Det vert fraagang av 3 provstar og tilgang av 2.

Ved aarsskiftet millom 1924 og 1925 var desse 20 kall ledige: Johannes hjelpeprestembete i Bergen, Hospitalsprestembetet i Bergen, Sveio soknekall, Fitjar, Bruvik, Alversund, Masfjorden soknekall, Lindaas residerande kapellani, Røldal, Evanger, Aardal, Jostedal, Bremanger soknekall, Kinn residerande kapellani, Førde residerande kapellani, Gloppen, Sande, Vannylven, Norddal, Haram soknekall. I 4 kall sat endaa dei gamle prestane, i 5 gjorde misjonsprestar og amerikaprestar tenesta, i 2 gjorde andre prestar fast tenesta. Dei andre vart styrde ved granneprestar.

Nynorsk liturgi vart innført i Husnes (Kvinnherad), Bruvik, Vike kapell (Hosanger), Dale (Luster), Arnefjord (Vik i Sogn), Vevring (Førde i Sunnfjord), Borgund (Sunnmøre), i alt 7 kyrkjor. I heile bispedømet var dermed denne liturgi innført i 87 kyrkjor.

Kyrkjeleg statistikk for bispedømet. Talet paa kyrkjelemer i bispedømet etter folketeljingi i 1920 er i alt 404 659. Det finst etter same folketeljing 5609 dissentarar, det vil segja 1,37 %, medan heile riket hev 2,7 %.

Døypte i 1924			8335
Konfirmera			8298
Kyrkjeleg vigde ektepar	2840	gifte i alt	2917
Borgarleg gifte	77		
Nattverdsgjester			74776
Jordfeste			4704
Innmelde i kyrkja			32
Utmelde or kyrkja			219

Innmeldingar i kyrkja og utmeldingar fell soleis paa dei ymse provstedøme: Bergen inn 14, ut 133, Søre Sunnhordland 0-9, Nordre Sunnhordland 0-2, Midhordland 1 4, Osterøy 1-5, Nordhordland 2-12, Hardanger og Voss 0-0, Indre Sogn 0-0, Midtre Sogn 0-0, Ytre Sogn 1-0, Sunnfjord 0-4, Nordfjord 0-3, Søre Sunnmøre 6-33, Austre Sunnmøre 4-3, Nordre Sunnmøre 7-11.

Ser me paa inn- og utmeldingar etter dissentarsamfund, fær me dette biletet. Det fyrste talet gjeld innmelde i kyrkja fraa, det andre talet gjeld utmelding or kyrkja til vedkomande dissentarsamfund. Pinsevener 3-35, metodistar 1-31, frikyrkja 0-29, inkje samfund 6-23, adventistar 0-22, mormonar 0-15, romersk katolske 2-13, baptistar 0-10, frie evangeliske vener 0-5, og nokre andre mindre samfund.

Medeltalet paa altarsgangar i bispedømet er 18,47 % av heile det kyrkjelege folketalet mot 17,1 % i 1923. Altarsgangen hev soleis auka. I det einskilde kann nemnast at byen Bergen hev 18 %, Hardanger og Voss provstedøme 12,2 % og Søre Sunnmøre provstedøme 20,5 %.

Bispevisitas er det halde i desse 16 prestegjeld: Etne, Fjelberg, Fusa, Sund, Laksevaag, Hamre, Alversund, Evanger, Vossestrand, Aurland, Gulen, Askvoll, Selje, Vanylven, Norddal, Aalesund.

Millom deim som møtte fram til visitasane kann nemnast 969 konfirmantar og andre ungdomar og 4388 skuleborn. Elles var kyrkjone som vanleg fullsette ved gudstenestone

Av det som kom fram paa visitasmøti skal eg nemna:

A. Altarbok og gudstenesta. Klokkarbøn var i bruk i dei fleste kyrkjone. Berre Eid, Strandvik, Aalesund hadde still bøn til inngang, men ikkje til utgang. Nattverden er oftast samanbunden med skriftemaal. Privat nattverd var kjend i Fusa, Strandvik, Hamre, Mæland, Seim, Uppheim, Aalesund. I Ølen og Eksingedalen var det sett lekmenn til aa dela ut nattverden.

B. Kyrkjor og kyrkjegardar. Paa nokre undantak nær var kyrkjone og kyrkjegardane i godt stand. I Loddefjord anneks til Laksevaag vart det emna paa ei ny kyrkja i staden for det bedehuset som vart brukt fyrebils. I Laksevaag kyrkja var det etter tiltak av sokneprest Tybring sett i gang ei uppnying og utpryding som syner kva herlege ting som kann gjerast ut av det folk kallar ei simpel trekyrkja. Arbeidet er ikkje ferdigt, men det hev vekt stor og vel fortent aatgaum hjaa kunnige folk. Fusa kyrkja var nyst maala innvendes med varme fargar og hadde fenge ein sers heimleg daam. Vent maala innvendes var og Sør-Vaagsøy og Nord-Vaagsøy kyrkjor. Aalesundskyrkja hev fenge ein sers vakker prydnad i dei freskomaalingar som maalaren Thømt hev utført i koren.

C. Kristeleg og sedeleg liv. Liksom fyrr gjev eg yversyn yver kyrkjesøkning etter dei skynsuppgaavor og hev fenge:

Prestegjeld.	Kyrkjor og hus til sundagspreikor ved presten.	Folketal 1920.	Kyrkjerom.	Kyrkjesøkning.
1. Etne	3	2108	742	420
2. Fjelberg	4	3636	1380	900
3. Fusa	3	3894	1250	730

Prestegjeld.	Kyrkjor og hus til sundagspreikor ved presten	Folketal 1920.	Kyrkjerom.	Kyrkjesøkning.
4. Sund	2	2718	800	450
5. Laksevaag	2	8506	570	460
6. Hamre	2	4847	590	250
7. Alversund	3	3435	1036	425
8. Evanger	2	1771	520	225
9. Vossestrand	2	1848	700	130
10. Aurland	4	2203	620	330
11. Gulen	2	3119	1060	250
12. Askvoll	4	2976	1090	830
13. Selje	4	6877	2229	1400
14. Vanylven	2	3641	900	750
15. Norddal	2	2494	1120	350
16. Aalesund	1	17026	1300	800
16	42	70899	16007	8800

I skulane hev det synt seg liksom i siste melding at dei jamt yver hev minst 6 timar um vika i kristendomskunnskap. Lærebøker var alle stader bibelsoga og katekisma og forklaaring, helst Vogts bibelsoga og Jacob Sverdrups forklaaring Klaveness' forklaaring hadde dei i Haalandsdal sokn og i Aurlands prestegjeld. Fjørtofts bibelsoga i 7 krinsar i Hamre.

Sundagsskular var det mange stader, og det ser ut til at samhug og skyn for dette arbeidet er veksande. Men det kunde gjerast mykje meir for denne store saki

Det friv luge kristelege arbeidet med heime- og utemisjon vart drive sterkt dei fleste stader, og viste ofte stor offervilje hjaa folket.

Um edruskap og sedskap kann segjast mest det same som i aarsmelding for 1923.

Ymist. I februar vitja biskopen landsgymnaset paa Voss, lydde paa kristendomsupplæringi, heldt fyredrag baade paa gymnaset og folkehøgskulen og elles paa Voss. 7. mars var biskopen paa elevstemna ved Voss folkehøgskule og preika i Vossekyrkja. 7. april tala eg paa ei avhaldsstemna i Haugesund og preika i kyrkja der. Var sidan med i aarsmøte i Bergen for Bjørgvin krins av Norges Kristelige Ungdomsforbund. I slutten av april høyrde eg paa kristendomsupplæringi paa katedralskulen i Bergen. Dei fyrste dagane av juli heldt eg fyredrag og preika paa eit misjonskursus i Førde, Sunnfjord. 4.-8. september var eg med paa det 2dre nordiske bispemøtet, som vart halde paa Vedbygaard paa Sjælland. Det var eit uppbyggjeleg og lærerikt møte. 11.-17. september var eg med paa norsk bispemøte i Oslo. I den fyrste helvti av december var eg censor ved teologisk eksamen ved Menighetsfakultetet.

Til slutt vil eg nemna den store *Mosterstemna*, 29. og 30. juli. Paa bispemøtet i 1923 gjorde professorane Taranger og Kolsrud framlegg um at ein i 1924 skulde høgtida 900-aarsminnet um at Gulatings kristenrett vart vedteken paa Mostertinget i 1024. Bispemøtet raadde til at det vart utgjeve ei minneskrift, at Bjørgvin bispedøme heldt ei kyrkjehøgtid Olsokdagen, og at kyrkjedepartementet uppmoda prestane i dei andre bispedøme

aa minnast denne hending paa høveleg vis. Minneskrifti vart daa utgjevi som eit band i Bibliotheca Norvegiae Sacrae og fekk titelen «Daa Noreg var misjonsmark».

Sjølve stemnedagen 29. juli vart ein ugløymande høgtidsdag baade for Sunnhordlandsbygdene og for alle andre som fekk vera med. H. M. Kongen gjorde folket den store gleda at han var med paa stemna. Det var laga til stemnestad paa øyi Moster, attmed Noregs eldste kyrkja, som vel stend paa same staden der Olav Trygvason let halda den fyrste messa og sidan bygde ei kyrkja. Tidleg um morgonen kom eimskipet «Kong Haakon» med H. M. Kongen og elles full av stemnefolk fraa Bergen. Sidan tok det til aa kakka med motorbaatar som kom fraa alle kantar i hundradtal. Folkemengdi auka paa, og dei hev rekna det til at det var samla kring 10000 menneske paa stemna. Som vel var, heldt veret seg godt endaa det var hyljande regn inne paa fastlandet nær ved. Berre um ettermiddagen kom det ei regnskur ogso paa stemnestaden. Stemna gjekk etter dette programmet:

Kl. 10 vart det avduka ein steinkross paa fjellet attmed kyrkja, med talar av folkehøgskulestyrar Lars Eskeland og biskop Hognestad. Kongen var med uppaa fjellet. Krossen peikar høgt upp og er synleg langt ut i skipsleidi. Det var maallag og ungdomslag som hadde reist krossen, og sett denne innskrifti paa: «Kongane Olav Trygvason og Olav Haraldsson kristna Noreg. Til minne um deim og um Mostratinget aar 1024 vart denne krossen reist til Olsokstemna 1924».

Kl. 11 var det gudstenesta med preika av biskop Hognestad. Tenesta tok til inni den gamle Mosterkyrkja, der Kongen var med og so mange som den vesle kyrkja kunde røma. Dei fleste folk stod utanfor. Eit kor av hornblaasarar styrde salmesongen, soleis at folk baade inni kyrkja og utanfor kunde fylgja med. Fyrst vart det sunge salmen: «Det folk som frægt vil vera». So messa biskopen for altaret kollekten paa Olsokdagen og las lektien salme 145, 1-7. So las han trui, og etterpaa messa han fadervaar paa latin med tone fraa Missale Romanum. Til slutt las folkehøgskulestyrar Lars Eskeland upp fyrste bolken av ein prolog til høgtidi. So gjekk Kongen med fylgje ut or kyrkja, og forsamlingi etter. Dei fleste prestane fraa Sunnhordland hadde møtt fram og gjekk i presteklæde fraa kyrkja til sin plass paa musikktribunen der talarstolen stod. Kongen tok plass paa ein serskild tribune midt imot talarstolen. Folket elles stod og sat ikring paa marki, paa steinar og smaaknausar, ja heilt uppe paa fjellet som talarstolen snudde imot. Det var reint som eit hav av folk. Olavssalmen «Vaar Gud, deg vere lov og ros» vart sungen, og so preika biskop Hognestad yver teksti paa dagen Matt. 13, 31-33 med emne «Surdeig». Etter ein salme heldt biskopen ein tale for Kongen som svara med ein manande tale for fedrelandet. Etter den talen song lyden v. 1-3 av «Gud signe vaart dyre fedreland», og Lars Eskeland sagde fram resten av prologen sin. So gav provst Gunnarson ei stemningsfull utgreiding um den gamle Mosterkyrkja, og dermed var det slutt med tenesta um fyremiddagen. Folket nytta høvet til aa sjaa seg um i kyrkja medan Kongen og serskilt innbedne fekk middag i bankkasserar Gerhardsens hus.

Ettermiddagsmøtet tok til kl. 4 med konsert av Rubbestadnes song-

lag og mannskoret Skaalaglam og kvartetten Fjellljom. Solist var J. A. Søreide og dirigent Jens Haldorsen. Millom anna song dei ei kantata med blaasemusikk til. Ordi var av B. S. H. og tone og musikk av Jens Haldorsen. Song- og musikk-ytingane vann seg vel fortent ros. Sidan tala professor Taranger um den norske folkekyrkja som no kunde halda sitt 900 aars jubileum, professor Oluf Kolsrud tala um Olavs kristenrett, og professor M. O. Wee bar fram helsing fraa nordmenn i Amerika. Telegramhelsingar vart upplesne. Det kom helsing fraa den norske regjering ved statsminister Mowinckel, fraa statsraad Tveiten og mange andre. Stemna slutta kl. vel 7 med andakt av domprovst Ole C. Iversen. So gjekk Kongen umbord paa «Kong Haakon» som atter gjekk til Bergen med ein stor part av stemnelyden. Snart høyrdest og staaket av dei mange motorbaatar, og folk spreiddest til alle kantar etter ein ugløymande dag.

Næste dag, onsdag 30. juli, vart det halde uppbyggjeleg møte paa stemnestaden fraa kl. 10, og daa møtte det atter ikkje so lite folk. Der tala professor Taranger um «omvendelse», domprovst Iversen um «helliggjørelse» og biskop Hognestad um «kristeleg kjærleik». Sidan tala og fabrikkeigar M. Haldorsen. — Sunnhordlands bygder er bygder med rikt kristenliv. Difor var dei ein naturleg midstad for den store kyrkjestemna, og det kunde ikkje vore noko betre minne um kong Olavs og biskop Grimkjells møte med det norske folk enn denne nye stemna paa same staden millom konge og folk um kristendom og kyrkja.

2. februar 1926. *Peter Hognestad.*

V. NIDAROS BISPEDØMME.

I begynnelsen av aaret 1924 avgikk ved døden 2 prester i fast stilling, pastor L. C. A. Reimers i Melhus og sogneprest P. A. Toft i Leksvik. Fhv. sogneprest Wormdahl var fremdeles i tjeneste som forrettende res. kap. i Orkdal da han avgikk ved døden mot slutningen av aaret. Prost K. H. Hansen i Aafjord og prost Thomson i Bolsøy sluttet sin prestegjerning i dette aar. Begge efter aa ha gjort tjeneste langt ut over aldersgrensen og begge efter lang tjeneste i samme prestekall. Prost Hansen kan se tilbake paa 35 aars tjeneste i Aafjord og prost Thomson paa 25 aars tjeneste i Bolsøy. Nogen prester er ogsaa i aarets løp flyttet fra sine embeder her: Sogneprest Kreutz er flyttet fra Hemne til Dovre, sogneprest Hesselberg fra Bjugn til Leksvik og sogneprest Bye fra Lierne til Aafjord. De to siste gjør saaledes vedvarende tjeneste i Nidaros, og flytning har kun i to tilfeller voldt nogen tilbakegang i antallet av prester i Nidaros, idet ogsaa pastor Bjerkelund, som tidligere var utnevnt til res. kap. i Brandbu, flyttet i dette aar. Ogsaa fhv. sogneprest Helland har inntil iaar gjort tjeneste i ledige presteembeder, men fant aa burde slutte i august maaned.

Tilflyttet er sogneprest Kopreitan i Overhalla, sogneprest Skrondal i Sunndal og sogneprest Kallevig i Bolsøy, likesom pastor Sesbø, der blev ordinert for aa betjene ledige embeder, er blitt res. kap. i Stjørdal, og sogneprest Sagedahl kommet til Kolvereid, der i nogen tid hadde staatt

ledig. Den i 1923 utnevnte sogneprest Andersen tiltraadte i vaar 1924 Klæbu sognekall. I aarets løp er foretatt fire ordinasjoner, i det hele av 10 kandidater. Nemlig 6te jan. professor Lyder Brun, 27de februar kandidat Lars Wallevik og kandidat Aksel Sesbø, 2den juli kandidatene Alf Hauge og T. Leergaard, 23de juli kand. Ø. Hovden, Sverre Eika, Halvor Dolva, O. J. Amlie og Gunnar Gundersen. Av disse gjør 6 tjeneste i Nidaros, saaledes at tilgangen i 1924 nogenlunde dekker avgangen. Nogen av de ordinerte betjener inntil videre ledige embeder, og de fhv. Amerikaprester, Iverson og Older, har i aaret hjulpet til med den slags betjening, likesom fhv. sogneprest Bruhjell og pastor Ulleland. I mange tilfeller har dessuten naboprester kunnet overta betjeningen av ledige embeder, navnlig saa hvor det gjelder res. kapellanier, men undertiden ogsaa ellers Paa den maate har betjeningen av bispedømmets presteembeder kunnet gaa for sig nogenlunde paa almindelig vis ogsaa dette aar igjennem. Men navnlig langs kysten og paa øene hersker der ennu stor prestemangel. Jeg nevner i den forbinnelse særlig Bjørnør, hvis sogneprest i slutten av aaret flyttet til Holum i Agder. Det har hitinntil ikke lykkedes aa finne en ansøker til dette embede, saaledes som jeg hadde haabet.

Som vedliggende utskrifter av de respektive visitasprotokoller viser, har der i aarets løp vært avholdt visitas i Aukra, Veøy, Ørland, Melhus, Bynes, Stjørdal, Ytterøy, Overhalla og Grong. Angaaende visitasenes forløp henviser jeg til disse utskrifter og bemerker i særdeleshet at fremmøtet av ungdom til samtale i kirken overalt var gledelig stor. Ogsaa den konfirmerte ungdom, som ellers i stor utstrekning er ophørt med aa innfinne sig, synes her i bispedømmet ennu aa ha for skikk aa møte frem, enkelte steder endog i stort antall. Ved møter med lærere og andre for skolen interesserte, som regelmessig har vært holdt i forbindelse med visitasen, har der vist sig stor interesse for religionsundervisningen, for skolen og for ungdommen, og menighetsmøtene har i almindelighet vært vel besøkte. Forholdet mellem prest og menighet har ingensteds gitt aarsak til klage og har mange steder vært et intimt tillidsforhold. Jeg har all grunn til aa finne mig meget vel tilfreds med de erfaringer jeg som visitator har gjort i løpet av dette første aar Foruten ved visitasene har jeg ogsaa ellers hatt anledning til aa besøke menigheter i Nordmør i slutten av oktober maaned. Den nærmeste anledning var innvielse av den nyreiste kirke i Aure. Denne kirkeinnvielse, hvori samtlige prester i Ytre Nordmør prosti deltok, blev en meget smukk høitidelighet. Hertil bidrog allermest den iver og den kirkelige samfølelse som hadde gjort det mulig for bygden aa gjenreise sin kirke i saa kort tid efter branden. Foruten bidrag av det offentlige, var der ogsaa gitt betydelige beløp av private, baade i penger og i personlig arbeidsydelse eller i naturalydelse, f. eks. av bygningsstoffer. Dertil kom at kirkens innre var vakkert dekorert med friske farver i eldre stil. Umiddelbart efter denne kirkevielse hadde jeg anledning til aa delta i kirkejubilæum i Halsa, hvor ogsaa menighetens kjærlighet til sin gamle og restaurerte kirke kom vakkert frem. Samme reise blev benyttet til et kortere besøk i Kristiansund og en preken i Kristiansund kirke en aften. Ogsaa ellers har jeg hatt anledning til aa besøke en del menigheter leilighetsvis, saaledes Meldal, Orkdal, Melhus, Opdal og Levanger. Som allerede bemerket i en nylig avgitt innstilling

om nedsettelse av skyss- og dietutgiftene for geistligheten, anser jeg de kortere besøk i menighetene ved given leilighet for aa være likesaa gunstige som de offisielle visitaser, idet dog menighetsmøtene og antagelig ogsaa samtalen med lærerne vanskelig kan undværes.

Visitasene har vist at kirker og kirkegaarder er i nogenlunde god forfatning og orden. Dog mangler det enkelte steder ennu noget paa at loven om kirker og kirkegaarder av 1897 er fullt gjennemført forsaavidt angaar regelmessig gravning paa kirkegaarden. Overalt hvor der blev paapekt mangler i saa henseende, var man imidlertid villig til aa avhjelpe disse, og jeg gaar ut fra at saa vil skje i den nærmeste fremtid. Vedlikehold av kirkene har naturligvis lidt noget under kommunenes vanskelige økonomiske stilling, men ikke i saa høi grad at det er foruroligende. Noget verre er tilstanden paa prestegaardene, og det er aa frykte for at der aarligaars, saalenge man ikke kan anvende mer til reparasjon og nybygning, skjer skade og foraarsakes verdiforringelser. Tildels henger dette sammen med at der ikke har kunnet bevilges tilstrekkelig til disse formaal, tildels henger det ogsaa sammen med ledigheten i presteembeder. Et hus som henstaar ubebodd i aarevis lider under at der ikke er noget daglig tilsyn og daglig motstand mot naturkreftenes nedbrytningsarbeide. Prestegaardenes tilstand gir forsaavidt et synlig billede paa noget annet, nemlig den forandring som efterhaanden foregaar i en menighet som er uten prest. Det viser sig at naar dette centrum mangler foregaar der en stadig endring av de religiøse tilstande. Den behøver ikke aa merkes straks, men den merkes litt efter litt og gir sig i beste fall utslag i henvendelser om endelig aa faa prest. Selvfølgelig nærer den personlige religiøsitet sig av mange kilder utenom den regulære gudstjeneste. Den personlige andakt og husandakten er ingensteds utdød, og de nylig innkomne statistiske opgaver vidner om at der mangesteds holdes en mengde religiøse møter, dels ved menighetens egne prester, dels ved tilreisende emissærer. De nøiaktige tall for disse møter lar sig ikke gi, men i visse strøk av bispedømmet er det rett almindelig aa anslaa dem til 2 à 3 hundrede i aarets løp, d. v. s. omtrent fire ganger saa mange av disse møter som av de ordinære gudstjenester. Et enkelt sted anslaaes antallet til 6 hundrede i en ikke meget vidstrakt menighet, og i byene er forholdet helt uoverskuelig. Naar forholdet er saadan, vil mange mene at den ordinære gudstjeneste og den fast ansatte prest holder paa aa bli gjort overflødig. Til og med kan det hende at der kun møter faa til de offisielle gudstjenester, mens de andre møter samtidig samler mange. Allikevel har jeg personlig det inntrykk, og jeg vet det deles av en rekke menighetsraad og enkeltpersoner i menighetene, at hvor den offisielle gudstjeneste enten ikke er der eller mister sin anseelse, der skjer der skade. Denne skade bestaar deri, at samlingen, følelsen for samhørighet og den derav følgende evne til samliv og felles arbeide taper sig. Saa lenge dette kjennes som savn, vil det kunne holdes gaaende gjennem nogen aar, men det er aa bemerke, at hvor fast ansatte prester maa utstrekke sin tjeneste ogsaa til nabosogn, blir der en deficit, ikke alene i det betjente nabosogn, men ogsaa i hans eget. Messefallenes antall der hvor presten har to prestegjeld antyder dette, og man maa være takknemlig for at der undertiden, trods ikke smaa avstande, holdes to søndagstjenester av samme prest i

ikke faa tilfeller. Baade paa denne maate og ellers stilles der ikke smaa krav til presteskapet i dette stift. Heldigvis er der mange gode arbeidskrefter iblandt oss, og vi haaber aa kunne holde ut.

De religiøse og moralske tilstande byr ikke paa noget særlig bemerkelsesverdig i dette aar. Jeg ønsker dog aa peke paa at søkningen til nadverden i en rekke sognemenigheter har vært stigende i de siste 5 aar, tildels sterkt stigende, optil det dobbelte antall av nadverdgjester, men undertiden med en liten nedgang igjen i det aller siste. Likeledes tror jeg at søkningen til gudstjenestene i det hele er steget noget. Der er visstnok stor forskjell paa de forskjellige distrikter, og det kan hende at stigningen er mest merkbar i byene, mens den er stasjonær eller muligens i tilbakegang fremdeles nogen steder. Iallfall synes den almindelige tilbakegang i de siste 20 aar aa være stanset, og nogen fremgang har funnet sted, dog ikke likelig over det hele. Antagelig beror den sterkere søkning til nadverden og det økede besøk ved gudstjenester tildels paa religiøse vekkelser som har gaatt over enkelte strøk. Nogen av disse vekkelser har visstnok medført dannelse av nadverdforeninger og sammenslutninger av kristne som staar meget kritisk likeoverfor kirken, men enkelte steder har den økede religiøsitet dog ogsaa ført til større tilslutning til kirken og dens nadverd. Men ellers er der et merkbart drag i det religiøse liv i retning av større samforstand og mindre lyst til utskillelse, kort sagt til større kirkelighet, navnlig da hos ungdommen. Tildels henger dette sammen med en viss uvilje mot det sentimentale og entusiastiske drag i nutids-kristendommen og vilje til aa gjøre de religiøse motiver virksomme i de nærmestliggende menneskelige forhold. Tildels henger det vel ogsaa sammen med strømkentringen i den almindelige tankegang fra individuell frihetsbevissthet til social sammenhengsfølelse.

Hvad de moralske forhold i de mer personlige ting angaar, er ogsaa her i bispedømmet det mest omdiskuterte spørsmaal hvorvidt brennevinsforbudet og spritsmuglingen har hatt nogen merkbar virkning til det gode eller det onde i den senere tid. Saavidt jeg har kunnet erfare under visitaser og ellers, er stillingen her den at enkelte distrikter er noksaa uberørte av den hele strid, det gjelder navnlig gode bondebygder inne i landet. Hvad kystbygdene og øene angaar, er forholdet forskjellig uten at jeg her ønsker med navns nevnelse aa gjøre forskjell paa distriktene. Forskjellen beror dels paa økonomiske forhold, dels paa folkelyndet og dels paa hvor langt avholdsbevegelsen allerede før forbudets tid var naadd i aa fremstille en mannstype som er herre over sig selv i denne henseende. Der er sjøbygder hvor forholdene paa grunn av befolkningens hele holdning til disse spørsmaal er bedre efter forbudet, og der er bygder hvor det er vesentlig verre. Hvad byene angaar, har man i almindelighet det inntrykk at stillingen ikke er forbedret. Dette inntrykk tiltrenger dog noget nærmere presisering. Antagelig er forholdet forverret for en del av ungdommen, mens det fra en del av de eldre, mer lovlydige elementer, er noget bedre. Dette gjelder da arbeidsklassen, mens det hele ikke synes aa ha nogen innflydelse i samfundets høiere lag.

Det vil være bekjent at antallet av barn født utenfor ekteskap er temmelig stort i flere trondhjemske bygder. Ogsaa her er der imidlertid forskjell paa de forskjellige strøk, uten at jeg ser mig istand til aa angi

aarsaken dertil. Det har paa visitasmøter undertiden vært gjort gjeldende at antallet av barn utenfor ekteskap ikke lenger var nogen riktig maalestokk for sedelighetstilstanden, og i saa maate henvist til Trondhjems stilling i forhold til bygdene, idet byen utvilsomt ikke utmerker sig i sedelig henseende, mens den paa samme tid ikke utviser noget høit tall av illegitime barn. Jeg antar ogsaa at dette er riktig, med andre ord at den propaganda for begrensning av fødsler og den utbredte kjennskap til midlene til aa forebygge det, allerede spiller en saa stor rolle ogsaa i disse distrikter, at den gamle statistiske maalestokk ikke lenger duer. Saavidt jeg har kunnet erfare, gaar ogsaa arbeidet i menighetene og iblandt ungdommen mer og mer efter den linje aa hjelpe folket til syn paa hjemmet og den personlige reisnings verdi istedenfor aa angripe en naturlig tilstand som vi arbeider oss ut av, enten nedover eller opover.

Respekten for lov og rett er under de moderne forhold angrepet ogsaa her i Trøndelagen, og med det voldsomme eller tunge temperament som her finnes, blir sammenstøtene mellem den almindelige saakalte borgerlige rettsopfatning og den nye rett, som arbeiderne vil sette igjennem paa egen haand, undertiden noksaa sterk. Men den rolige rettsbevissthet og trygghet som hører vort folk til som grunnkarakter, synes aa være meget sterkt befestet i disse dele av landet. Omenn sammenstøtene blir hvasse, antar jeg at der finnes tilstrekkelige krefter av moralsk og fysisk art til aa holde vort nasjonale samfund oppe.

Jeg har ikke villet tilbakeholde disse bemerkninger som her falt mig naturlige allerede efter kort ophold her, men mine iakttagelser er ennu spredte og jeg vil tillate mig senere, naar de er blitt utdypet og samlet, aa komme tilbake til saken.

10. februar 1925. *J. Gleditsch.*

Kirkelig statistikk.

Til de enkelte poster bemerker jeg, at folketallet er noget større enn opgitt i statskalenderen. Dette kommer muligens av at jeg for Trondhjems by har fulgt folketellingen av 1924 og ikke den almindelige telling av 1920. Muligens kommer det ogsaa av feil i beregningen av dissenterne. Statistikken over fødte er ikke egentlig av kirkelig art, men den er medtatt av 3 grunner. Dels føres fødselregistrene av prestene, dels har forholdet mellem fødte og døpte kirkelig interesse, og dels har forholdet mellem fødsler innenfor og utenfor ekteskap i alle fall folkepsykologisk interesse, om man ikke lenger kan si at det gir den maalestokk for moralsk holdning som det tidligere gjorde. Under den nuværende praksis med preventive midler er nemlig antallet av fødsler utenfor ekteskap ikke lenger nogen moralsk maalestokk.

Som det vil sees varierer forholdet for disse fødslers vedkommende noksaa sterkt mellem Indre Romsdals prosti med ca. 3 % og Gauldal prosti med over 10 %. Forholdet i de fleste prostier nermer sig imidlertid det siste tall. Et enkelt prestegjeld i Innherad viser for 1924 0 %. Antallet av døpte og konfirmerte svarer nogenlunde til hinanden. Som det vil sees er antallet av dem der er forberedt til konfirmasjon uten aa

KIRKELIG STATISTIKK FOR

Prestegjeld	Folketall	Ord. gudstj.	Møter		Fødte		Døpte	Konfirmander	
			i k	u. k.	i e.	u. e.			ikke konf.
	1924								
Domsognet	9 118	121	56	442	84	5	158	225	
Vor Frue	5 663	123	20	14 + ?	46	10	61	76	
Ilen	6 925	68	8	274	83	7	107	160	
Baklandet	17 868	124	2	455	210	22	228	286	
Lademoen	16 760	126	5	125	253	19	280	367	1
Hospitalsprestemb.		63		84					
	1920								
Vestnes	3 757	57	20	28	74	4	78	78	
Eid og Voll	1 496	52	14+6	17	22		20	26	
Grytten	3 732	51	40	22	116	3	105	66	
Veøy	2 403	79	14	69	36		40	39	
Nesset	3 249	70	11	28	50	2	36	73	
Bolsøy	4 791	57	10	mange	86	3	64	64	
+ i Molde							+10	+27	2
Fræna	3 002	44*)	7	66 + ?	66	1	67	80	
Molde	2 837	72	34	24 + ?	57	4	55	69÷27	1
+ Reknes		+28							
Bud og Hustad	3 495	44*)	5	5 + ?	103	3	100	87	
Aukra	3 690	59	17	26 + ?	101	6	113	71	
Kvernes	8 510	101	8	123	194	9	182	154	
Kristianssund	16 528	156	53	88	325	37	386	380	
Aure	4 518	58	11	86	100	13	112	110	
Halsa	3 795	55	15	23	44	2	45	63	
Edøy	3 662	59	9	65	94	6	96	80	
Øre og Gjemnes	2 478	56	2	5	20	1	20	14	
Tingvoll	4 014	33	8		97	2	110	84	
Øksendal	924	23	5	5	22	2	24	16	
Sunndal	1 863	38	9	25	32	2	32	46	
Stangvik	2 993	65	3	2	53	5	60	81	
Surendal	2 900	56		250	69	5	71	55	
Rindal	2 363	58	4	29	57	2	62	51	
Hemne	5 118	59	5	14	92	9	94	120	
Hittra	5 052	52+?		16	135	12	64	88	
Frøya	6 441	62	7	10	192	16	167	151	
Ørland	4 631	59	12	49	89	12	104	96	3
Stadsbygd	6 054	69	16	30+legio	124	9	133	153	
Bjugn	4 819	59		5	85	12	97	?	
Aafjord	4 489	58	3	3	86	9	94	95	2
Bjørnør	4 623	48	7	12	100	11	103	122	
Børsa	3 273	71	7	90	59	8	65	76	
Orkdal	6 980	126	7	ca. 350	144	16	160	114	
Meldal	4 895	56		228	115	12	119	101	
Rennebu	2 525	59	7	100	49	3	48	59	2
Opdal	4 251	52	4	40	100	5	104	99	

*) Messefall paa grunn av at samme sogneprest betjener 2 embeder.

NIDAROS BISPEDØMME 1924

Ekteskap i k.	Ekteskap b. v.	Nadverd i k.	Nadverd u. k.	Innm.	Utm.	Jordf.	Offer og kollekter	Anmerkninger
298*)	6	1887	154	1	2	129	7 118.83	
62	3	1271	31		1	106	5 882.19	
43	5	417	32		2	65	3 134.15	
111	7	818	56	1	13	154	4 598.36	
122	8	817	50	13	11	159	3 079.49	
		340	33			13		
17		304	81		3	39	744.73	Gamlehjem v. menighetsraadet.
8		103	84				2 810.08	I Voll stor misjonssans
23		204	3	1	2	35	2 527.85	Privat nadverd av og til. Diverse innsamlinger kr. 4 311.00.
10		249	15			31	1 704.76	Stor foreningsvirksomhet.
14		651	13		1	46	1 558.42	Frivillig virksomhet.
23		343	4		9	50	1 167.52	Flere nadverdforeninger. Stor foreningsvirksomhet.
18	1	493	69	1		38	2 218.90	8 bedehus. Nadverdforening.
61	1	210	17		24	37	2 610.94	Alle slags religiøs virksomhet. Nadverdforening.
25		389	17		1	55	2 096.63	40 kvinneforeninger.
13		427	14			36	2 455.89	Frivillige virksomheter.
30		783	94		1	94	3 186.00	Nadverdforening. Almindelig foreningsliv. C. 200 foreninger.
125	5	1649	85	2	5	187	7 444.00	Almindelig foreningsliv.
19		562	43			53	2 264.41	Ca. 90 foreninger.
14		368	27			39	1 213.27	Almindelig foreningsliv med kirkelig preg.
22		331	15	2		48	1 115.93	Vanlig foreningsliv.
2		135	12			13	654.00	Vanlig foreningsliv.
16		160	22			67	2 667.00	Vanlig foreningsliv.
4		73	3			7	327.45	Fri nadverd. Alm. foreningsliv.
4		221	4			19	?	
12		430	12			43	90.55	Almindelig foreningsliv.
17		379	16			44	1 172.25	33 foreninger, derav 2 for Kinamisjonen.
14		441	21			22	776.44	2 nadverdforeninger. Aktivt foreningsliv.
17	1	770	65			74	2 412.70	Ca. 20 foreninger.
11		299	25			45 + ?	892.13	Almindelig foreningsliv.
24		494	34		1	64	728.98	Almindelig foreningsliv.
27		466	78		3	96	2 968.14	Menighetsraadet besøker syke og arbeider for kirkens utsmykning.
26	1	754	25			74	2 879.79	Almindelig foreningsliv + sanitetsforening og gamlehjem.
7		250	1			40	?	
13		321	8		1	46	1 479.21	Almindelig foreningsliv.
7		336	3			68	1 655.62	Menighetsraadet gjør sykebesøk.
8		385	34		1	45	2 448.26	Almindelig foreningsliv.
36	1	554	120			115	6 373.07	Almindelig foreningsliv. 1 nadverdforening.
13	1	437	56			80	1 141.66	Almindelig foreningsliv.
10		439	32			36	1 000.00 ?	Almindelig foreningsliv. Menighetsraadet holder søndagsskole og gjør sykebesøk.
17		328	28		1	54	?	Almindelig foreningsliv. 1 nadverdforening.

*) Ca. 200 utensogns.

Prestegjeld	Folketall	Ord. gudstj.	Møter		Fødte		Døpte	Konfirmander	
			i k.	u. k.	i e.	u. e.			ikke konf.
	1920								
Røros	5 153	65	0	150	84	10	100	135	
Holtaalen	5 120	63	3	20	91	15	92	126	
Støren	6 879	114	12	80	161	22	148	145	
Melhus	5 325	116	9	30+husbesøk	165	15	153	120	1
Bynes	2 490	57		77	51	3	49	52	
Strinda	11 683	152	5	75+legio	337	22	205	147	
Malvik	3 277	55	12	20	71	6	80	96	1
Klæbu	2 090	52	5	58	49	7	48	36	
Selbu	5 026	61	9	305+m.	96	15	106	112	
Hegra	5 107	99	5	86	107	6	117	141	
Stjørdal	6 777	66		18	117	12	117	116	1
Frosta	4 688	61	1	130	95	7	96	92	
Leksvik	2 954	64	9	64	64	7	68	75	
Skogn	3 602	60	13	190	86	8	82	65	
Levanger	4 356	71	6	300	90	11	87	86	
Verdal	6 747	127	2	17	144	12	151	156	
Ytterøy	3 215	76	13	15	65		66	51	
Inderøy	4 495	107	6	58	92	7	109	106	
Sparbu	4 280	66	6	123	84	5	82	82	
Steinkjer	4 354	74	7	94	111	6	134	80	
Beitstad	4 321	58	5	24	133	11	127	103	
Stod	2 453	60	2	22	57	5	61	44	
Snaasa	2 386	51	3	13	85	7	82	102	
Lierne	1 678	62	2	16	39	3	40	38	
Grong	3 991	71		35	122	11	113	80	
Overhalla	2 472	53	4	2	64	4	69	56	
Namsos	6 197	64	7	35	145	15	155	131	
Flatanger	1 814	24		4	45	2	49	37	
Fosnes	2 648	35	5	86	60	3	53	38	
Kolvereid	3 180	50	3	24	67	8	76	61	
Nærøy	2 122	34	4	1	51	2	45	34	4
Vikna	3 557	41	1	21	82	8	71	59	
Leka	1 999	46	8	49	35	7	33	49	

Ekteskap i k.	Ekteskap b. v.	Nadverd i k.	Nadverd u. k.	Imm.	Utm.	Jordf.	Offer og kollekter.	Anmerkninger
25		432	47		1	59	1 279.13	Bibelutbredelse og kristelige skrifter ved menighetsraadet. Almindelig foreningsliv.
20	1	730	35			69	2 008.83	Almindelig foreningsliv.
26		521	35		3	102	2 715.76	Menighetsfester, sjømannsmisjon, fattigpleie. Alm. foreningsliv.
28	4	760	50		1	73	2 511.68	Friv. arbeide for bibelutbredelse, sykebesøk. Nadverdforening.
9		205	13			33	454.20+?	Nadverdforening. Almindelig foreningsliv.
48	7	266	41		7	124	3 431.38	Lade sogn 57 frivillige organisasjoner med 2982 medlemmer. kr. 30 023.18 Byaasen: 15 – 368 – 5 433.24 Bratsberg: 8 – 146 – 2 883.51 38 339.93 Over halvparten til hedningemisjon, syke- og fattigpleie.
15	2	265	31		1	37	2 225 21	Almindelig foreningsliv.
4		119	9		1	28	1 110 07	Nadverdforening.
31		566	51			75	1 495.37	Almindelig foreningsliv.
28		505	21		1	69	1 849.21	Almindelig foreningsliv.
34		480	127			57	?	Nadverdforening. Almindelig foreningsliv.
21		416	79			52	2 540 48	Nadverdforening. Almindelig foreningsliv.
13		509	36			48	2 014 99	Almindelig foreningsliv.
17		220	19		2	40	1 793 03	Almindelig foreningsliv.
15		614	57	1		56	3 018.38	Megen foreninksvirksomhet.
33		382	65		5	89	2 689.60	+ 7000 testamentarisk. Almindelig foreningsliv. 1 nadverdforening.
13		232	11		3	45	1 372.99	Menighetsraadet arbeider for gamlehjem.
16	3	450	52		4	59	2 157.29	Almindelig foreningsliv.
15		276	41		1	48	2 238.18	Innsamlet kr. 10 000,00 til orgel i Henning kirke.
41	3	242	27		1	50	2 232.52	Almindelig foreningsliv.
23		390	19		1	67	1 133.03	— „ —
16		138	14			40	775.19	— „ —
18	1	99	32			41	459.50	— „ —
11		132	4			28	777.45	— „ —
32		203	14			52	830.92	— „ —
18	1	272	18			32	1 311.50	— „ —
52	2	349	61	4		79	3 141.00	Menighetspleiens budgett kr. 3 583.35 1 nadverdforening. Almindelig foreningsliv.
10		92	1			32	227.80	Almindelig foreningsliv.
7		71	6		3	40	750 98	—„—
13		247	10			30	796.08	—„—
4		75	2		1	24	Opg. mgl.	Opgave mangler.
18	1	103	4		3	35	Opg. mgl.	— „ —
14		108	12			19	514.96	— „ —

STATISTIKK FOR NIDAROS

Prosti	Folketall	Ord. gudstj.	Møter		Fødte		Døpte	Konfirmander	
			i k.	u. k.	i e.	u. e.			ikke konf.
Domprostiet. . .	56 334	625	91	1394 +?	676	63	834	1114	1
Indre Romsdal .	14 637	309	105	164 + mange	298	9	279	282	
Ytre Romsdal. .	17 815	304	73	121 + mange hundre	413	17	409	425	3
Ytre Nordmør .	37 013	429	96	385	757	67	821	787	
Indre Nordmør.	17 535	329	31	316	350	19	379	347	
Sør-Fosen	21 242	232	24	89	508	49	429	455	3
Nord-Fosen . . .	19 985	234	26	50 +?	395	41	427	370 +?	2
Orkdal.	21 924	364	25	ca. 808	467	44	496	449	2
Gauldal	22 477	358	24	286 + mange hundre	501	62	493	526	1
Strinda	24 566	377	31	535 + mange	604	53	488	443	1
Stjørdal	19 526	290	15	298 +?	383	32	398	424	1
Sør-Innherad . .	17 920	334	34	522 +?	385	31	386	358	
Nord-Innherad .	19 903	365	26	321	477	34	513	415	
Indre Namdal .	16 724	301	16	101	455	40	459	407	
Ytre Namdal . .	15 320	230	21	185	340	30	327	278	4
Sum	341 921	5081	638	5575	7009	591	7138	7080	18

BISPEDØMME 1924

Ekteskap		Nadverd		Innm.	Utm.	Jordf.	Offer etc.	Anmerkninger
i k.	b.	i k.	u. k.					
636	29	5550	356	15	29	626	23 833.02	Menighetsblad i alle menigheter. Menighetspl. under m.raadene. Forøvrig fri virksomhet, tall paa foreninger kan ikke opgis. „Fri nadverd" forekommer.
72		1511	196	1	6	151 +?	9 345.84	Overveiende fri foreningsvirksomhet, „fri nadverd" forekommer. Private indsamlinger, navnlig til misjonen meget stor.
140	2	1862	121	1	34	216	10 549.88	Nadverdforeningen i flere prestegjeld, stor fri foreningsvirksomhet.
210	5	3693	264	4	6	421	15 224.61	Nadverdforening i 1 sogn. Alm. foreningsliv, kirkelig preg.
69		1839	90			215	5 687.69 +?	Nadverdforening i 2 sogn. Ellers alm. foreningsvirksomhet.
79	1	2029	202		4	279	7 001.85	Alm. foreningsliv, sterkest Hemne og Ørland.
53	1	1661	37		1	228	6 014.62 +?	Alm. foreningsliv, i nogen prestegjeld større aktivitet av menighetsraadene.
84	2	2143	270		2	330	10 962.99 +?	Nadverdforening i 2 prestegjeld. Alm. foreningsvirksomhet.
99	5	2443	167		5	303	8 515.40	Nadverdforening i 1 prestegjeld. Alm. foreningsliv. Nogen aktivitet fra menighetsraadene.
107	9	1421	145		9	297	8 716.23	Nadverdforening i 2 eller 3 prestegjeld. Alm. foreningsliv, meget sterkt i Strinda prestegjeld, 70 foreninger.
96		1910	263		1	226	6 404.68 +?	Nadverdforening i 2 prestegjeld. Alm. foreningsliv.
78		1448	152	1	10	230	8 874.00	Nadverdforening i 1 prestegjeld. Alm. foreningsliv.
111	6	1496	153		7	264	8 536.21	Alm. foreningsliv.
131	4	1055	129	4		232	6 520.37	En nadverdforening. Svakere foreningsliv utenfor Namsos.
66	1	696	35		7	180	2 389.82	Ufullstendig opgave. Alm. foreningsliv.
2031	65	30757	2580	62	121	4198	138557.21 +?	

delta i konfirmasjonshandlingen forsvinnende litet. Konfirmasjonen er vedvarende meget populær. Antallet av borgerlig stiftede ekteskaper er med undtagelse av Trondhjems by meget litet, den kirkelige ekteskapsstiftelse er vedvarende ansett som den riktige og normale.

I de tre første rubrikker efter folketallet er søkt aa fremkalle et billede av forholdet mellem ordinære gudstjenester og andre religiøse møter. Som det vil sees er tallet av andre møter flere ganger større enn antallet av de ordinære gudstjenester, og dette tall er oven i kjøpet sikkert betydelig lavere enn virkeligheten. Dels mangler opgaver og dels er tallet for lavt satt. Kun en mindre del av de ekstraordinære møter holdes i kirke, de øvrige i forsamlingshus, skolehus eller privathus. Man maa være opmerksom paa betydningen av at en saa stor del av den religiøse kultus foregaar paa andre steder enn i kirken. Til aa forminske betydningen herav tjener den omstendighet at mange av disse møter er smaa. Paa den annen side er ogsaa besøket i kirkene undertiden daarlig. Av mindre betydning er nadverdforeningene, i alle fall ennu, idet tallet paa dem her i bispedømmet ikke er stort. De er imidlertid ogsaa aa legge merke til, fordi de betegner et mer radikalt brudd med det ordinære kirkevesen enn de øvrige frie forsamlinger. De oplysninger som ligger til grunn for tallene har ogsaa omfattet menighetsraadenes forhold til de frie virksomheter, men de gir ennu ikke tilstrekkelig materiale til en tallmessig fastleggelse av dette forhold. Det kan dog bemerkes at menighetsraadene, navnlig i Trondhjems by, men ogsaa et par andre steder, er begynt paa aa samle en del av den frivillige virksomhet inn under sitt omraade, navnlig søndagsskole, bibelselskap, arbeide for gamlehjem og sykepleie i bygden. De fleste steder er dog de frivillige virksomheter ennu helt uavhengige av menighetsraadene.

Til nogen belysning av dette forhold skulde tjene opgavene over hvad der er innkommet gjennem ofre og kollekter i kirkene. Opgavene er ikke helt fullstendige. Jeg anslaar det innkomne paa denne konto til mellem kr. 5 000 og kr. 10 000 mer enn tallet viser, altsaa til henimot kr. 150000. Beløpet er ikke ringe, og har navnlig i de større byer, Trondhjem og Kristianssund, naadd en viss høide. Men sammenlignet med hvad der innsamles paa annen maate ved de frivillige virksomheter, er beløpet ennu ikke meget stort. Alene til det Norske Misjonsselskap innkommer der aarligaars omtrent det dobbelte av dette beløp og til alle de andre selskaper og foreninger tilsammen minst likesaa meget. Efter dette skulde bidragene ved ofre og kollekt utgjøre omtrent $^1/_5$ av det hele som ydes til religiøse formaal. Jeg gjør opmerksom paa at dette svarer nogenlunde til forholdet mellem ordinære gudstjenester og andre religiøse møter og turde gi et bidrag til belysning av kirkelige forhold i dette bispedømme.

Jeg bemerker at oplysningene fra Ytre Namdal prosti er forholdvis mindre fullstendige paa grunn av den store ledighet i presteembedene.

7. august 1925. *J. Gleditsch.*

VI. HAALOGALAND BISPEDØMME.

Bispedømmets geistlighet. Der var i aarets løp *ingen dødsfall* blandt prestene. Derimot blev *avskjed i naade* tilstaatt 4 prester: sogneprest i Lenvik provst A. Larsen, sogneprest i Hemnes provst G. L. Kullerud, sogneprest K. Haadem i Saltdal og stiftskapellan S. Storaker. De to første hadde efter opfordring staatt i sine embeder utover aldersgrensen; provst Kullerud er dog efter departementets henstilling konstituert som sogneprest i Hemnes til 1. mai 1925 av hensyn til de innviklede bortfestingsforhold paa prestegaarden som en følge av reguleringen efter Hemnesbergets brand. Sogneprest Haadem gikk over i lektorstilling ved kommunal skole, pastor Storaker gikk i Indremisjonsselskapets tjeneste som prest og lærer i Longyear City, Spitsbergen. *Befordret til nye embeder utenfor bispedømmet* blev 4 prester; 1 blev befordret *til nytt embede innen dette*, mens 10 blev *utnevnt til embeder i bispedømmet* uten paa forhaand aa inneha saadant. Av disse var 8 netop færdige kandidater, 1 ordinert prest, mens 1 ved utnevnelsen var sogneprest i Oslo bispedømme, men tidligere i 20 aar hadde været prest i Finnmark.

Mens der ved begynnelsen av aaret 1924 stod 28 av bispedømmets 87 *prestestillinger ledige*, var tallet ved aarets utgang *gaatt ned til 26*, altsaa en ganske liten bedring; paa den annen side har en av prestene været arbeidsudyktig siden begynnelsen av april ifjor og er det fremdeles. De ledige embeder er følgende: Bindal sognekall (ledig fra 1924), Velfjord (1923), Hemnes (1924), Rødøy (1921), Saltdal (1924), Fauske kallskapellani (1921), Bodin res. kap. (1918), Kjerringøy sognekall (1921), Gimsøy (1916), Borge (1919), Flakstad (1921), Hadsel pers. kap. (1921), Dverberg sognekall (1924), Trondenes hjelpeprestembede (1917), Bjarkøy sognekall (1923), Tranøy hjelpeprestembede (1910), Loppa sognekall (1923), Hammerfest kateketembede (1918), Maasøy sognekall (1916) Kjelvik (1918), Nesseby (1924), Vadsø kateketembede (1917) samt 4 stiftskapellanier. Efter sogneprest Tønders gjenvalg som stortingsmann vil hans embede, Salangen sognekall, ogsaa i den kommende treaarsperiode saaledes som hittil formentlig den største del av aaret kreve betjening ved stiftskapellan.

Av de ledige embeder har ogsaa i 1924 Maasøy og Kjelvik sognekall været betjent under ett av konstituert sogneprest Bolstad; men Maasøy ønsker sterkt aa faa sin egen prest igjen, kfr. min skrivelse av 13. december 1923. Til assistanse ved bestyrelsen av ledige embeder har jeg forøvrig i det forløpne aar i kortere eller lengere tid hatt de forhenværende sogneprester L. Hjelm, L. R. Landmark og J. M. G. Balke, fhv. sjømannsprest J. Christiansen, ordin. prest Vågdal samt sogneprest Thronsen og misjonsprest Sinding, de 2 siste dog kun til en maaneds konfirmasjonsskole. Endelig har fhv. misjonsprest J. O. Bang ogsaa dette aar betjent Borge sognekall som assistent hos den konstituerte sogneprest, mens pastor Ivar Johansen fra den norske kirke i Amerika i vel et halvt aar har innehatt den samme stilling i Rødøy. — Forøvrig har de ledige embeder været bestyret av de 3-4 stiftskapellaner som bispedømmet har hatt, og av naboprester; henved en tredjedel av bispedømmets fast ansatte prester har i det hele aar eller lengere tid av dette maattet bestyre et annet embede ved siden av sitt eget. Slikt rønner paa i lengden, særlig under de natur-

forhold vi har heroppe, og det er vel ikke tvil om at overanstrengelse paa denne maate iallfall har bidratt sterkt til at en av vaare prester for lengere tid er blitt arbeidsudyktig. Hjelp ved *legmenn* har der været liten adgang til; dog har diakon Løkaas i hele aaret staatt som assistent for den konstituerte sogneprest i Loppa. I flere tilfeller har menighetsraad paa forespørsel om hvorvidt man ønsket at endel av embedets inntekter skulde anvendes til lønn for en legmann som kunde virke i sognet under ledigheten, svart at man ansaa det upaakrevet; men grunnen var visstnok i flere tilfeller at man var redd for at det da skulde vare lenger innen man fik ny prest ansatt. Overmaate gledelig var det at Vardø sognekall som hadde staatt ledig siden slutten av 1920, endelig i november 1924 fikk fast prest igjen. Men der er flere andre embeder hvor det nu er høist paakrevet at det prestelige arbeide efter mange aars forløp atter kommer inn i fastere former.

Av *presteordinasjoner* fant 2 sted: Søndag 23. mars ordinertes i Tromsø kirke kandidatene Walvig-Olsen og Solberg, utnevnt til sogneprester henholdsvis i Meløy og Kautokeino, og Skauge, utnevnt til stiftskapellan i bispedømmet. Torsdag den 14. august ordinertes i Bodø kirke kandidat H. A. Nilssen, likeledes utnevnt til stiftskapellan.

Nogen ny *prestestilling* har heller ikke i dette aar kunnet oprettes.

Bispedømmets deling. Som oplyst i forrige aarsberetning innsendtes i oktober 1923 gjennem stiftsdirektionen og med dennes beste anbefaling et andragende fra Nordland fylkes menighetsraad om *deling av Haalogaland bispedømme saaledes at Nordland fylke blir et eget bispedømme med Bodø som bispesæte.* Andragendet hadde enstemmig støtte fra Nordlands fylkesting og fra samtlige prester i fylket paa én nær. Saken blev oversendt Stortinget (Ot. prp. nr. 47, 1924) sammen med proposisjonen om Agder bispedømmes deling ved gjenoprettelse av Stavanger bispestol. Forslag om deling av Haalogaland bispedømme blev dog ikke fremsatt hverken av regjeringen eller kirkekomitéen og heller ikke under behandlingen i Odelstinget. Men de sterke uttalelser om berettigelsen av denne deling saa aa si fra alle hold, gir et godt haap om at delingen, naar spørsmaalet atter kommer frem under en gunstigere økonomisk situasjon, vil bli virkeliggjort.

Geistlighetens arbeide. Biskopen har i 1924 holdt *visitaser* i følgende 12 prestegjeld: Vefsn, Meløy, Beiarn, Fauske, Værøy, Flakstad, Dverberg, Kvæfjord, Tranøy, Hammerfest, Kistrand og Lebesby. Naar jeg i dette aar innskrenket visitasene til et minimum ($^1/_6$ av prestegjeldene), var grunnen dels at der i aarets løp falt saa mange andre nødvendige reiser, dels det at bygningen av den nye bispebolig i Tromsø krevde meget arbeide og stadig tilsyn, og dels ogsaa av at jeg ikke fant det rimelig under de nuværende økonomiske forhold aa reise mere enn strengt tatt nødvendig. Jeg har jo ogsaa nu besøkt de allerfleste prestegjeld minst to ganger. Under visitasene er som vanlig gudstjeneste holdt i samtlige kirker og til gudstjeneste innviede lokaler og enkelte andre steder. Ialt blev holdt *51 gudstjenester* eller opbyggelige møter, som regel med meget god tilslutning. Der blev holdt *17 menighetsmøter*, idet saadanne nu ogsaa ofte holdes i annekser; de følges med stor interesse.

Ved 36 av disse gudstjenester *samtaltes med konfirmanter eller (og skolebarn.* Av disse fremmøtte ialt ca. 2280. Fremmøtet er meget forskjellig. Somme steder er barnene saa tilbakeholdne at man kun faar en liten flokk; andre steder er de saa ivrige efter aa faa være med at der ikke blir plass til alle paa kirkegulvet. Interessen hos tilhørerne er i almindelighet meget stor. Der synes i det hele tatt aa være en sterk stemning for aa faa tilbake de gamle «overhøringer paa kirkegulvet», om enn i noget endret form. Flere prester har begynt dermed under konfirmantforberedelsen, og enkelte lærere er ogsaa med. Barnene og de unge har ikke lenger den ferdighet til aa svare «efter boken» som før, og de mange forskjellige lærebøker og ennu mere avskaffelsen av «forklaringen» paa flere steder vilde ogsaa gjøre den gamle overhøringsmetode meget vanskelig, for ikke aa si umulig; men under den «opbyggelige samtale» som nu er traadt i «overhøringens» sted, faar man ofte et gledelig inntrykk av at disse barn og unge mennesker kjenner til hvad liv med Gud er.

I to av prestegjeldene tillot ikke forholdene avholdelse av *lærermøter;* men i de øvrige 10 holdtes saadanne, de allerfleste i prestegaardene, og jeg har det inntrykk at disse møter tjener til aa knytte kirke og skole sammen. Ved disse møter innledet en lærer en samtale om et emne vedrørende kristendomsundervisningen; tilslutningen var i regelen meget god; ialt deltok 108 lærere og lærerinner.

Forøvrig har biskopen i aaret foretatt en rekke reiser: til 200 aars kirkejubileum i Mo, 4 ganger til Harstad til foredrag, til administrative forhandlinger og til indremisjonskretsens og sjømannsmisjonskretsens kretsmøter, til prosti-prestemøter i Hamarøy og i Bodø, til Skjervøy og Lyngen i anledning læstadianernes landsmøte paa Lyngseidet, til Narvik til nedlæggelse av grunnstenen for den nye kirke, til ordinasjon i Bodø, samt til innvielsen av den nye fylkesskole for Troms fylke i Lyngen. Ved saagodtsom alle disse anledninger har jeg holdt preken og dessuten en rekke foredrag m. v. Flere av disse reiser blev forøvrig foretatt i forbindelse med visitasreiser. Endelig har jeg deltatt i det annet nordiske bispemøte paa Vedbygaard i Danmark 4. til 8. september og i det norske bispemøte i Oslo 11. til 17. s. m. Ialt var jeg borte fra Tromsø ca. 165 dager. Under opholdet hjemme har jeg ogsaa i det siste aar som vanlig i temmelig stor utstrekning deltatt i det kirkelige og det frivillige kristelige arbeide der.

Prestenes arbeide: Omstaaende skjematiske opgave gir en oversikt, hentet fra prestenes dagsregister, over det prestelige arbeide som i det sist forløpne aar er utført i de forskjellige prestegjeld, forsaavidt dette kan gjøres i tall. Jeg vil som tidligere understreke at tabellen ikke i og for sig gir noget sikkert grunnlag for bedømmelsen av hver enkelt prests arbeidsydelse medmindre man kjenner de nærmere forhold paa vedkommende sted. Somme prester betjener jo 2, for en kort tid kanskje endog 3 prestegjeld, mens der annetsteds kan være 2 prester i samme prestegjeld. Alle dagsregistre er heller ikke saa fullstendige som de burde være. Ogsaa denne gang legger man merke til det meget store antall av *messefall,* endog noget større enn aaret i forveien, fordi vi foruten den omtrent uforandrede prestemangel ogsaa har hatt adskillig sygdom blandt prestene. Antallet av *religiøse og kirkelige møter* utenfor gudstjenestene

OVERSIKT OVER PRESTENES ARBEIDE I DE FORSKJELLIGE PRESTEGJELD 1924.

Prestegjeld	Gudstj., ordin. og ekstraordin.	Messefall	Religiøse og kirkelige møter	Almindelige sykebesøk	Besøk i sykehus, gamlehjem o. l.	Skolebesøk
1. Bindal	45	17	10	7		5
2. Vik	51	ca 15	35	46		
3. Brønnøy	50	11	33	133		10
4. Velfjord	38	24	36	24		1
5. Vega	51	15	56	12		
6. Tjøtta	54	7	9	10		10
7. Vefsn	78	4	48	44	37	
8. Hattfjelldal	47	8	20	5		2
9. Hemnes	58	3	34	97		8
10. Mo	61	2	43	6	7	
11. Alstahaug	71	4	134	29	20	109
12. Herøy	57	6	36	17	4	
13. Nesna	55	12	34	27		3
14. Lurøy	50	16	73	47	16	12
15. Rødøy	43	ca 20	70	16		3
16. Meløy	55	9	44	7	6	1
17. Gildeskaal	63	2	23	21		3
18. Beiarn	59	3	36	5		2
19. Saltdal	58	4	18	35	16	1
20. Fauske	87	37	78	132	27	4
21. Skjerstad	61	5	71	135		10
22. Bodø	75	1	73	169	35	
23. Bodin	83	ca 60	48	3	5	
24. Kjerringøy	28	ca 35	20	12		1
25. Folda	63	4	20	30		
26. Steigen	54	7	9	6		2
27. Hamarøy	64	1	109	42		6
28. Tysfjord	58	3	9	7	1	2
29. Ofoten	122	7	74	45	11	1
30. Lødingen	50	9	6	29	3	
31. Vaagan	55	12	23	51	36	
32. Gimsøy	16	ca 46	—	2		
33. Borge	56	6	12	18		
34. Buksnes	52	9	1	6	8	3
35. Flakstad	62	6	15	8	4	3
36. Værøy	64	4	60	45		5
37. Hadsel	59	66	7	—	3	
38. Bø	61	ca 6	72	37		
39. Øksnes	57	5	14	22		9
40. Sortland	58	6	23	8	10	2
41. Dverberg	75	2	94	59	3	2
42. Kvæfjord	54	9	37	49		5
43. Trondenes	62	1	23	22	11	1
44. Bjarkøy	51	10	32	26		
45. Ibestad	62	3	33	19	12	13
46. Salangen	61	7	11	26	21	3
47. Tranøy	54	69	14	30		
48. Berg	49	12	10	29		8
49. Lenvik	55	6	3	7		2
50. Maalselv	61	2	77	40	4	1

Prestegjeld	Gudstj., ordin. og ekstraordin.	Messefall	Religiøse og kirkelige møter	Almindelig sykebesøk	Besøk i sykehus, gamlehjem o. l.	Skolebesøk
51. Balsfjord	54	8	40	48		5
52. Tromsøysund	62	5	16	1	14	
53. Tromsø	130		189	432	312	
54. Lyngen	49	2	33	6	8	4
55. Karlsøy	40	19	14	21	1	3
56. Skjervøy	85	13	133	48	63	6
57. Loppa	55*)	7	78	11		
58. Talvik	57	8	26	34	12	5
59. Alta	55	13	70	25	5	10
60. Kautokeino	44	14	9	10	5	4
61. Karasjok	57	1	44	2	15	
62. Hammerfest	71	2	59	17	25	5
63. Maasøy	21	40	19		3	
64. Kjelvik	31	30	44	5	39	1
65. Kistrand	60	8	10	7	10	4
66. Lebesby	47	14	15			
67. Tana	59	4		6	4	
68. Nesseby	58	4	18	21	3	3
69. Vadsø	64	4	41	82	72	15
70. Vardø	58	3	54	13	3	2
71. Sør-Varanger	62	1	10	5	17	2

er steget ganske betydelig, mens *sykebesøkenes* antall er omtrent uforandret. Den annetsteds omtalte forandring i skyssforholdene har jo øket vanskeligheten for prestene m. h. t. aa komme omkring i menighetene. Forøvrig kan jeg m. h. t. prestenes arbeide i sin almindelighet kun henvise til hvad jeg har uttalt i foregaaende aarsberetninger. Her arbeides gjennemgaaende med troskap og for manges vedkommende med stor iver og nidkjærhet.

M. h. t. *prestenes økonomiske kaar* er der i det siste aar visstnok inntraadt en bedring forsaavidt angaar kommunenes utredsel av prestenes inntekter; men forøvrig har stigende skatter og stigende leveomkostninger gjort forholdene temmelig vanskelige for mange. Særlig gjelder dette naar der støter sygdom til og man blir nødt til at foreta en kostbar reise sydover.

Menighetsraad og menighetsforhold. Herom henvises til foregaaende aarsberetning. Som et nytt trekk finner jeg dog aa burde peke paa at der i enkelte tilfeller hos menighetsraadene har vist sig independentiske tilbøieligheter, d. v. s. man har hatt noget vanskelig for aa forstaa at menighetsraadet er bundet til aa overholde kirkelige love og forskrifter, og gitt uttrykk for at man mener at «naar menigheten vil ha det slik, maa den ha rett til aa gjøre det». Det har dog ikke paa nogen maate ført til alvorligere kontroverser. Jeg tror imidlertid at det er et varsel om at det gjelder aa utbygge vaar kirkes organisasjon videre, hvis man

*) Derav 25 ved den forr. sogneprests assistent, diakon Løkaas.

ikke vil risikere at den skal splittes og tape sin karakter av folkekirke. Men i det store og hele føler jeg mig overbevist om at vaar kirke i menighetsraadene har faatt et godt og tidsmessig arbeidsredskap.

I høst er der da foretatt valg paa nytt menighetsraad for de kommende 3 aar. Innberetningene om valget er dog ennu ikke innkommet i sin helhet, saaledes at det ennu vanskelig lar sig gjøre aa uttale sig om resultatet av valget. En ting er imidlertid paafallende, nemlig at antallet av avgitte stemmer gjennemgaaende er mindre, tildels betydelig mindre enn ved forrige valg. Om aarsaken hertil tør jeg dog ikke nu uttale mig. Forhaabentlig vil dog menighetsraadene litt efter litt ved interessert og trofast arbeide vinne frem til en slik stilling i menigheten at der blir en ganske annen tilslutning ved valgene enn det hittil har været.

De frivillige kristelige organisasjoners arbeide innen bispedømmet byder ikke paa noget nytt av betydning. Der arbeides trofast, gjennemgaaende i god forstaaelse med kirkens prester og mellem organisasjonene innbyrdes. Men det har nok været vanskelig aa skaffe de fornødne midler til virksomhetene under de økonomisk trykkede kaar som fremdeles hersker heroppe, tiltross for at 1924 i og for sig var et godt aar baade paa land og paa sjø, bortsett fra at høstens sildefiske blev ubetydelig. Det tar jo lang tid aa arbeide sig op slik som stillingen var heroppe. Men det har vist sig at offervilligheten overfor arbeidet for Guds rikes sak hittil har været stor nok til aa holde de forskjellige virksomheter oppe. Med glede hilser vi de tegn som tyder paa at der nu vil bli en nærmere sammenslutning innenfor endel av de virksomheter som arbeider i Finnmark. Det er aa haape at sammenslutningen kommer istand og at arbeidet kan fortsettes med øket kraft og uten unødig kraftspille.

Angaaende *menighetsforholdene* henvises til de medfølgende visitasberetninger, hvor særlig referatene fra menighetsmøtene, hvor det er nogenlunde utførlig, gir den der forstaar aa lese det, et slags menighetsbillede. Større religiøse bevegelser har der heller ikke i 1924 været her i bispedømmet, men i flere menigheter har der dog vist sig tydelig frukt av Guds aands arbeide gjennem de menneskelige redskaper. Et godt tegn er det at *nadverdsøkningen* har holdt sig oppe som aaret før; se herom nedenfor. Ved de fleste visitaser blev der oplyst at *kirkesøkningen* var i fremgang; men der var dog undtagelsesvis steder hvor det motsatte var tilfellet. Kirkesøkningen er jo nu, kanskje mere enn før, avhengig av prestens dyktighet som predikant.

Ogsaa i det forløpne aar har der været arbeidet med *reisningen av nye kirkehus*, d. v. s. «smaakirker», bedehus- eller skolekapeller. Det lykkedes dog ikke aa faa mere enn 1 ferdig til innvielse, nemlig Majavanns misjonshus, hvorom nedenfor. Forhaabentlig vil flere bli ferdig til innvielse iaar. Et skolekapell som var under opførelse i Gratangen, blev desverre nylig revet ned av stormen; men jeg ser at herredstyret har sluttet kontrakt om gjenopbygningen. Forøvrig arbeides ogsaa med *kirkenes utsmykning* paa forskjellig vis. Aaret har budt paa en rekke *kirke*-jubileer. Det betydningsfulleste av disse var visstnok 200 aars jubileet for Mo kirke i Rana 6. januar f. a., der feiredes med overordentlig stor tilslutning. Men ogsaa 100 aars jubileene for Hadsel og Bø

kirker omfattedes med stor interesse. Ved de to siste hadde jeg desverre ikke anledning til aa være tilstede.

Prestenes reiser i menighetene. Efterat prestene ved hjelp av de kommunale bevilgninger i henhold til § 30 siste passus i loven av 25. februar 1921 tildels hadde hatt ganske rundelige beløp til raadighet for reiser til bibellesninger, ungdomsmøter, sykebesøk o. l. i menigheten, inntraadte der ved loven av 8. august f. a. forandring heri. De fleste kommuner inndrog sine bevilgninger da statsbidraget bortfalt, og de fleste prester har derfor nu kun det mindre, helt offentlige reisebidrag aa falle tilbake paa. Jeg vil uttale det haab at bidraget ikke maa bli nedsatt, men forhøiet naar lettere økonomiske forhold inntrer. Det offentlige reisebidrag utgjorde for budgettaaret 1923-24 kr. 5000.00, der med forskjellige beløp, avpasset efter forholdene, stilledes til raadighet for 51 sogneprester. Vesentlig paa grunn av ledighet i endel embeder blev der kun opreist kr. 4293.67, kfr. regnskap, innsendt 25. november 1924. Selvfølgelig hadde som vanlig endel av prestene reist for mere enn det dem tildelte beløp, men maatte da selv bære de overskytende utgifter. For inneværende budgettaar er paa grunn av den ovennevnte lovforandring beløpet forøket til kr. 10 000.00 hvorav allerede det meste er utbetalt.

Fiskeværbetjeningen. Til betjening med Guds ord i fiskeværene var i 1924 stillet til biskopens raadighet kr. 9700.00 (aaret før kr. 12 000.00). Av beløpet stilledes til raadighet for 25 sogneprester tilsammen kr. 4520.00, herav blev anvendt kr. 3743.84. Dessuten anvendtes til ekstraordinær betjening, hvortil i det forløpne aar ingen stiftskapellan kunde avsees, 10 emissærer; til disse utbetaltes ialt kr. 4669.73. I det hele anvendtes saaledes av den givne bevilgning kr. 8413.57. Regnskap er innsendt 12. desember 1924.

Geistlig betjening av militære øvelsesplasser utførtes paa Altagaard og Nyborgmoen av sognepresten, henholdsvis i Alta og Nesseby. Paa Nyborgmoen innviedes det av Norges Kristelige Ungdomsforbund reiste soldathjem, som visselig her som paa vaare andre militære øvelsesplasser vil bli til stort gavn for den ekserserende ungdom. Paa Sætermoen, Elvegaardsmoen og Drevjenmoen utførtes, da ingen prester var til disposisjon, betjeningen av vedkommende soldathjemsbestyrer, henholdsvis stud. theol. Mehus, sekretær Køhn og sekretær Uri. Av de bevilgede midler, kr. 1650.00, anvendtes paa grunn av øvelsenes innskrenkning kun kr. 1192,06. Student Mehus og sekretær Uri har faatt sin godtgjørelse sendt direkte fra departementet (kr. 240.00 for hver av dem), mens der til provst Høydahl, provst Waage og sekretær Køhn gjennem biskopen er utbetalt henholdsvis kr. 223.36, 203.70 og kr. 285.00, hvorfor deres kvitteringer tidligere er innsendt.

Stiftskapellanene. Ved aarets begynnelse var der 4 fast ansatte stiftskapellaner. Av disse blev i aarets løp 2 utnevnt til sogneprester i andre bispedømmer, 1, stiftskapellen Storaker, blev meddelt avskjed efter som før omtalt aa være ansatt som prest paa Spitsbergen. Den 4de hadde i flere maaneder sykepermisjon. I aarets løp utnevntes 2 nye, mens 2 andre konstituertes av biskopen, saa at der ved aarets utgang var 3 fast ansatte og 2 konstituerte stiftskapellaner. De har det hele aar forrettet som konstituerte eller vikarierende sogneprester, dog med undtagelse av

«ungdomspresten». Efterat denne siste fratraatte sitt stiftskapellanembede, er ingen ny ungdomsprest ansatt.

Spitsbergen (Svalbard). Heller ikke i 1924 blev øgruppens overgang til norsk styre istandbragt. Pastor Østenstad, det Norske Lutherske Indremisjonsselskaps utsending deroppe, har i innberetning for virkeaaret 1923-1924 meddelt «at om det enn er umulig ennu aa faa ordnede, organiserte menighetsforhold paa stedet paa grunn av befolkningens stadige skiften, saa synes dog vaart arbeide aa ha fremgang. Der har været en jevnt stigende søkning til gudstjenestene, likesaa til bibeltimene som jeg har holdt hver lørdag aften, og til nadverden.» Der blev innregistrert 5 barnefødsler, 3 daabshandlinger, 1 jordfestelse, 0 ektevielser, 27 nadverdgjester. Der blev ogsaa holdt konfirmantforberedelse for 2 gutter; men der er intet innberettet om avholdt konfirmasjon. Pastor Østenstad forlot Spitsbergen 30. juni 1924 efter ca. 4 aars trofast og dyktig arbeide der. Han er nu gaatt over i Vardø sogneprestembede. Hans efterfølger, fhv. stiftskapellan Storaker, tiltraadte sin stilling omkring 1. oktober.

Kirkene. Antallet av kirker, kapeller og til gudstjenestlig bruk innviede hus utgjorde ved aarets begynnelse 169. I aarets løp kom hertil 2 nye. 1. januar innviedes av sognepresten i Bjarkøy det med kortilbygg forsynte ungdomslokale i Skrolsvik paa Senja, og 11. juli inviedes av biskopen under visitas i Vefsn Majavanns misjonshus tilhørende Norsk Finnemisjon, der ogsaa hadde faatt tilbygget kor. Den siste innvielse foregikk under meget stor tilslutning fra saavel norske som samer. Ogsaa et par andre gudstjenestelokaler var forutsatt innviet i aarets løp, men det lykkedes ikke aa faa dem ferdige, men forhaabentlig vil det ordnes i inneværende aar. Den besluttede kirke i Rotsund i Skjervøy ser det derimot fremdeles smaatt ut med aa faa bygget. Trangen til flere kirkehus er stor i dette bispedømme, og befolkningen vil gjerne bringe ofre for aa faa kirker, men den økonomiske bæreevne er ikke saa stor; det er derfor aa haabe at bevilgningen til «smaakirker» snart igjen vil kunne optas paa Oplysningsvesenets Fonds budgett. — Med kommunens overtagelse av de kirker som nu eies og vedlikeholdes av det Nordlandske Kirke- og Skolefond, gaar det fremdeles traatt; det er vel heller ikke saa meget aa undres over under de nuværende økonomiske forhold. Forhaabentlig vil dog saken komme i orden for Hasvik annekskirkes (Loppa prestegjeld) vedkommende, som nu har gjennemgaatt en omfattende og meget kostbar hovedreparasjon for fondets regning.

Kirkenes vedlikehold forsaavidt de er i menighetenes eie gaar det visstnok fremad med, idet menighetenes æresfølelse og den vaaknende kjærlighet til kirken virker som en kraftig spore. Ogsaa med *kirkegaardenes* stell gaar det fremover, skjønt her ennu paa mange steder er meget aa rette paa.

Kirkenes bruk. Av menighetsraadenes gjennem provstene innsendte innberetninger fremgaar det at bispedømmets kirker i 1924, bortsett fra menighetenes egne presters bruk av dem, har været benyttet 314 ganger, hvilket betegner en liten nedgang fra 1923, da tallet var 331. Det er altsaa ikke engang saa meget som 2 ganger aarlig for hvert kirkehus i bispedømmet, gjennemsnittlig regnet. Vi er altsaa meget langt fra maalet: at ingen kirke nogen søndag skal staa ubenyttet. Desverre mangler nok

mange steder ennu synet for betydningen av de faste sammenkomster i Herrens hus hver søndag, men der mangler nok ogsaa krefter til aa holde en saadan ordning gaaende; enkelte steder har man dog forsøkt aa opta den gamle skikk med «postillelesning» naar presten ikke kan forrette gudstjeneste i kirken. Til det her anførte tall kommer dog de ganger da der i endel kirker holdes *søndagsskole.* Regelmessig søndagsskole finnes dog desverre ikke i mange menigheter, og de store avstander og den spredte bebyggelse legger ogsaa mangesteds store vanskeligheter i veien derfor. Antallet av de ganger da presten har latt en *legmann utføre prekenen* for sig ved de ordinære gudstjenester, var likesom aaret forut 38. *Fritt valgt tekst* ved de forordnede gudstjenester blev av prestene brukt 37 ganger.

Offentlig nadverdforvaltning utenfor kirkehuset ved prestene fandt sted ialt 108 ganger; aaret før var tallet 84; her er en ikke liten stigning. Ved enkelte leiligheter var det dog muligens nærmest sognebud, hvor ogsaa andre enn vedkommende syke eller gamle deltok.

Ingen legmann blev i det forløpne aar beskikket som *nadverdforvalter,* idet intet andragende herom er fremkommet. Av de 11 menn som hittil er beskikket, har i aarets løp kun 5 benyttet sin rett. Disse har efter de mottatte innberetninger utdelt nadverden til ialt henved hundre personer. En av dem synes aa ha fungert i et annet prestegjeld enn sitt eget; herom vil nærmere undersøkelser bli anstillet. Fra Buksnes og fra Vadsø er innberettet saadan nadverdforvaltning uten at nogen nadverdforvalter er blit beskikket; ogsaa dette forhold vil bli nærmere undersøkt.

Kirkelig statistikk for bispedømmet. Under henvisning til omstaaende tabeller skal bemerkes: Antallet av *døpte* er yderligere sunket litt fra 1923; antallet av de barn som var *født utenfor ekteskap* var paa det allernærmeste uforandret, vel 9 % av samtlige døpte.

Antallet av *ekteviede* er steget betydelig; de opadgaaende tider spiller her visstnok inn. Økonomisk sett var jo det forløpne aar godt for Nord-Norge i det hele tatt.

Antallet av *jordfestede* var ogsaa dette aar lavt, og adskillig under 1923.

Konfirmantenes antall er omtrent uforandret. Som vanlig var der en og annen som ennu ikke var kommet til Herrens bord efterpaa; men der er ikke flere enn ett prestegjeld, Alta, hvor nogen større del av konfirmantene er blitt borte fra nadverden. I Sortland hvor saadan utеblivelse for en tid siden var temmelig almindelig, er den nu omtrent ophørt.

Nadverdgjestenes antall var omtrent det samme som aaret før, nl. 27782 mot 27771 i 1923. Ser vi paa de forskjellige distrikter, viser det sig imidlertid at der er en stor fremgang i Troms fylke, mens der er tilbakegang i Helgeland og Lofoten og Vesteraalen.

I aarets løp blev 49 innmeldt i Statskirken, mens 203 meldte sig ut; i 1923 var tallene henholdsvis 31 og 224. For henholdsvis 18 og 13 foreligger ingen oplysning om hvilket samfund de kom fra eller gikk over til. 7 opgav ikke tidligere aa ha tilhørt noget bestemt samfund, mens 26 ved utmeldelsen ikke sluttet sig til noget saadant. Av de øvrige kom 14 fra den Lutherske Frikirke, 2 fra Frimisjonen, 2 fra

Kirkelig statistikk for bispedømmet.

1924 sammenlignet med de 4 foregaaende aar:

Aar	1924	1923	1922	1921	1920
Døpte	7601	7650	8210	7505	8389
Derav født u. ekteskap	705	712	766	696	664
Konfirmerte	6173	6312	6322	6017	6156
Ekteviede par	1835	1741	1699	1658	1828
Nadverdgjester	27782	27771	26320	26199	27129
Jordfestede	3648	3746	3644	3567	4083
Innmeldte i statskirken	49	31	43	41	34
Utmeldte av statskirken	203	224	180	188	134

Sammenligning mellem bispedømmets forskjellige hoveddeler i aaret 1924.

Landsdel	Hjemmeh. befolkn. 1/12-20 tilhør. Statsk.	Døpte	Derav født u. ekteskap	% av alle døpte	Konfirmerte	Ekteviede par	Nadverdgjester	% av bef.	Jordfestede	Innm. i statskirken	Utm. av statskirken
Helgeland	58019	1349	133	10	1277	276	4969	8,6	715	10	39
Salten	63334	1504	129	8,6	1424	402	6783	10,7	740	7	38
Lofoten og Vesteraalen	48313	1225	111	9	1000	299	3366	7	503	14	54
Troms fylke	88524	2254	199	8,4	1707	557	8409	9,4	1014	16	49
Finnmark f.	43712	1269	133	10,5	765	301	4255	9,7	676	2	23
Hele bisped.	301902	7601	705	9,2	6173	1835	27782	9,2	3648	49	203
% av folketallet		2,5			2	0,6	9,2		1,2		

Metodistene, 2 fra Baptistene, 2 fra Adventistene, 1 fra Pinsevennene, 1 fra Katolikene, mens henholdsvis 17, 10, 47, 49, 18, 17 og 1 gik over til disse, dessuten 5 til Manasse budbærere. De fleste uttredelser forekom i Vefsn (9), Ofoten (16), Lødingen (9), Hadsel (9), Øksnes (11), Sortland (11), Dverberg (12, her tillike 12 innmeldelser), Kvædfjord (18), Tromsø (12), og Hammerfest (9). Nogen større strid er der dog ikke; selvom dissenterne et par steder er noksaa paagaaende, innskrenker deres paavirkning sig gjerne til ganske bestemt avgrensede kretser.

Folket i det store og hele henger ogsaa, tiltrods for adskillig ikke blot kirke-, men ogsaa kristendomsfiendtlig propaganda, fast ved den fedrene kirke. Give Gud at denne hadde fullt mannskap til arbeidet, og at en Aandens pinsevind maatte blese utover dens menigheter og vekke til liv og arbeide!

24. februar 1925. *J. Støren.*

KIRKELIG STATISTIKK

Bispevalget i Stavanger 1924.

De 189 stemmeberettigede (33 geistlige i det nye Stavanger bispedømme, 85 proster, 10 teologiske professorer og 61 menighetsraad) har hver (med undtagelse av 1 prest) stemt paa 3 personer saaledes at den, som fortrinsvis er anbefalt, er opført av de stemmende som nr. 1.

	Opført av geistligheten og professorer som				Opført av menighets-raadene som				Samlet antall stemmer
	nr. 1	nr. 2	nr. 3	Sum	nr. 1	nr. 2	nr. 3	Sum	
J. C. Petersen	41	41	17	99	20	9	17	46	145
B. A. Jonassen	38	25	19	82	3	3	4	10	92
G. Skagestad	10	6	22	38	17	18	7	42	80
J. Maroni	7	12	12	31	1	14	13	28	59
A. Fleischer	2	7	13	22	3	6	7	16	38
O. C. Iversen	6	10	9	25	2		2	4	29
J. M. Wisløff	4	2	1	7	12	7	2	21	28
M. S. Hertzberg	6	5	7	18	1		2	3	21
J. A. Barstad	3	2	2	7	1	4	2	7	14
R. Gjerløw	4	4	1	9			1	1	10
E. P. Hove		1	2	3			3	3	6
A. O. Kløvstad		1	5	6					6
H. Seip		3	2	5					5
T. Freihow	1		1	2	1		1	2	4
E. J. Berggrav			3	3					3
W. C. Magelssen	1		1	2					2
O. Hallesby		1	1	2					2
J. Hygen			2	2					2
J. F. Gjesdahl			1	1					1
A. Leere			1	1					1
E. Erlandsen			1	1					1
R. Haugsøen	1			1					1
K. L. Vold		1		1					1
E. Brekke			1	1					1
E. Diesen		1		1					1
E. Grønland	1			1					1
E. J. Nilssen		1		1					1
S. J. A. Nielsen	1			1					1
A. Hovden		1		1					1
H. Wergeland		1		1					1
J. Mannsaaker			1	1					1
O. Moe	1			1					1
H. Smith		1		1					1
Lyder Brun	1			1					1
Kjeld Stub			1	1					1
G. F. Tybring			1	1					1
Th. Dahl		1		1					1
	128	127	127	382	61	61	61	183	565

DE NORSKE MISJONER I 1924.

VED

A. OLSEN.

I. DET NORSKE MISJONSSELSKAP.

a) *Hjemlandet.* Aaret 1924 var overmaate vanskelig grunnet de daarlige økonomiske forhold i vaart land. Vaar norske krone stod saa lavt i verdi som aldri før, saa gjennemsnittskursen paa £ var ca. 32 kr. Som følge herav hadde selskapet store kurstap paa pengeforsendelsene til Sydafrika og Kina. For Madagaskars vedkommende stillet det sig gunstigere grunnet francens lave kurs.

Misjonsvennene — ikke mindst kvinneforeningene — har dog arbeidet med iver og trofasthet og bragt mange offere for aa kunne holde inntektene nogenlunde oppe og for aa bøte paa den daarlige valuta og søke aa faa bankgjelden ned. Inntekten utgjorde kr. 2370594,71 — kr. 11454,08 mindre enn i 1923. Misjonsmarkenes budgett for 1924 blev redusert med et beløp som efter gjennemsnittskursene for aaret androg sig til ca. kr. 225000.

Der blev i aarets løp innmeldt 124 nye barneforeninger i «Landsringen», saa deres antall ved aarsskiftet kunne settes til ca. 1000. Som gaver fra barneforeninger blev der i «Misjonsselskapets Barneblad» kvittert for kr. 115040,68. For barneforeningsledere blev der av frøknene Dons og Ellingen avholdt 5 kurser — i Drammen, Arendal, Tromsø, V. Gausdal og Hønefoss — med tilsammen 108 deltagere. Fellesmøter innen de forskjellige kretser for kvinneforeningsmedlemmer har været avholdt i Oslo, Stavanger, Bergen, Kristianssund og Trondhjem og samlet mange deltagere — mest i Oslo, hvor der var over 500 tilstede.

Kretsmøter blev, trods det var generalforsamlingsaar, avholdt i alle kretser undtagen Skiens krets. Som følge av generalforsamlingen blev ingen emner til disse fremsatt av hovedstyret. Emnene var av opbyggelig art, og møtene synes aa ha været gode og vellykkede. Sommerskoler for Bibel- og misjonsstudium blev holdt paa Sagavoll i Telemarken, paa Solvang i Førde i Sunnfjord og paa Bakketun i Trøndelagen og samlet mange unge — mest paa Sagavoll, hvor der var overtegnet av deltagere.

En mengde misjons- og offeruker har været avholdt rundt i vore

byer og mange steder paa landsbygden — og fellesmøter og stevner har det været mange av. De hjemmeværende misjonærer og selskapets reisesekretærer har omtrent stadig været paa farten for aa tale Guds ord og fremholde misjonens sak.

Aarets største begivenhet herhjemme var selskapets generalforsamling i Stavanger 25.-29. juni. Der var ca. 300 deputerte, og de fleste hjemmeværende misjonsarbeidere og de eldre pensjonerte var tilstede. Biskop Bjønness-Jacobsen var dirigent og kretssekretærene Rydningen og Svebak vicedirigenter. Og det er lenge siden, man har hatt saa mange store og betydningsfulle saker til avgjørelse. De var dog utmerket godt forberedt og tilrettelagt gjennem hovedstyrets cirkulære, utarbeidet av generalsekretær Amdahl. Det var første generalforsamling, Amdahl fungerte som generalsekretær, og man maa lykkønske ham med de gode resultater. De spørsmaal, der behandledes var flg: 1. «Omordning av selskapets administrasjon» (under dette forandring ved valg av hovedstyre og formann, dets sammensetning og stemmerett, raadslagningsmøte som et fast ledd); 2. «Kretsmøtene i generalforsamlingsaaret»; 3. «Misjonsskolens gymnasium» (som 4aarig landsgymnasium); 4. «Sammenslutning av misjonsbladene»; 5. «Pensjonsordning for N. M. S. hjemmearbeidere» og «Revisjon av misjonærinstruksen». Omtrent alt blev vedtatt efter hovedstyrets forelegg. Ved direkte valg gjenvalgtes sogneprest E. Hove til formann for flg. 3 aar, og som nye medlemmer av hovedstyret: forretningsfører Chr. Gilje, gaardbruker K. Aanestad, fylkeslæge B. Ebbell, kontorchef C. O. Lund og skoleinspektør R. Tveteraas. Generalforsamlingens store glanspunkt var dog ordinasjonen i Petri kirke, hvor 18 misjonskandidater — 17 for misjonsmarkene og 1 for hjemlig arbeide — blev ordinert av biskop Bjønness-Jacobsen.

Fra Misjonsskolen var to klasser med 23 elever blitt uteksaminert. Av disse blev ens ordinasjon utsatt, og 4 elever bad om aa faa vente med sin ordinasjon, da de gjerne vilde ta artium først. 2 elever blev utdannet for Santalmisjonen — Gimnes og Hallen — og senere ordinert i Oslo. Grunnet de økonomiske forhold vovet man ikke aa sende alle de nyordinerte ut — men misjonsprest Vika sendtes til Kina via Amerika, hvor han var nogen maaneder for aa studere. Likeledes sendtes flg. unge misjonsprester, bestemt til Madagaskar, til Frankrike for sprogets skyld: Foss, Levinsen, Sæveraas, Lystad, Lindeland, Moen, Bøthun og Snekkenes. Noget nytt kursus blev ikke satt igang paa Misjonsskolen.

Misjonsskolen for kvinner i Oslo avsluttet ogsaa sitt kursus før generalforsamlingen. Der blev uteksaminert 11. Da selskapet foreløbig ikke vovet aa sende dem ut, blev det gitt dem tillatelse inntil videre til aa søke annet erhverv. Senere paa høsten samledes de ovenfor nevnte madagassermisjonærers forlovede til nogen maaneders kursus i fransk i Stavanger. Nytt kursus begynte i Oslo i september med kun 3 elever.

Av misjonspersonalet døde flere herhjemme i aarets løp: Fru Johanna Borchgrevink, enke efter tilsynsmann dr. Chr. Borchgrevink, fru Hanna Nygaard, enke efter misjonsprest J. Nygaard, misjonsprestene M. J. Meeg og K. L. Titlestad (vaar misjons senior) samt søster Anna

Amundsen. Ennvidere innregistrerer vi sogneprest Ole Gjerløw (tidl. sekretær 1880-88), og misjonselev Tor Espedal, der døde et par maaneder før generalforsamlingen, hvor han skulle ha været ordinert. Av mere kjente misjonsvenner, der gikk bort, vil vi minnes: Grosserer P. V. Scheen (kretskasserer for Østfold krets i 11 aar), og emissær Martin Haga (mangeaarig kretsemissær i Hamar krets).

Som kretssekretær i Drammens krets efter Stoltenberg konstituertes misjonsprest K. Osvik, i Stavanger krets pastor R. I. Berge (fra Amerika) og i Hamar krets misjonsprest F. Frisch. 15. mars innviet hjemmesekretær A. Olsen et misjonshotell i Drammen. Generalsekretær Amdahl representerte N. M. S. ved Svenska Kyrkans misjons 50 aars jubileum i Uppsala 3.-5. november.

b) *Natal og Zululand.* For denne marks vedkommende kan det sies, at det var et utmerket arbeidsaar med fremskridt paa alle omraader. Det ser ut til, at zulufolket mere og mere vaakner og begynner aa kjenne og forstaa sin besøkelsestid. Der er derfor lyse utsikter for arbeidet. Budgettet har dog, grunnet de vanskelige tider herhjemme, maattet reduseres en del, og der har ikke været tilstrekkelig av misjonærer. Hadde man hatt mere penger og rikeligere arbeidskraft, hadde man sikkert faatt sett enda større resultater. En misjonær (S. Dahle) har saaledes maattet bestyre 3 stasjoner — Umpumulo, Eotimati og Esinyamboti.

Men resultatet av arbeidsaaret er meget gledelig. Der døptes 1204 (mot 1024 i 1923), og der var ved aarets utgang ca. 1000 katekumener. Ennvidere var der ca. 1000 flere nadverdgjester enn aaret forut, og 197 blev konfirmert. 9 nye bistasjoner og 45 nye prekeplasser blev begynt. Der var 15 innfødte prester og 106 evangelister + 7 frivillige i arbeide. Søndagsskolenes og elevenes antall gikk dog noget ned. Til selvhjelpen innkom nesten 1000 pund (150 pund mere enn i 1923) og 200 pund i farmskatt. Flere kvinneforeninger var i arbeide.

Hvad skolearbeidet angaar, saa var der 113 skoler — 36 statsskoler og 77 lavere skoler — i virksomhet med 115 lærere og 3440 elever. Som statsbidrag erholdt skolene 1898 pund (700 pund mere enn i 1923). Fra den felles presteskole paa Oscarsberg uteksaminertes i mai 9 elever med meget godt resultat. 5 av disse tilhørte N. M. S. og blev senere ordinert og satt i arbeide. Fra den felles evangelistskole paa Emmaus blev 10 ferdig, hvorav de fleste tilhørte vaar misjon. Og fra den felles lærerskole paa Umpumulo blev 21 annen grads og 9 første grads lærere ferdig, hvorav $^1/_3$ tilhørte N. M. S. Som bekjent drives preste-, evangelist- og lærerskole i fellesskap med Berlinermisjonen og Svenska Kyrkans misjon. Paa Eshowe Intermediale skole var der 22 elever. Industriskolen paa Eshowe (fru Tvedt og frk. Larsen) hadde 8 elever, der bestod prøven, og paa pikehjemmet (frk. Knudsen) sammesteds var der i 1. hv. 20 piker. Paa barnehjemmet i Durban for misjonærenes barn var der 12-16 barn. Bøker for ca. 500 pund blev solt, og de innfødtes blad «Isitunyiasa» (Besøkeren) hadde 600 abonnenter.

Ellers kan nevnes, at Mahlabatini stasjon er flyttet til et nytt sun-

dere sted av Kjelvei. Den gamle var temmelig ødelagt av hvite myrer og hadde faatt en mengde sprekker. Efter flere aars strev har det endelig lykkes aa faa den nye stasjonskirke paa Inhlazatske ferdig, saa den kunde innvies i november. I Kangelani stasjonsdistrikt er der stor mangel paa skole- og forsamlingshuser.

Hjem fra denne misjonsmark reiste misjonsprestene Nærø og Rødseth med familier, og tilbake vendte misjonsprest Eriksen og frue og misjonsprest L. Aadnesgaard med familie. Dessuten kom som ny frk. Bertha Gilje. Misjonsmarkens tilsynsmann var M. L. Titlestad.

c) *Madagaskars innland, Baraland og Østkysten.* Der har ikke været særs vanskeligheter for arbeidet, naar undtas, at der fremdeles har været mangel paa misjonærer. En av vaare misjonærer, Meling paa Antsirabé, hadde saaledes 4 stasjoner og en katekistskole under sin ledelse. Dog har mangelen paa innfødte arbeidere været mindre følelig siste aar enn de tidligere, grunnet de katekistklasser, der har været igang paa stasjonene. Av breveterte (statsanerkjente) lærere blir der dog stadig færre og færre, idet flere av de for vaart selskap utdannede efter kortere tids arbeide gaar over i regjeringens eller kolonisters tjeneste, hvor der ydes dem betydelig høiere lønn.

Efter et par aars forhandlinger med de styrende har det nu lykkes aa opnaa tillatelse til aa undervise barn under 10 aar i lesning i søndagsskolen. Tilsynsmann Bjertnæs har arbeidet energisk for aa naa dette maal, og han har hatt mange muntlige forhandlinger med de styrende og ført megen korrespondanse med dem i sakens anledning. Gledelig er det derfor, at hans bestrebelser tilslutt er kronet med hell.

Representanter for alle lutherske misjoner paa øen hadde en felles luthersk konferanse. Det var «den Amerikanske Kirkes misjon», «den Amerikanske Frikirke» og vaare misjoner paa Vestmadagaskar og i Innlandet. Felleskonferansen er foreløbig kun en raadgivende instans — dens resolusjoner maa derfor sendes de respektive lokalkonferenser og hovedstyrer til godkjennelse. Det er da ogsaa disse instanser, der innsender spørsmaal til behandling paa felleskonferansen. De saker der forelegges, er gjerne organisasjonsspørsmaal, literatur, preste-, lærer- og katekistutdannelse, lønnsspørsmaal, planer for skoleundervisningen, kirkedisciplin og ungdomssak.

Der er en del nedgang i de døptes og konfirmertes tall, men økning av nadverdsøkende. Mangel paa arbeidere — og da fornemmelig dyktige arbeidere — kan vel spille inn, hvad de døpte angaar. Der blev i aarets løp døpt 6043 (mot 6289 i 1923). I de 906 menigheter var der 87637 kristne. Kirkesøkningen maa omtr. overalt betegnes som god, og selvhjelpen har gjort storartede fremskridt. Den gikk frem siste aar med mange tusen francs forøkelse og naadde ialt ca. $^1/_4$ million francs — foruten ydelser in natura. Menighetene i Innlandet har overtatt alle menighetsutgifter. Det er nu kun dagskoleutgiftene igjen, hvorav de har overtatt 10 %. Der er stor iver og interesse blandt de kristne for aa utvide og utsmykke kirkebygningene. Fra Antsirabé sies det: «Er der noget, de vil ha, spiller det ingen rolle, hvad det koster». Ogsaa

fra Soavina og flere andre steder meldes om lignende. Det er interessant aa se en statistikk som Meling har optatt over vaart store stasjonsdistrikt Antsirabé. Det viser sig, at 11 % staar utenfor enhver menighet, 37 % er katolikker og 51 % er lutheranere. Ogsaa siste aar meldes der om adskillig vekkelse. Saaledes fra Ambohitrambo (Soavina stasjonsdistrikt). Det sies: «Kirken er overfylt, barna søker flittig søndagsskolen, sine menighetsforpliktelser har de kristne klart, og de har bygget et stort skolehus for 60-70 barn.» Paa Ambato stasjon innførte man særkalker. Av mere kjente arbeidere, der er gaatt bort, kan nevnes pastor Sverre (Fianarantsòa).

Presteskolen paa Ivory hadde 3 klasser — en forberedelsesklasse og 2 teologklasser. I juli md. hadde forberedelsesklassen og alle i øverste teologklasse avgangseksamen. Alle — 31 i den første og 17 i den siste — bestod eksamen. 4. august blev 27 nye elever optatt. Bestyrer er misjonsprest M. Horne, og ved siden av ham virker amerikaneren Nesdal, da vaar misjon og amerikanerne er felles om presteskolen.

Normalskolen paa Antsirabé (bestyrer Parrot) hadde 153 elever fordelt paa 4 klasser. 13 kandidater stod til siste statseksamens 1. avdeling (den teoretiske del) og 11 til 2. avdeling (den praktiske). Katekistskolen paa Masinandraina hadde 40 elever, katekistskolen i Fianarantsòa 24 og katekistskolen i Vangaindràno 33 elever. Der var dessuten katekistklasser igang paa flere andre stasjoner. Pikeskolen (frk. Lavik) paa Antsirabé hadde 350 elever. Blindeskolen (frk. Frøholm) paa Alakamisy blev saavidt begynt med 4 elever. Der undervises i lesning, skrivning, snekring og lettere haandarbeide. Skolen for voksne kvinner paa Ivory har hatt op til 43 elever.

Hospitalet paa Antsirabé har været drevet med en innfødt læge, 2 norske og 6 innfødte sykepleiersker. Der har været 25 277 konsultasjoner og 1196 innlagte patienter. Den innfødte læge og 2 katekister holdt regelmessige andakter der. Spedalskehjemmene «Mangarano» hadde 815 spedalske. Av disse var 674 kristne. 52 døptes i aarets løp. Paa barnehjemmet for de spedalskes friske barn var 90. 5 norske diakonisser var ansatt ved spedalskehjemmene. Trykkeriet i Tananarive gikk som vanlig under direktør Ths. Jørgensens dyktige ledelse. Forskjellige bøker blev trykt i et antall av over 90000 ekspl.

Hjem fra denne mark reiste misjonsprest O. Strand med familie, søster Juliane Berg og frøknene Ottesen og Sandal. Tilbake kom frøknene Stafseth og Blom samt den nye arbeider misjonsprest Borgenvik og frue. Tilsynsmann var misjonsprest F. Bjertnæs.

d) *Vestmadagaskar.* Ogsaa Vestmadagaskarmisjonen har gjort gode fremskridt i 1924. Men man kunde sikkert ha naadd lenger frem, da dørene var aapne, hvis man hadde hatt flere misjonærer og litt rikeligere budgett. Det siste maatte avknappes adskillig grunnet de økonomiske vanskeligheter herhjemme. Det store vidstrakte Vest-Bara har været uten misjonær. Der er ført tilsyn med det fra Tulear av. Misjonærene faar anmodning fra landsbyer om, at de maa faa lærere, men med tungt hjerte maa de svare, at de ikke har tilstrekkelige midler til aa kunne sende dem hjelp.

Aarets store begivenhet derute var Vestmadagaskarmisjonens 50 aars jubileum, der feiredes i de forskjellige menigheter 7. september — dagen da de første pionerer (Jakobsen, Lindø, Røstvig og Valen) landet ved Tulear (1874). I anledning jubileet blev der paa madagassisk utgitt et litet vakkert jubileumsskrift «Atopazo ny masinao» (Opløft dine øine).

Der døptes 655 (517 i 1923), og der var i de 110 menigheter 5885 kristne. I virksomhet var 17 prester og 126 evangelister. I de 106 søndagsskoler var der 2531 elever — noget mindre enn foregaaenne aar. Selvhjelpen gjorde glimrende fremskritt, idet inntektene mer enn fordoblet sig — fra frc. 37682,10 i 1923 til frc. 77155 i 1924. Misjonsprest P. Naastad er tilsynsmann.

e) *Hunan i Kina.* Situasjonen i Kina var ogsaa i 1924 svært uklar, og alt syntes aa være i gjæring. Kina blev i aarets løp anerkjent av Rusland. Kommunistene har sitt hovedkvarter i Changsha — centret for vort misjonsarbeide, og de hadde valgt julen til aa demonstrere mot kristendommen. Dog, i Changsha forbød myndighetene enhver demonstrasjon. Kun i bladene blev der gjort sterke angrep paa kristendommen, og i juledagene blev der spredt en mengde flyveskrifter mot kristendommen. Merkes bør det dog, at den antikristelige og antiutenlandske bevegelse synes, efter hvad fremtredende kinesere mener, ikke egentlig aa være mot kristendommen, men først og fremst mot utlendingene.

I Hunan var det like efter sommerferien noksaa rolig, men da begynte generalene Tsai Chu Yu og Hsiung Keh Wu aa trenge sig inn i provinsen fra vest, og utover høsten fikk de makten over det meste av Vest-Hunan. Guvernørens tropper trakk sig da tilbake til Central-Kina uten kamp. Der var de siste maaneder av aaret beleiringstilstand om nettene i Changsha, men alt forløp noksaa fredelig og rolig. Soldaterne har nu og da gjort oprør og gaatt over til røveriet og plyndret endog paa misjonsstasjonene — især Taohwalun og Tungping. I Tungping distrikt blev 2 bistasjoner plyndret, og paa Taohwalun stjal soldatene fra de kinesiske læreres hus og skjøt efter 2 av de utenlandske lærere.

Tidlig paa sommeren var der store oversvømmelser, der avstedkom nød og megen ødeleggelse. Verst hjemsøkt blev Ningsiang, Changsha og Sinhwa stasjonsdistrikter. Tre bistasjoner blev helt ødelagt, og flere andre fikk slik medfart, at der maatte alvorlige reparasjoner til. Mange menneskeliv gikk tapt, og mange mistet sine boliger og eiendele.

Trods alt kan det dog sies, at 1924 har været et bra arbeidsaar for misjonen. Der har i aarets løp været holdt flere større møter paa N. M. S.'s mark — saaledes: Generalforsamling for «den Kinesisk Lutherske Kirke» paa Taohwalun; den første kinesiske kristne konferanse i Hunan, avholdt i Changsha; det konst. synodemøte for Central-Hunans Kinesisk Lutherske Kirke, ogsaa i Changsha; samt organisasjonsmøtene for distriktene paa Selskapets felt. Likeledes et stort kvinnemøte paa Taohwalun. Der var adskillig sykdom blandt misjonspersonalet — saa-

ledes frk. Stabell og misjonsprest Gogstad. De kinesiske arbeidere har utvist en beundringsværdig iver og et klart syn for den virkelige situasjon. Der synes mange steder aa være blitt fasthet og alvor over de kristnes liv. Saaledes nevnes der fra Yiyang om «god fart og gode kaar og stor fremgang». Og fra Tungping: «De kristne vokser i sitt indre trosliv.» Fra andre steder klages der over det motsatte, bl. a. fra Ningsiang «over litet menighetsliv blandt de kristne og litet av arbeide for aa faa andre med.»

Der døptes i 1924 ialt 880 (79 mindre enn foreg. aar), og menighetslemmenes tall utgjorde 8226 og 1925 katekumener. Menighetenes ydelser til selvhjelpen var £ 5826,92. I skolene var der 3859 elever. Ved bistasjonen Taohwakiang blev utført et større byggearbeide, idet det gamle hus blev revet, og der opførtes kapell, skole og evangelistbolig m. m. Menighetslemmene ydet 800 dollars til dette. Kapellet innviedes ut paa høsten. Sten Bugge og frue har forært menigheten paa Tsaikiaping en skolebygning. En kirke er innviet i Yüankiang.

Presteskolen paa Shekow, der jo er felles for flere lutherske misjoner, hadde 30-32 elever. Der blev uteksaminert 12, hvorav 4 tilhørte N. M. S. For tiden er der 8 fra vaar misjon. Under rektor Wolds hjemreise har misjonsprest Dalland fungert som saadan. Han har ogsaa i 1924 ordnet med det literære arbeide i forbindelse med «Lutheran Board of Publication». 2 prestekandidater — Cheng Chich og Liu — blev ordinert og ansatt i Taofuping og Ningsiang.

I pike- og lærerinneskolen i Yiyang (Frk.ne Holthe og Rokke) var der 62 i lærerinneavdelingen og 85 i den høiere og 100 i den lavere del av skolen. Paa barnehjemmet i Taohwalun (frk. Kvam) var der ca. 50 barn. Middelskolen (Sten Bugge) hadde 156 elever og flere av dem har deltatt i kristelig arbeide. Blinde- og vanføreskolen (diakon Jaasund) har hatt 31 elever — 12 i skoleavdelingen og 19 i industriavdelingen. Inntekten av skolen var doll. 4577,45. I den «Norske skole» for misjonærers barn, der har lovlig norsk middelskoleeksamen og bestyres av frk. Flatla, var der 13 elever, fordelt paa 6 klasser. 2 tok middelskoleeksamen.

Paa kvinnehospitalet i Changsha (dr. fru Gotteberg) var innlagt 215 patienter. Paa poliklinikken, ved besøk i byen og paa reiser behandledes 5426 patienter. 3 av de eldre sykepleiersker ved hospitalet blev uteksaminert. Inntekt doll. 2543,54. — Paa Yiyang hospital (dr. Vogt, fru dr. Vogt samt 2 kines. læger) var innlagt 1223 patienter og 209 operasjoner blev utført. Ved poliklinikken behandledes 9719. Der blev satt igang et kursus i sykepleie for kinesiske piker. Inntekten var større enn tidligere aar, doll. 9550. Paa poliklinikken i Ningsiang behandledes 1471, Tungping 1316 og Sinhwa 3093.

Hjem fra misjonsmarken reiste forretningsfører T. Gilje med familie, misjonsprest S. Brun med familie, enkefru Ofstad, frk. Sara Ree og søster Emilie Caspersen. Tilbake kom misjonsprest Fitje med familie og som ny frk. Luci Kristoffersen.

Tilsynsmann var misjonsprest J. Gotteberg.

Organ: «Norsk Misjonstidende» (kr. 6,00 pr. aar). Aarsberetning 1924.

II. NORSK SUDANMISJON.

Vi nevner den som en særskilt misjon, selv om den er i relasjon med N. M. S. Dette skal nemlig lede arbeidet ute paa misjonsmarken og anta de nødvendige misjonærer. Det Norske Misjonsselskaps hjelpekomite i Oslo, hvis formann er pastor Wisløff og sekretær Imset, innsamler de nødvendige midler. Inntektene har vist en gledelig stigning, kr. 67551,05 — 16000 kr. mer enn i 1923. Foreningenes tall er vokset en del uten at man har oversikt over, hvor meget. Der var 120 aaret forut. Man har 2-3 emissærer i virksomhet. Misjonen startet sitt eget organ, maanedsbladet «Lys over Sudan» med sekretær Imset som redaktør.

N. M. S. overlot en av sine dyktigste og med tropeforholdene mest fortrolige madagaskarmisjonær til aa lede undersøkelsesekspedisjonen til Sudan. Det var misjonsprest J. Nikolaisen. Dens øvrige medlemmer var misjonærene Flatland, Oseland og Thrana. I begynnelsen av november tok de avsted fra Liverpool. De drog avsted nærmest med tanke paa Verehøidene (engelsk) eller Sara Kaba-stammene (fransk) som misjonsmark. Der medgikk ca. 65000 kr. til utrustningen. 25. november kom de til Port Harcourt, hvorfra de gikk med jernbanen til Markurdi i Nord-Nigeria. Saa bar det videre med en jernpram opover Benuefloden i dagevis til Numan, den første danske misjonsstasjon i Sudan. Dit naadde de 18. decbr. og blev der over julen for saa over nyttaar (1925) aa gaa igang med undersøkelser.

Organ: «Lys over Sudan» (kr. 2,00 pr. aar).

III. BUDDHISTMISJONEN.

Om arbeidet herhjemme er ikke meget aa si. En del foreninger har arbeidet og innsamlet midler. Der innkom kr. 20593,15. Dette var dog ikke tilstrekkelig, saa N. M. S. ydet Reichelt hans løn — samt en del midler som laan til hjelp for hans arbeide i Kina. En komite blev dannet i Oslo med pastor M. Hertzberg som formann. Nogen støtte mottok han ogsaa fra Sverige og Danmark.

Nanking. Reichelt og hans hjelper Thelle har fortsatt det tidligere paabegynte arbeide. Reichelt sier, at «aaret 1924 har været et godt arbeidsaar. Vi har faatt lov til aa være friske og frimodige, og har enn trengselens bølger stundom gaatt rett høie saa er vi dog alltid kommet vel igjennem.» Fra de fleste hold blev han møtt med vennlighet.

Antallet av besøkende munker i aarets løp var 810: 700 buddhist- og 110 taoistmunker. Ca. 680 av disse stanset over en eller flere dager, enkelte for uker og maaneder. Fra andre religiøse sammenslutninger har man hatt besøk av ca. 200. Enkelte av disse har ogsaa tatt del i de enkle fellesmaaltider. «Disse fellesmaaltider danner for oss her i Broderhjemmet et meget viktig misjonsmiddel.» Ved søndagsgudstjenestene har det været stort besøk. Der kommer til disse foruten de hospiterende munker en større flokk fra Nankings taoist- og buddhist-

klostre og fra andre religiøse foreninger. Likeledes fra de 2 universiteter og fra de teologiske seminarer samt nogen utlendinger bosittende i Nangking eller som er paa studiereise.

Hver søndag morgen kl. 8 er der nadverdgang — forut gaar forberedelse lørdags aften med adgang til privat skriftemaal. Størsteparten av Reichelts elever blev døpt. Elevene tenkes aa bli utdannet til en god liten arbeidsstab, der i sin tid kan gaa inn i aktivt arbeide i forbindelse med gjerningen som reisende evangelister til klostrene som lærere og literære hjelpere. Paaskedag blev 5 av hans lengst fremkomne elever døpt, 9. november døptes taoistmunken Li Ching-lan sammen med en tidligere buddhistmunk Cheng Chingh-fa og en tidligere buddhist-novice Shen Ching-Yung. Og første juledag døptes 4 av de yngre elever. Der var ved aarets utgang 6 katekumener.

Urolige tider var det. Reichelt og et par av hans medarbeidere var en tid med i det redningsarbeide ved krigsfronten, som de kristne i Nangking efter tilskyndelse av civilguvernøren satte igang i forbindelse med den amerikanske Røde Kors avdeling.

Som organ har Buddhistmisjonen benyttet «Norsk Misjonstidende».

IV. DET NORSK LUTHERSKE KINAMISJONSFORBUND.

a) *Hjemlandet.* Arbeidet for misjonen herhjemme har ikke været det letteste som følge av de vanskelige økonomiske kaar — især var det et daarligt aar for gaaardbrukerne. Aarets samlede inntekt var kr. 980000 — og den samlede utgift 935000 kr. — 93000 mindre enn i 1923; halvdelen av utgiften faller paa misjonsmarken. De ledende mener aa ha følt motgang fra kirkelig hold — og det kan ikke nektes, at saa var tilfelle. Et utslag herav var kirkenektelsen i Trondhjem under selskapets generalforsamling, da byens kirker paa en nær blev stengt for Forbundet. Det var første gang slikt var hendt, og det vakte opsikt i vide kredser.

Generalforsamlingen holdtes i Trondhjem 2.-6. juli under stor tilslutning, ca. 220 deputerte og mange andre misjonsvenner. Det viktigste emne, der behandledes, var ordningen av Forbundets skolearbeide, særlig om aa søke statshjelp for ungdomsskolene. Der var stort flertall for ikke aa søke.

Beretningene fra fellesstyrets utsendinger og fra kretsene lyder i det hele tatt opmuntrende. De fleste melder, at «arbeidet har gaatt sin jevne gang» eller «i det store og hele godt». Fra enkelte steder nevnes «en del vekkelse». De 2 sørlandskretser — Kristianssands og Lister og Mandals — blev slaatt sammen til en under navn av «Agders krets». Samtidig blev fellesstyrets emissær, Knut Rettedal, ansatt som fast sekretær i den nye krets. Nordmørs kretssekretær, John Slørdal, sa op sin stilling efter 14 aars virke og gikk over i fellesstyrets tjeneste. I hans sted blev Anton Ask, tidl. emissær i Trondhjems krets, ansatt.

Foreningsantallet synes være gaatt noget ned i det siste — særlig kvinneforeninger. Flere saadanne har nedlagt arbeidet og er gaatt over til offeruker. Det er neppe heldig, idet kvinneforeningenes trofaste og

vedvarende arbeide i det lange løp vil være den solideste basis for et misjonsselskap. Barneforeningenes tall er øket en del. Det samlede tall foreninger kan anslaaes til ca. 2550 — 100 færre enn i 1923. De vanlige kretsmøter og stevner — de siste kanske færre enn foregaaende aar — blev avholdt under god tilslutning. I slutningen av aaret tok Stavanger fellesforening i bruk sitt store prektige hus «Salem». Det har utmerkede lokaler og hotel. Bergens fellesforening kjøpte et større hus til virksomhet, der ogsaa bærer navnet «Salem».

Kretsene har ialt 133 faste arbeidere. Hertil kommer fellesstyrets 28 arbeidere (25 emissærer, sekretær, forretningsfører og redaksjonssekretær). Ennvidere alle lærere — 20 — ved Forbundets skoler — tilsammen 181 faste arbeidere (mot 200 i 1923). Merkes bør det dog, at kun en del virker hele aaret — mens en stor del kun har nogen maaneder. Dessuten har kretsene færre eller flere ulønnede. 24 misjonærer var hjemme i ferie; de har gjort et godt arbeide, naar helbreden har tillatt det. Sekretær Brandtzæg var de 3-4 siste maaneder i Amerika. Hans arbeide utførtes av ass. sekretær Ant. Solem og hans undervisning ved skolene av misjonær E. Osnes.

De skoler Kinaforbundet hadde i virksomhet var: Misjonsskolen, Bibelskolen og Ungdomsskolen paa Fjellhaug. (Einar Nesje hadde overopsyn med alle disse, cand. theol. N. Brekke bestyrte Bibelskolen og Just Kruse Ungdomsskolen. Asbjørn Tonstad var husfar). Ungdomsskolene paa Rødde i Melhus (best. Ola Tulluan), Nærbø (G. Wigestrand) og Kvaas i Lyngdal (P. Flottorp). Elevantallet ved ungdomskolene var noget mindre enn foreg. aar, men øket ved Bibelskolen. Der holdtes ved den i skoleaaret 1924-25 2 kurser — ett for menn og ett for kvinner, hvert paa 3 mdr. Paa forsommeren tok Misjonsskolens elever første del av lærereksamen.

Av bortvandrede i aarets løp kan nevnes: Misjonær O. J. A. Helland, der var knyttet til skolearbeidet paa Fjellhaug og tidl. 14 aar i Kina (død 19. april). Gaardbr. og lærer Arne Næss, en av de ledende i Oplandenes krets (død 20. august). Fru Ragnhild Hope, Ludvig Hopes hustru (død 25. sept.). Overgraver Strand, Trondhjem, en av lederne i Trøndelagen (død 28. decbr.).

Foruten selskapets organ «Kineseren» og barnebladet «Blaaveisen» har man ute i kretsene: »Kristelig Folkeblad» (Trondhjem), «Den unge Kineser» (Bergen), «Salems Budbærer» (Stavanger) og «Korsbaandet» (Gjøvik).

b) *Honan og Hupeh.* (Kina). Ogsaa 1924 var prøvsomt og urolig paa Forbundets mark — især Honan. Wu Pei-fu's krig mot smaakongene, især Chang Tso-lin, berørte misjonsfeltet direkte, saa Honan nesten blev berøvet militærpoliti. Og saa reiste røverne sig fritt igjen og drev paa med «brand, mord, voldtekt og bortførelser i stor skala». Misjonsvenner vil ha i friskt minne misjonær Andas tilfangetagelse paa Sichwan stasjon og hans ca. 1 maaneds ophold blandt røverne. To av de kinesiske medarbeidere ved en utstasjon i dette stasjonsdistrikt mistet livet ved røverhaand, og utstasjonen hvor de var, blev staaende tom. Ogsaa fra andre steder klages der over røvernes færd, der har

hemmet arbeidet, saaledes i Tengchow. Misjonær Øistesø sier: «Det siste halvaar har vi intet faatt gjøre for de deler av feltet, hvor dørene for evangeliet synes mest aapne». Ved 3 utstasjoner blev arbeidet innstillet, og de kristne spredt for alle vinde. Noget lignende var tilfellet omkring Lushan, hvor Mjelde styrer arbeidet.

Der klages ennvidere over, at levekaarene var trange for store lag av folket — og dyrtid har gjort sig gjeldende, saa det under slike forhold har været vanskelig aa fremme selvhjelpen. Hertil kommer ogsaa paa denne mark en ikke ringe fremmedfiendtlig og kristendomsfiendtlig vind, der har blest — især fra ungdommen. Og hvad menighetenes liv angaar, saa lyder det fra flere steder ikke helt opmuntrende. Fra Chengping klages der over «aandelig slapphet blandt de kristne» og at «de er meget likegyldige for hedningenes frelse». Misjonær Straume sier fra Fanghsien: «Menigheten trenger fornyelse. Ogsaa utenfor føler vi det som tilstengt». Lande fra Shihwakai: «Liten fremgang. Megen kulde og sløvhet føles blandt de kristne, særlig ved hovedstasjonen». Og fra et par steder som Künchow klages der over «lite arbeidere», og fra Lushan at «adskillige arbeidere er sluttet».

Men Guds rike er dog gaatt frem, og flokker er lagt til menigheten her og der. I Lushan er ca. 30 døpt, mest kvinner, i Laohokow 45 og i Nanyang 24 søndag før jul. Og fra siste sted meldes, at «de kristne holder bra sammen», ingen var utstøtt eller under kirketukt. Et godt arbeidsmiddel har man paa flere steder hatt i teltlagene, især i Nanyang. I Tengchow er dannet en kvinneforening — arbeidsforening, der ledes av kinesiske kvinner.

Hovedtyngden av Forbundets arbeide — især skolearbeidet — er samlet i byen Laohokow, hvor der er 2 stasjoner og 20 misjonsarbeidere. Menighetsarbeidet der ledes av Samset og utstasjonsarbeidet av Olavson. Lærer- og lærerinneskolen har 28 elever og skolene for gutter og piker 180. Saa er der arbeidsskole, forstanderskole samt poliklinikk (dr. O. Olsen). Der holdtes et kvinnekursus med 20 deltagere og 2 maanedlige bibelkvinnekursus i mai-juni med 30 deltagere, ledet av frøknene Istad og Espeland.

Der blev døpt 136 i aarets løp paa Forbundets mark. I de 25 organiserte menigheter var der 2367 menighetslemmer. Den største menighet er i Laohokow med 741 kristne. Der var — misjonærhustruene iberegnet — 52 norske og en islending. Ennvidere 96 evangelister, 32 bibelkvinner, 94 lærere og 22 lærerinner. I 30 søndagsskoler var der 1149 elever og i dagskolene 1826. Til selvhjelpen innkom 1125 mexikanske dollars.

Følgende 12 misjonsarbeidere reiste hjem paa hviletur: O. Sama og frue, E. Osnes og frue, Olaf Lie, K. Nordhaug og frue, O. Uglem og frue samt frøknene Ruspergaard, Olden og Gjesfjeld. Tilbake kom L. Tveit og frue, frk. Marie Monsen samt en ny, stud. J. Faye (ansatt som lærer for misjonærenes barn).

Tilsynsmann er misjonær O. Espegren.

Organ er «Kineseren» (kr. 5,00 pr. aar). Aarbok 1924.

V. SCHREUDERMISJONEN.

a) *Hjemlandet.* Der er ikke meget aa berette om det hjemlige arbeide. Misjonen har kjempet under vanskeligheter grunnet den økonomiske krise og det uheldige valutamarked. Store anstrengelser blev gjort for aa skaffe en reisesekretær som talsmannn for misjonen, men det lykkedes ikke. En del venner og kvinneforeninger fortsetter sitt trofaste arbeide. Man hadde dog den glede, at Amerika efter innstendige krav fra hovedstyret inntil videre besluttet aa yde Schreudermisjonen sin støtte. Der var forhandlinger igang med det Norske Misjonsselskap om sammenslutning. Dette svarte, «at det fant tanken om en sammenslutning meget tiltalende, men mente, at tiden ikke var beleilig til aa faa den realisert, særlig paa grunn av de økonomiske vanskeligheter». Frk. Caroline Astrup reiste adskillig for misjonen, og pastor Hans Astrup tok en tur nordover, da han kom hjem om høsten (1924). Inntekten i Norge var kr. 52000,16. Misjonens formann var fremdeles sogneprest E. Diesen og generalsekretær Chr. Dons.

b) *Zululand.* Aaret 1924 var naturligvis ogsaa ute paa misjonsmarken tungt og beveget. De daarlige og trykkende tider herhjemme maatte jo øve sin innflydelse derute. Man fikk ikke tilstrekkelige midler til aa drive det igangsatte arbeide forsvarlig og har ennu mindre hatt noget til utvidelse. Og saa tapte man saa megen arbeidskraft paa den før paa arbeidere saa fattige mark, idet pastor H. Astrup fratraatte efter 40 aars arbeide paa Entumeni, og pastor O. S. Norgaard tok avskjed 1. november (1924). Man mistet saaledes de 2 eldste arbeidere. Pastor Otte maatte saa fra Kwahlabisa føre tilsyn ogsaa med Norgaards stasjon, Biyela. Pastor Schüler — en eldre Hermannsburgermisjonær — antokes og overtok Entumeni stasjon efter Astrup. Blandt misjonærpersonalet har der været adskillig sykdom.

I aarets løp blev det ordnet slik, at N. M. S. frafaller alle krav paa eiendomsretten til Entumeni stasjon som for fremtiden betraktes helt som Schreudermisjonens eiendom. Da Schreuder i 1873 gikk ut av selskapet, fikk han lov til aa benytte den som sitt arbeidsfelt. Likeledes er den lange over 40-aarige kamp med myndighetene om det store landomraade kong Mpande og senere kong Cetshwayo gav biskop Schreuder endt. Det sydafrikanske parlament har nemlig bestemt kun 200 acres land til Untunjambili stasjon, istedenfor de 16000 det oprindelig utgjorde.

De innfødte arbeidere sies aa ha arbeidet «rosverdig med iver og flid». Menighetene er begynt mere aa røre paa sig og samler sig regelmessig i manns-, kvinne-, pike-, og ungdomsforeninger for aa gjøre hvad de kan for aa bistaa til gjerningens fremme ved økonomisk støtte. Fra hedenske høvdinger kommer der stadig bønn om aa faa skoler.

Innen de 4 hovedstasjoners og 2 anneksers distrikter er døpt 376. De kristnes tall er 6499. Der er 44 utstasjoner og prekeplasser. I 43 skoler var der 1103 elever. Ennvidere var der 7 pikehjem med tils.

88 elever, 6 guttehjem med 60 og en industriskole (frk. Pettersen). I arbeidet var 11 europæere (menn og kvinner), samt 10 ordinerte innfødte prester og 69 lærere og evangelister. Ut til misjonsmarken kom igjen frk. Caroline Astrup, hjem reiste pastor H. Astrup og frue. Superintendent er pastor Johs. Astrup.

Organ: «Zuluvennen» (kr. 2,00 pr. aar).

VI. SANTALMISJONEN.

a) *Hjemlandet.* Santalmisjonen kan glede sig over aa ha hatt en betydelig økning i sine inntekter. I 1923 var de kr. 251 367,17, men i 1924 kr. 303 453,34. Der har været arbeidet trofast i de forskjellige foreninger, en hel del stevner, bibel- og misjonsuker har været avholdt, og sommerens kredsmøter har hatt god tilsluttning. Foruten misjonens arbeidere har de hjemmeværende misjonærer, misjonsprest Chr. Ofstad og frk. Anna Jensen, arbeidet energisk rundt i vaart land ved aa tale misjonens sak. I april besøkte ogsaa misjonsprest Kampp adskillige steder paa Øst- og Sørlandet. En Bengalforening, vesentlig av studenter og gymnasiaster, blev stiftet i Oslo.

Paa N. M. S.'s misjonsskole har man hatt 2 misjonselever for Santalmisjonens regning, Einar Gimnes og Ernst Hallen. Disse blev uteksaminert i juni maaned og ordinert i Oslo 14. sept. av biskop Johan Lunde. Gimnes reiste straks efter til London for aa være der nogen maaneder før utreisen, mens Hallen foreløbig virket herhjemme.

Johs. Helgesen, tidl. kretssekretær i Østfolds krets, blev ansatt som kretssekretær i Oslo krets istedenfor den tidligere, L. Gimnes, der gikk over i landsstyrets tjeneste. Som kretssekretær i Drammens krets blev ansatt Edin Bleiknes, før sekretær i Nordhordlands fellesforening for Indremisjonen, og i Østfold krets ansattes B. Tyborgnes som kretssekretær foreløbig for et aar. L. Larsen sluttet som hovedkasserer for aa gaa over i forkynnergjerningen. Paa «Hvilehjemmet» paa Nordstrand begynte frk. Anna Heier 1. januar (1924) som bestyrerinne istedetfor frk. Breien.

Blandt bortvandrede venner innen Santalmisjonen kan nevnes fhv. kirkesanger G. O. Horsberg, Vega († $^{20}/_{1}$).

Santalmisjonens formann var skolebestyrer H. Høeg og sekretær pastor M. A. Waaler.

b) *Santalistan.* Vi legger merke til, at arbeidsaaret paa misjonsmarken regnes fra 1. oktober 1923 — 1. oktober 1924. Der har været tatt sikte paa Santalmenighetens fremgang i selvstyre og offervillighet. Og man er blitt hjulpet et stykke frem i den retning — hvilket vil være til god lette, naar man betenker de økonomiske vanskeligheter herhjemme. Og man har sett flere gledelige og opmuntrende ting. Flere av de større menigheter har forpliktet sig til aa utrede prestens lønn — og flere steder begynte de aa innbetale beløpet i misjonskassen. Likeledes har menighetene begynt med opførelsen av smaa kirker og vedlikeholdet av saadanne. En mindre kirke blev innviet i Jambua under Kaerabani sta-

sjon, og i Dumka holdt man paa aa opføre en ny stor kirke. 7 innfødte blev i aarets løp ordinert til prester.

Innen Malda distrikt er misjonens arbeide forøket ved at «Baptist Mission Society» nu har trukket sig tilbake derfra og overlatt sitt arbeide til Santalmisjonen. Sadhu Sundar Singh besøkte Maharo og Assam og hadde velsignede møter, der samlet tusener av tilhørere. Og misjonsarbeidet kan i det hele sies aa ha gaatt godt under jevn fremgang. Der var aapne dører overalt, og paa mange steder var der folk i daapsundervisning. I Basetkundi distrikt var der adskillig aandelig bevegelse. Saavidt vi kan se, blev der ialt døpt 499.

Bibelskolen (pastor Steinthal) hadde avslutningseksamen i desember 1923 for de 6 elever, som var tilbake i øverste klasse. 25. april begynte en kostskole for piker i Joema med 26 elever i alderen 6-16 aar. I Maharo pikeskole (frk. Diesen) var der 189 elever. 5 gikk op til eksamen i øverste (8. klasse), og 4 av dem tok eksamen med utmerkelse. 12 av pikene blev konfirmert. I juli blev den store pikeskolebygning helt færdig. Gutteskolen i Kaerabani (J. Ofstad) har hatt 250 elever, og gjerningen har gaatt godt.

I spedalskebyen Saldoha var der 178 spedalske — 116 menn og 62 kvinner. Av disse var 122 santaler, 32 hinduer, 21 muhamedanere og 3 pahariaer. Nye sjele blev lagt til menigheten der, og man fikk en innfødt prest Mondol ansatt. Eli Bøgh, der er leder av arbeidet, sier: «Jeg tror her er ved aa bli en arbeidende menighet. Og der er tro, prøvede hjelpere i alle grener av arbeidet». Der blev i aarets løp opført nye murte bygninger for 120 syke. Dispensariet var under bygning og oplagsbygningene blev ferdige. Det neste der staar for tur blir hospitalet.

Lægemisjonsarbeidet paa Benagaria blev under dr. Bøghs og frues hjemreise utført av frk. Ringstad og den bengalske læge dr. Bonerjee. Paa Joema (utenfor kolonien), hvor der er poliklinikk, har frk. Dagmar Møller behandlet mange patienter og avlagt mange sykebesøk. Paa Koroya barnehjem (Dina Nielsen og Asta Opsahl) var der 20 barn.

Fra tehaven i Monai (Assam) berettes, at vaaren og forsommeren var ualmindelig tørre — og efter tørken var det meget regnfullt. Man haapet dog aa naa det budgeterte kvantum — 200 000 engelske pund. Der var adskillig sykdom blandt arbeiderne. Bestyrer var Eie.

Hjem i ferie reiste misjonsprestene K. Ofstad og Winding samt dr. B. Bøgh med familier. Tilbake kom misjonsprest Bodding og frue, misjonsprest Gausdal med familie og av nye arbeidere frøknene Milde, Lohte og Løken (Trømborgs forlovede).

Misjonsmarkens ttlsynsmann var misjonsprest B. Rosenlund.

Organ: «Santalen» (kr. 3,00 pr. aar).

VII. DEN NORSKE ISRAELSMISJON.

a) *Hjemlandet.* Denne gjerning har gaatt sin stille og beskedne gang og har været støttet av trofaste venner. Men den burde jo ha mange flere. Og var det rett, burde og skulde alle indremisjons- og

hedningemisjonsvenner — med andre ord — hver kristen være israelsmisjonsven. «Frelsen er kommet fra jødene».

Kretsmøter har været holdt i en del kretser — saaledes i Oslos, Skiens, Stavangers, Bergens og Trondhjems kretser. I Bergens krets har emissær Valvik virket meget og i Trondhjems emissær Jensen Rolnes en del utover høsten. Dessuten har sogneprest Hexeberg nu og da talt misjonens sak, naar han har kunnet komme bort fra sitt embede (Fiskum).

Dr. Arne Jonsen med familie forlot Norge 12. januar og reiste ut til Palæstina. Paa fru Dagny Müllers initiativ hadde man et stort og vellykket møte i Calmeyergatens misjonshus 23. november med taler av biskop Lunde m. fl. Søster Sofie Bjørvik, der i 3 aar hadde virket med iver og interesse i hjemmemisjonen i Oslo, fratraadte i september. Søster Marie Simonsen overtok hendes gjerning. Hun har faatt igang en barneforening. Formann for hjemmemisjonen var frk. B. Ihlen Hansen. Aarsregnskapet for hjemmemisjonen gaar fra $^{15}/_{9}$ 23 til $^{15}/_{9}$ 24, og der innkom kr. 7635,29. Til Israelsmisjonen ellers innkom kr. 86322,93.

b) *Budapest.* 24. februar 1924 var en merkedag i den Norske Israelsmisjons historie, idet en egen liten kirke innviedes i Budapest. En hel del kirkelige og civile myndigheter var innbudt til høitideligheten. Innvielsen blev foretatt av biskop dr. Aleksander Raffay. Og med den nye kirke kom arbeidet i aarets løp i fast regelmessig gang. Der holdes 2 gudstjenester — en for barn kl. 9 og en for voksne kl. $10^{1}/_{2}$.

Pastor Gisle Johnson har fortsatt med maanedlige offentlige foredrag for jøder og kristne under god tilslutning. Høsten holdtes saaledes 3 foredrag over «Ny himmel og ny jord». Dessuten holdes lørdagsbibeltimer og maanedlige møter for en engere krets av 12-15. Flere smaaskrifter er utgitt i trykken. 3 jøder gikk over til kristendommen. Pastor Johnson har ogsaa gjort en del reiser til andre steder. Han fikk anmodning om fra 1. jan. 1925 aa overta gudstjeneste fra den franske menighet i Budapest.

b) *Galatz i Rumænien.* Her har frk. Anniksdal og søstrene Olga Olausen og Margit Jensen fortsatt arbeidet — den første i skolegjerningen og de 2 andre blandt syke og fattige jøder. Mange syke og fattige har ogsaa besøkt stasjonen, og søstrene har ydet mange døgns privatpleie. Hver tirsdag har fattige jøder været invitert. — Skolen gikk sin vanlige gang og bar sig økonomisk — fraregnet husleien — og har endog gitt et overskudd. Søstrene Olga og Margit hjalp ogsaa litt til med undervisningen.

c) *Sofia.* Her er arbeidet nytt, idet det saavidt er begynt av M. Glückmann, tidligere døpt av Gisle Johnson og utdannet som jødemisjonær.

d) *Jerusalem.* Dr. Arne Jonsen kom i begynnelsen av aaret med sin familie. Hans svigerfar, jøde og jødemisjonær Petri, ledsaget ham

for aa se sine fedres land, men døden bortrev ham straks efter (2. februar). Arbeidet der er naturligvis i sin vorden, og dog maa det sies, at dr. Jonsen naadde et godt stykke fremover. Han flyttet i begynnelsen av mars inn i et hus i den greske koloni — $^1/_2$ time vei fra Jaffaporten. Han har faatt 3 medarbeidere: H. I. Hansen (dansk), der skjøt inn et beløp til arbeidet og til leie av et nabohus med et stykke jord til farm og er godt inne i landbruk og meieridrift, den jødekristne dr. jur. A. Waldmann (advokat fra Østerrike) og grevinne Margareta Haslinger. Disse faar fritt ophold og hjelper til. Der var «3 farmelever» som bor paa hjemmet. De kom av egen drift og bad om optagelse. Man hadde ogsaa flere løse arbeidere, som alle deltok i undervisningen.

Organ: «Misjonsblad for Israel» (kr. 4.00 pr. aar.)

VIII. SEKRETÆRMISJONEN.

Inntektene i 1924 viste litt nedgang — kr. 18259 mot kr. 20528 i 1923. Sekretær Kiær virket herhjemme og samlet særlig midler til foredragssalen i den nye K. F. U. M.'s bygning, «Norgeshallen» kallet, i Changsha. Den vil koste ca. 40000 kroner. Til den skaffet misjonsavdelingen henved 20000 kr. og Norges Kristelige Ungdomsforbund vel 20000 kr. Herhjemme har kineseren Ulysse Ho virket og besøkt foreningene. Initiativet til hans hjemkomst blev tatt av Sten Bugge, og N. M. S. bifalt planen. Han taler norsk. Sekretærmisjonen har støttet det kristelige ungdomsarbeide i Tananarive (Madagaskar) med 1000 frc. Et aarsmøte og instruksjonskursus for Ungdomsforbundet og Sekretærmisjonen blev avholdt under god tilslutning paa et sanatorium i Asker.

Sekretær Sten Bugge er bestyrer av middelskolen i Yiyang, der hadde 156 elever, og virket ellers blandt ungdommen. Flere av hans kristne elever hjalp til i arbeidet. Esther Horjen virket i Changsha K. F. U. K. Hun begynte høsten speiderarbeide blandt de kvindelige elever, og 30 av de store deltok.

Baade Bugge og frk. Horjen har følt vanskelighetene, som den sterke bevegelse i Kina mot de fremmede og kristendommen har ført med sig. Bugge sier: «Aaret har været rikt paa skuffelser og vanskeligheter, og det er meget i det jeg tenker paa med sorg. Borgerkrigen har fortsatt, og lovløshet brer sig. Røverbander har husert like i nærheten. Men enda verre er den antikristelige agitasjon, som har vokset sterkt i forbindelse med de urolige tider. Det har truet med aa gjøre skolearbeidet vanskelig eller umulig. Bevegelsen har faatt karakter av en motstand mot utlendinger og den av dem forkynte «utenlandske religion».»

Norges Kristelige Ungdomsforbunds styre fungerer ogsaa for Sekretærmisjonen.

Organ: «Den Unges Ven» (kr. 5,00 pr. aar).

IX. LÆRERINNENES MISJONSFORBUND.

Aarsberetningen avviker fra de andre organisasjoner, idet den gaar fra november 1923 til november 24. Forbundets medlemsantall var 1555. Derav var 92 æresmedlemmer ute paa de forskjellige misjonsmarker. 70 meldte sig inn i løpet av aaret, men saa døde der 15, 15 meldte sig ut, og 5 blev strøket. De fleste medlemmer er samlet i 36 grupper. Der er kommet 2 nye til, nemlig Vanse og Veldre, men saa er en gruppe gaatt inn. Ogsaa i Kina, Santalistan og paa Madagaskar har L. M. F. grupper. Siste lørdag i maaneden er felles bønnedag. Der arbeides ved alle lærerskoler for aa gjøre L. M. F. kjent blandt elevene. Frk. Anna Jensen (Santalistan) har under sitt ophold herhjemme besøkt alle landets lærerskoler paa én nær. Frk. Dons har besøkt Notoddens. Ved enkelte lærerskoler utfører L. M. F. paa stedet et arbeide med regelmessige møter for lærerskoleelever. Elevene i tredje klasse og studenterklassen faar «Misjonshilsen» tilsendt gratis.

L. M. F. er tilknyttet «Norske Kvinners Nasjonalraad» med rett til aa sende representanter til dettes landsmøte. Likeledes har det rett til aa sende representanter til N. M. S.'s generalforsamling. Der var 105 «Solstraaleforeninger», der har sitt spesielle organ «Solstraalenes blad». Man har et hjelpefond paa kr. 13500, hvis renter brukes til hjelp for hjemmeværende kvinnelige misjonsarbeidere. Inntekten utgjorde kr. 36610,36.

L. M. F. underholder flg. arbeidere i Kina: Villa Vinsnes og Barbra Stabell i N. M. S.'s tjeneste og Randi Friestad i Kinamisjonsforbundets. Paa Madagaskar: Kari Lavik og 2 gassiske lærerinner. I Zululand Emilie Larsen. I Santalistan Asta Opsahl.

Formann var frk. Henny Dons.

Organ er «Misjonshilsen» (kr. 4,00 pr. aar).

X. DET NORSKE MISJONSFORBUND.

a) *Hjemlandet.* Der er 53 menigheter tilsluttet dette, der ogsaa virker for hedningemisjonen og omfatter den med megen interesse. Dessuten arbeider en del mindre misjonsforeninger. Inntekten var kr. 82108,77, en underbalance av kr. 18394,04. Underbalancen er, foruten kronens lave værdi, begrunnet i de store hjem- og utreiser for Afrika og Kinamisjonen. Man har i menighetene en eller to bestemte offerdage om aaret og aarlige misjons- og offeruker sist i oktober. — 2. juledag tømmes misjonsbøssene.

Misjonsskolen paa Marstranderaasen (Lysaker) — der vist utdanner baade for hjemlandet og misjonsmarken — begynte 15. september med 5 elever. Foruten John Christensen, der er bestyrer, tjener ungdomssekretær P. Hurlen som lærer. Fru Hagenes blev ansatt som skolens husmor. Misjonær Salvesen og zulueren Enoch Mtetwa har reist adskillig om og talt misjonens sak. Mtetwa reiste ut i juni — hadde audiens hos Kongen — og Salvesen i september.

Blandt interesserte misjonsvenner, der er vandret bort, kan nevnes: Ludvig Iversen Sellevaag (Drammen) og Chr. Tobiassen (Tromsø). Misjonens leder hjemme er misjonsforstander Aug. Abell og sekretær er Odolf Larsen. Styret har 9 medlemmer.

b) *Afrikamisjonen.* Den drives vesentlig i Natal og for en del i Zululand. Der er 5 hovedstasjoner med 8 misjonærer. Der mangler meddelelse fra et par stasjoner, saa de kristnes samlede antall ikke kan opgis. Paa Ekutandaneni var der 91 kristne og paa Glendale 90. Fra sistnevnte sted omtales en del vanskeligheter, idet «South African Congregational Church» har begynt virksomhet i nærheten og motarbeider de hvite. Fra Emuseni stasjon sies, at «arbeidet har hatt en god tid.» Misjonær Salvesen, der kom tilbake fra Norge, var tilsynsmann. Med ham kom en ny arbeider Jenny Jørgensen.

c) *Shensi og Yunnan i Kina.* Alle misjonærer var fraværende fra sine stasjoner under aarets første uker, grunnet røvernes herjinger paa misjonsfeltet. Arbeidet blev ogsaa senere hemmet gang paa gang av deres ferd. Misjonærene har maattet hjelpe de saarede under de jevnlige treffninger mellem soldater og røvere.

Ved egne midler og ved hjelp fra sine venner har frk. Linchausen paa Shangchow stasjon faatt forbedringer istand og tillagt stasjonen mere hus. Der er avholdt 2 kurser for kvinner. I september blev pikeskolen begynt igjen men hindredes meget ved krig og uroligheter. I Shangnan stasjonsdistrikt har misjonær Andersen drevet meget teltmisjon. Der blev fra denne stasjon utført 1252 sykebesøk. Paa sykehjemmet paa den eldste stasjon Lungchuchai har 3391 faatt forpleining og medicinsk hjelp. Fra Yunnan stasjon drives i fjellene utstasjonsvirksomhet blandt de «røde ville».

Der var ialt paa de 5 stasjoner i Kina: 15 misjonærer, 576 kristne og 289 lærlinger, 24 innfødte arbeidere samt 8 skoler med 156 elever. Hjem fra misjonsmarken reiste misjonærene Chr. Hvidsten med familie og Edw. Amundsen og frue. Grunnen til de sistes reise var dels sykdom, dels aa faa forsterkning til Yunnan. Da Amundsen efter hjemkomsten var i Danmark, blev det ordnet slik, at Yunnan misjonsstasjon og Amundsen blir overtatt av det danske Misjonsforbund. Fremdeles vil der dog fra Norge bli ydet et bidrag. Tilbake til misjonsmarken kom misjonær Nordmo og frue. Misjonens kasserer og forretningsfører var misjonær Peder Bredvei.

Organ: «Misjonsbladet» (kr. 5,00 pr. aar). Aarsber. i nr. 24-25, 1925.

XI. DEN NORSK LUTHERSKE FRIKIRKES KINAMISJON.

a) *Hjemlandet.* Herhjemme har Frikirkens menigheter støttet sin misjon med gaver, kollekter, misjonsbøsser m. m. Misjonær Sommernes, der kom hjem fra Kina, reiste adskillig rundt i menighetene og talte misjonens sak. Likeledes virket forstander H. Røisland (Sarpsborg) ved aarets slutning, især paa Sørlandet, Petter Bye nordenfjells og

S. Engeset en maaned paa Sunnmør. Inntekten i aarets løp var kr. 46035,00.

Nevnes kan det ogsaa, at Frikirken har hatt ett litet arbeide igang for jøder i Oslo ved Carl Bang. Til det innkom kr. 734.

b) *Kina.* Frikirken hadde sin misjon i Hsingan (provinsen Shensi). Der klages over, at der var en langvarig tørke, saa mer end halve høsten slog feil. Som følge av dette var levnetsmidlene og især risen dyr. Arbeidet gikk dog sin vanlige gang med forkynnelse og sykebehandling. Frk. Myklebust stelte meget med syke. Der uttales, at man trenger svært en læge. China Inland Mission, der har hatt en del virksomhet i Hsingan, nedla dette 20. april (1924) og opfordret sine 18 kristne til aa slutte sig til Frikirkens misjon. Der døptes 4 i aarets løp. Virksomheten utføres av 9 norske misjonsarbeidere, 4 innfødte evangelister og 3 bibelkvinner. Noget skolearbeide er ikke igang. De 3 virkende kvinner frøknene Myklebust, Knudsen og Danielsen — flyttet inn i et nyopført hus.

Organ: «Budbæreren» (kr. 6,00 pr. aar).

XII. KOMITEEN FOR DEN NORSKE LÆGEMISJON.

Denne virksomhets navn er «Komiteen for den norske lægemisjon og norske lægers kristelige forbund». Vi har ikke tidligere tatt den med i vaar oversikt, men det bør jo for fremtiden finne sted. Den driver ingen selvstendig misjon, men innkomne midler anvendes til støtte for norske misjonsselskapers lægemisjonsvirksomhet: utdannelse av misjonslæger, innredning av hospitaler, instrumenter, spedalskearbeidet m. m. Dens organ «Lægemisjonæren» redigeres av pastor Einar Amdahl. Inntekten i 1924 var: Gaver 2244,70, samt kassebeholdning og renter m. m. — ialt kr. 7591,53. Til N. M. S.'s lægevirksomhet i Kina anvendtes kr. 1926. Komiteens formann er overlæge Qvisling, kasserer Grøndahl & Søn.

Organ: «Lægemisjonæren» (kr. 5,00 pr. aar.)

XIII. DEN NORSKE KINAMISJON.
(*Ass. C. I. M.*)

a) *Hjemlandet.* Misjonen er evangelisk og omfatter alle anerkjendte kristne samfund og underholdes helt av frivillige bidrag. «Arbeidets behov fremlegges for Gud i bønn.» Misjonsforeninger og vennegrupper paa de forskjellige steder i vaart land har trofast slaatt ring om gjerningen. Sommerstevnene samlet mange folk. Ved disse deltok de hjemmeværende misjonærer og flere predikanter. Misjonær Gornitzka har i aarets løp besøkt de fleste vennegrupper paa landsbygden. Og inntektene har trods de daarlige økonomiske tider øket i 1924. De utgjorde kr. 81594,67 eller ca. 8000 kr. mere enn i 1923. Utgiftene beløp

sig til kr. 89 881,31 — men man hadde en kassebeholdning fra foreg. aar paa kr. 19 872.

Misjonshjemmet Shansi paa Roa holdtes i drift fra april til november under ledelse av fru L. Støp. Foruten hjemmeværende misjonærer har en hel del misjonsvenner fra forskjellige deler av landet bodd paa hjemmet.

Misjonen ledes av en komite paa minst 5 menn. Formann er predikant Albert G. Lunde, sekretær og kasserer Johs. Gulbrandsen.

b) *Provinsen Shansi* i Kina. Misjonen arbeidet 1924 under fredelige og godt ordnede borgelige forhold, saa gjerningen har kunnet drives uforstyrret. Myndighetene har stillet sig velvillig likeoverfor misjonen, og megen mistro og uvilje synes ryddet bort blandt folket, saa de ser paa arbeidet og misjonærene med forstaaelse og sympati. Der var 6 hovedstasjoner og 12 utstasjoner. Den tidligere 7. hovedstasjon, Kolan, tilsees under misjonær Jenssens ophold i Norge fra Tsinglo. Hus til utstasjon er leiet i Leofon, en stor markedsplass syd for Tsinglo stasjon. Paa nevnte stasjon og et par andre steder har man hatt en del bry med de konkurrerende katolikker. En av arbeiderne, Aagot Hansen, er død nettop rustet til aa begynne arbeidet.

Der blev døpt 84 i 1924, og menighetslemmenes tall var ca. 500. Ca. 600 «interesserte» var under kristelig undervisning. Foruten de vanlige møter, har der paa stasjoner og utstasjoner været holdt flere bibelkurser og bibelklasser — baade for kvinner og menn. Likeledes en mengde evangeliske friluftsmøter paa torvene og husbesøk og besøk i landsbyene er foretatt. En mengde traktater er utdelt — saaledes paa Linhsien stasjon 60 000. Og mange smaabøker og bibeldele er solgt. Selvhjelpen har gaatt litt fremover.

I arbeidet var 19 misjonsarbeidere (dessuten 4 hjemme) og ca. 50 kinesiske arbeidere. I de 6 skoler var der 100 elever.

Komiteen, der ledet arbeidet paa misjonsmarken, bestod av misjonærene Hole, Ingvardo og Jenssen.

Organ: «Kinamisjonæren» (kr. 2,00 pr. aar).

XIV. NORGES FRIE EVANGELISKE HEDNINGEMISJON.

a) *Hjemlandet.* Virkeaaret herhjemme gaar fra juli 1924 til juni 1925. I aarets løp er holdt 2 specielle bønne- og offerdager for misjonen, nemlig Bededag (31. okt. 1924) med spesielt offer til misjonær Trældals stasjon i Indien, og Kr. Himmelfartsdag (21. mai 25) med offer til felleskassen. Aarsmøtet blev avholdt i Fredrikshald, og aarsrapporten blev spredt i 2000 ekspl. En komité utgav julen 1924 en bok med beretninger fra misjonsmarkene, «Glimt fra misjonsmarken» — det første literære produkt denne misjon har utgitt. Der blev i aarets løp antatt 3 nye misjonskandidater med forbehold aa maatte vente, til man saa sig, istand til aa utsende dem. De hjemmeværende misjonærer har reist rundt og talt misjonens sak. Med den tidligere kassebeholdning utgjorde

inntekten kr. 73 934,48. Man har et styre paa 12 medlemmer. Formann er pastor T. B. Barratt, sekretær Ivar M. Witzøe og kasserer H. M. Sæther.

b) *Indien.* Virksomheten samler sig om byen Chopda og omegn. Noget særs er der ikke aa berette derfra, naar undtas, at der var en del, «der gikk med lengsel efter daap.» Misjonær Trældal holdt paa med aa opføre ny stasjonsbygning. Hans anseelse er vokset der, idet han er blitt tatt med paa raad i bystyreanliggender.

c) *Kina.* Man har 2 hovedstasjoner der — Sin-Pao-an og Yüchow. Fra Sin-Pao-an — under hvilken der er 3 utstasjoner berettes om aapne, døre og god fremgang. Især fremheves utstasjonen Fan-shan-pu. En ny utstasjon San-Yuan, 2 1/2 mil fra hovedstasjonen, er optatt og synes lovende. Frk. Askje hadde en søndagskole paa 30 elever — mens dagskolen blev nedlagt av mangel paa elever. Der blev døpt 11.

I Yüchow (2 utstasjoner) har misjonær Gulbrandsen opført et nytt forsamlingslokale med sitteplass til 200 samt et mottagelsesrum for menn. Midlene var gitt av menigheten. I slutningen av oktober foregik innvielsen. 4 stormøter er avholdt paa stasjonen og i desember en 10 dages bibelklasse. I søndagsskolen var 100 barn. 34 blev døpt, deriblandt 2 avgudsprester.

d) *Kongo.* Grunnet misjonær G. Tollefsens ophold herhjemme, er der litet aa berette fra denne mark. Den nye misjonær Vikan og frue har været optatt med sprogstudier. Arbeidet har dog været holdt gaaende med preken og litt skolevirksomhet. Et av misjonens hus nedbrente ved lynnedslag.

e) *Swaziland.* Der er 3 hovedstasjoner: Ebenezer, Betany, og New Haven. Der har været kamper og nederlag. Disse skyldes især de saakalte «sionister» — innfødte, der forsøker aa vinne de troende for sin lære. De tillater flerkoneri, drikk, o. s. v. Paa utstasjonen Kana fikk de bl. a. revet med sig en ung evangelist. Men der har ogsaa været seire, idet 57 er døpt. I skolene var der ialt 363 barn. Flere søndagsskoler var i virksomhet.

Organ «Korsets Seir» (kr. 8,00 pr. aar).

XV. MISJONSALLIANSEN.
(*Utvidelse av Tsjilimisjonen.*)

Om denne misjonsvirksomhet har vi noksaa sparsomme oplysninger for 1924. Som tidligere hadde den sitt hovedkvarter paa Stabekk, blev ledet av et styre paa 7 medlemmer. Et betydelig tap led misjonen ved sin sekretær dr. phil. Ludvig Eriksens bortgang. Paa anmodning overtok H. Hjelm-Larsen stillingen som sekretær. Inntekten herhjemme var kr. 48 000.

I *Kina* har man 7 stasjoner: Kalgan, Shangpu, Paoanchow, Lungmen, Lamamiso, Hsiahuauen og Chaochuan. Man har ingen hindringer hatt av borgerkrig og røveruvesen. Der var 9 misjonærer og 25 innfødte arbeidere i virksomhet. Man hadde 3 skoler, men elevenes tall kan ikke opgis. Paa Kalgan driver dr. Hannestad sin velsignelsesrike hospitalvirksomhet, understøttet av sin frue, diakon Alfsen og den innfødte læge dr. Yu.

I Jerusalem, hvor der er stasjon og trykkeri, virker misjonær Sigurd Bjørnes og frue blandt jøder og muhamedanere. De holder evangeliske møter, og sprer literatur.

Organ: «Misjonsvennen» (kr. 2,00 pr. aar).

XVI. MISJONSBESTYRELSEN FOR YTRE MISJON INNEN DEN BISKOPELIGE METODISTKIRKES AARSKONFERANSE I NORGE.

Som i tidligere aarganger gjort opmerksom paa er metodistkirkens misjon internasjonal, idet den arbeider sammen med de utenlandske kirkers misjon. Inntekten utgjorde kr. 23 065. Alle kirkens menigheter i Norge er med og yder til hedningemisjonen, og de innkomne bidrag er fra 54 menigheter. Det meste av de innkomne midler var spesielle gaver til Afrika, Indien og Kina. I Afrika (Rhodesia) underholdt man ca. 10 innfødte evangelister og lærere, likesom man støttet den svenske søster Ellen Bjørklunds store hospitalarbeide i Old Umtali (Rhodesia). I Indien underholdes et par innfødte misjonærer, og et par gutter faar sin opdragelse ved en av kirkens gutteskoler. Søster Serene Løland er den eneste norske utsending, som den norske metodistkirke underholder helt. Hun virker i Kutien (Kina), baade som misjonær og leder av hospitalpleien. Fra de forskellige marker lyder beretningene om arbeidet lyse og forhaabningsfulle. Pastor Edv. Sandberg var formann og pastor Einar Karlsen sekretær og kasserer.

Metodistkirkens organ er «Kristelig Tidende» (kr. 8.00 pr. aar).

XVII. FORENINGEN «KVINNELIGE MISJONSARBEIDERE I NORGE».

Denne ledes fremdeles som tidligere av et styre paa 7 medlemmer, der har sin bopel i eller i nærheten av Oslo. Formann er frk. Marie Anker og kasserer frk. Nico Hessen. Foruten en del virksomhet blandt lappene, virkes der for Santalmisjonen i tilknyttning til dens landskomité og for søster Bodil Biørns arbeide i Armenien. Inntekten til Santalmisjonen, hvorfor føres eget regnskap, var + en kassebeholdning kr. 5 405,77. Der blev innbetalt til Santalmisjonens hovedkontor kr. 2 000 til arbeidet blandt de spedalske og kr. 150 til lønn for 2 bibelkvinner. Til arbeidet i Armenien innkom + en større kassebeholdning fra 1923 kr. 62 792,73. Av dette blev kr. 19 690 sendt frk. Biørn til hennes virksomhet. Hennes arbeide staar i forbindelse med «American Board». Paa hennes barnehjem i Alexandropol var ca. 25 barn.

Organ: «K. M. A. Kvartalshilsen» (kr. 1,50 pr. aar).

XVIII. FRELSESARMEENS HEDNINGEMISJON.

Alle Frelsesarmeens korps — ialt 130 her i landet — yder sitt bidrag til misjonen. 50 % av selvfornektelsesinnsamlingen gaar til misjonsmarken, — og var i 1924 kr. 95 775. Som misjonens formann staar kommandør Lucy Booth Hellberg og som sekretær oberst J. Møklebust.

Ingen statistikk kan gis, da saavel de norske misjonærer som deres arbeide paa misjonsmarken regnes inn i den internasjonale statistikk. Ved utgangen av 1924 hadde Frelsesarmeen et samlet antall av 58 norske misjonærer (officerer) paa misjonsmarkene. Det er 5 flere enn foregaaende aar. De arbeider i Indien, Java, Kina, Syd-Afrika, Argentina og Brasilien.

Alle de rapporter, som er innløpet fra misjonsofficerene, bringer gledelige efterretninger. «Gud har gitt stor seier, — idet mange sjele har søkt frelse. Baade den legemlige og aandelige tilstand har været god.»

Organ: «Krigsropet» (kr. 8,00 pr. aar).

XIX. DEN FRIE VESTLANDSKE KINAMISJON.

Fra dette vaart lands minste organiserte misjonsselskap har det ikke været mulig aa faa nogen oplysninger for 1924. Det har sitt sæte i Stavanger, driver virksomhet i byen Ping-ting-hsien i provinsen Shansi, Nordkina, og har en misjonær (frk. Ellen Søyland) i sin tjeneste. Dessuten en del innfødte arbeidere. Foruten hovedstasjonen har den 3 bistasjoner, nogen skoler, og litt over 200 kristne. Inntekten pleier aa dreie sig om 3-4000 kr. Frk. Søyland skriver mest i «Det gode Budskap.»

XX. SPREDTE VIRKSOMHETER.

I siste aargang av «Norvegia Sacra» (1924) gav vi en oversikt over en hel del spredte virksomheter med hver sin kasserer — uten styre — der samler inn midler til enkelte eller flere misjonærer i Kina, Indien, Afrika og Sydamerika. Vi finner det unødvendig igjen aa nevne disse, da der jo er liten forandring i virkemaate og resultater, fra aar til annet. Der henvises derfor til forrige aargang.

Vi vil dog nevne en ny virksomhet, der kom til i 1924, idet *Alb. M. Christiansen*, der i aarrekker har drevet en barberforretning i Oslo, sammen med sin hustru og 4 barn i alderen 16-9 aar, reiste ut til Kongo i februar md. Deres datter, Solveig, tok senere artium og fulgte efter. De har slaatt sig ned i Mukulu, Belgisk Kongo, blandt Bambundastammen. I førstningen bodde de i telt, men fikk senere opført provisoriske hytter. En forfærdelig sovesyke hersket blandt befolkningen, der bortrev mange mennesker. Kasserer er G. Høyer, Falbesgt. 9, Oslo, og som organ benyttes «Misjons-breve».

NECROLOGIUM.

Misjonsprest *Karl Larsen Titlestad*, 1832-1924. Se særlig biografi i denne aargang.

*

Fru *Johanna Borchgrevink*, født Wang, var født i Oslo 23. januar 1836. Hun reiste til Madagaskar 1870, hvor hun 4. september s. aar blev viet til dr. Chr. Borchgrevink. De bodde til 1912 i Tananarive, og hun var en utmerket støtte for sin mann og fulgte ham gjerne paa de aarlige visitasreiser. 1872-1912 ledet hun et større pikeasyl i Tananarive. Hun døde i Oslo 31. mai 1924. Fru Borchgrevink hadde en skarp forstand, talte glimrende flere sprog og hadde sterk kjærlighet til misjonsarbeidet.

*

Misjonsprest *Martin Julius Meeg* var født i Kristianssund 12. oktober 1851. Hans far var skomaker, og han var i 9 aar hos ham, blev utlært og arbeidet som svenn. Han gjennemgikk Misjonsskolen i Stavanger 1874-79, og efter aa være ordinert av biskop Jørgen Moe i Kristianssand 17. mars 1880, reiste han samme aar ut til Madagaskar. Efter et kortere sprogstudium i Tananarive, ansattes han mai 1881 som bestyrer av Soatanàna stasjon, hvor han var til 1891. Ved Haslunds død i 1886 overtok han tillike Tsaraindrana stasjon. I 1888 hjalp han Gahre til aa begynne misjon i Ihosy (Baraland) og undersøkte samtidig Isalo og det nordlige strøk. I 1892-96 var han hjemme, reiste meget og talte misjonens sak, var en tid bestyrer av Hjemmet for misjonærenes barn paa Solbakken og lærer ved Misjonsskolen. «Den Forenede Luth. Kirke i Amerika» bad ham overta ledelsen av deres misjon paa Madagaskar, men efter lengere tids betenkning avslog han det.

Ved tilbakekomsten styrte han igjen 1896-1903 Soatanàna stasjon og hadde en avgjørende innflytelse paa den store vekkelse, som utgikk derfra og strakte sig over store deler av øen. Foruten sitt store distrikt med ca. 80-90 menigheter hadde han en tid kasserer- og kommisjonærstillingen i Fianarantsòa og var bestyrer for evangelist- og lærerskolen paa Ivory (1901-02).

Meeg reiste hjem 1903 og traadte det følgende aar ut av selskapets tjeneste. Fra 1906 til sin død 15. november 1924 var han bosatt i Kristianssund. Der var han først redaktør av «Kristianssundsposten» og senere av «Romsdals Amtstidende». Dessuten var han korrespondent til en rekke blader som «Dagsposten», «Aftenposten», m. fl. Han har ogsaa skrevet artikler i «Morgenbladet», «Stavangeren», «Dagen», «Kr. Ukeblad», «Norsk Kirkeblad», «Nord. Misjonstidsskrift» m. fl. Han har forfattet: «Samuel», «Tre grave» og under merket M. I. «Guds rikes vaar», «Nadveren utenfor Kirkehuset» og «I sin Fars arbeide».

Meeg var en kunnskapsrik og begavet mann — en av de dyktigste, der er utgaatt fra Misjonsskolen i Stavanger. Han førte en ypperlig penn og var en utmerket taler.

Misjonæren dr. phil. *Ludvig Eriksen*, 1866-1924. Se særlig biografi i aarg. 1924.

*

Misjonær *Ole Johan Andreas Helland* var født 13. september 1874 i Skodje paa Sunnmør. Efter sin almindelige skolegang gikk han en vinter paa folkeskolen paa Voss og var saa en tid paa lærerskolen i Volda. 1898-1902 gjennemgikk han Kinamisjonsforbundets misjonsskole paa Framnes (Hardanger) og reiste (1902) ut til Kina. Færdig med sprogstudiet grunnla han 1904 stasjonen Sichwan, som han bestyrte til 1907. Da forflyttedes han til Poningai stasjon i Laohokow. I 1908 fikk han ogsaa den derværende evangelist- og lærerskole aa styre, og da skolen 1910 flyttedes til Liangigay, fulgte Helland med som dens bestyrer og var der til 1911.

Han var hjemme 1911-12. Ved tilbakekomsten var han igjen 1912-18 skolebestyrer paa Liangigay. Sistnevnte aar henimot jul kom han hjem temmelig slitt. I 1920 var han en av lærerne ved bibelskolens første kursus paa Fjellhaug og blev i 1921 fast ansatt som bestyrer. Senere styrte han ogsaa misjonsskolen og ungdomsskolen et aars tid der. En nyresykdom endte hans liv 19. april 1924.

Helland var helst stille av natur, men en overmaate dyktig misjonær og skolemann, der ved sitt arbeide satte merker efter sig. Hans forkynnelse var varm, og han blev avholdt av dem, der kom i berørelse med ham. For Kinamisjonsforbundet var hans bortgang et betydelig tap.

*

Misjonsprest *Ingvald Johnsen Ofstad* var født 7. mars 1890 paa Gjeitestrand i det Trondhjemske. Han utgikk fra en familie, hvor kristendom og misjonskjærlighet hørte hjemme. I 1909 tok han middelskoleeksamen i Trondhjem og blev saa optatt paa Misjonsskolen i Stavanger som den yngste av sitt kull. Han blev uteksaminert derfra sist i 1914. Hans lunger var imidlertid angrepet, saa hans utreise foreløbig maatte utsettes. Sin helbred gjenvant han dog, saa han kunde tiltre sin utreise til Kina høsten 1916. Der bestyrte han Sinhwa stasjon 1917-23. Saa blev han syk og maatte bringes ned til Taohwalun, hvor han døde 18. februar 1924 — noget før han skulde tiltre sin hjemreise.

Ofstad hadde gode kunnskaper, hadde anlegg og interesse for sprog og utførte sitt arbeide grundig og samvittighetsfullt. Og han fikk i den korte tid utføre et godt arbeide. Han var høit elsket saavel av de innfødte som av sine medarbeidere.

KIRKELIG BIBLIOGRAFI 1923.

VED

OLUF KOLSRUD OG W. P. SOMMERFELDT.

I denne bibliografi optas bare særskilt trykte skrifter. Avhandlinger og artikler i tidsskrifter og blade er registrert i: Norsk Tidsskriftindex 1923. Systematisk fortegnelse over indholdet av 202 norske periodiske skrifter. Utarbeidet av *W. P. Sommerfeldt.* Aarg. 6. Kr.a 1924. Steenske Forlag. S. 6–12.

TEOLOGISKE SKRIFTER.

Samleverker.

Norsk teologisk tidsskrift. 3. række, bd. 4. (24. aarg.). 1923. Utg.: Lyder Brun, Oluf Kolsrud, S. Michelet. For praktisk teologi: S. Bretteville Jensen. Kr.a. Grøndahl & Søn. 4 nr., 2 bl., 266 s.

Tidsspørsmaal, kristelig belyst. [En række skrifter, utg. av] Lutherstiftelsens Forlag. Kr.a. 14. serie, nr. 3 og 4. Sigurd Odland. Johannesevangeliets egthet. 1923. 142 s.

Til kristelig oplysning. [En skriftserie redigeret av J. Gleditsch og S. Bretteville Jensen]. Kr.a. Olaf Norli. [4.] Gustaf Aulén. Våre tanker om Kristus. Aut. oversættelse ved Astrid Thinn. 1923. 77 s.

Religionshistorie.

Eitrem, S. Les papyrus magiques Grecs de Paris. (Vid.-selsk. Skrifter. II. Hist.-filos. klasse. 1923. No. 1.) Kra. 1923. (Jacob Dybwad.) 49 s., pl. I—III.

Eitrem, S. The Greek magical papyri in the British museum. (Vid.-selsk. Forh. 1923. No. 3.) Kra. 1923. (Jacob Dybwad.) 27 s., 1 fig.

Eitrem, S. Zu den Berliner Zauberpapyri. (Vid.-selsk. Forh. 1923. No. 1.) Kra. 1923. (Jacob Dybwad.) 15 s., 1 pl.

Schjelderup, Kristian. Der mennesker blir guder. Fra mystikernes lande i det fjerne østen. Kra. 1923. Aschehoug & Co. 210 s.

Bibelen.

Bibelen med Forklaringer. Udarbeidet af Præster og Theologer i den norske Kirke. D. 1. De fem Mosebøger. 3. Opl. Kra. 1922. Lutherstiftelsen. 680 s.

Bibelen med Forklaringer. Udarbeidet af Præster og Theologer i den norske Kirke. D. 2. De historiske Bøger. Udarbeidet af Thv. Klaveness. 3. Opl. Kra. 1922. Lutherstiftelsen. 574 s.

Den lille bibelkonkordans eller Bibelske begreber belyst ved sammenstilling av bibelsteder. 8. opl. Kra. 1923. Lutherstiftelsen. VIII + 210 + VI s.

Det Gamle Testamente.

Rudberg, Gunnar. Septuaginta-fragmente unter den Papyri Osloenses. Mit 1 Tafel. (Videnskapsselskapets Forhandlinger for 1923. No. 2.) Kra. 1923. (Jacob Dybwad.) 8 s.

Mowinckel, Sigmund. Det gamle testamentes salmer i oversettelse. Kra. 1923. Aschehoug & Co. 192 s. [Ogsaa med titel: Det gamle testamentets salmebok. I. Salmene i oversettelse.]

Mowinckel, Sigmund. Psalmenstudien. III. Kultprophetie und prophetische Psalmen. 118 s. IV. Die technischen Termini in den Psalmenüberschriften. 52 s. Videnskapsselskapets Skrifter. II. Hist.-filos. klasse 1922. No. 1. 2. Kr.a 1923. Jacob Dybwad.

Strasburg Seminar

Vold, Karl. Det gamle testamentes profeter. VI. Under fangenskapet. Kra. 1923. S. 271-334. VII. Under og efter fangenskapet. Kra. 1923. S. 335-98. VIII. Den israelitiske profetis alder, oprindelse og væsen. IX. Profetenes virkemidler. Kra. 1923. S. 397-473. Lutherstiftelsen.

Messel, Nils. Der Menschensohn in den Bilderreden des Henoch. Giessen 1922. 87 s. [Beihefte zur Zeitschrift für die Alttestamentliche Wissenschaft. 35.]

Det Nye Testamente.

Det nye Testamente og Salmernes Bog. Kra. 1923. Det Norske Bibelselskap. 661 + XI s.

Mattæus evangelium. Kra. 1923. Det Norske Bibelselskap. 87 s. [Storstilet utgave.]

Markus evangelium. Kra. 1923. Det Norske Bibelselskap. 54 s. [Storstilet utgave.]

Johannes evangelium. Kra. 1923. Det Norske Bibelselskap. 72 s. [Storstilet utgave.]

Odland, Sigurd. Johannesevangeliets egthet. Seks brever til en kristen lægmand. Kra. 1923. Lutherstiftelsen. 142 s. = Tidsspørsmaal, kristelig belyst. 14. serie, nr. 3 og 4.

Apostelsoga. Ny umsetning fraa grunn-teksti. Kra. 1923. Det Norske Bibelselskap. 144 s.

Moe, Olaf. Apostelen Paulus, hans liv og gjerning. Kra. 1923. Aschehoug & Co. VIII + 488 s.

Schjøtt, P. O. Andet Korinthierbrev. Oversat og fortolket. (Videnskapsselskapets Skrifter. II. Hist.-filos. klasse. 1923. No. 6.) Kra. 1923. (Jacob Dybwad.) 19 s.

Kirkehistorie.

Frøvig, D. A. Den apostoliske trosbekjendelse. Hvorfor vi fastholder den. Kra. 1923. Aschehoug & Co. 146 s.

Aall, Anathon. Filosofiens historie i oldtiden og mellemalderen. Kra. 1923. Aschehoug & Co. XI + 409 s., kart.

Øie, O. J. En troeshelt paa reformationstiden. [Balthasar Hübmaier.] Historisk skisse. Kr.a 1923. 56 s.

Hirn, Yrjö. Diderot. Oversat av Lorentz Eckhoff. Kra. 1923. Aschehoug & Co. 121 s.

Bergsgård, Arne. Stat og kyrkje i strid um skulen i Frankrike. Oslo 1923. Det Norske Samlaget. 188 s.

Aas, Hans. En nutidsprofet. [Henry Drummond.] Essay. Bergen 1923. (Eikers bokhandel.) 153 s.

Norges kirkehistorie, se nedenfor.

Systematisk teologi.

Aulén, Gustaf. Våre tanker om Kristus. Autorisert oversettelse ved Astrid Thinn. Kra. 1923. Olaf Norli. 77 s. [I serien: Til kristelig oplysning.]

Praktisk teologi.

Jansen, J. J. Forkyndelsen. Et Livsspørsmaal for Kirke og Folk. Homiletik. 3. Opl. Kra. 1923. Aschehoug & Co. 243 s.

OPBYGGELSESSKRIFTFER.

Prekener og andaktsbøker.

Barstad, Johannes A. Kristeleg kalender. Bibelord og salmevers paa kvar dag i aaret. Bergen 1923. Lunde & Co. 130 upag. bl.

Bjørk, Fr. I naadens rike. Nogen betragtninger. Kra. 1923. Lutherstiftelsen. 121 s.

Dreyer, Peder. Ord fra Gud. En liten andagtsbok. Bergen 1923. Lunde & Co. XII + 400 s.

Gil, Anders. Tru og liv. Preikor til kvar sundag og festdag i kyrkjeåret. II. tekstrekkja. Bergen 1923. Lunde & Co. 240 s.

Gleditsch, Jens. Andagtsbok. Kristelig tro og kristelig liv i korte betragtninger. 2. opl. Kra. 1923. Steenske forlag. 235 s.

Hallesby, O. Synd og naade. Korte prækener til alle kirkeaarets søn- og helligdage. 2. opl. Kr. 1923. Lutherstiftelsen. 288 s.

Holme, Edin. For hver dag. Ny gjennemset utgave av «Fra forraadskamret». Kra. 1923. Aschehoug & Co. 368 s.

Johnson, Johannes. Ord til ungdom. Prekener for barn og unge. Kra. 1923. Steenske forlag. 100 s.

Pastor Carl Konows efterlatte prækener. Bergen [1923]. John Grieg. 163 s.

Laache, N. J. En kristelig Kalender. Bibelsprog og Salmevers til hver Dag i Aaret. 4. Opl. Tr.hjem 1922. C. Saarheim & Co.

Otterbech, Jens. Til det land jeg vil vise dig. [Prækener]. Bergen 1923. Lunde & Co. 100 s.

Prytz, A. F. W. J. Søndagen i hjemmet. Korte prækener over de tre tekstrækkers høimessetekster. 1. hefte. Porsgrund 1923. H. Joh. Dyring. 80 s.

Prytz, A. F. W. J. En liten andagtsbok for kvindeforeninger. Stavanger 1923. Det Norske Missionsselskap. 28 s.

Rustad, Olav. En liten præken over Jesunavnet. Svorkmo 1923. 1 bl.

Wisløff, Joh. M. Nærmere Gud. Korte betragtninger. Kra. 1923. Indremissionsselskapets forlag. 64 s.

Bønnen.

Arctander, Regine Brun. Fadervor. Stavanger 1923. Det Norske Missionsselskap. 15 s.

ANDRE KRISTELIGE SKRIFTER.

Bjerkreim, A. Abrahams historie. Bergen 1923. Lunde & Co. 144 s.

Bjerkreim, Adolf. Isak og Ismael. To pakter og to slags barn. Bergen 1923. Lunde & Co. 61 s.

Dreyer, Peder. To aandens stormænd fra en forlængst svunden tid. Moses og Samuel. Bergen 1923. Lunde & Co. 124 s.

Dæglum, H. Moses. Israels befrier. Kra. 1923. Forf. forl. (Lutherstiftelsen.) 200 s.

En liden Pilgrim i det usynlige. Oversat fra engelsk. 3. opl. Kra. 1922. L. E. Tvedte. 180 s.

Forfang, A. De hellige engler. 3.-4. opl. T.hjem 1923. à 64 s.

Gordon, S. D. Menneskets personlige vanskeligheter. Oversat av Agnes Nilssen. Bergen 1923. Hans Martinussen. 234 s.

Hagberg, Hanna. «Han kommer». 3. opl. Kra. 1923. 79 s.

Hallesby, O. Aand og liv. 3. opl. Kra. 1923. Lutherstiftelsen. 206 s.

Hauge, Hans Nielsen. De Enfoldiges Lære og Afmægtiges Styrke, der underviser hvorledes vi skal være som Børn, naar det angaar vor egen Ære og timelige Skade; men mandig og stærke, naar det gielder Guds Ære og hans Kirkes Skade. Efter 4. Opl. (Christiansand 1804). Bergen 1923. Lunde & Co. 112 s.

Haaland, Gerh. 300 kristelige fortellinger til bruk for religionslærere, søndagsskolelærere, prester og predikanter. I. Bergen 1923. Lunde & Co. 172 s.

Miller, J. R. Et frigjort liv. Oversat av L. Koren. Kra. 1923. Johannes Bjørnstad. 188 s.

Nielssen, Gustav. Kristus som yppersteprest. Bergen 1923. Lunde & Co. 67 s.

Mühe, Ernst. De sisste ting eller fremtidens hemmelighet avsløret. Fra tysk ved L. Holtermann, sogneprest. 2. opl. Kra. 1922. A. M. Hanche. 211 s.

Qvisling, Jon Lauritz. Hemmeligheter i og omkring menneskelivet. En samling fortællinger. Skien 1923. Erik St. Nilssen. 75 s.

Rinman, Joh. Herren skal gjøre undere iblandt eder. Fra svensk ved N. Nilssen. Bergen 1923. Lunde & Co. 88 s.

Tybring, Fred. Johannesrøsten. Kra. 1923. Aschehoug & Co. 96 s.

Welle, Ivar. Over Kedron. Tanker og sanger om Herrens lidelse. Kra. 1923. Lutherstiftelsen. 62 s.

Skrifter av og om dissentere: Se de enkelte samfund.

TIDSSPØRSMAAL.

Hallesby, O. Hovedforskjellen mellem positiv og liberal teologi. Foredrag ved prestekurset paa Luther teologiske seminar 1923. Minneapolis, Minn. 1923. 43 s.

Traaen, C. Egeberg. Hvad er liberal teologi? Kra. 1923. Olaf Norli. 64 s.

Alme, Henrik Anton. Kristi liv eller dogmetro, tænk selv. Nogle betraktninger. Kra. 1923. Olaf Norli. 128 s.

Bøhn, Ingvar. Om kristendomstvilene. Brev til min bror. Bergen 1923. Lunde & Co. 96 s.

Arnetvedt, N. Er den hele bibel indblæst av Gud? Et blik paa den hellige skrifts tilblivelse eller bibelens inspiration gjennem lægmandsbriller. Bergen 1923. Lunde & Co. 32 s.

Svensen, S. A. Kirkepolitik. Foredrag 13. novbr. 1923. Kra. 1924. 16 s.

Handeland, Oscar. To linor i norsk kyrkjepolitikk. Bjørgvin 1923. Lunde & Co. 212 s.

Hope, Ludvig. Kyrkja og Guds folk. Bjørgvin 1923. Lunde & Co. 145 s.

Lavik, Nils. Tvo syn. Bergen 1923. Lunde & Co. 40 s.

Normann, Sigurd. Skal daapen gives fri? Kra. [1923]. Utgit av «Norges Kirkelige Landslag». 23 s.

Puntervold, Ole. Bibelens vei til social retfærdighet. Det 9de bud efter dets oprindelige mening. Av sogneprest .... Kra. 1922. Forfatteren (Kr. August gt. 5 II). 42 s., 1 bl.

Bull, Edv. Kommunisme og religion. Kra. 1923. Det Norske Arbeiderpartis forlag. 31 s.

Kvindens stilling i hjemmet, menigheten og samfundet. Oversat fra engelsk, noget forkortet av K. & J. Med forord av professor Sig. V. Odland. Bergen 1923. Lunde & Co. 24 s.

Møller, Katti Anker. Moderskapets frigjørelse. Kra. 1923. Det Norske Arbeiderpartis forlag. 31 s.

NORGES KIRKEHISTORIE.

Norvegia Sacra. Aarbok til kunnskap om den Norske Kirke i fortid og samtid. Utgit efter tiltak av den Norske Kirkes biskoper. Redigert av Oluf Kolsrud. Tredje aargang. 1923. Kr.a [1924]. Steenske forl. 4 bl., 469 s.

Bibliotheca Norvegiæ Sacræ. Skrifter til kunnskap om den Norske Kirke i fortid og samtid. II. Andreas Seierstad. Kyrkjelegt reformabeid i Norig i nittande hundreaaret. I. Bergen 1923. 341 s. Lunde & Co.

— III. Ludvig Selmer. Oplysningsmenn i den Norske Kirke. Et bidrag til forstaaelsen av oplysningsbevegelsens utvikling i Norge. Bergen 1923. 226 s. Lunde & Co.

O. I. K. Lødøen. Vikingtidens gudetro. Kra. 1923. J. W. Cappelen. 16 s. = Fagbiblioteket Fri lesning. Nr. 20.

Valdres. 900-årsskrift 1923. Skriftnævnd: Redaktør G. O. Hovi, folkehøgskulestyrar Olaus Islandsmoen, sogneprest J. Værnes, lærer Herman Karlsgodt. Med billeder og portr. Gjøvik 1923. 485 s.

Kolsrud, Oluf. Då Valdres vart kristna. [Finnes i: Valdres. Gjøvik 1923.]

Værnes, Johan. St. Olavs kyrkja i Valdres. [Finnes i: Valdres. Gjøvik 1923.]

Eskeland, Lars. Heilag Olav. Minneskrift til 900 års-høgtidi på Voss 29. juli 1923. Bjørgvin. Lunde & Co. 85 s.

Eskeland, Lars. Sankt Olav. Oratorium til 900 års-høgtidi på Voss, Olsok 1923. Bjørgvin 1923. Lunde & Co. 31 s.

Eskeland, Lars. Kyrkja grunnfest i Noreg. Tale ved 900-års-høgtidi på Voss Olsok 1923. Bjørgvin 1923. Lunde & Co. 16 s.

Olsok 1923. Aarbok utg. av Norrønafelaget Brage. Skriftstyrar: Olaf Hansson og Hans Aarnes. Bjørgvin 1923. Lunde & Co. 60 s.

Paasche, Fredrik. Kong Sverre. 2. opl. Kra. 1923. Aschehoug & Co. 303 s.

Møller, Ingeborg. Norrøne Marialegender. Gjenfortalt. Kra. 1923. Gyldendal. 151 s.

Skrede, Sverre Mo. Presteskapets utvikling til en geistlig stand efter reformasjonen. Kra. 1923. Grøndahl & Søn. Avhandlinger fra Universitetets historiske seminar. B. 6. H. 2. S. 107-197.

Thorsrud, Ole. Litt om Hans Nielsen Hauges virksomhet og hans venner i Sør-Aurdal, Etnedal og Nord-Aurdal. [Finnes i: Valdres. Gjøvik 1923.]

Kirkelig og kristelig virksomhet i nyere tid: Se de enkelte organisasjoners oversikts-beretninger.

Se forøvrig: W. P. Sommerfeldt. Bibliografi [for norsk arkæologi, kulturhistorie, kunsthistorie og fortidsminnevern] 1922. Aarsberetning for Foreningen til Norske Fortidsmindesmærkers Bevaring. Aarg. 79 1923 s. 273-83. Kr.a 1924. Grøndahl & Søn.

NORSK KIRKELIG BIOGRAFI.

Eskeland, Severin. Thomas von Westen [1682-1727]. Bjørgvin 1923. Lunde & Co. 32 s.

Killingstad, A. Hans Schreuder. Norges første misjonær i Afrika [1817-82]. Med kart og billeder. Kra. 1923. J. W. Cappelen. 16 s. = Fagbiblioteket Fri lesning. Nr. 13.

Dahle, L. [1843-1925]. Tilbakeblik paa mit liv og særlig paa mit missionsliv. Anden del. Fra min ankomst til Madagaskar til min hjem-

reise (1870-87). Stavanger 1923. Det Norske Missionsselskap. Portr., 292 s.

— Tredje — sidste del. Fra min avreise fra Madagaskar 1887 indtil min avsked, mars 1920. Stavanger 1923. Det Norske Missionsselskap. Portr., 296 s.

Maroni, J. Stiftsprovst Gustav Jensen [1845-1922]. Træk av hans kirkehistoriske profil. Kra. 1923. Lutherstiftelsen. 45 s.

Holm, Olaf [1845-]. Fra en Nordlandsk Prestegaard. [Tysfjord.] Oplevelser og Skisser. Kra. 1923. Aschehoug & Co. 173 s.

Orheim, Matias [1884-]. Gamlefela og nyefela. [Livsminne.] Bjørgvin 1923. Lunde & Co. 2 bill., 120 s.

TIDSSKRIFTER OG BLADE.

Kirke og kultur. Aarg. 30. 1923. Utg.: J. Gleditsch. Kr.a. 636 s. 10 nr.

Luthersk kirketidende. Et ukeblad til menighetens oplysning og opbyggelse. 9. række, aarg. 60. 1923. Red.: D. A. Frøvig, Mikael Hertzberg og G. Skagestad. Kr.a. Lutherstiftelsen. VIII + 600 s., 28 nr.

Norsk kirkeblad. Aarg. 20. 1923. Red.: S. Bretteville Jensen med bistand av H. Seip og K. Skjeseth. Kr.a. Olaf Norli. 16 + 616 s., 26 nr.

Dagen. Kristelig dagblad. Aarg. 5. 1923. Red.: Johannes Lavik. Bergen. Fol. 6 nr. ukentlig.

Kristelig ukeblad. Organ for Norges Kirkelige Landslag. Aarg. 30. 1923. Red.: Th. Freihow (nr. 1-21), Karl Vold. Kr.a. Fol. 14-dagl. à 2 bl.

For hjem og samfund. Tidsskrift for kristelige og sociale spørsmaal. Aarg. 10. 1923. Red.: Petra Fleischer. I redaktionen: Marie Michelet, Dagny Johnson, Wilhelmine Wergeland. For sociale spørsmaal: O. F. Olden. Stord. S. 310-48. Nr. 1. [Ophørt.]

Verden venter. Organ for fred og samfundsretferdighet. Årg. 2. 1923. Redaktører: O. F. Olden, M. Mauritzen, G. Natvig Pedersen, Oscar Pedersen. Stavanger. 4. 10 nr. 94 s.

[Broderaanden. Sammensluttet med «Verden venter».]

Kristelig pædagogisk tidsskrift. Aarg. 14. 1923. Utg.: Norges Kristelige Lærerforbund. Kr.a. 159 s. 10 nr.

Lyngblomster. 20. samling. Utgitt av Lærernes Vennekreds i Kristiania, Avdeling av Norges Kr. Lærerforbund. Kr.a 1923. Lutherstiftelsen. 96 s.

Illustreret familieblad. Aarg. 37. 1923. Utgit av C. Andersen A/S. Horten. Fol. 52 nr. à 24 s.

Bibel-Budet. Aarg. 51. 1923. Utg.: Bethaniastiftelserne. Red.: O. T. Bjotveit. Stvgr. Fol. 14-dagl. à 2 bl.

Stille stunder. Eit norskt blad for tru og gudlegdom. Aarg. 35. 1923. Bladstyre: Johannes A. Barstad, Peter Hognestad, Henr. Kaarstad, Bernt Støylen. Voss. Voss prenteverk. 4. Ukentl. à 2 bl.

Det lille trøsteblad. Aarg. 25. 1923. Utg.: D. Lervaags enke, Kumle, Søndfjord. E. Natviks boktrykkeri, Florø. 400 s., 25 nr.

Hjemlandsposten. Aarg. 24. 1923. Red.: K. Fjære. Horten. C. Andersens forl. Fol. Ukentl. à 2 bl.

Evangelisten. Et upartisk, evangelisk blad. [Utg.: Albert G. Lunde, Didrik Andersen, C. T. Dyrness, A. Bjerkreim, A. Thompson, Chr. Brøvig.] Aarg. 13. 1923. Red.: Chr. Brøvig. Kr.sand. Fol. 2 nr. mndl. à 2 bl.

Menighetsblade: Se avd. Menighetsblade og -beretninger.

Kristelige virksomheters blade: Se de enkelte virksomheter.

Dissenteres og frireligiøse samfunds blade: Se de enkelte samfund.

Videnskapelige publikasjoner: Se Teologiske skrifter og Norges kirkehistorie.

GUDSTJENESTE.

Søndagen. Hyrdebrev fra den norske kirkes biskoper. Bergen 1923. 15 s.

Kirkemusikk.

Ottesen, Realf. Musikkens og kunstens plass i gudstjenesten. (Efter foredrag ved prestemøte i Bergen 1922.) Trykt ved foranstaltning av Forening for kirkemusik i Bjørgvin bispedømme. Bergen 1923. Lunde & Co. 31 s.

Foreningen for kirkemusik i Bjørgvin bispedømme. Aarsberetning for 1922-23. Bergen. 2 bl.

Vespergudstjenester for kirkeaarets forskjellige tider og anledninger, fuldstændig liturgisk og musikalsk utarbeidet av Pastor A. Fasmer Dahl med bistand av Organist Lars Søraas. H. VII. Paaske og tiden indtil 5. søndag efter paaske. 34 s. H. VIII. Allehelgensfest. 36 s. Bergen 1923. Lunde & Co.

Vespergudstjeneste. Paaske. [Bergen 1923]. 3 bl.

Vespergudstjeneste. Allehelgensfest. Bergen [1923]. 4 bl.

Lindeman, Peter. Den norske organist. Smaa koralforspil med ind- og utgangsspil til bruk for den offentlige gudstjeneste. 1ste hefte. 5. opl. (Op. 10.) Kra. 1923. Aschehoug & Co. 31 s.

Sletten, Jakob. Religiøs tonesamling. Komponert og harmonisert av.... Kra. 1922. J. M. Stenersen. 40 s.

Moe, P. J. Julesanger for 1, 2 eller 3 like stemmer. Samlet og utgit. 2. opl. som særtryk av Sange og salmer til høitiderne. Kra. 1923. J. W. Cappelen. 40 s.

Salmer og sanger.

Salmer og sange ved begravelse og kremasjon. Utg. paa foranledning av Bergens Presteforening. Bergen 1923. Lunde & Co. 64 s.

Haaland, Joh. Salmer og sange. Samlet og utgit ved.... Bergen 1923. Sambaandets tr. 148 s.

Kjørsvik, Lars. Salmer og sange. Aalesund 1923. Alb. Gjørtz. 75 s.

Larsen, M. Salmer og Sange. Forfattede av.... 1923. Bill., 159 s.

Moe, O. T. Salmer og sange. Bergen 1923. Lunde & Co. 62 s.

DEN NORSKE KIRKES ORDNINGER.

Geistlig inndelingskart over Norge. (Sør-Norge og Nord-Norge.) Målestok 1:1,000,000. Kra. 1923. Norges Geogr. Opmåling.

Støylen, Bernt. Register over lover, retterbøter, resolusjoner og skrivelser m. v. for den Norske Kirke. Samlet. Utgitt av den Norske Presteforening. Kra. 1923. 237 s.

PRESTER.

Begravelsesforeningen for den Norske Kirkes Prester. 25de aarsberetning 1922, avgit av forretningsføreren, hospitalsprest Magelssen. T.-hjem 1923. 37 s.

TEOLOGISK STUDIUM.

Det Kongelige Frederiks Universitets årsberetning for beretningsåret 1920-21 samt Universitetets matrikul for 1921. Utgitt ved Universitetets sekretær. Kra. 1923. 2 bl., 162 + 214 s.

Menighetsfakultetet. Aarsberetning. 1922. Avgit av styret. Kr.a 1923. 27 s.

Mogibah 1873-1923. Kra. 1923. 161 s., 7 bl.

Mellem brødre. Fra Menighetsfakultetet. Aarg. 6. 1923. Redaktør: Stud. theol. O. Müller Nilssen. Kra. 4. 16 s. Nr. 3, 4. [De tidligere nr. maskinskrevet.]

DIAKONI.

Det Norske Diakonhjem. 33. aarsberetning. 1922. Kr.a. 21 s.

Hilsen fra Diakonhjemmet. Aarg. 15. 1923. Red.: Diakonhjemmets forstander, pastor Reidar Kobro. Kr.a. 78 s. 10 nr.

Diakonforbundets julehefte 1923. Bergen. 20 s.

Fra Diakonissehuset. Et maanedsskrift for den kvindelige diakoni. Aarg. 40. 1923. Utg. av Diakonisseanstalten ved forstanderen. Kr.a. 12 nr

Menighetssøsterhjemmet. 7. aarsberetning 1922. Ved forstanderen, pastor Fr. Stabell. Kr.a 1923. 31 s.

Menighetssøstrenes blad. Organ for Lutherske Menighetssøstres Forening. 1923. Red.: pastor Fr. Stabell. Kr.a. 10 nr., 104 s.

MENIGHETSBLADE OG -BERETNINGER.

Oslo bispedømme.

Kristiania Menighetspleiers Fællesutvalg. Aarsberetning for 1922-23. Ved sekretæren. Kr.a 1923. 44 s.

Menighetsblad for Kristiania. Aarg. 21. 1923. Red.: Sogneprest Erling Grønland og pastor Maroni. Kr.a. 4. 22 nr. à 4 bl.

Vor Frelsers menighet, Kristiania. Beretning for aaret 1922. Kra. 11 s.

Uranienborg menighetsblad. [Kr.a.] Aarg. 12. 1923. Red.: Gude Due. Kr.a. 20 nr. à 3 bl.

Frogner menighet [Kristiania] i de første fem og tyve aar. 106 s. med illustr. og portr. Kra. 1923.
Fagerborg menighetsblad. [Kr.a.] Aarg. 14. 1922/23. Kr.a. 168 s., 40 nr.
Markus menighetsblad. Aarg. 7. 1923. Red.: L. Holsvik. Kra. 25 nr. à 2-4 bl.
Gamle Akers menighetsblad. [Kr.a.] Aarg. 12. 1923. Ansv. redaktører: Menighetens prester. Kr.a. 4. 21 nr. à 2 bl.
Søndagshilsen fra Petrus kirke. [Kr.a.] Aarg. 19. 1923. Kr.a. 43 nr. à 2-4 bl.
Hauge menighetsblad. [Kr.a.] Aarg. 5 1923. Red.: Klokker Tjomsland (nr. 1-3), sogneprest Selmer (fra nr. 4). [Kr.a.] 19 nr. à 2 bl.
Jakob menighet [Kr.a] i 1922. Beretning ved Jakob menighetsraad. Kr.a 1923. 6 bl.
Wexels' menighetsblad. [Kr.a.] Aarg. 7 1922/23. Kr.a. 10 nr. à 2 bl.
Kampens menighetsblad. Aarg. 13. Julen 1922-26/11 1923. Red.: nr. 1.-2 pastor Jahnsen, fra nr. 3 sogneprest Guldbrandsen. Kra. 17 nr. à 2 bl.
Oslo menighetsblad. [Kr.a.] Aarg. 4. 1923. Red.: Sogneprest O. Hvalbye og klokker Jul. A. Anderssen. Kr.a. 4. 22 nr. à 2 bl.
Vaterlandskirkens søndagshilsen [Kr.-a.] Aarg. 21. 1923. Red.: pastor K. O. Kornelius. Kr.a. 19 nr. à 2 bl.
Fredriksstad og omegns menighetsblad. Aarg. 3. 1923. Red.: R. Forbech. Fr.stad. 24 nr. à 2 bl.
Menighetsblad for Asak. Aarg. 2. 1923. Kr.a. 20 nr. à 2 bl.
Menighetsblad for Rødenes og Rømskog. Aarg. 2. 1923. 20 nr. à 4 s.
Tune menighetsblad. Aarg. 8. 1923. Red. av kapellanen. 4. 12 nr. à 2-4 bl.
Sarpsborg menighetsblad. Årg. 1. 1923. Utgis av menighetsrådet ved en redaksjonskomite. 4. 22 nr. à 2 bl., julenr. 4 bl.
Menighetsblad for Nordstrand. Aarg. 5. 1923. Kr.a. 20 nr. à 2 bl.
Engelstad, Bjarne. Bekkelagskirken. Utstyret ved Enevold Thømt. Kra. 1923. (With & Co.s forl.) 80 s.
Menighetsblad for Vestre Aker. Aarg. 6. 1923. 20 nr. à 2 bl.
Ullern menighet. 1922. Kra. 8 s.
Ullern menighetsblad. Aarg. 1. 1923. Red.: Sogneprest Halfdan Møller. Kra. 8 nr. à 2 bl.
Ullern Menighets Barnekrybbe. Aarsberetning 1922, 9de driftsaar. Kr.a 1923. 8 s.
Statuter for Tronstad bedehus. Drammen [1923]. 2 bl.
Menighetsblad for Horten. Aarg. 2. 1923. 9 nr. à 1-2 bl.

Hamar bispedømme.

Menighetsblad for Nord-Odal. Aarg. 2. 1923. Kr.a. 20 nr. à 2 bl.
Menighetsbudet. (Menighetsblad for Biri og Snertingdal). Aarg. 6. 1923. Utg.: res. kap. P. Bjerkeseth, Snertingdal. Mndl. à 2 bl.
Menighetsblad for Lillehammer. Aarg. 1. 1923. Utgit av Lillehammer menighetsraad. Red. ved sognepresten. 42 nr. à 2 bl.

Agder bispedømme.

Skiens menighetsblad. Aarg. 4. 1923. Red.: Menighetens prester. 4. 35 nr. à 2 bl.
Søgne menighetsforenings 50-aarsberetning 1873-1923. (Agder Tidend 1923 18. mai ff.)
Menighetsblad for Sandnes. Aarg. 4. 1923. Red.: Sogneprest E. Hove. 20 nr. à 2 bl.
Menighetsblad for Egersund. Aarg. 5. 1923. Red. og utg.: Res. kap. Hafstad. Egersund. 4. 80 s., 8 s., 20 nr. og julenr.
Menighetsblad for Stavanger. Aarg. 17. 1923. Red.: Presterne Gjerløw og Petersen. 4. 44 nr. à 2 bl.

Bjørgvin bispedømme.

Fellesnevnden. Organ for Bergens menighetspleiers fellesnevnd. Aarg. 1. 1923. Utg. og red. av fellesnevndens sekretær Gunnar André. Bergen. 4. 8 nr. 32 s.
Menighetsblad for Domkirken [i Bergen]. Godt budskap. Aarg. 14. 1923. Bergen. 43 nr. à 2 bl.
Korskirkens menighetsblad. [Bergen]. Aarg. 12. 1923. Bladstyre: Lærer Ekerhovd og klokker Tvedt. Bergen. Nr. 1-41 à 2 bl., julenr. 4 bl.
Korskirkens menighet. [Bergen]. 1922. Oversigt ved menighetsraadet. Bergen. 8 s.
Mariakirkens menighetsblad. [Bergen.] Aarg. 12. 1923. Bergen. 41 nr. à 4 til 16 s.

Nykirkens menighetsblad. [Bergen.] Aarg. 12. 1923. Bergen. 41 nr. à 2-8 bl.

Johannes menighetsblad. [Bergen.] Aarg. 12. 1923. Utg.: Johannes menighetsraad. Red. (nr. 1): Sogneprest Mohr og lærer Sørfonden med bistand av res. kap. C. Dahl. Bergen. 40 nr. à 2 bl.

Sandvikens kirkelige menighets- og fattigpleies 14. aar. Beretning 1. juli 1922 til 30. juni 1923. Bergen. 16 s.

Aarstad menighetsblad. Aarg. 12. 1923. [Bergen.] 41 nr. à 2-8 bl.

Bergens Smaakirkeforening. Aarsberetning for 1922. Avgit av styret. Meddelelser fra Bergens Smaakirkeforening nr. 1 og 2 1923. Bergen. 8 s.

St. Jakobs menighet. [Bergen.] Aarsberetning 1922. Avgit av menighetsraadet ved presten. 22 s.

Upp og Fram. Kyrkjeblad for Ullensvang og Kinsarvik. Aarg. 2. 1923. 13 nr. à 4 s.

Kyrkjeblad for Granvin, Ulvik, Eidfjord. Aarg. 1. 1923. 13 nr. à 4 s.

Menighetsblad for Fusa. Aarg. 2. 1923. [Bergen.] 4. 12 nr. à 2-4 bl.

[Fana menighetsblad. Ophørt.]

Lindaas menighetsblad. Aarg. 2. 1923. Utg. og red.: Res. kap. Nils Røed. Aaraas i Nordhordland. 4. 5 nr. (febr.-okt.) à 2 bl. [Ophørt.]

Masfjord menighetsblad. Aarg. 3. 1923. Red.: Sogneprest Sigurd Berg. Bergen. 4. 5 nr. à 2 bl.

Menighetsblad for Askvoll og Vilnes. Aarg. 4. 1923. Utg. av menighetsraadene for Askvoll og Vilnes. Red.: Sogneprest Lyngstad. Førde. 4. 14 nr. à 2-4 bl.

Menighetsblad for Bremanger. Aarg. 4. 1923. Red. og utg.: Sogneprest Slaattelid, Kalvåg. 4. S. 121-64, nr. 31-41.

Nidaros bispedømme.

Vor Frue menighetsblad. [Trondhjem.] Årg. 1. 1923. Fra nr. 3.: Utgitt av menighetsrådet. Red.: Menighetens prester og fru Jacoba Hall. T.hjem. 4. 22 nr. à 2 bl.

Ilens menighetsblad. [Trondhjem.] Aarg. 1. 1923. Fra nr. 10 utgit av menighetsrådet. Red.: Menighetens prest. T.hjem. 4. 22 nr. à 2 bl.

Baklandets menighetsblad. [Trondhjem.] Årg. 2. 1923. Utg.: Baklandets menighetsråd. T.hjem. 4. 38 nr. à 2 bl.

Menighetsblad for Lademoen. [Trondhjem.] Aarg. 6. 1923. Red.: Menighetens prester. T.hjem. 4. 19 nr. à 2 bl.

Menighetsblad for «Trondhjem døvemenighet». Aarg. 23. 1923. 7 nr. à 1-2 bl.

Menighetsblad for Strinda. Årg. 1. 1923. Utgitt av Strinda menighetsråd. Red.: Menighetens prester og kirkesangerne Ålmo, Stuenæs og Tønne. T.hjem. 4. 82 s., 20 nr.

Hålogaland bispedømme.

Norseth, Th. Lurøy prestegjeld i 100 år 1823-1923. Sandnessjøen 1923. 25 s.

Menighetsblad for Lurøy og Træna. Aarg. 2. 1923. Red.: Th. Norseth. Mosjøen. 4. 2 nr. mndl. à 2 bl.

Duen. Menighetsblad for Tranøy prestegjeld. Aarg. 5. 1923. Red.: sogneprest Sivertsen [Tranøybotn]. 2 bl. Nr. 1.

Kaldsbok for Vadsø sogneprestembede under Varanger provsti i Tromsø stift. Ved Joh. Beronka. Trykt som manuskript. Vadsø 1923.

KRISTENDOMSUNDERVISNING.

Eftestøl, O. A. Kristendomsundervisningen i landsfolkeskolen efter den nye normalplanen. Kra. 1923. Aschehoug & Co. 16 s.

Hognestad, Peter. Kristendomsupplæringi i skulen og den nye normalplanen. Fyredrag paa Stiftsmøtet i Bergen 15. mars 1923. Bergen 1923. Lunde & Co. 23 s.

Skolerådets forslag til plan for kristendomsundervisningen ved Bergens folkeskole. Bergen [1923]. 33 s.

Flood, Imm. og H. Raabe. Kristendomskunnskap. En ledetråd for lærere. 3. opl. Kra. 1923. J. W. Cappelen. 165 s.

Pontoppidan, Erik. Sandhet til Gudfrygtighet. Forklaring til dr. Martin Luthers lille katekisme indeholdende alt det som den der vil bli salig trænger at vite og gjøre. Kra. 1923. Det Norsk Lutherske Indremissionsselskap. 173 s.

Sverdrup, J. R. Forklaring over Luthers lille katekisme. (Sogneprest H. U. Sverdrups katekismeforklaring omarbeidet og forkortet.) Med biskop dr. Bangs oversettelse av katekismen. 153.-158. tusen. Kra. 1923. 72 s. 217.-225. tusen. Kra. 1923. 72 s. Jacob Dybwad.

Klaveness, Thv. Forklaring over Luthers lille katekisme. Revidert utgave med dr. Bangs oversettelse av katekismen. 362. tusen. Kra. 1923. Aschehoug & Co. 72 s.

Klaveness, Fr. Oversikt over kristenlæren på dåpspaktens grunn — troen, lydigheten, bønnen og nadverden, for skole, konfirmasjon og livet. [2. utg.] Bergen 1923. 80 s.

Klaveness, Th. Bibellære for gymnasier og lærerskoler. Forkortet utg. 7. opl. Kra. 1923. 56 s.

Fjørtoft, I. A. Bibelsoga for folkeskulen. Paa nynorsk ved Lars Eskeland. Godkjend av kyrkjestyret. 5. uppl. Bergen 1923. A/S F. Beyer. 127 s., 2 kart.

Evangeliet. Hovedstykker av Jesu ord. Utvalgt og oversatt fra den greske grunntekst ved Anton Fridrichsen. Kra. [1923]. Some & Co. 31 s. [Tekstbøker for religionsundervisningen ved gymnasieer, lærerskoler og ungdomsskoler.]

A. Forfang og O. Klykken. Fortællinger for skole og hjem. Ordnet efter katekismen. III. Herrens bøn, daabens og alterens sakramente. Med forord av biskop Laache. 2. opl. Bergen 1923. Lunde & Co. 216 s.

Haaland, Gerh. 300 kristelige fortellinger. Til bruk for religionslærere, søndagsskolelærere, prester og predikanter. I. Bergen 1923. Lunde & Co. 172 s.

Bang, A. Chr. Kirkehistorie for folkeskolen. 170.-174. tusen. Kra. 1923. Jacob Dybwad. 64 s.

Nissen, R. Tønder. Kirkehistorie. 12. utg. ved Karl Schreiner. Kra. 1923. Aschehoug & Co. 106 s.

Seip, Henrik. Kirkehistorie for middelskolen. 6. helt omarbeidede oplag av Yngvar Brun og Theodor Caspari: Kirkehistorie for middelskolens avgangsklasse og gymnasiene. Kra. 1923. J. W. Cappelen. 71 s.

Vellesen, Jonas. Heimsoga med kyrkjesoge åt folkeskulen. 3. utg. (2. uppl.). Bergen 1923. A/S F. Beyer. 143 s.

SØNDAGSSKOLER OG BARNEARBEIDE.

Norsk Søndagsskoleforbund 1920-1923. Ved sekretæren. Kra. [1923]. 20 s.

Norsk søndagsskoleblad. Aarg. 24. 1923. Utgitt av Norsk Søndagsskoleforbund. Red.: Pastor I. C. Larsen. Kr.a. 2 bl., 304 s., 21 nr.

Barnebiblioteket. Utg.: Norsk Søndagsskoleforbund. Aarg. 69. 1923. Red.: Petrea Hvoslef. Kr.a. 2 bl., 192 s., 12 nr.

Barnebibliotekets julenummer 1923. Utgitt av Norsk Søndagsskoleforbund.

Bergens søndagsskolekreds. 22de aarsberetning avgivet av bestyrelsen mai 1923. Bergen [1923]. 23 s.

Sunnmøre sundagsskulekrins i 25 år. 1897-1922. Volda [1923]. 12 s.

Sunnmøre sundagsskulekrins. Årsmelding frå 25/5 1922 til 10/6 1923. Aalesund. 2 bl.

Barnets herold. [Udg.: Norsk Bladmission]. Aarg. 19. 1923. Red.: Fredrik Jansen. Kr.a. 4. Mndl. à 6 bl.

Dissenternes søndagsskoler: Se de enkelte samfund.

Barnehjemmet Ebenezer 1914-1922. [Chr.sand 1923.] 15 s. (Hjemmet eies av Kristianssand og omegns fellesforening for den indre mission.)

I den reddende kjærlighets tjeneste. VI. Bethania-stiftelserne i 1920-1922. Stavanger 1923. 39 s.

Guttehjemmet «Fredheim», Nordsundet ved Lillebergen. 19. Aarsberetning for 1922. Bergen [1923]. 20 s.

De lidendes ven. Sogns barnehjems blad. Aarg. 32. 1923. Ansvarlig: L. M. Husebø og E. Mundal. Leikanger. 12 nr. à 2 bl.

Fra Indherreds barnehjem. Aarg. 23. 1923. Utgit av Indherreds barnehjem ved S. Henning. Levanger. 12 nr. à 2 bl.

Børnetidende. Aarg. 39. 1923. Utgitt av C. Andersen A/S. Horten. 52 nr. à 8 s.

Speideren. Organ for Norsk speidergutforbund. Aarg. 13. 1923. Redaktør Sverre Halbo, fra nr. 4: Erling Hauger. Kr.a. 4. 10 nr. + julenr. 157 + 43 s.

Fra dyrenes verden. Utgit av «Barneforeningen til dyrenes beskyttelse». Kr.a. 4 nr. à 2-4 bl.

Flood, Immanuel. Josef og hans brødre. Med trekk av folkelivet på deres tid. Fortalt for barn. Med billeder. Kra. 1922. J. W. Cappelen. 2 bl., 82 s.

Høeg, H. Fortellinger fra det gamle testamente, fortalt for barn. Bearbeidet fra engelsk ved.... Kra. 1923. Lutherstiftelsen. 91 s., bl.

Fleischer, Petra. Fortællinger for barn. Kra. 1923. Luthersk Bokmission. 31 s.

Barstad, Johannes. Kristelege barnesogor. 1. samling. Vesle Øyvind songar og nokre andre sogor. Bergen 1923. Lunde & Co. 80 s.

Barstad, Johannes. Kristelege barnesogor. 2. samling. Losguten og nokre andre sogor. Bergen 1923. Lunde & Co. 86 s.

KRISTELIG UNGDOMSARBEIDE.

K. F. U. M. og K. F. U. K.

Den unges ven. Organ for og utgit av Norges Kristelige Ungdomsforbund. Aarg. 44. 1923. Red.:. landssekretærerne Margrethe Parm og Hans Sande. Kr.a. 4. 331 s., 19 nr. og julenr.

Temabok for 1924. For daglig bibellæsning og for bibeltimer. Utarbeidet av Reidar Kobro. Kr.a [1923]. Utgit av Norges Kristl. Ungdomsforbund. 40 s., 2 bl.

Sangbok for norsk ungdom. Utgitt av Norges Kristelige Ungdomsforbund. Kra. 1923. XVI + 299 s.

Speidernes blad. K. F. U. K. Aarg. 2. 1923. Utgitt av Norges Kr. Ungdomsforbund. Red.: Frk. Margrethe Parm, fra nr. 7: Frk. Agnes Nøstvik. Kra. 4. 10 nr. à 2-4 bl.

Kristiania Kristelige Forening av Unge Menn. Årsberetning mai 1922-april 1923. Kra. 1923. 39 s.

Maanedsblad for Kristiania K. F. U. M. Kristelig Forening av Unge Mænd. Ynglingeforeningen. Aarg. 33. 1923. Red.: pastor G. B. Scheie. Kr.a. 4. 10 nr. à 4 bl.

Kristiania K. F. U. K. Aarsberetning 1922. Kra. 4 bl.

Kristiania K. F. U. K.'s maanedsblad. Aarg. 11. 1923. 10 nr. à 2 bl.

Frogner Kristelige Ungdomsforenings månedsblad. Årg. 13. 1923. Red.: Pastor Johs. Hygen. Kr.a. 9 nr. à 2 bl. (nr. 2 6 bl.)

Vaalerengens K. F. U. M. Ynglingeforeningen. Maanedsblad. Aarg. 16. 1923. Kr.a. 10 nr. à 2 bl.

Østre Borgesyssels kreds av Kristelige Foreninger for Unge. Aarsberetning 1922-1923. Avgitt ved Kretsstevnet på Kråkerøy 10. og 11. juni 1923 [Sarpsborg]. 19 s.

Fredrikshalds Ynglingeforenings maanedsblad. Aarg. 5. 1923. 10 nr. à 2 bl.

Sarpsborg Kristelige Ungdomsforenings maanedsblad. Aarg. 10. 1923. 9 nr. à 2 bl.

Østre Akers Ungdomsforenings maanedsblad. 1923. Kr.a. 4.

Våronn. (Blad for Buskeruds krets av Norges Kristelige Ungdomsforbund). Årg. 14. 1923. Red.: Michael B. Olsen. Drammen, fra nr. 4: Hokksund. 4. 171 s., 18 s., 11 nr. og julenr.

Bragernæs Ungdomsforenings maanedsblad. Aarg. 25. 8 nr. à 2-4 bl.

Love for Vestre Krødsherads Ungdomsforening. Vikersund 1923. 2 bl.

Vestfold kreds av Norges Kristelige Ungdomsforbund 1922-23. [Sandefjord 1923.] 15 s.

Vi unge. Organ for Vestfold kreds av Norges Kristelige Ungdomsforbund. Aarg. 8. 1923. Red.: Kristoffer Grytnes, nr. 10 Nils Bondevik. Kaldnes pr. Tønsberg. 4. 84 s. 10 nr.

Vestfold kreds av Norges Kr. Ungdomsforbund. Ungdomsstevne i Langesund 16. til 20. august 1923. 19de «Strandmøte». [Innbydelse.] Porsgrund 1923. 2 bl.

Vestfold kreds av Norges Kr. Ungdomsforbund. Program for Strandmøtet i Langesund 16de til 20de august 1923. Porsgrund [1923]. 2 bl.

Sange ved Sandefjord og Sandeherad Kr. Ungdomsforenings 25 aars jubilæum. 16 septbr. 1923. Sandefjord. 4 bl.

Krinsskrift for Rogaland krins av N. K. U. F. 1922. [Stavanger 1923.] 16 s.

Stavanger Kristelige Ungdomsforenings maanedsblad. Aarg. 25. 1923. Red.: R. Haaland, fra nr. 4: Johan E. Nielsen. Stvgr. 81 s., 9 nr.

25-aarsberetning for Bjørgvins kreds av Norges Kristelige Ungdomsforbund. [1898-1923.] Bergen. 66 s.

Bjørgvins kreds av Norges Kristelige Ungdomsforbund. Sange ved 25-aars jubilæet 23.-25. juni 1923. Bergen. 34 s.

Maanedsblad for Bergens Ynglingeforening. Aarg. 28. 1923. Bergen. 4. 76 s. 10 nr.

Påskehilsen fra styret for Bergens Ynglingsforenings Gutteavdeling. Bergen 1923. 2 bl.

Bergens Kristelige Forening av Unge Kvinder. 35. aarsberetning. 1922-23. Bergen 1923. 4 s.

Johannes Ungdomsforening. [Bergen.] Program høsten 1922. 4. 1 bl.

Upp og fram. Blad for Sunnmøre krins av Kristelege Foreiningar for Unge. Aarg. 21. 1923. Bladstyrar: S. Hop. Ulsteinvik. 2 nr. mndl. à 4 bl.

Høiere op. Organ for Romsdals kreds av Kristelige Foreninger for Unge. Aarg. 12. 1923. Red.: fru Johanne Kringstad. Molde. 4. 2 nr. mdl. à 2 bl.

Trønder-ungdommen. Organ for det kristelige ungdomsarbeide i Trøndelagen. Årg. 11. 1923. Nidarvold pr. T.hjem. 4. Mndl. 72 s. (11 nr.).

Maanedsblad for Trondhjems K. F. U. K. Aarg. 10. 1923. Utg.: Trondhjems K. F. U. K. Red.: frk. R. Grevskott, fra nr. 7: Sekretæren. T.hjem. 4. 10 nr. à 2 bl., julenr. (m.t.: Juleglede).

Vaarbud. Maanedsblad for (og utgit av) Namdalens kreds av Kristelige Ungdomsforeninger. Aarg. 12. 1923. Red.: sogneprest Krogh, nr. 5: Red. ved Kredsstyret. [Bangsund]. Fol. 5 nr. (jan.-sept.) à 2 bl.

C. E.

Under kirkehvælv. «Den unge arbeider». Organ for «Den Norske Kirkes frivillige menighetsarbeidere». (C. E.). Aarg. 16. 1923. Utg. av hovedstyret ved en redaktionskomite Kr.a. 4. 80 sider., 24 s.

«Under Kirkehvælv». Jul 1923. 32 s. fol. med illustr. Kr.a 1923.

Endeavorernes daglige raadgiver for 1924. Av Robert P. Anderson. Autorisert norsk oversættelse. Kr.a [1923]. 111 s.

Den yngste arbeider. C. E. juniorer. Søndagsskolebarn. 1923. Red. av sogneprest Klæboe og klokker Sand. Kr.a. 16 nr. 64 s.

Christian Endeavor junior. Tekster og emner til daglig bruk under bibellæsningen og til bønnemøtet. Utgit av Norsk Christian Endeavor Union. Kr.a. 1923. 28 s.

Den norske Christian Endeavor Union av ungdomsforeninger for personlig kristendom og menighetsarbeide. Liturgisk gudstjeneste. Kr.a. [1923]. 14 s.

N. K. S.

Studenterblad. Aarg. 14. 1923. Utg.: Norges Kristelige Studenterbevægelse. Red.: sekretær Finn Ellingsen. Kr.a. 6 nr. à 4 bl.

Gymnasiastbladet. Aarg. 5. 1923. Utgit av Norges Kristelige Studenterbevægelse. Red.: Henry Halvorsen, fra nr. 8: Ivar Fougner, fra nr. 10: Sigurd Fougner. Kr.a. 251 s. 17 nr.

Luthersk Bokmission. Kristiania. [Styret valgt av Norges Kristelige Studenterbevægelse]. Aarsberetning 1922. Kr.a [1923]. 2 bl.

Forskjellig.

Norsk ungdomsblad. For fædreland og hjem. («Ungdomstidende»). Aarg. 22. 1923. Ansv. redaktør: A. M. Hanche. Kr.a. 4. 46 nr. og julenr. 416 s.

Dissenternes ungdomsarbeide: Se de enkelte samfund.

Kristelige ungdomsskoler.

Fra Haugetun. Organ for Borgesyssels Kr. Ungdomsskole. Aarg. 8. 1923. Red.: skolens lærere. Haugetun, Lisleby st. 4. [Forts. m. t. For gammel og ung]. 10 nr.

Danvik Kr. Ungdomsskole. Aarsberetning for skoleaaret 1922-23. Drammen [1923]. 11 s.

Lerka. Hilsen fra Danvik. Årg. 3. 1923. Red. av lærerpersonalet ved Danvik Kr. Ungdomsskole. Drammen. 4. 9 nr. à 2 bl., 8 bl. julenr.

Bjerkely Kr. Ungdomsskole, Arneberg st., Solør. Årsmelding. 5. skoleår 1922-23. Flisa. 8 s.

Fra Viken. Aarg. 16. 1923. Utgis av lærerne ved Opland Kr. Ungdomsskole paa Viken. 4. 9 nr. à 2 bl., 8 bl. julenr.

Sørlands-Ungdomen. Aarg. 4. 1923. Utg. Sørlandets Kr. Ungdomsskole, Birkeland. Red.: And. Kvellestad. 4. 10 nr. à 3-8 bl., 16 bl. nr. 10.

Ferdatalaren. Aarg. 5. 1923. Utg.: Bibelskolens Elevlag. Red.: Asbj. Hadland. Bergen. 2 nr. à 4 bl.

Tytebæret. [Frekhaug ungdomsskule]. Aarg. 4. 1923. Bladstyrar: Olav Bjørkum. Frekhaug. S. 229-340, nr. 35-46.

Syskinringen. Nordhordlands ungdomsskule. Årg. 2. 1923. Bladstyrar Olav Vikøren og Olav Åmdal. 4. 60 s. 10 nr. og julenr.

Ungdomsvenen. Aarg. 27. 1923. Bladstyre: B. Kaale, O. Huseklepp, K. Ulltang. Førde. 24 nr. à 4 bl.

Nordfjord ungdomsskule. Gloppen. [1923]. 7 s.

Voldingen. Volda lærarskule. Årg. 4. 1923-24. Utgjeve og styrt av R. Øvrelid. 8 nr. à 4 bl.

Venen. Påskenummer 1923. Utgjeve av «Venelaget» ved Volda lærarskule. Bergen. 47 s.

Høgtun-ungdomen. Aarg. 4. 1923. Utgjeve av Nordmør Ungdomsskule, Torvikbukt. Bladstyre: lærarane ved skulen. Molde. 4. Mndl. à 2-4 bl.

Fredly og Bakketun ungdomsskoler. Plan. T.hjem. 1923. 7 s.

Fredly ungdomsskole. Aarsberetning 1922-23. 23. vinterkurs. T.hjem 1923. 8 s.

Bakketun ungdomsskule. 1922-23. 8. vinterkurs. T.hjem. 1923. 7 s.

Nordlands ungdom. Organ for det kr. ungdomsskolearbeid i Nordland. Aarg. 2. 1923. Utg.: Fridheim Ungdomsskoles Elevlag. Red. av lærerne ved skolen. Berg i Helgeland. 4. Mndl. à 2-4 bl.

Fra Øytun. Aarg. 4. 1923. Redigeres av bestyreren ved Øytun ungdomsskole, Havøysund. 4. 7 nr. à 4-8 s.

Grundregler for Øytun. Finmarkens kr. ungdomsskole. Vedtat av samtlige styrer. [Kra. 1923]. 4. s.

Grunnregler og leseplan for Heimly Ungdomsskole — Finsnes, Troms fylke — [u. st. o. a.]. 15 s.

BIBELUTBREDELSE.

Det Norske Bibelselskap. 107. aarsberetning. Utgit av selskapets centralkomite. Kr.a 1923. 95 s.

INDREMISJON.

Det Norske Lutherske Indremisjonsselskap.

Det Norske Lutherske Indremissionsselskap. 3-aarsberetning 1920-22. Kra. 1923. 182 s.

For fattig og rik. Organ for det Norske Lutherske Indremissionsselskap. Aarg. 75. 1923. Red.: Joh. M. Wisløff. Kr.a. Fol. 1 à 2 nr. ukentl. à 2 bl. [Jfr. Den lille hjælper.]

Den lille hjælper. Tillægsblad til For fattig og rik. Aarg. 2. 1923. Red.: Joh. M. Wisløff. Kr.a. Fol. 14 nr. à 2 bl.

Kristelig ungdomsblad. Luthersk-evangelisk samlingsblad for troende ungdom. Aarg. 1. 1922-23. Utgiver og red.: Mauritz Brøndal. Arendal. 4. 24 nr. à 2 bl.

Kristiania Indremission (stiftet 1855). Aarsberetning 1922. Ved sekretæren. Kr.a 1923. 55 s.

Bymissionæren. Ukentl. organ for Kristiania Indremission. Aarg. 37. 1923. Red.: Pastor Ivar Welle. Kr.a. Fol. 50 nr. à 2 bl., julenr. 8 bl.

Kristiania Indremissions Ungdomsforenings maanedsblad. Aarg. 22. 1923. Kr.a. 10 nr. à 2 bl.

Love for Kristiania omegns kreds av det Norske Lutherske Indremissionsselskap. Kr.a 1923. 2 bl.

Samhold. Organ for (og utgit av) Drammens krets av Indremisjonen. Årg. 2. 1923. Bladkomite: Pastor Nordtømme (nr. 1, 2), Boktrykker B. T. Warhuus. Red.: Sekretær Johs. B. Pape. Drammen. Fol. 22 nr. à 2 bl., julenr. (16 s.).

Bragernes Indremissionsforening. Aarsberetning 1922-23. Drammen [1923]. 12 s.

Indremissionsblad for Nordmør (fra nr. 5: Nordmør indremissionsblad). Aarg. 11. 1923. Utg.: Nordmør Indremissionskreds og den Lutherske Indremission, Kr.sund N. 4. (fra nr. 5: fol.). Mndl. à 4 bl.

Trondhjems Indremissionskreds. Aarsberetning 1922-23. T.hjem 1923. 45 s.

Hyrden. Organ for Trondhjems Indremissionskreds. Aarg. 32. 1923.

Red.: kredsens sekr. A. Forfang, fra nr. 31: B. Nordset. T.hjem. Fol. Ukentl. à 2 bl.

Trondhjems Indremissionsforening (stiftet 1865). Beretning 1922. T.hjem 1923. 12 s.

Nidaros Indremissions Ungdomsforening. Medlemskort med love. [T.hjem. 1923.] 2 bl.

Petersen, K. 50-års beretning for Indremisjonens søndagsskole i Trondhjem 1873-1923. T.hjem 1923. 28 s.

Indremissionsbladet. Organ for Nordlands Indremissionskreds. Aarg. 18. 1923. «Nyt og gammelt». Aarg. 43. Utg.: bestyrelsen for Nordlands Indremissionskreds. Red.: H. Martinussen. Bodø. Fol. 2 nr. mndl. à 2 bl.

Bed og arbeid. Organ for kristelig virksomhet i Nord-Norge. Aarg. 9. 1923. Utg.: Troms Indremissionskrets. Red.: sekretær M. Risvold med bistand av flere. Fol. 27 nr. à 2 bl.

Det Vestlandske Indremisjonsforbund.

Festskrift. Det Vestlandske Indremissionsforbund gjennem 25 aar. 19. oktober 1898-19. oktober 1923. Bergen. 86 s.

Det Vestlandske Indremissionsforbund. 25. aarsmelding 1922-23. Bergen 1923. 22 s.

Sambaandet. Organ for det Vestlandske Indremissionsforbund. Aarg. 25. 1923. Red.: G. Refstie, B. A. Lindeland og (fra nr. 44:) Nils Lavik. Bergen. Fol. Ukentl. à 2 bl. (Julenr.: 20 s.).

Rogalands Fællesforening. Aarsberetning for 1922-23. 22. aarsb. Egersund 1923. 7 s.

Søndhordlands, Hardanger og Voss' indremissionsvirksomhet. 59. aarsberetning 1922-23 samt regnskap fra 1/6 1922 til 31/5 1923. Bergen [1923]. 38 s.

Indremissionens Redningsarbeide og Redningshjem, Bergen. 18. aarsberetning. Avgivet ved komiteen jan. 1923. Bergen. 12 s.

Redningsarbeidet. Organ for Bergens Indremissions Redningsarbeide. Aarg. 11. 1923. Red.: Ragnvald Hannevik. Bergen. 4. Mndl. à 2 bl.

Nordhordlands Fællesforening for Indremissionen. 44. aarberetning 1922-23. Bergen [1923]. 21 s.

Vennehilsen. Nordhordlands Indremissions Fællesforenings blad. Aarg. 19. 1923. Red.: M. A. Hauge. Medarbeider: Knut Hesjedal. Valestrandsfossen. 4. 22 nr. à 2 bl., 8 bl. julenr.

Heimemisjon. Organ for Indremisjonsfolket paa Søndmør. Aarg. 10. 1923. Red.: Lars Lid. Aalesund. 4. Mndl. à 2 bl.

Rauma indremisjonsblad. Utg.: Romsdals Fellesforening for Indremisjonen. Aarg. 6. 1923. Styrt av lærarane ved Ungdomsskulen, Molde. 4. Mndl. 48 s.

Andre indremisjonsselskaper.

Indremissionstidende. Organ for Langesundsfjordens Indremissionsselskab. Aarg. 24. 1923. Red.: Halvor Aarboe. Skien. 26 nr. 192 s.

Samleren. Aarg. 39. 1923. Grundlagt af Laurits Nilsen. Red.: N. Holbek. Indehaver: Mandal og Omegns Fællesforening for Indremissionen. Mandal. Fol. 99 nr. à 2 bl.

Evangeliets kraft. Aarg. 7. 1923. Utg.: «Fællesmissjonen». Red.: M. J. Dahl. Gjøvik. Fol. 2 nr. mndl. à 2 bl.

Se ogsaa: Det Norske Lutherske Kinamissionsforbund.

SJØMANNSMISJON.

Den Norske Sjømandsmission. Foreningen til Evangeliets Forkyndelse for Skandinaviske Sjømænd i Fremmede Havner. Beretning med regnskap for 1922-23. Avgit av Foreningens hovedstyre. Bergen 1923. 59 s.

— Regnskap for 1922-23. Bergen 1923. 161 s.

Bud og hilsen. Tidende utgit av «Foreningen til Evangeliets Forkyndelse for Skandinaviske Sjømænd i Fremmede Havner» ved foreningens generalsekretær pastor Sv. Schartum. Aarg. 58. 1923. Bergen. 2 bl., 372 s.

Schartum, Sv. [1866 —]. Underlige veier. Oplevelser og skildringer. Bergen 1923. Lunde & Co. 162 s.

Brevduen. Organ for foreningen «Broderkredsen paa Havet». Aarg. 36. 1923. Utg. for B. K's regning av dennes sekretær provst Lützow-Holm (Kr.a) og missionær Vilh. Rasch (Svendborg). Lillesand. 168 s. 11 nr.

Bud fra havet. Fællesorgan for U. S. K. F. (Unge Sjømænds Kristelige Forbund). Aarg. 20. 1923. Red.: H. Horneman. Bergen. 4. Mndl. à 6 bl.

Foreningen for de Skandinaviske Sjømandshjem i Fremmede Havne. Aarsberetning 1922. Utgit av hovedstyret i april 1923. Kr.a [1923]. 40 s.

Land og folk. Utgit til støtte for arbeidet blandt vore sjøfolk. 1923. Redaktør: Aug. Maurice Augustson. Kr.a. 4. 12 nr. à 8 til 10 s.

Signal. Illustrert ukeblad for sjø og land. Aarg. 25. 1923. Ansvarlig for redaktionen: J. Hodne. 4. 52 nr. 684 s., 20 bl.

Den Indre Sjømandsmission. Treaarsberetning for aarene 1920-21-22. Bergen 1923. 13 s.

Tidende for den Indre Sjømandsmission. Aarg. 37. 1923. Red.: formanden i hovedstyret. Bergen. Fol. 24 nr. à 2 bl.

Bergens Havnemission. 33. aarsberetning 1922. Bergen [1923]. 10 s.

Havnen. Organ for Stavanger Havnemission. 1923. Utg.: Sjømænds Kristelige Forening. Stvgr. 48 s. 12 nr.

FINNEMISJON.

Norsk Finnemission 1922. 25. aarsberetning. Meddelt av styret. T.hjem. 1924. 36 s.

Norsk Finnemissions blad. Aarg. 8. 1923. Red.: A. Forfang, fra nr. 20: Prost Horneman. T.hjem. 4. 192 s., 22 nr.

2-årsberetning for D. N. Luth. Finnemisjonsforbund 1921-1922 fremlagt på Generalforsamlingen i Kristiansand 15de-17de juli 1923. Stavanger [1923]. 15 s.

Lappernes ven. Organ for D. N. L. Finnemissionsforbund. Aarg. 14. 1923. Red.: Lærer Gustav Nielssen. Stvgr. 22 nr. à 2 bl.

Bergens kreds av D. N. L. Finnemissionsforbund. Første aarsberetning 1922. Førde [1923]. 6 bl.

Trøndelagens kreds av D. N. L. Finnemissions Forbund. 1922-23. Stenkjær [1923]. 20 s.

Furevik, M[atias]. Minder fra vildmarken. [1911-22]. (Med evangeliet blandt nomader.) [Askevoll 1922]. 36 s.

Se ogsaa: Den Evangelisk-Lutherske Frikirke.

BLINDE OG DØVE.

Norsk tidsskrift for blinde. Aarg. 30. 1923. Utg. Blindemissionen II. Kr.a. 6 nr.

[Kristelig maanedsskrift for blinde. 1923.] [Trykt med blindeskrift.]

De døves vel. Aarg. 3. 1923. Utgis av døves venner ved Petra Heiberg. Hamar. 12 nr. à 8 s.

Tegn og tale. (Organ for Norske Døves Lannsforbund.) Årg. 4. 1923. Redaktør: Døvelærer Johs. Berge, T.hjem. Fol. 12 nr. à 2 bl.

Trondhjems døvemenighet. Barnegudstjeneste, for julaften. Svorkmo. 1923. 2 bl.

Rustad, Olav [døveprest]. En liten præken over Jesunavnet. Svorkmo 1923. 1 bl.

Litt om sjælesorgen blandt de døve i de nordiske lande. Utgit ved «Trondhjem døvemenighet». T.hjem. 1923. 16 s.

Tidsskrift for tunghørte. Aarg. 6. 1923. Redaktør Frk. Henrikke Krag. Kr.a. 4. 4 nr. 32 s.

SYKE OG VANFØRE.

Den sykes ven. (Patienten). Aarg. 7. 1923. Utg. og redigert av Marie Gornitzka. Kr.a. Bjerregaardsgt. 6. 12 nr. à 8-16 bl.

Solglimt. Blad for norsk vanføresak. Aarg. 1. 1923. Utgiver, skriftstyrer og sender: Toralf Sandvik. Volda, Søndmør. Mndl. 104 s. [Nr.11/12 betegnes som bilag til Tidsskrift for den Norske Lægeforening, nr. 24.]

DET BLAA KORS.

Det Blaa Kors. Organ for Norges blaakorsforeninger. «Hans banner over mig er kjærlighet». Aarg. 9. 1923. Utgit av landsstyret for D. B. K. Red.: O. St. Isene. 49 nr. 392 s. og julehilsen 23. s.

Det Blaa Kors i Norge. Aarsberetning for 1922. Kr.a 1923. Særavtryk av «Det Blaa Kors». 4 s.

Kristiania kreds av «Det Blaa Kors». Aarsberetning for 1922. Kr.a 1923. 18 s.

Bergens kreds av «Det Blaa Kors». Aarsberetning for 1922. Bergen 1923. 28 s.

DET HVITE BAAND.

Det Hvite Baand. «For Gud, hjem og menneskehet». Organ for (og utg. av) Norske Kvinders Totalavholdsselskap. Aarg. 14. 1923. Red.: Elina Hundére Hermansen, Moss. Eksp.: Solstad, Minde pr. Bergen. 10 nr. à 4 bl. [Jfr. «Mors julenummer».]

OMSTREIFERMISJON.

Paa hjemveien. Maanedsblad for Omstreifermissionen. Aarg. 25. 1923. Utg.: Foreningen til Motarbeidelse av Omstreifervæsenet ved pastor Ingv. B. Carlsen. Kr.a. Mndl. 78 s., 30 s.

Maaltrosten. Omstreifermissionens barneblad. Aarg. 21. 1923. Red.: Pastor Carlsen. Kr.a. Mndl. à 4 bl.

FANGER.

Dahl, Konrad. Omkring forhenværende fanger. Smaafortællinger. Kra. 1923. Cammermeyers Boghandel 171 s.

MORALVERN.

Værn. Kvartalsskrift for moralværnsaken. Aarg. 23. 1923. (Morals 33. aarg.) Utgit av De norske moralværnforeningers centralstyre og Kristiania moralværnforening. Red. av kaptein Bjarne Engelstad. 2 bl., 128 s. 4 nr.

HEDNINGEMISJON.

Misjonsskrifter.

Brandtzæg, Johannes og N. B. Thvedt. Fra Jerusalem til jordens ende. Minder fra verdensmissionskonferensen i Oxford julen 1923. Bergen 1924. 47 s.

Birkeli, Emil. Omkring missionæren. Stavanger 1923. Det Norske Missionsselskap. 57 s.

Kvindens missionsarbeide. Kvindens opgave og arbeide i missionen. Av Henny Dons. Kvinden paa missionsmarken. (Foredrag holdt ved et kvindemøte i Kra. Av Johanne Hoel Olsen.) Stavanger 1923. Det Norske Missionsselskap. 22 s.

Misjonsungdom. Kra. [1923]. 40 s.

Dons, Henny. Hedningemissionen i søndagsskolen. Stavanger 1923. 85 s.

Bjerkreim, A. Isak og Ismael. To pakter og to slags barn. Bergen 1923. Lunde & Co. 61 s.

Stavem, O. Lys over det mørke fastland. Stavanger 1923. Det Norske Missionsselskap. 164 s.

Rustad, A., missionsprest. Minder fra Bara [paa Madagaskar, 1890 flg.]. T.hjem. 1923. Utgitt ved Trondhjems kreds av det Norske Missionsselskap. 114 s. Kart.

Nygaard, Hanna. En missionærhustrus erindringer [fra Madagaskar, 1871-1898]. Stavanger 1923. Det Norske Missionselskap. 106 s.

Fergstad, Inga. U Samuele. En fortælling fra Zulu. Kra. 1923. 58 s.

Einrem, J. Vasia. Bergen 1923. Lunde & Co. 279 s.

Fleisje, Lars. Kinas historie. Bergen 1923. Lunde & Co. 149 s.

Bugge, Sten. Kina og den hvite fare. Med 9 illustrationer. Kra. 1923. Norli. 207 s.

Se ogsaa Kirkelig biografi.

Det Norske Misjonselskap.

Det Norske Missionsselskap gjennem 80 aar. Stavanger [1922]. Fol. 16 s. [Bilag til «Norsk missionstidende» nr. 22, 1922].

Olsen, A. Kjend din mission. Haandbok i alt vedrørende det Norske Missionsselskaps arbeide. [Utklipningsfølgeton i «Dagen» 14/9 1923 ff.].

Det Norske Missionsselskap, Stavanger. 81. aarsberetning for 1922. [Stavanger 1923.] 109 + (5) s. 1 oversigt.

Norsk Missionstidende. Aarg. 78. 1923. Utgit av det Norske Missionsselskap. Red. av Missionsselskapets fungerende generalsekretær pastor Einar Amdahl. Stavanger. 24 nr. 384 s. + aarsberetning og gaveforteg nelse. [Som følgeblad: Missionslæsning for kv.-foreninger.]

Missionslæsning for kvindeforeninger. Følgeblad til «Norsk Missionstidende». Aarg. 40. 1923. Red. av Laura Gjerløw. Stavanger. 12 nr. 2 bl., 96 s.

Kamp og seier paa missionsmarken. Utg.: Det Norske Missionsselskap. Aarg. 24. 1923. Red.: E. Birkeli. Medredaktører: Einar Amdahl, Andreas Jakobsen. Stvgr. 4. 48 nr. à 4 bl.

Det Norske Missionsselskaps barneblad. Aarg. 28. 1923. Red.: Henny Dons, barneforeningens sekr. Stvgr. 4. 2 nr. mndl. à 2-4 bl.

Det Norske Missionsselskaps lommealmanak 1924. Den officielle almanakk med Missionsselskapets tillæg. Stavanger 1923. Det Norske Missionsselskap. 256 s. med 3 karter.

Det Norske Missionsselskap. Kristiania kreds. Kort tilbakeblik paa 10-aaret 1912-22 og aarsberetning 1922. Kr.a [1923]. 31 + (5) s.

— Drammens kreds. Aarsberetning 1922. Drammen 1923. 6 s.

— Hamar kreds. Beretning for 1922. Hamar [1923]. 2 bl.

— Bergens kreds. Aarsberetning 1922. Bergen [1923]. 19 s.

[—] Trondhjems Misjonskrets. Beretning 1922. T.hjem 1923. 39 s.

— Bodø kreds. Aarsberetning 1922. Bodø [1923]. 14 s.

— Tromsø krets. Årsberetning 1922. Tromsø 1923. 22 s.

Strømmens Missionsforening. (Stiftet 30te november 1922.) Grundregler. 2 bl.

Bergens Missionsforening. Aarsberetning 1922. Avgit ved sekretæren. Bergen [1923]. 30 s.

Missionærhjemmet i Kristiania. 12. aarsberetning for 1922. Avgit av styret. Kra. [1923]. 11 s., 4 bl.

Den Norske Kirkes Misjon ved Schreuder.

Zuluvennen. Missionsblad utgit av Komiteen for den Norske Kirkes Mission ved Schreuder. Aarg. 47. 1923. Red.: Sven Svensen, Chr. Dons. Kr.a. Mndl. 100 s.

Santalmisjonen.

Santalen. Aarg. 41. 1923. Utg. av landsstyret for Santalmissionen i Norge ved pastor M. A. Waaler. Kr.a. 2 nr. mndl. 2 bl., 448 s.

Santalmissionens barneblad. Aarg. 9. 1923. Utg. av Santalmissionens landsstyre ved frkn. P. Essendrop og S. Løken. Kr.a. 180 s., 22 nr.

Santalmisjonen. (Skiens krets). Aarsberetning for 1922. Larvik. 4 bl.

Nordlands kreds av Santalmisjonen. Aarsberetning for 1922. Mosjøen 1923. 20 s.

Det Norsk Lutherske Kinamisjonsforbund.

Kineseren. Organ for det Norsk Lutherske Kinamissionsforbund. Aarg. 33. 1923. Red.: Johannes Brandtzæg. Red.sekr. Oscar Handeland. Kr.a. Fol. Ukentl. à 2 bl.

Den unge kineser. Aarg. 3. 1923. Utg.: Solheimsvikens Kinamissionsforening. Red. av en komitè. Ansvarlig Jens Djupvik. 12 nr. à 2-3 bl.

Blaaveisen. Barneblad. Utg. av det Norsk Lutherske Kinamissionsforbund. Aarg. 41. 1923. Kr.a. 168 s., 8 bl., 42 nr. og julenr.

Kristelig folkeblad. Aarg. 13. 1923. Red.: Oscar Handeland, Johannes Daasvand, Olav Risan (ansvarlig). T.hjem. Fol. 14-dagl. à 2 bl.

Verden for Kristus. Det Norsk Lutherske Kinamissionsforbunds sangbok. Omarbeidet og forøket utg. 3. opl. Bergen 1923. Lunde & Co. 559 s.

Det Norsk Lutherske Kinamissionsforbund. Kristiania kreds. Aarsberetning. 21. virkeaar 1922. [Kr.a 1923]. 36 s.

— Drammens kreds. Aarsberetning 1922. [Drammen] 1923. 10 s.

— Korsbaandet. Meddelelser mellem venner i Oplandenes kreds av D. N. L. Kinamissionsforbund. Aarg. 2. 1923. Red.: Sekretær S. Høines. Gjøvik. 4. 4 nr. à 2 bl.

— Bergens kreds. 21. aarsberetning. 1922. Bergen [1923]. 30 s.

— Nordmøre kreds. Aarsberetning 1922. 25. virkeaar. Kr.sund. 1923. 15 s.

— Trondhjems kreds. Aarsberetning 1922. T.hjem. 1923. 38 s.

Andre misjoner.

Lægemissionæren. Organ for Komiteen for den Norske Lægemission og Norske Lægers Kristelige Forbund. Aarg. 24. 1923. Utg.: Komiteen for den Norske Lægemission. Red.: Pastor Einar Amdahl, Missionsselskapet, Stvgr. Kr.a. 96 s., 12 nr.

K. M. A. (Kvindelige Missions Arbeidere). Kvartalshilsen. Aarg. 16. 1923. Utg.: Kvindelige Missions Arbeidere. (K. M. A.) Kr.a. 4 nr., 42 s.

Lærerindernes Missionsforbund i Norge gjennem 20 aar 1902-1922. Kr.a. [1923]. 26 s., 2 bl.

Missionshilsen. Organ for (og utgit av) Lærerindernes Missionsforbund. Aarg. 18. 1923. Red.: Frk. J. Winsnes. Kr.a. 10 nr. 88 s.

Solstraalenes blad. Aarg. 9. 1923. Utgit av Lærerindernes Missionsforbund. Redaktør: Frk. Henny Dons. Kr.a. 10 nr. 40 s. [Tillæg til «Missionshilsen».]

Missionsvennen. Illustreret tidsskrift for Missionsalliancen. Aarg. 20. 1923. Red.: dr. Ludvig Eriksen. Kr.a. 4. 78 s., 4 nr.

Saakorn. Aarg. 17. 1923. Red: cand. phil. Ludvig Eriksen. Stabæk. 4 nr. à 1 bl.

Kongens sendebud. Velsignelsen ved at give. Herren belønner. Stabæk [1923]. Missionsalliancen. 15 s.

Eriksen, Ludvig. Gavmildhed og velstand [etc.] Kr.a. 1923. 15 s.

Kinamissionæren. Organ for den Norske Kinamission. (Associeret Kina Indland Mission). Aarg. 10. 1923. Kr.a. 4. 12 nr. 96 s.

Den norske Kinamission (Ass. C. I. M.) Aarsrapport for 1922. Larvik. 12 + 4 s.

Madras Tamil Missionen. Grundlagt 1884. Kr.sand 1923. Johanssen & Tangen. 8 s.

Dissenternes hedningemissioner: Se de enkelte samfund.

SÆRLIGE TROS-SAMFUND I NORGE.

Den romersk-katolske kirke.

St. Olav. Katolsk tidende. Aarg. 35. 1923. Red.: pastor K. Kjelstrup. Kr.a. 4. Ukentl. à 4 bl.

Korrespondenten. Tidskrift for ungdommen. Aarg. 8. 1923. Utg.: Kr.a Katolske Ynglingeforening. Kr.a. Mndl. à 4 bl.

Vedtægter for St. Olavs forbund. Kr.a 1923. 4 bl.

Festskrift i anledning av kardinalbesøket sommeren 1923. Kr.a 1923. 24 s.

Gillot, L. Den hellige time. Fem smaa betraktninger. Oversat fra fransk. Kra. 1923. 29 s.

de Navacelle, V. Korte betragtninger for hver dag i aaret samt for en tredages retræt. Fra fransk ved Sigrid Steen. Kr.a 1923. IX + 387 s.

Katolikkerne og protestanterne. Av Protestant. Kr.a [1923]. 1 bl.

Engelsk, svensk og tysk kirke.

St. Edmund's Church. Christiania. 42. Report of the Committee for the Management of the Secular Affairs 1922. Chr.a 1923. 15 s.

Vårt kyrkoblad. Årg. 4. 1923. Kr.a.

Vår svenska kyrka. En hälsning från Svenska Kyrkoföreningen pingsten 1923. Kr.a. 8 s.

Svenska Understödskommitténs i Kristiania årberättelse för 1922. Kr.a. 1 bl.

Gemeindebote aus Kristiania. Jahrg. 9. 1923. Herausgegeben für die Deutschen in Norwegen von Pfarrer Dr. V. H. Günther. Kr.a. 4. Aarlig 10 nr. à 1-5 bl.

Den Evangelisk-Lutherske Frikirke.

Budbæreren. Organ for den Evangelisk-Lutherske Frikirke. Aarg. 41. 1923. Red.: Andr. H. Holm. Moss. Fol. Ukentl. à 4 bl.

Julestjernen. 1923. Redigert av Andr. H. Holm. Sarpsborg. 4. 24. s.

Solstraalen. Frikirkens barneblad. Aarg. 8. 1923. Utg.: Den Ev.-Luth. Frikirke. Red.: Andr. H. Holm. Moss. 184 s., 45 nr. [Julenr. m.t.: «Kornbaandet» utgjør nr. 43-45].

Tunild. Elevblad, Fredtun. Frikirkens ungdomsskole ved Fredriksvern. Aarg. 1. 1923. Porsgrund. 4.

Menighetsblad for den Evang.-Luth. Frikirke. Vestre Menighet. Pilestr. 69 [i Kristiania]. Aarg. 2. 1923. Kr.a. Nr. 1-8, jan.-okt., à 4 s.

Frikirken i Bergen. Festskrift utgit av menigheten ianledning kirkeindvielsen søndag 11. februar 1923. Bergen. 36 s.

Nuortta-Naste. Aarg. 25. 1923. Redaktøra: H. O. Heika. Korsfjordast. 4. 24 nr. 88 s.

Holm, Andr. H. Fra frikirke til statskirke. (Kirkeforhold på Konstantins tid). En kirkehistorisk betraktning. [Sarpsborg]. 64 s. [På omslaget: Godtkjøpsutgave].

Det Norske Misjonsforbund.

Missionsforbundets talsmand. Det Norske Missionsforbunds organ. Frit evangelisk missionsblad. Aarg. 20. 1923. Red.: Aug. Abell. Red.-sekr.: Odolf Larsen. Kr.a. 4. 358 s., 24 s., 45 nr. og julenr. [Forts. m.t. Misjonsbladet].

Det Norske Missionsforbunds haandbok for 1922. Utgit av det Norske Missionsforbund. Kr.a. 36 s.

Sneklokken. Ukeblad for søndagsskolen og hjemmet. Aarg. 21. 1923. Red.: Aug. Abell. Red.sekr.: Odolf Larsen Kr.a. 4. 156 s., 16 s. 39 nr. og julenr.

Ungdomsfaklen. Organ for Norges Frimissions Ungdomsforbund. Aarg. 4. 1923. Red.: Daniel Olsen, fra nr. 7: Peter Hurlen. Kr.a. 174 s. 9 nr. og julenr.

Kristiania Frimissions Ungdomsforening. Stiftet 24/9 1898. 25. aarsberetning. Redaktionskomité: David Andersen, Enok Andersson, H. B. Ødemark. Kr.a 1923. 40 s.

Ved Kristiania Frimissions ungdomsforenings 25-aars fest i Betlehem den 24/9 1923. Dikt. Fol., pat.

Nordmo, J. M., missionær. Seks aar i Kinas indre [1917-23]. Kr.a 1923. Det Norske Missionsforbund. 111 s.

Baptister.

Banneret. (Organ for baptistmenighetene i Norge). Aarg. 44. 1923. Red. av E. H. Wang. Kr.a. 384 s., 48 nr.

Søndagsskolelæreren. [Utg.: Norsk Søndagsskole-Union (av dissentere).] Aarg. 28. 1923. Red.: G. Nesse [baptist]. Kr.a. 176 s., 12 nr.

Vaarblomsten. Aarg. 34. 1923. Utgit av Norsk Litteraturselskap. Red. av E. H. Wang. Kr.a. 44 nr. + julenr. 192 s.

Tabernaklets menighetsblad. Kristiania 1. Baptistmenighet. 1923. 5 nr. à 2 bl.

Adressebok for Baptistmenigheten i Tabernaklet, Kr.a, aar 1923. Kr.a 27 s.

Festmøtet ved Orgelindvielsen i Kristiania første baptistmenighets kirke, Tabernaklet. Søndag d. 23. dec. 1923. Program med salmer. 2 bl.

Stiansen, P. Liv og former eller Det ottende aarhundredes profeter og offergudstjenesten. Kr.a 1923. 53 s.

Spurgeon, C. H. Gjenfødelsen i daaben. En præken. Oversat fra engelsk. Kr.a 1923. 36 s.

Spurgeon, C. H. Hvad lærer Bibelen om daaben? [Kr.a 1923]. 1 bl.

Torrey, R. A. Frelse som duer. Taler og illustrationer fra den berømte evangelists forkyndelse. Oversat fra engelsk. Kr.a 1923. Norsk Litteraturselskap. 111 s.

Torrey, R. A. Sjælevindere. Kr.a 1923. Norsk Litteraturselskap. 53 s.

Den Biskopelige Metodistkirke.

Konferansens forhandlinger. Den biskoppelige metodistkirkes 48. aarlige møte (missionens 67. aar) avholdt i Fredrikshald 20.-24. juni 1923. Samt rapporter, statistik m. m. Utgit efter konferansens bestemmelse og er aarskonferansens officielle protokol. Kr.a 1923. S. 397-540 + 6 bl. [På omslaget: Årboken for metodistkirkens aarskonferanse i Norge.]

Kristelig tidende. Organ for den Biskopelige Metodistkirke i Norge. Aarg. 52. 1923. Red.: pastor Edv. Sandberg. Kr.a. Fol. Ukentl. à 4 bl.

Ungbirken. Metodistkirkens ungdomsorgan. Aarg. 18. 1923. Red.: Pastor Edv. Sandberg. Kr.a. 4. 168 s., 16 s., 23 nr.

Børnevennen. Illustreret ugeblad. Den Biskoppelige Metodistkirkes barneblad. Aarg. 53. 1923. Ukentl. à 4 bl.

Thomassen, Ths. Haandbok for medlemmer og bestillingsmænd i Epworth-Ligaen. Kr.a 1923. 123 s., pl.

Epworth-Ligaens maanedsblad. Aarg. 2. 1923. Egersund. 6 nr. à 2 bl.

Den biskoppelige Metodistkirke. Første Metodistmenighet Grünerløkken — Kristiania. Indvielse i anledning kirkens restaurering søndag den 9. december 1923. Program. Kr.a [1923]. 4 bl.

Salmer til Eksaminationsgudstjenesten [i Metodistkirkens 1. menighet i Kristiania] 13. mai 1923. Kr.a 2 bl.

Tempelklokken. [Hortens Biskopelige Metodistmenighet]. Aarg. 2. 1923. Horten. 4. 1922. 4 nr. à 2 bl.

Festskrift i anledning Kongsberg methodistmenighets 50 aars-jubilæum 5. oktbr. 1873-5. oktbr. 1923. Kongsberg 1923. 15 s.

Central biskopelige methodistkirke. Kirke-bulletin. Aarg. 6. 1923. [Red.]: Alf Wathne, pastor. Bergen. 42 nr. à 2 bl.

Centralkirkens høstofferdag 11/11 1923, Bergen. 2 bl.

Specielle sanger. Centralkirken, Bergen. [1923]. 2 bl.

Wathne, Alf. Kjære medlemmer og venner! [Brev dat. julen 1923]. 4., pat.

Torjussen, Chr. Metodisternes missionsarbeide i Indien. Kr.a 1923. 32 s.

Syvende Dags Adventister.

S[yvende] D[ags] A[dventister]. Konferensforhandlinger. Rapport over S. D. A. Danske Konferenses 42. Aarsmøde, afholdt i Dagene 11.-17. Juni 1923 i Aalborg. Kr.a [1923]. 8 s.

— Konferensforhandlinger. Rapport over S. D. A. Norske Konferenses 36. aarsmøte, avholdt i Trondhjem 5. til 10. juni 1923. Kr.a [1923]. 4. 7 s.

Evangeliets sendebud. Religiøst tidsskrift for hjemmet tilegnet sand gudsfrygt, profetiernes opfyldelse, lykke og velvære i hjemmet. Aarg. 23. 1923. Red.: C. A. Thorp. Kr.a. 2 bl., 412 s., 26 nr.

Missionsefterretninger. 1923. Udgives maanedlig af den Danske og Norske Konferens. Kr.a. 128 s.

Morgenvagten 1923. Kr.a. 10 bl.

Onsrud Misjonsskole ved Jessheim st. 1ste katalog. Skoleåret 2. okt. 1922-31. mai 1923. [Kr.a 1923]. 13 s.

Onsrud Ungdomsblad. Årg. 1. 1923. Ansvarshavende red. H. Grundset. Medred.: K. Nærland. Onsrud [misjonsskole]. Algarheim p. o. 16 s. Spesial-nr. [Forøvrig hektografert. Jfr. Nordisk ungdom.]

Menighetsskolen. Dens betydning for barnets aandelige utvikling. Uttog av E. G. White's skrifter. Kr.a 1923. 8 s.

Skolesagen. Program for Sabbaten den 11/8 1923. Kr.a. 16 s.

Bibellektier for sabbatsskolen. 1923. Kr.a. 4 nr. à 64 s.

White, E. G. Kundskapens perle. Kr.a 1923. Skandinavisk Bokforlag. 414 s., 11 bill.

Rasmussen, Steen, ungdomssekretær. Blade fra livets dagbok. Levnetsbeskrivelser og fortællinger. 2. opl. 44. tusen. Kr.a 1923. Skandinavisk Bokforlag. 304 s.

Rasmussen, Steen. Høstindsamlingsarbeidet. Kr.a [1923]. 8 s.

A[rnesen], E[rik]. Dekalogen og hviledagen. Et gjensvar og nogen betragtninger. Kr.a 1923. 48 s. Skandinavisk Bokforlag.

Matteson, J. G. Det nye Testamentes Sabbat. Kr.a 1923. Skandinavisk Bogforlag. 62 s., bl.

Raft, J. C. Kristi Gjenkomst. Kr.a 1923. Skandinavisk Bogforlag. 15 s.

Guds Menighet.

Dugger, A. N., redaktør av «Bible Advocate». Herrens nadverd. Er det en ukentlig, maanedlig, kvartalelig, eller aarlig institution? Utgit av «Guds Menighet». Stavanger [1923]. Kontor og lager: Rosenborg pr. Egersund. 11 s.

Ørn-Nærem, J. M. Sabbat eller søndag. Noget nyt — eller gammelt om skabelsen? Den syvende dag eller den første dag? Stavanger [1923]. [Guds Menighet.] 8 s.

Ørn-Nærem, J. M. Tiendesystemet efter Melkisedeks vis og ikke efter Arons vis. Stavanger [1923]. [Guds Menighet.] 11 s.

Frelsesarmeen.

Krigsraabet. Officielt organ for Frelsesarmeen i Norge. Aarg. 36. 1923. Utg.: Frelsesarmeens Eiendomsaktiebolag. Ansvarshavende: Kommandør Lucy Booth-Hellberg. Kr.a. Fol. Ukentl. à 4 bl.

Den unge soldat. Officielt organ for Frelsesarmeens arbeide blandt barn og ungdom. Aarg. 29. 1923. Kr.a. 4. Ukentl. à 4 bl.

Faklen. Organ for Frelsesarmeens slum- og redningsvirksomhet. Aarg. 20. 1923. Kr.a. 4. 4 nr. à 8 bl.

Larssen, Anna. Glimt fra barnas verden. Kr.a 1923. Frelsesarmeens forlag. 78 s.

Plymouth-brødrene.

Evangelie Budskap. Evangelisk tidsskrift. Red.: W. Lumb. Utg.: Otto Andersen. Larvik. 6 nr. à 4 bl. = nr. 163-168.

Kjærlige ord til de unge. Aarg. 26. 1923. Utg.: Otto Andersen, Larvik. Red.: W. Lumb. Larvik. Mndl. à 2 bl.

Naaden og Sandheten. Red.: Geo. Johnsen. [Aarg. 3.] 1923-1924. Larvik. 208 s. Exp.: Pilestrædet 38, Oslo.

Kristi Menigheter.

De gamle stier. Organ for Kristi Menigheter til Utbredelse av Oprindelig Kristendom. Aarg. 14. 1923. Utg.: Kristi Menighet, Kr.a. Red. av en komite. 4. Mndl. à 2-4 bl.

Pinsebevegelser.

Missionæren. Frit evangelisk blad. Aarg. 35. 1923. Red.: C. M. Seehuus. Skien. Utgit av et aktieselskap. Fol. 36 nr. à 4 bl.

Tusenfryd. Evangelisk barneblad. Aarg. 8. 1923. Red.: C. M. og Rein Seehuus. Skien. 4. 176 s., 44 nr.

Korsets seier. Aarg. 20. 1923. Red.: T. B. Barratt. Red.sekr.: Laura Barratt. Kr.a. Fol. 36 nr. à 2-4 bl.

Det gode budskab. Aarg. 20. 1923. [Red.: E. A. Nordquelle.] Kr.a. Fol. 20 nr. à 2-4 bl.

Missions-Breve. Aarg. 2. 1923. Utg.: Dagmar Engstrøm. Kr.a. 4. Mndl. à 4 bl.

Skjulte skatte. Aarg. 12. 1923. Utg.: Johan O. Smith. Horten. 80 s., 12 nr.

Korsets budskab. Aarg. 5. 1923. Kr.a. 19 nr. à 8 s.

Apostlernes lære. Aarg. 3. 1923. Tønsberg. 4. Nr. 5-7 à 2 bl. [Utkommer fra 1923 i Kr.a og har fra 1924 titelen: Kristi Lære].

Buerøe, E. P. Jesus, verdens frelser. Larvik 1923. 128 s. Kristi Læres forlag, Kr.a.

Kors-Banneret. Verden for Kristus. [Norsk Indlandsmission.] Aarg. 1. 1923. Lillestrøm. [Redaktør: Thv. Johansen]. 4. 6 nr. à 2 bl.

Ymse religiøse virksomheter.

Sandhedsvidnet. Det norske folks kristelige maanedsblad. Aarg. 26. 1923. Red. og utg.: Syver Østgaard. Mjøndalen. Fol. 11 nr. à 2 bl.

Herold. Aarg. 23. [1923]. Red.: H. M. Lund. Kr.a. Nr. 195, 196, 200, à 2 bl.

Natmissionæren. Aarg. 14. 1923. Red.: H. Storm, L. Monsen. Stvgr. 4. 2 nr. mndl. à 2 bl.

Sandhed og Frihed. 1923. Styrt og utgit av S. V. Ulness. [Kr.a]. 2 nr. mndl. à 2 bl.

Det frie ord. «Guds ord er ikke bundet». Aarg. 8. 1923. Redaktør og utgiver: Knut Røhr-Staff. Kr.a. Fol. 12 nr. à 2 bl.

Evangelie-Røsten. Blad for aandelig vækkelse. Julen 1923. Redigert av Paul Holth, Bryn. Evangelie-Røstens Forlag, Johan Græsvik, Storgt. 12, Kr.a. 4. 16 s.

Holth, Paul. «Frelses-jubel». To bibeltimer over glæden i Gud. Tillæg: Andrew Murray: Glæde i den Hellig-Aand. Kr.a 1923. «Evangelie-Røsten»s forlag (Joh. Græsvik). 32 s.

Lee, C[harles] og J[ulia]. Om troen paa Jesus og verdens barnelærdom. Samtale med en aandelig prest. Hvem af dem har ret? 4. forøgede opl. Kr.a 1923. [Manasse Budbærere.] 47 s.

Lee, C[harles]. Frelsesarmeen. Samtale. Kr.a [1923]. 39 s.

Pollock, Algernon J. Lærdomme fra Tabernaklet. Oversat fra engelsk. Kr.a [1923]. Norske Bibelkursus pr. korrespondance, Neuberggt. 5, Kr.a. 213 s.

Hiorth, Albert. En bibelstudents kommentarer om socialisme; om spiritisme og psykisk forskning; om Steiners lære; eventyret og træet. Fra dagspresse og prækestol. Kr.a 1923. Eget forl. 64 s.

D[ølven], Kj. En gaade som denne verdens visdom ikke magter at løse. Kr.a 1923. Arbeidernes Aktietrykkeri. 48 s.

Holm, Kristofer G. Sandhetserkjendelse. Kr.a 1923. Grøndahl & Søn's boktr. 15 s.

Holm, Kristofer G. Gjennembrud. Kr.a 1923. Grøndahl & Søn's boktr. 11 s.

Bagge, P. I. Dagen idag, sjælens længsel, dens høieste behov. Det største og merkeligste mennesket kommer til. Kr.sund [1923]. 13 s.

Et vidne blandt mange. [Kr.sund 1923]. 4 s.

Mormoner.

Morgenstjernen. Organ for Jesu Kristi Kirke av Sidste Dages Hellige. Aarg. 2. 1923. Utg. og forl.: Aug. S. Schouw. Kr.a. (Osterhausgt. 27). 2 nr. mndl., 2 bl., 380 s.

JØDER.

Retssaken om Jøder og Gojim. Stenografisk referat av retsforhandlingene i meddomsretssak i juni 1923: Høiesteretsadvokat E. Saxlund mot journalist Paul D. Gjesdahl (Pueblo). Utgit av saksøkeren. Chr.a 1923. 175 s.

Nationalt tidsskrift. Sandheten. Aarg. 8. 1923. Red. av M. Sylten. Kr.a. 12 nr. 136 s., 1 bl.

Missionsblad for Israel. Aarg. 97. 1923. Utg. av landsstyret for Israelsmissionen ved prof. dr. Chr. Ihlen. Kr.a. 2 nr. mndl. IV + 284 s.

Bergens kreds av den Norske Israelsmission. Aarsberetning for 1922. Bergen. 18 s.

Palæstina-foreningens blad. Aarg. 7. 1923. Utgis av Palæstinaforeningen ved Arne Jonsen. Kr.a. 2 nr. 8 s.

RELIGIONS-ERSTATNINGER.

Morgendæmringen. Tidsskrift for spiritistiske studier. Aarg. 35. 1923. Ansvarshavende redaktør B. Torstenson. Porsgrund. 12 nr. à 8 s.

Norsk teosofisk tidsskrift. Det officielle organ for det Teosofiske Samfund i Norge, Norsk Teosofisk Samfund. Aarg. 4. 1923. Red. av en komite med generalsekretær (fru Agnes Martens Sparre) som ansvarlig redaktør. Utgit av den norske sektion av det Teosofiske Samfund. Kr.a. 168 s.

Vaagn op, lysets barn. Nedskrevet ved to arbeidere. Oversat fra engelsk. 3. utg. Kr.a 1923. Norsk Teosofisk forlag. 63 s.

Vidar. Tidsskrift for aandelig og social nyorientering. Aarg. 8. 1923. Kr.a. 4 nr. 157 s.

Eriksen, Richard. Fødsel, død og forvandling. Kr.a 1923. Vidars forlag (N. S. Hauff). 41 s.

Eriksen, Richard. Drømmeliv, fantasi og imagination. Kr.a 1923. Vidars forlag. 63 s.

Steiner, Rudolf. Fra barn til voksen. Fra et kursus for lærere holdt av .... i Goetheanum, Dornach, Julen 1921-22. Efter Albert Steffens referat ved Alfhild Taranger. Kr.a 1923. 67 s.

Uehli, Ernst. Goetheanum. En fremstilling av Rudolf Steiners kunstneriske ideer og virksomhet. Kr.a 1923. 52 s., 5 bill.

Stjernen. Nordisk tidsskrift for den nye tidsalders ideer. (Hvori er optat Stjernebladet.) Årg. 2. 1923. Stjernebladets 11. årg. Red. dr. fil. Lilly Heber. Mndl. 196 s., 1 bl.

Tidsskrift for psykisk forskning. Aarg. 2. Kr.a 1923. Red. av cand. mag. H. Wiers-Jenssen. Kr.a. 4 nr., 2 bl., 188 s.

Grønning, Marianne. Mystiske historier fra Stenkjær og annetsteds. Stenkjær 1923. 12 s.

Haugen, Marcello. Betragtninger over en dag. Kr.a 1923. K. W. Næss & Co.'s boktr. 22 s.

Saxlund, E. Momenter til Livsanskuelse paa biologisk Grundlag. Trykt som Manuskript. Chr.a 1923. 8. 4 bl., 64 s.

RETTELSER

Norvegia Sacra 1924.

S. 27, l. 6: *merite,* les *merito.* – S. 220, l. 12–13: Hjemsendelsen av O. J.s lik til Island skjede ved *formidling* av det islandske ministerium.